

Universitat de les
Illes Balears

Servei Lingüístic

Gabinet
d'onomàstica

Govern de les Illes Balears

Conselleria d'Educació i Cultura

Direcció General de Política Lingüística

ISBN 978-84-8384-043-6

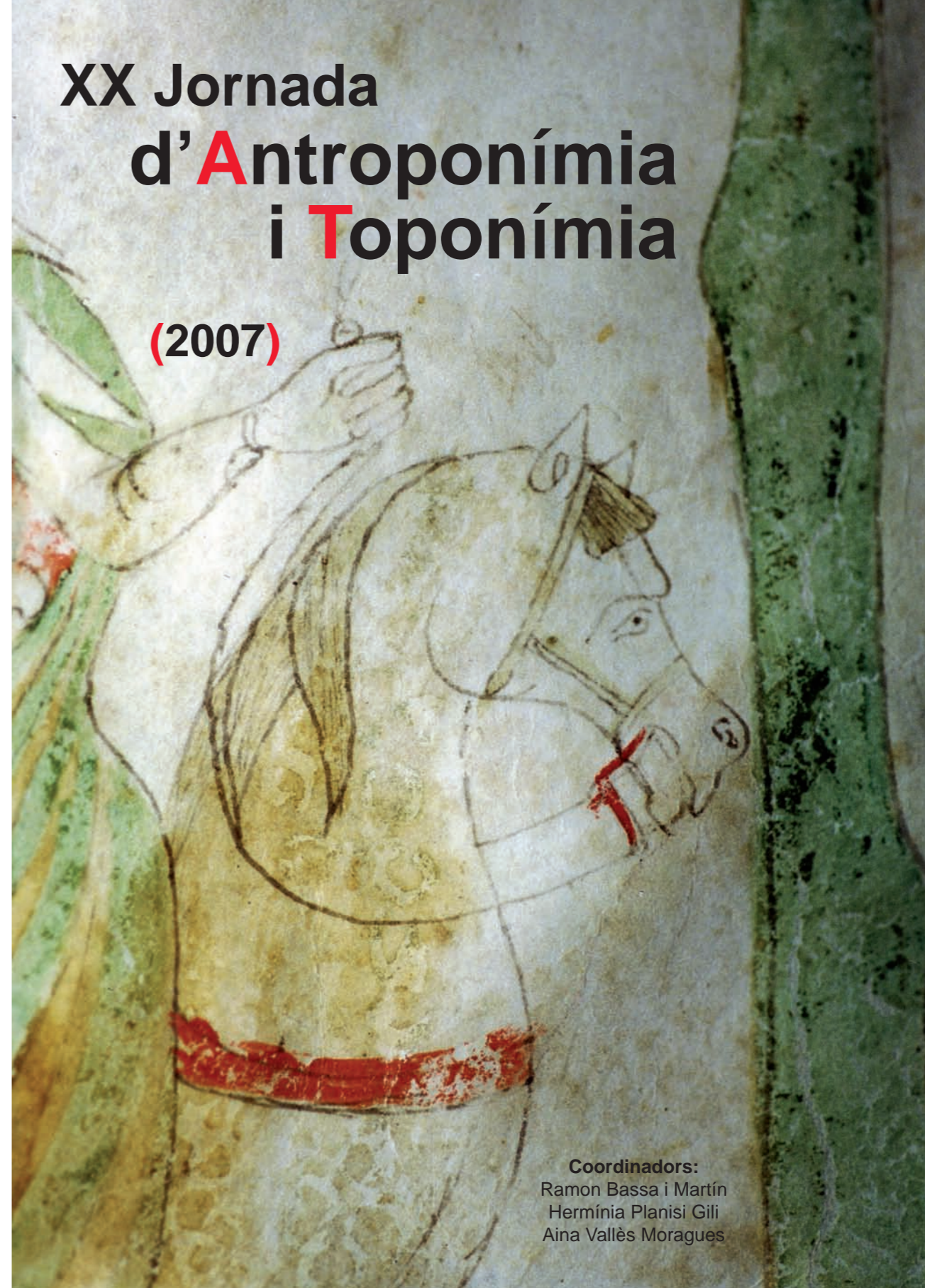
9 788483 840436

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2007)

8

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia

(2007)

Coordinadors:
Ramon Bassa i Martín
Hermínia Planisi Gili
Aina Vallès Moragues

XX JORNADA
D'ANTROPONÍMIA
I TOPONÍMIA
(LA REAL, 2007)

Universitat de les Illes Balears
Servei Lingüístic

Govern de les Illes Balears
Conselleria d'Educació i Cultura
Direcció General de Política Lingüística

XX JORNADA
D'ANTROPONÍMIA
I TOPONÍMIA
(LA REAL, 2007)

Coordinadors: Ramon Bassa i Martín,
Hermínia Planisi Gili i Aina Vallès Moragues

Palma, 2008

© del text: els autors, 2008

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2008

Coberta: Jaume Falconer

Edició: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic. Edicions UIB. Campus universitari.
Ctra. de Valldemossa, km. 7,5. 07122 Palma (Illes Balears)

Maquetació i impressió:

Gràfiques Planisi. Gremi Boneters, 28.

Polígon de Son Castelló. 07009 Palma

ISBN: 978-84-8384-043-6

Dipòsit legal: PM 558-2008

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre ni de la coberta, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís dels titulars del copyright.

ÍNDEX

PRÒLEG	9
Tema 1: TOPONÍMIA. ASPECTES GEOGRÀFICS	11
<i>Sarrià, una ullada al passat agrícola de Palma a través dels noms de lloc de la possessió més gran d'Establiments</i> , per Miquel Salamanca Salamanca	13
<i>Noms de varietats d'ametles a Balears</i> , per Climent Picornell Bauzà	27
<i>Hidronímia i territori a les Illes Balears</i> , per Antoni Ordinas, Miquel Grimalt i Joan Miquel Genovart	35
<i>Els noms de niguls a Establiments i es Secar de la Real</i> , per Miquel Grimalt i Miquel Salamanca	43
Tema 2 : TOPONÍMIA. ASPECTES HISTÒRICS	59
<i>Neotoponímia al campus de la Universitat de les Illes Balears. 9s geògrafs</i> , per Pedro Fidel Castro, Cristòfol Ferriol, Miquel Ginard, Magdalena Mascaró i Eduard Sala	61
<i>Notes sobre la toponímia de les pedreres del litoral de s'Estelella (Llucmajor)</i> , per Bartomeu Clar i Gabriel Alomar	69
<i>Toponímia en disseminat a la perifèria de Palma: sa Indioteria, segle XVIII</i> , per Antoni Ginard Bujosa	73
<i>Colls i pesqueres a Sóller</i> , per Joan Rosselló Geli	101
Tema 3 : ANTROPONÍMIA. TOPONÍMIA. ASPECTES FILOLÒGICS I HISTÒRICS	107
<i>Evolució del conjunt onomàstic cristià a Mallorca entre els segles XIII i XV</i> , per Antoni Lluïll Martí	109
<i>Toponímia precatalana a Llorito</i> , per Andreu Ramis Puig-gròs i Guillem Rosselló Bordoy	117

<i>Son Lluc i es camp Jeu (Llorito). Notes d'història i microtoponímia,</i> per Pau Bibiloni, Antoni Ginard i Andreu Ramis	149
Annex : XIX JORNADA D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA. Muro, 2006 ...	181
<i>La toponímia a l'aula de secundària. Una cala a la Galícia del segle XXI,</i> per Xulia Marqués Valea	183

PRÒLEG

Des de l'any 2004, el Gabinet d'Onomàstica del Servei Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears ve encetant una nova col·lecció editorial, titulada "Sèrie Jornades", on s'agrupen un conjunt de llibres composts per les comunicacions presentades a les jornades anuals d'antroponímia i toponímia. Així, podeu trobar *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*, *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2005)* i *XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2006)*, que la fan ja una col·lecció de referència en ambdós camps de la toponímia i l'onomàstica sobre les Illes Balears.

A les portes de la celebració de la XXI Jornada a la població de Santa Maria, el Gabinet d'Onomàstica del Servei Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears presenta el recull de les comunicacions exposades a la XX Jornada, que tingué lloc al monestir de la Real el dia 17 de març de 2007.

Aquest volum reuneix dotze articles que abracen un ampli ventall temàtic, dividit en tres seccions, tal com es presentaren en el moment oportú: a la primera, dedicada a l'antroponímia de caire geogràfic, hi trobam quatre comunicacions: «Sarrià, una ullada al passat agrícola de Palma a través dels noms de lloc de la possessió més gran d'Establiments», en la qual Miquel Salamanca explica la recerca i posterior anàlisi dels topònims de la possessió més gran d'Esporles: Sarrià; Climent Picornell ens presenta dues-centes setanta denominacions de varietats de l'ametla que ens ajuden a enriquir el nostre lèxic mitjançant la comunicació: «Noms de varietats d'ametles a Balears»; Antoni Ordinas, Miquel Grimalt i Joan Miquel Genovart ens parlen dels topònims hidronímics terrestres a «Hidronímia i territori a les Illes Balears»; i Miquel Grimalt i Miquel Salamanca estudien la toponímia metereològica a un microterritori a «Els noms de nius a Establiments i es Secar de la Real».

A la secció següent, caracteritzada pel tractament de la toponímia des d'un enfocament històric, també hi trobam altres quatre comunicacions, encetades per un primer recull sobre la neotoponímia d'argot que usen els estudiants entrevistats de la nostra universitat, per referir-se a diversos llocs del campus universitari: «Neotoponímia al campus de la Universitat de les Illes Balears», del col·lectiu 9s geògrafs. Les tres comunicacions restants, «Notes sobre la toponímia de les pedreres del litoral de s'Estelella (Llucmajor)» de Bartomeu Clar i Gabriel Alomar, «Toponímia en disseminat a la perifèria de Palma: sa Indioteria, segle XVIII», d'Antoni Ginard Bujosa, i «Coll i pesqueres a Sóller» de Joan Rosselló Geli, tracten la rela-

ció dels topònims i la geografia, però centrant-se en tres llocs diferents, dos d'ells sobre el litoral illenc de Mallorca.

El tercer grup reuneix les comunicacions toponímiques que estudien fenòmens des de l'antroponímia, amb «L'evolució del conjunt onomàstic cristià a Mallorca entre els segles XIII i XV» d'Antoni Llull Martí, i la microtoponímia, amb dos treballs al voltant del terme de Llorito: «Toponímia precatalana a Llorito», per Andreu Ramis Puig-gròs i el conegut islamista Guillem Rosselló Bordoy, i «Son Lluc i es camp Jeu (Llorito). Notes d'història i microtoponímia» de Pau Bibiloni, Antoni Ginard i Andreu Ramis.

Per un problema tècnic no poguerem incloure la comunicació de Xulia Marqués Valea que, des de terres gallegues, presentà a la XIX Jornada celebrada a Muro (2006), amb una interessant experiència sobre com introduir la toponímia a l'ensenyament secundari, amb la comunicació: «La toponímia a l'aula de secundària. Una cala a la Galícia del segle XXI». Vagi aquesta addenda com a rectificació per aquell oblit involuntari.

En el transcurs de la ja llarga història de les jornades, som conscients que l'interès per la toponímia i l'antroponímia va en augment, pel fet que al principi eren unes reunions quasi familiars, mentre que avui s'ha arribat a un punt en què més d'un centenar d'assistents (en algunes trobades hi havia més de cent trenta assistents) poden gaudir de les comunicacions elaborades pels seus professors i estudiosos o, fins i tot, companys i compartir-les. Això també és degut a la col·laboració i la participació dels membres dels departaments de Ciències de la Terra i de Filologia Catalana i Lingüística General, juntament amb el Gabinet d'Onomàstica, creat el 1995, que de llavors ençà és l'organisme encarregat d'organitzar i coordinar aquests encontres.

Pensem que aquests treballs de recerca, conjuntats amb la tasca diària del Gabinet d'Onomàstica, ajuden a completar les seves funcions d'investigar, difondre i assessorar sobre qüestions onomàstiques (toponímia i antroponímia), i al mateix temps contribueixen a difondre i promocionar la normalització lingüística en el camp de l'antroponímia (noms de pila i cognoms) i de la toponímia (toponímia urbana i rural i cartografia), i a donar a conèixer i difondre els treballs que es fan en aquests camps. També volem agrair l'ajut de la Direcció General de Política Lingüística del Govern de les Illes Balears per a l'edició d'aquestes comunicacions.

Mallorca, març de 2008

Ramon Bassa i Martín
(*Director del Servei Lingüístic*)

Hermínia Planisi Gili
(*tècnica del Gabinet d'Onomàstica*)

Aina Vallès Moragues
(*tècnica del Gabinet d'Onomàstica*)

Tema 1

**TOPONÍMIA.
ASPECTES GEOGRÀFICS**

SARRIÀ, UNA ULLADA AL PASSAT AGRÍCOLA DE PALMA A TRAVÉS DELS NOMS DE LLOC DE LA POSSESSIÓ MÉS GRAN D'ESTABLIMENTS

Miquel Salamanca Salamanca

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

RESUM

S'ha duit a terme una recerca i posterior anàlisi dels topònims de la possessió més gran d'Establiments: Sarrià. Per una banda, s'han analitzat els topònims recollits i s'han exposat els resultats. Per altra banda, s'ha comentat la relació entre la toponímia i les explotacions agrícoles, ramaderes i l'explotació dels recursos naturals; així com també s'ha intentat establir una relació amb la geografia de les terres en general.

MOTS CLAU

Toponímia, Establiments, ruralia i explotació agrícola.

INTRODUCCIÓ

Establiments és, avui en dia, un nucli de població que conserva, molt a prop de Palma, les tradicions i la vida de la ruralia. Encara ara hi podem respirar l'ambient de la pagesia tot i que, actualment, la pressió urbanística i demogràfica s'encarreguen que la vida s'assembli a la d'un barri dormitori, de cada dia un poc més.

No podem entendre l'actual paisatge ni tampoc el poblament del nucli d'Establiments si deixam de banda les seves arrels històriques. El mateix topònim ens dona una primera idea del seu origen, les parcel·lacions o establiments que es dugueren a terme a partir de les primitives possessions.

Sarrià no n'és una excepció, encara que la seva contribució a l'actual trama urbana d'Establiments ha estat molt petita, sobretot si la comparem amb altres possessions com ara Son Berga o Son Morlà. Aquesta escassa aportació al sòl urbà d'Establiments ha permès que es mantingui el caràcter rural i agrícola de la possessió, i, al mateix temps, ha fet possible la conservació d'un patrimoni únic, d'alt valor paisatgístic i toponímic.

Avui en dia, quan les urbanitzacions s'atraquen de cada dia més a Establiments i amenacen amb engolir una de les darreres zones agrícoles de Palma (i sens dubte la de més alt nivell paisatgístic), és més important que mai fer conèixer la toponímia del que fou un dels latifundis més productius, i que encara ara aporta gran part del caràcter rural propi del nucli d'Establiments.

La parcel·lació que Sarrià ha sofert en els darrers anys i el desconeixement de la toponímia per part de la població i dels nouvinguts fan que trobem casos de neotoponímia no reconeguda pels habitants locals, però que pot arribar a substituir la toponímia original si no se'n té cura o no se'n deixa constància escrita.

Però en aquest cas, la toponímia no tan sols ens ajudarà a fixar els noms de lloc, sinó que actuarà com a record present d'una societat passada que qui sap si tornarà. A través d'aquesta coneixerem una terra, una forma de vida i el record de tot un sistema agrícola que dóna forma a bona part de l'actual paisatge d'Establiments.

En aquest sentit s'ha duit a terme, mitjançant fonts orals, una recerca de la toponímia de totes les parts de la possessió que tenen a veure amb l'explotació agrícola i ramadera, així com els seus elements de suport, com ara la hidràulica.

INFORMADORS

Queda palesa en la present comunicació la toponímia de manera fidel a allò que els informadors relaten, com no podem entendre-ho d'altra manera. Els informadors que han fet possible aquest treball són:

-Francesc Salamanca Tries, de malnom *Cameta*. Fou exsecallador de Sarrià

-Pere Busquets. Fou l'amo de s'Hort de Sarrià

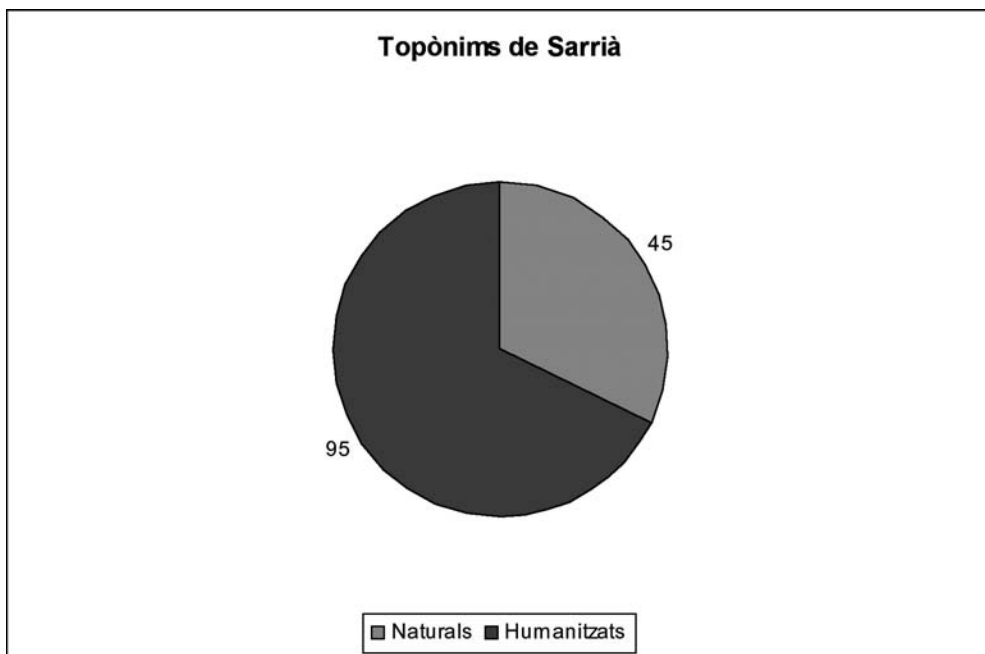
-Toni Busquets. Fill d'en Pere Busquets, visqué i ajudà son pare en les tasques agrícoles a s'Hort de Sarrià

Vagi cap a ells el més sincer agraïment de qui signa aquesta comunicació.

ANÀLISI

Agrupam els 126 topònims recollits en base a diferents criteris d'ordenació, que no són excloents entre si. Per tant, ens podem trobar amb el cas que un determinat nom de lloc es repeteixi en dues o més agrupacions.

La primera tria la fem entre els noms de lloc que fan referència al medi natural i aquells que fan referència a la presència humana. En una finca dedicada a l'explotació agrícola, amb una innegable relació amb l'entorn aquesta divisió esdevé molt curiosa. El resultat és el següent:

Dins els topònims de caire natural podem encara realitzar una segona classificació, en fitònims, hidrònims, orònims i zodònims. El resultat el trobam a continuació:

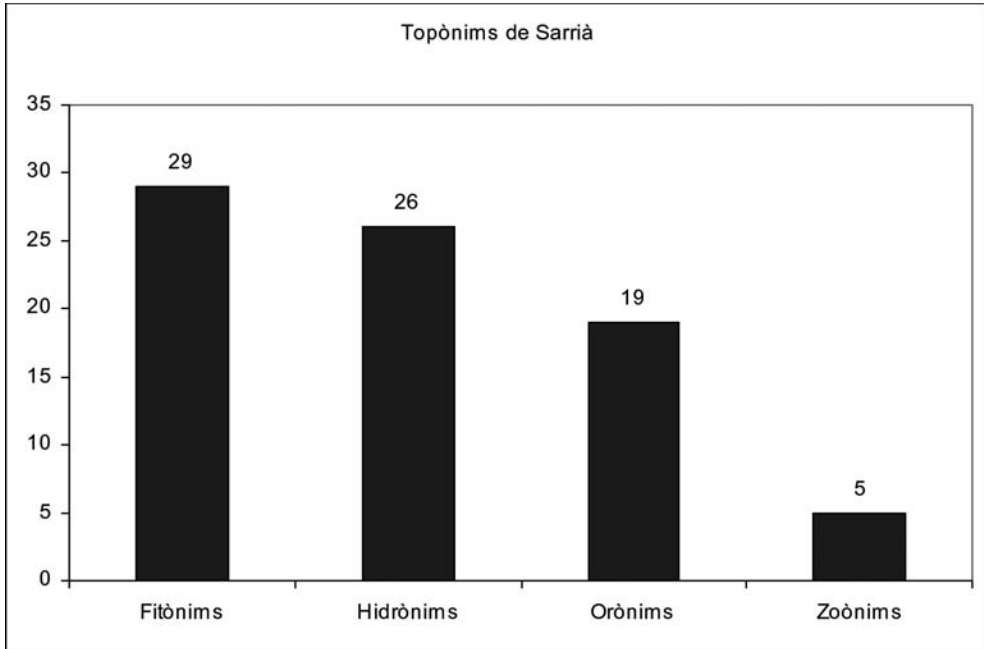
Fitònims: ses Alzines Dolces des Coster de sa Mula Morta, ses Alzines Dolces de sa Rota Llarga, ses Alzines Dolces des Sementer Gran, bassa de sa Barrera des Bosc, barrera des Bosc, es Bosc, es Bosc de Sarrià, es Bosquet, camí des Bosc, comellar de sa Figuerota, comellar des Lli, Coster des Magraners, es Figueral, forn de Calç de Dalt des Bosc, forn de Calç des Garrigó des Jaiolí, es Garrigó, es Garrigó de ses Clavegueres, garrigó des Jaiolí, garrigó de Son Llabrés, es Garrover des Morts, es Lledoner, s'Olivera de sa Trullada, sa Paret des bosc, es Pi des Xibiu, es Pins Vers, sa Pleta, es Pou des Pi des Xibiu, Safareig des Surer, sa Vinya.

Hidrònims: aljub de sa Rota Llarga, es Albellons, bassa de sa Barrera des Bosc, bassa des Bosc, sa Bassa Petita, sa Calçada, sa Canaleta, ses Clavegueres, es Cocons, font de Sarrià, font des Siniar, fonteta de s'Hort, garrigó de ses Clavegueres, safareig d'Enmig, safareig Gran, safareig de s'Hort, safareig des Sestadors, safareig des Surer, es Safareixó, sementer de sa Calçada, pou des Pi des xibiu, pou de Sarrià, es Prat, torrent de Sarrià, es Torrentó, es Xaragall.

Orònims: es Bosc, es Bosc de Sarrià, es Caragol, es Clot des Guix, es Cocons, coma des Sequer, comellar de sa Figuerota, comellar des Lli, es Coster des Magraners, es Coster de sa Mula Morta, es Coster de Sa Pleta, sa Curuculla, es Forat de sa Pleta, sa Pedrera des Puig de na Guidoi, sa Penya Roja, es Puig des Bous, es Puig de na Guidoi, es Refrescadors, talaiot des Caragol.

Zoònims: es Caragol, es Coster de sa Mula Morta, es Puig des Bous, es Talaiot des Caragol, tanca de ses Egos.

Un cop vista la classificació dels topònims que fan referència a l'entorn natural, observem de quina manera es poden classificar els noms de lloc humanitzats. Les categories en què podem subdividir els topònims són: antropònims, comunicacions, conreu i construccions (en aquesta darrera, s'hi inclouen els habitatges de tota casta, ja siguin humans, destinats als animals, a les tasques del camp, a l'emmagatzematge d'aigua, a ruïnes històriques o a les explotacions dels recursos naturals).

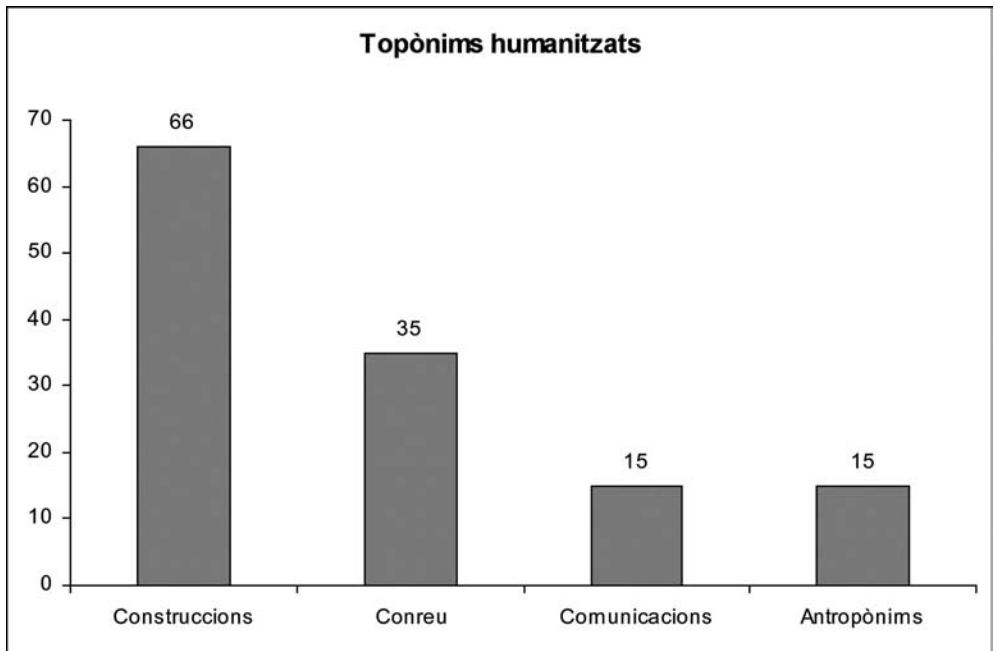
Antropònims: barrera des Traginers, Can Rafalet, camí des Esporlerins, sa Coa d'en Negre, garrigó des Jaiolí, es Fossaret de sa Tanca d'en Pedro, pedrera des Puig de na Guidoi, puig de na Guidoi, sa Rota de l'Amo en Manera, sa Rota d'en Biel Saliva, sa Rota d'en Cameta, sa Rota d'en Francisco Mir, sa Rota des Garriguer de Bunyolí, sa Rota de Mestre Pau, sa Rota d'en Miquel de na Frava, sa Rota d'en Pep Pipeta, sa Tanca d'en Pedro.

Comunicacions: bassa de sa Barrera des Bosc, barrera des Bosc, barrera de Son Llabrés, barrera de Son Malferit, barrera des Traginers, camí des Bosc, camí des Esporlerins, camí Ample, camí de Son Llabrés, camí de Son Malferit, camí de Sarrià, camí de s'Hort, camí Vell de Son Llabrés, ses Clavegueres, es Portellet.

Conreu: aljub de sa Rota Llarga, ses Alzines Dolces de sa Rota Llarga, ses Alzines Dolces des Sementer Gran, sa Coa d'en Negre, es Coster des Magraners, es Figural, es Fossaret de sa Tanca d'en Pedro, fonteta de s'Hort, forn de Calç de sa Rota Llarga, forn

de Calç des Sementer Gran, s'Hort Nou, s'Hort de Sarrià, s'Hort Vell, sa Rota de l'Amo en Manera, sa Rota d'en Biel Saliva, sa Rota d'en Cameta, sa Rota d'en Francisco Mir, sa Rota des Garriguer de Bunyolí, sa Rota Llarga, sa Rota de Mestre Pau, sa Rota d'en Miquel de na Frava, sa Rota d'en Pep Pipeta, safareig de s'Hort, es Sementer Gran, es Sementer de sa Calçada, Talaiot de Darrere s'Hort, sa Tanca Blanca, sa Tanca de ses Egos, sa Tanca de Davant ses Cases, tanca d'en Pedro, sa Tanca Plana, tanqueta de Davant ses Cases, ses Veles, sa Vinya.

Construccions: (Els topònims referits a construccions es troben detallats en les subdivisions del següent apartat).

Dins la categoria de construccions encara podem establir una darrera classificació en subgrups, interessant quant a resultats, que és la següent:

Relacionats amb habitatges: Cas Garriguer, ses Cases, ses Cases de s'Hort, ses Cases de s'Hort Vell, sa Miranda, talaiot de Darrere ses Cases, tanca de Davant ses Cases, tanqueta de Davant ses Cases.

Construccions per a animals: darrere es Sestadors, sa Païssa, safareig des Sestadors, es Sestadors, es Sestadors Vells, ses Solls, sa Vaqueria.

Tasques del camp: s'Era, s'Era Vella, es Femer.

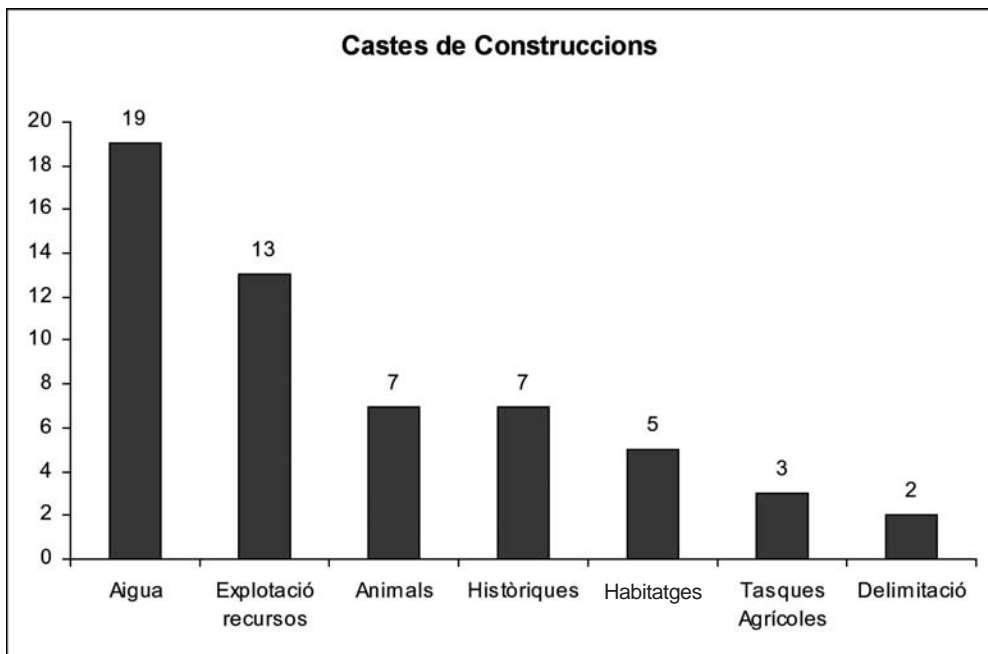
Emmagatzematge, obtenció o canalització d'aigua: aljub de sa Rota Llarga, bassa de sa Barrera des Bosc, bassa des Bosc, sa Calçada, sa Canaleta, ses Clavegueres, font de Sarrià, font des Siniar, fonteta de s'Hort, pou des Pi des Xibiu, pou de Sarrià, safareig d'Enmig,

safareig Gran, Safareig de s'Hort, Safareig Petit, Safareig des Sestadors, Safareig des Surer, es Safaretxó, Sementer de sa Calçada.

Històriques: es Cementeri Vell, es Fossaret de sa Tanca d'en Pedro, es Talaiot, es Talaiot des Caragol, es Talaiot de Darrere s'Hort, es Talaiot de Darrere ses Cases, es Talaiots.

Explotació dels recursos: font de Sarrià, font des Siniar, fonteta de s'Hort, forn de Calç de Dalt des Bosc, forn de Calç des Garrigó des Jaiolí, forn de Calç des Puig de na Guidoi, forn de Calç de sa Rota Llarga, forn de Calç des Sementer Gran, forn de Calç des Siniar, es Pou des Pi des Xibiu, es Pou de Sarrià, sa Pedrera des Puig de na Guidoi, es Rotlet.

Delimitació de conreu: sa Paret des Bosc, sa Paret de s'Hort.

RESULTATS

Els noms de lloc de la finca de Sarrià segueixen, normalment, la pauta d'un genèric acompanyat d'un determinant, encara que també podem trobar topònims constituïts per un sol terme.

En el primer dels casos, el genèric sol fer referència a un mot relacionat amb les tasques agrícoles o l'orografia, (sementer, font, garrigó,...) mentre que el determinant sol

fer referència a les característiques físiques del terreny o al lloc on es troba situat (de Sarrià, de darrere ses cases, pla, gran,...). En el segon cas, el topònim sol fer referència implícita al determinant, per exemple al parlar de *Cas Garriguer* entenem que feim referència a unes cases, encara que no sempre és així, ja que en altres ocasions fan referència als aprofitaments agrícoles o als aprofitaments del terreny (*es Prat, ses Veles, es Figueral*).

Els topònims que fan referència a la presència humana són més abundants que els de caire exclusivament natural. En principi, aquest fet ens fa suposar que, en ser Sarrià una explotació de caire agrícola i ramadera, la forta presència humana durant segles es plasma en la toponímia.

Per tant, els topònims humanitzats, que fan referència a construccions, modificacions del terreny o, senzillament, els mateixos noms de les tanques o sementers tenen una presència més important que aquells altres que exclusivament fan referència a les característiques físiques del terreny.

Dins els primers, els referits a les diferents castes de construccions són majoria, i, d'entre aquestes, destaquen, per aquest ordre, les destinades a obtenir, emmagatzemar o canalitzar aigua i les referides a les explotacions dels recursos naturals.

D'aquesta manera, la toponímia ens permet comprovar com l'aigua ha estat, des de sempre un element d'alt valor a les terres de conreu de la ruralia mallorquina. També reflecteix les tasques d'explotació dels recursos naturals, plasmats en el nom de sis forns de calç i un rotlle de sitja. No hem d'oblidar que, fins fa molt poc temps, l'obtenció del carbó de manera artesanal, així com les tasques de fer calç eren també una bona font d'ingressos de les possessions.

En tractar-se d'una zona rural, el conreu té gran importància, però en qüestions de toponímia queda en segon terme, eclipsat pel gran nombre de topònims referents a construccions, això sí, com ja hem vist, la majoria relacionades de manera directa amb el propi conreu. I és que, en molts de casos, la presència de topònims referits, per exemple a una casa, impliquen també la presència de conreu, com queda demostrat en múltiples topònims com ara *sa Tanca de Davant ses Cases*.

La presència d'antropònims i zòdnims és escassa respecte de la resta, amb matisos, ja que en les parcel·lacions duites a terme, les rotes segregades de Sarrià agafen el nom del seu nou propietari o conrador (*sa Rota d'en Biel Saliva, sa Rota de l'Amo en Manera,...*)

Per la seva part, els fitònims són els més abundants dins els topònims referents al paisatge natural, seguits pels hidrònims i orònims. Per tant, com era d'esperar en una possessió de caire agrícola, però amb una important massa boscosa i una orografia molt irregular, els elements del paisatge natural que més fixa la toponímia són els vegetals, l'aigua i l'orografia.

Encara que en segon lloc en aquest cas, els topònims naturals referits a l'aigua tornen a ser importants. Els fitònims, per poc, són els més abundants, ja siguin referents a conreus (*es Figueral, coster des Magraners,...*) o bé a qualche arbre en particular com ara *es Lledoner* o *s'Olivera de sa Trullada*.

Cal destacar l'existència d'una metàfora, es Caragol, una petita elevació muntanyosa amb una curiosa forma.

Ja per acabar, i amb aquestes conclusions, podem afirmar que el topònim estàndard de la zona és un nom de lloc humanitzat, que anomena una construcció relacionada amb les

tasques agrícoles i que fa qualque casta de referència a la presència d'aigua. Un bon exemple n'és *s'Aljub de sa Rota Llarga*.

LLISTA DE TOPÒNIMS

Per facilitar la recerca del topònim al llistat, s'ordena a partir del genèric en lloc de fer-ho a partir del determinant.

- Es Albellons
- Aljub de sa Rota Llarga
- Ses Alzines Dolces des Coster de sa Mula Morta
- Ses Alzines Dolces de sa Rota Llarga
- Ses Alzines Dolces des Sementer Gran
- Barrera de Son Llabrés
- Barrera de Son Malferit
- Barrera des Bosc
- Barrereta des Traginers
- Bassa de sa Barrera des Bosc
- Bassa des Bosc
- Sa Bassa Petita
- Es Bosc / Es Bosc de Sarrià
- Es Bosquet
- Sa Calçada
- Sa Canaleta
- Es Caragol
- Ses Cases
- Ses Cases de s'Hort
- Ses Cases de s'Hort Vell
- Can Rafalet
- Cas Garriguer
- Camí Ample
- Camí des Bosc
- Camí des Esporlerins
- Camí de s'Hort
- Camí de Sarrià
- Camí de Son Llabrés / Camí de Son Malferit
- Camí Vell de Son Llabrés
- Es Cementeri Vell / Es Fossaret de sa Tanca d'en Pedro
- Ses Clavegueres
- Clot des Guix

- Sa Coa d'en Negre
- Cocons des Torrent
- Coma des Sequer
- Comellar de sa Figuerota
- Comellar des Lli
- Coster des Magraners
- Ss Coster de sa pleta
- Coster de sa Mula Morta
- Sa Curuculla
- Darrere es Sestadors
- S'Era
- S'Era Vella
- Es Femer
- Font de Sarrià
- Font des Siniar
- Fonteta de s'Hort
- Forat de sa Pleta
- Forn de Calç de Dalt des Bosc
- Forn de Calç des Garrigó des Jaiolí
- Forn de Calç des Puig de na Guidoi
- Forn de Calç de sa Rota Llarga
- Forn de Calç des Sementer Gran
- Forn de Calç des Siniar
- Es Figueral
- Es Garrigó
- Garrigó de ses Clavegueres
- Garrigó des Jaiolí
- Garrigó de Son Llabrés
- Es Garrover des Morts
- S'Hort Nou / S'Hort de Sarrià
- S'Hort Vell
- Es Lledoner
- Sa Miranda
- s'Olivera de Sa Trullada
- Sa Païssa
- Sa Paret des Bosc
- Sa Paret de s'Hort
- Sa Pedrera des Puig de na Guidoi
- Sa Penya Roja
- Es Pi des Xibiu.
- Es Pins Verds
- Sa Pleta
- Es Portellet

- Es Pou des Pi des Xibiu
- Es Pou de Sarrià
- Es Prat
- Puig des Bous
- Puig de na Guidoi
- Es Refrescadors
- Es Reposadors
- Sa Rota de l'Amo en Manera
- Sa Rota d'en Biel Saliva
- Sa Rota d'en Cameta
- Sa Rota d'en Francisco Mir
- Sa Rota des Garriguer de Bunyolí
- Sa Rota Llarga
- Sa Rota de Mestre Pau
- Sa Rota d'en Miquel de na Frava
- Sa Rota d'en Pipeta
- Es Rotlet
- Safareig d'Enmig
- Safareig Gran / Safareig de s'Hort
- Safareig Petit
- Safareig des Sestadors
- Safareig des Surer
- Es Safareixó
- Sementer Gran
- Sementer de sa Calçada
- Es Sestadors
- Es Sestadors nous
- Es Siniar
- Ses Solls
- Es Talaiot des Caragol
- Es Talaiot de Darrere s'Hort / Es Talaiot / Es Talaiot de Darrere ses Cases
- Es Talaiots
- Sa Tanca Blanca
- Sa Tanca de Davant ses Cases
- Sa Tanca de ses Egos
- Sa Tanca d'en Pedro
- Sa Tanca Plana
- Sa Tanqueta de Davant Ses Cases
- Torrent de Sarrià
- Ses Veles
- Sa Vinya
- Sa Vaqueria
- Es Xaragall / Es Torrentó

PETITS APUNTS GEOGRÀFICS REFERENTS A LA TOPONÍMIA

Com ja s'ha apuntat en l'apartat anterior, Sarrià va vendre part de les seves terres que limitaven amb es Forn des Vidre i Son Morlà. Aquestes terres es parcel·laren i es dedicaren al cultiu i són conegudes com a rotes. Les rotes segregades de Sarrià agafen sempre el nom del seu nou propietari, i, a la vegada, conrador. Actualment moltes d'aquestes rotes tenen ús residencial amb un clar abandó de les activitats pròpies del medi rural. Així i tot, la majoria encara es dedica a l'agricultura, això sí, de *hobby farmer*. Per tant, en un pocs anys el canvi d'ús del sòl ha estat substituït, però no així la toponímia, tot i que en els casos de les residències, els noms que es poden observar a les plaques dels habitatges, res tenen a veure amb els originals.

Dins els hidrònims podem observar algunes curiositats. El *torrent de Sarrià*, que més endavant passa a anomenar-se *torrent de na Bàrbara*, al seu pas per davall la carretera d'Esporles és anomenat *ses Clavegueres*. Curiosament el torrent agafa aquí el nom que en principi es referia al pont de la carretera i no existeix cap tipus de construcció o avenc que faci de claveguera com en principi es pot pensar.

No trobam cap connotació en la toponímia que ens indiqui la presència de zones inundables o suggeriments de la presència d'aigua fora del seu lloc habitual. És Curiós però el topònim des *Prat*, que indica la presència d'aigua, encara que es tracta d'un sementer dedicat al conreu. La naturalesa argilosa, juntament amb la forma planera del terreny que faciliten l'acumulació d'aigua, fan possible que, en determinades èpoques de l'any el terreny presenti molta abundància d'aigua. Aquest fet ha estat constatat pels informadors, i de fet, a la part baixa des *Prat* trobam unes petites surgències d'aigües subsuperficials que ragen, fora dels límits de la possessió, dins un torrentó, bona part de l'any.

Un altre fet relacionat amb l'aigua, i que té a veure amb la toponímia és la presència de *ses Veles*. Segons Antoni Ordinas a *Geografia i Toponímia a les Illes Balears* ed. Moll, p. 343, una vela és una 'porció petita de terreny, inferior al quartó, guanyada a l'albufera mitjançant l'excavació de siquions o carreres i incorporant la terra d'aquests sobre el terreny que es vol conrar. Per extensió, qualsevol terreny d'aquestes característiques situat a vores de torrents i síquies'. In situ i segons els mateixos informadors, veiem que el terreny ha estat albollonat de manera artificial, la surgència dels quals s'efectua vora el torrent. Aquest fet ens fa pensar que les característiques físiques d'aquest terreny eren molt diferents a les actuals i que la mà de l'home ha modificat aquestes primitives característiques. Si bé no pensam que a *ses Veles* hi existís una albufera per raons òbvies, sí que suposam una major presència d'aigua, segurament similar al fenomen ja comentat des *Prat*.

La gran presència d'hydrònims referits a construccions per emmagatzemar aigua demostra la gran importància que tenia el conreu de reguïu a la zona, segurament molt més important temps enrere que no avui en dia. El safareig de s'Hort, és el que més capacitat té de tot Establiments.

Referent als fitònims cal fer menció, que allò que realment fixa la toponímia en aquests casos és l'ús del sòl i la presència d'una determinada comunitat vegetal. D'aquesta manera, els informadors ens comenten que les veus bosc, garriga (en aquest cas el seu diminutiu

garrigó) o pleta, fan referència, a més de la presència d'arbres a un determinat ús del sol, en aquest cas el recurs forestal i a una determinada associació vegetal. Arribats a aquest punt, també cal recordar que els informadors parlen de bosc referint-se a un alzinar i parlen de garriga quan es refereixen a un pinar (per tant indica la presència d'una determinada comunitat vegetal a més d'un ús del sòl marcat per la manca de dedicació humana). Per una pleta, s'entén pinar més madur i que entre d'altres recursos és apte per la recollida de bolets. És a dir, en la toponímia hi podem trobar també el grau d'evolució d'aquesta comunitat.

Avui en dia, el *bosc de Sarrià* presenta una forta abundància de pins, cosa que en principi pot fer dubtar de la validesa de l'explicació anterior. Per això cercarem en l'explotació dels recursos boscosos l'actual presència de pins. Els carboners varen fer feina a Sarrià fins ben entrat el segle XX. Trobam una bona mostra de les seves activitats en les nombroses sitges i un camí de carboners dels quals no es conserva la toponímia, tret del *Rotlet*, que fa referència a un rotlle de sitja situat al capcimal del bosc de Sarrià. La seva tasca ha fet possible que en clarejar el bosc, la llum del sol entri amb més força i, l'alzinar és envaït per pins. El pi té un creixement més ràpid que les alzines, però contràriament al que es pensa, no envaïx el territori de l'alzinar, sinó que més bé al contrari, es tracta d'una de les etapes en la successió cap a l'alzinar, clímax de la vegetació en aquesta part de la Serra de Tramuntana.

La gran presència del genèric «garrigó» mostra també la gran quantitat de terres deshumanitzades i que es dedicaven, en principi, als recursos llenyosos. Avui en dia, el pinar guanya terreny i molts dels primitius garrigons són més extensos del que eren fa anys, cas del *garrigó des Jaiolí* o el mateix *bosc de Sarrià*. Gran part des *Siniar* és avui en dia pinar, i la *paret des Bosc*, topònim que es refereix a la separació de les àrees de conreu respecte del bosc, es troba actualment dins el mateix bosc en gran part. De fet, en la part baixa, els pins arriben ja a la *paret de s'Hort*, que separava l'Olivar del cultiu de reguiu. Una passejada per la part baixa del bosc mostra les antigues marjades d'oliverar.

Un altre aspecte a destacar dins la fitonímia de la zona és que hi ha nombroses referències a oliveres de manera directa (*s'Olivera de sa Trullada*) o indirecta (*sa Calçada*, que és el nom que rep l'antiga canalització que portava l'aigua des de la font de Son Llabrés a Sarrià per moure la tafona). Això fa pensar que la presència d'oliveres temps enrere era molt més important que avui en dia. De fet, els informadors confirmen aquest punt en relatar que moltes de les oliveres varen ser venudes, entre elles destaca l'actual olivera de la plaça de Cort a Palma.

CURIOSITATS I FETS HISTÒRICS RELACIONATS AMB LA TOPONÍMIA DE SARRIÀ

Les possessions d'Establiments eren un temps, les dinamitzadores de la vida quotidiana dels habitants de la vila. Per tant, lligades a les feines del camp i a les seves terres, han quedat fixades en la toponímia petites històries del món pagès i, en ocasions, fets històrics. Tots ells tenen un marcat rerafons històric, cultural i a la vegada, de particular encís i belle-

sa. Es relata a continuació una mostra dels que pensam més representatius. També posam esment en la definició d'algun dels topònims que pensam no està clara de principi.

Es coster de sa Mula Morta. Coster que davalla de la zona des Caragol, antigament conrat d'oliveres i avui en dia mescla de pins i alzines, era utilitzat com a carnatge.

Es Cementeri Vell / Es Fossaret de sa Tanca d'en Pedro. Es garrover des Morts. Les epidèmies que afectaren Mallorca segles enrere, no deixaren de banda Establiments. En aquest cas, a Sarrià, trobam la presència de tres curiosos topònims que hi estan relacionats. Els dos primers fan referència a un mateix indret, i el tercer és un fitònim.

Dues són les bandes d'Establiments on s'enterraven els morts de les epidèmies. Una d'aquestes és a Bunyolí, i l'altra a Sarrià. Les dues conserven el genèric de fossaret, diminutiu de fossar.

El de Sarrià se suposa més antic, ja que ningú ja no recorda cap enterrament, tot i que els informadors i molta gent de la zona fa referència a enterraments d'una epidèmia de còlera que afectà el poble. Sembla ser que els enterraments es duien a terme en calç viva.

Referent als dos primers, citar que es troben situats actualment a *s'Hort de Sarrià*, dins la *tanca d'en Pedro*. No hi ha cap delimitació ni cap fita que permeti la seva localització si no és mitjançant una font oral.

Quant al *garrover des Morts*, dir que es troba situat dins el camí que des de darrere les cases es dirigeix cap a la tanca d'en Pedro. Quan algú moria, era transportat dins la caixa des de casa seva fins al fossaret, cosa que podia representar diversos quilòmetres. A l'ombra del garrover s'aturaven a descansar els acompanyants, que solien el fossar i la família en general.

Sa Calçada. Autèntica obra d'enginyeria que servia per conduir les aigües de la font de Son Llabrés fins a la Possessió de Sarrià. Entre el garrigó de Son Llabrés i sa Pleta supera una zona planera, el sementer de sa Calçada. Per evitar perdre desnivell s'aixecà grandiosos marge, que a la vegada servia per fer partió amb les possessions de Bunyolí i es Canyar.

Sa Rota Llarga. Fa referència a una explotació agrícola dins el mateix bosc, en què els informadors relaten com un fet realment curiós, ja que no és habitual, aprofitar una clariana del bosc per conrar. Avui en dia està totalment coberta per la vegetació.

Es Refrescadors. Curiós topònim que fa referència a uns forats en unes roques del Bosc de Sarrià, d'aquests en surt un aire fresquet a l'estiu. Al seu voltant s'aturaven a descansar els treballadors de la possessió. Les capes profundes de la terra, com que tenen més inèrcia tèrmica, conserven durant bona part de l'estiu una temperatura més fresca que l'aire de la superfície

Camí des Esporlerins. Aquest camí entra dins els límits de la possessió al coll d'en Portell, i enllaça amb el camí de Son Llabrés dins la tanca d'en Pedro. Els informadors afirmen que la presència del determinant es deu que per aquest camí, els missatges esporlerins que tenia Sarrià, arribaven a la feina. De fet, molt possiblement, aquest mateix camí era aprofitat per altres esporlerins que anaven a fer feina a d'altres possessions d'Establiments com ara Bunyolí, ja que és molt més avinent fer-ho per aquí que no per la carretera oficial.

Bosc de Sarrià. El bosc de Sarrià és origen de moltes històries, però entre elles destacarem la presència, de cap a cap d'any, d'una família que es dedicava a la fabricació del carbó, coneguts com els *poca por*.

ALGUNS ACLARIMENTS

Es garrigó des Jaiolí. Aquest topònim fa referència a un pinaret situat entre les cases de Sarrià i el Pi des Xibiu. El determinant, en aquest cas, l'hem considerat un antropònim ja que pensam que existeix una contracció de Jai Aulí. Aulí és un llinatge molt freqüent a Esporles (molt sovint pronunciat «ulí»), poble del qual provenien molts dels treballadors de Sarrià. No podem evitar pensar que, en el nostre cas, la pronúncia de quatre vocals seguides fa que la contracció sigui un tant evident.

Sa Curuculla / Dalt des Bosc / Es Rotlet / Bosc de Sarrià. Quatre topònims per referir-se a la mateixa zona muntanyosa: la zona somital del bosc de Sarrià. Cal fer esment que al mapa 1.25000 de la cartografia de l'IGN, la toponímia utilitzada per referir-se al bosc de Sarrià és: puig Moltó i en altres casos puig des Voltor. Cap de les dues veus és reconeguda com a genuïna pels informadors, tot i que algun d'ells refereix haver-la sentida en alguna ocasió.

El *bosc de Sarrià* fa referència a tota la muntanya en si a més d'indicar que és una zona dedicada a l'aprofitament forestal i que hi predomina l'alzina. Per tant, el topònim ens indica tres coses.

Curiosament no hi ha cap topònim que utilitzi els genèrics puig, muntanya o mola, com succeeix en altres llocs. *Sa Curuculla* fa referència a la part més alta de la muntanya, encara que el *Rotlet*, que en principi fa referència a un rotle de sitja situat a la part més alta de la muntanya, també fa referència a tota la zona superior de l'elevació. El mateix passa amb el topònim *Dalt des Bosc*.

NOMS DE VARIETATS D'AMETLES A BALEARS

Climent Picornell (*Col·lectiu Bessó de Mallorca*)

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

NOTA BENE

M'ha interessat, des de fa temps, la temàtica de l'ametler a Mallorca. És per aquest motiu que rodolava per dins l'ordinador, juntament amb altra paperassa sobre el mateix tema, aquesta llista de *Noms de varietats d'ametles*.

He de dir que amb la paradoxa afegida que, per una part, l'abundància varietal de l'ametla de Mallorca —rica, filològicament parlant— és un greu inconvenient per al futur comercial d'aquest conreu.

En faig una presentació pública, sense un excessiu mirament i perquè la llista sigui corregida, esmenada, esmotxada i exsecallada per qui pugui, vulgui i en sàpiga.

Hi ha un total de 270 noms procedents de les següents fonts:

- Llista apareguda a la revista *La Ignorancia*, núm. 200, 1883. **81 Noms**
- ESTELRICH, P. *El Almendro y su cultivo en el mediodía de España e islas Baleares*. Palma: I.Rotger, 1907. **68 Noms**
- Les entrades d'«ametla» i «ametler» a ALCOVER, A.M.; BORJA MOLL, F.de. *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma: Moll, 1963. **67 Noms**
- LÓPEZ, J. *El almendro en Baleares*. Madrid: Ministerio de Agricultura, 1970. **84 Noms**
- RUBÍ, V. *El Almendro*. Palma: D.M. Agricultura, 1980 **97 Noms**
- Llista fotocopiada de l'«Extensió Agrària de Manacor» (ca. 1990) **86 Noms**
- Recerca de fonts orals (entre 1999-2002) **140 Noms**
- TOTAL **270 Noms**

Com que el que avui ens interessa és el vessant onomàstic de l'ametla, la llista s'ha confeccionat atenent aquesta peculiaritat. Vull dir amb això que no he mirat gaire prim si una mateixa varietat té diferents noms, o si les castes són similars o si en funció del poble on s'ha

recollit els han batiat de forma diferent. Ho he indicat en els casos en què ho he sabut, però no és un criteri general. Tampoc he fet gaire cas de «pronúncies» o escriptures particulars, atenent al bon entendre de l'informador. Vull dir amb tot això que la llista és una primera o segona aproximació i que ha de mester ser clarificada. Nogensmenys, vull fer notar que la riquesa de noms per a un fruit com l'ametla, que presenta variacions no gaire notables —per als profans, quasi indeterminades—, ja serveix per donar idea de la importància econòmica i social que arribà a tenir aquest producte. Tampoc he fet distincions de l'antiguitat o de la novetat dels noms; n'hi ha de recollits al segle XIX i alguns al XX, i la recerca de fonts orals és ja del segle XXI. Hi manca una visita recent, que hauria d'haver fet a les actuals cooperatives productores i comercialitzadores d'ametla.

La classificació de les varietats sempre s'ha fet atenent a la duresa de l'ametla: dura, semidura, mollar, semimollar i cada una d'aquestes es subdivideix en si tenen punts o solcs. Hi ha altres criteris atenent a la forma de l'arbre, els tipus de fulles, les flors, les dades fenològiques, els rendiments, si són o no bones d'espolsar de l'arbre, la procedència, etc. Molts d'aquests criteris no són aplicables absolutament a un llistat de caire onomàstic. Però, tampoc, he fet agrupacions de la llista de noms, tot i que si la repassen breument veuran que se'n poden fer tenint en compte senzillament criteris morfològics. La forma de l'ametla (Bec de corb, Clau de verro, Cap d'arengada, Cocarroi, Morro de bou, Cresta de gall), algun detall del bessó o de l'embolcall llenyós (Llisa, Retxades, Ratada, Gravada, Pintadeta), la forma (Canaleta, Plana, Rodona, Llangueta), el color (Rossa, Negreta), la qualitat i quantitat del bessó (Dolça, Bessona, Petita), la consistència (Mollar, Mollareta, Fluixa, Dureta, Lleugereta) o els noms propis, italians com Cristomorto; anglesos com Texas; francesos com Ferragnès; espanyols com Real Caracola. Els noms mallorquins hi són ben presents, tant els noms d'origen local com els noms mixtos (el nom de lloc més l'antropònim). Ho deix a la paciència dels interessats en aquesta recerca.

1.- AGRINA (sim. Agrilla)	11.-BARRAQUETA (o d'en Barraqueta)
2.- AGRA (sim. AMARGA)	12.-BARTOS
3.- ALGAIDA	13.-BLANQUET (sim. D'EN BLANC, TOVELLET)
4.- ALZINA	14.-BEC DE CORB
5.- ALOUETES	15.-BEIRITE (sim. BOIRITO o Beyrite)
6.- AMARGA (sim. AGRA)	16.-BASSONA (sim. d'En Bassa)
7.- ANDREU o D'EN PERE ANDREU (Andreuet)	17.-BIELES
8.- ANYOC	18.-BINISSALEMERES
9.- AVELLANA GROSSA	19.-BLANQUET (sim D'EN BLANC, TOVELLET)
10.-AVELLANETA (sim. Eivissenca petita)	20.-BOLIC

21.-BOIRITO (sim. BEIRITE)	46.-CORPETÓ
22.-BORDES	47.-CORRAL DE PORC
23.-BORD D'EN BESSÓ	48.-CORRIOLETA (sim. Canaleta)
24.-BORD D'EN CAMA	49.-COSTA (sim. INQUEROS, Pons)
25.-BORD D'EN MONTXO	50.-CRESTA DE GALL
26.-BORD DE PALLISSA (sim. SICILIA)	51.-CRESTETA
27.-BORD DES RAIGUER	52.-CRISTOMORTO
28.-BOSCANES	53.-DE CAN RIBAS
29.-CACAHUET	54.-DE CAPOLL CURT (sim. CANALETA DE FLOR PETITA)
30.-CANALETA (o de la Canal, Corrioleta, d'en Consell, Regalo)	55.-DE CAPSETA
31.-CANALETA DE FLOR GRAN (sim. DE LA CANAL, GOMOSA, GOMOSA DE CAPOLL CURT)	56.-DE FIRELLA
32.-CANALETA DE FLOR PETITA (sim. DE CAPOLL CURT)	57.-DEL ALTO
33.-CÁNTAROS (sim. CÁNTAROS DE SANT LLORENÇ)	58.-DEL BOLL
34.-CÁNTAROS DE SANT LLORENÇ (sim. CÁNTAROS)	59.-DEL TRUMFO
35.-CAP D'ARENGADA	60.-DE LA CANAL (sim CANALETA DE FLOR GRAN, GOMOSA, Canal, Canaleta, Corrioleta)
36.-CAPIRONS, CAPIRONA	61.-DE LA FORTUNA
37.-CATALINA	62.-DE LA VARA
38.-CARME (sim. Carmesina)	63.-DE L'HOSPITALET
39.-CEBA (o «Seba»)	64.-DE QUITXOLL
40.-CLAU DE VERRO	65.-DE RAMELLET
41.-COCARROI	66.-DE SON BURGUERA
42.-COMÚ D'ALMERIA	67.-D'EN BO
43.-CORBELLES	68.-D'EN BOLLOT
44.-CORNIENES	69.-D'EN BASSA (sim Bassona)
45.-CORONA	70.-D'EN BLANC (sim. BLANQUET, TOVELLET)
	71.-D'EN CARLES (sim. CARLETES)
	72.-D'EN CARME

73.-D'EN CONSELL (sim. Canaleta)	101.-D'EN VERRO (sim Pou Felanitx, Pouet)
74.-D'ENDAVANT (sim. del Adelanto)	102.-DESMALL (sim. DESMALL LLARGUETA)
75.-D'EN DUET (si. DUETA, DURETA)	103.-DESMALL LARGUETA (im DESMALL)
76.-DE L'ENGANY (o d'Engany)	104.-DESMALL ROIG
77.-DE L'ESPERANÇA	105.-DE TRINXES
78.-D'EN FENERET	106.-DE S'HOSTALET
79.-D'EN FRAU	107.-DUETA (sim. D'EN DUET, DURETA)
80.-D'EN FRED (sim. Pastorina)	108.-DURAN
81.-D'EN GELAT	109.-DURETA (sim D'EN DUET, DUETA)
82.-D'EN GERO	110.-EIVISSENCA PETITA (sim. de l'Avellana, Avellaneta)
83.-DE N'HORRAC	111.-ESPINETA (sim. PELUDA, RUTLO, TALLATONA)
84.-D'EN LLENYOT	112.-ESTEVETIN
85.-D'EN LLUC	113.-ESTERATIUS
86.-D'EN MONJO	114.-FENERETA (sim. d'en Feneret)
87.-D'EN PINTAT	115.-FELIU
88.-D'EN PERE ANDREU (sim. ANDREU)	116.-FELIU CAPÓ
89.-D'EN PEREXINA (sim. XINA)	117.-FEI (sim. FEO, REPUBLICANS)
90.-D'EN PONS (sim. Pons, Ponsina)	118.-FEIETONES
91.-D'EN PUIG	119.-FERRAGNES
92.-D'EN PUPUT	120.-FILAU (sim. FILAU LLORITANA)
93.-D'ENGANY	121.-FILAU LLORITANA (sim. FILAU)
94.-D'EN ROIG	122.-FINA LLARGA
95.-D'EN RUTLÓ	123.-FITA
96.-D'EN TORRES (sim. PORTELLS)	124.-FITA D'EIVISSA (sim. FITA MOLLAR)
97.-D'EN TOTSOL	
98.-D'EN TOUS	
99.-D'EN TROBAT	
100.-D'EN TRUYOL	

125.-FITA MOLLAR (sim. FITA D'EIVISSA)	151.-LLARGUETA
126.-FITA PATRONA (sim. anteriors)	152.-LLEUGERETES
127.-FITA BLANCA (sim. anteriors)	153.-LLINET (sim. VINAGRILLO, POTETA, NEGRITO)
128.-FLOR VERMELLA	154.-LLISES
129.-FORTA (o d'en Fort)	155.-LLORENCES (o LLORENCINES)
130.-FORTUNA (sim. TALLATONA)	156.-LLUC (sim. LLUCA, LLUQUES, LLUQUETES)
131.-FRAJULIO	157.-LLUQUES (sim. LLUC, LLUQUETES, LLUQUER)
132.-FULLOSOS (sim. GARONDA)	158.-LLULL
133.-GABALDON	159.-MALAGUENYA
134.-GARANDANY	160.-MANTELLET
135.-GARONDA (sim. FULLOSOS)	161.-MARCONA
136.-GARRIGUES	162.-MARE DE DÉU
137.-GAVARETS (sim. RETADA, PINTADA, PINTADETA, PINYOL DE PRÉSSEC, MELICOTER)	163.-MARGALIDA
138.-GEGANTA	164.-MARIA MEL
139.-GLORIETA	165.-MARINETA
140.-GOMOSA (sim. CANALETA DE FLOR GRAN)	166.-MASBOVERA
141.-GOMOSA DE CAPOLL CURT (sim.Canaleta)	167.-MASSOLA
142.-GRAVADA	168.-MAXINA
143.-GUARA	169.-MELICOTER (sim. Gavarets)
144.-GUARIM (o Waring ?)	170.-MENONS (sim. MENOR)
145.-HORRAC	171.-MENOR (sim. MENONS)
146.-INDIANO	172.-MENUTS (sim. Menut)
147.-INFANTA	173.-MOLLAR
148.-INQUEROS (sim. PONS, COSTA)	174.-MOLLAR BLANCA
149.-JORDI (o d'en Jordi)	175.-MOLLAR DE CANAL
150.-LIANA	176.-MOLLAR FINA
	177.-MOLLAR GROSSA
	178.-MOLLAR REINA

- 179.-MOLLARETA
 180.-MOLLARETA PINTADA
 181.-MORROS DE BOU
 182.-MORSKOL
 183.-MORO
 184.-NEGRETES
 185.-NEGRITO (sim. VINAGRILLO,
 LLINET, POTETA)
 186.-NONPAREIL
 187.-NOSTRO
 188.-PASTORINA (sim. d'en Fred)
 189.-PAU (o PAUS)
 190.-PELUDA (sim. RUTLO,
 ESPINETA)
 191.-PELUTS
 192.-PERE BATLE
 193.-PERE FERRER
 194.-PERE GELABERT
 195.-PICANTILLI
 196.-PICONS
 197.-PINARET
 198.-PINTADA (sim. RETADA,
 GAVARETS)
 199.-PINTADETA
 200.-PINTATS (d'en Pintat)
 201.-PIQUETS
 202.-PINYOL DE PRÉSSEC (o de
 melicotó)
 203.-PINYOL D'OLIVA
 204.-PLANETA
 205.-PLANES
 206.-PONS (o d'en Pons) (sim. COSTA,
 INQUEROS, PONSINA)
 207.-PONS BORD (sim.VIVOT)
 208.-PONS COSTA
 209.-PONSINA (sim. Pons)
 210.-PORTELLS (sim. D'EN TORRES)
 211.-PORRERÍ
 212.-PORRERETA (sim.VERDERETA,
 REDONS)
 213.-POTETA (sim. VINAGRILLO,
 LLINET)
 214.-POTA (sim. POTETA, d'en Pota)
 215.-(A) POTECARI
 216.-POTETA (sim. POTA)
 217.-POU (o d'en Pou petit, de Son Pou)
 218.-POU D'ESTABLIMENTS (sim.
 POU GROSSA)
 219.-POU DE FELANITX DE FLOR
 GROSSA (sim. POUET)
 220.-POU DE FELANITX DE FLOR
 PETITA
 221.-POU D'INCA
 222.-POU D'EN GASPAR
 223.-POU GROSSA (sim. POU
 D'ESTABLIMENTS)
 224.-POUET (sim. POU DE FELANITX
 DE FLOR GROSSA)
 225.-PRICESA
 226.-PROGRÉS
 227.-RAFALINOS
 228.-RAMALLET
 229.-RAMIAL (sim. de Son Bernat)

NOMS DE VARIETATS D'AMETLES A BALEARS

230.-REAL CARACOLA	250.-TORRES
231.-REDONA GELAT	251.-TOTSOL
232.-REDONS (sim. VERDERETA, PORRERETA)	252.-TOVELLET (sim D'EN BLANC, TOVELLETA)
233.-REGALO (Esporles)	253.-TRAPA
234.-REINA BLANCA (sim. Mollar Blanca)	254.-TRELL
235.-REPUBLICANS (sim. FEI, FEO)	255.-TRINXET
236.-RETADA (sim. PINTADA, GAVARETS)	256.-TROBATS
237.-RETXADES	257.-TUOMO
238.-RIMADA LLARGA	258.-ULLASTRE (o de n'Ullastre)
239.-ROB (o Catalana)	259.-VERDERETA (sim. PORRERETA, REDONS)
240.-ROSSES	260.-VERNISSA
241.-ROTGET (o d'en Rotget, o Rotgeta)	261.-VERMELL D'OU
242.-RUL-LÓ (sim. PELUDA, ESPINETA, d'en Rul·ló)	262.-VICTORIA DESMALL (sim. DESMALL)
243.-SALERO	263.-VIDELL
244.-SARD	264.-VINAGRETA (sim. d'en Vinagre)
245.-SICILIA (sim. BORD DE PALLISSA)	265.-VINAGRILLO (sim. POTETA, LLINET, NEGRITO, Vinagrilla, Vinagreta)
246.-TALLATONA (sim. FORTUNA, ESPINETA)	266.-VIVETA
247.-TENIENTE GIL (sim. Cántaros)	267.-VIVOT (sim. PONS BORD)
248.-TEXAS (o Texas Mission)	268.-XILENOS (sim. XILENES)
249.-TIRENANY	269.-XINA (sim. D'EN PERE XINA)
	270.-YALTANO

HIDRONÍMIA I TERRITORI A LES ILLES BALEARS¹

**Antoni Ordinas Garau (*), Miquel Grimalt Gelabert(**) i
Joan Miquel Genovart Capellà**

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

(*) UIB Grup de recerca *Canvi rural, mobilitat humana, turisme i territori*

(**) UIB Grup de recerca *Climatologia, riscs naturals i territori*

INTRODUCCIÓ: FONTS, OBJECTIUS I METODOLOGIA

Les Illes Balears presenten una notòria riquesa hidronímica d'acord amb la importància de l'aigua per al poblament i l'activitat humana en un context mediterrani. No debades, la presència de l'aigua, bé per escassa o bé per abundant, sobre el territori constitueix un dels trets més importants en la configuració del paisatge, fet que lògicament no ha passat desapercebut per la població que secularment ha transmès la identificació i localització dels hidrònims.

Per al present estudi s'ha fet una recerca circumscriu als topònims hidronímics terrestres, això és, exceptuant els que presenten una vinculació litoral i talassonímica. Un cop identificats i localitzats, s'analitzen algunes de les seves característiques territorials i terminològiques, subratllant especialment els contrastos entre illes. La font d'on s'han extret els topònims ha estat el Mapa Topogràfic Balear (MTB) escala 1:5.000². Cadascun d'aquests noms de lloc referits a hidrònims, dels que a les Illes Balears n'hi ha prop de dos mil, han estat georeferenciats i representats en una cartografia temàtica que s'adjunta al present treball.

Des del punt de vista tècnic, s'ha utilitzat la versió digital del MTB (1995), mentre que per a la visualització s'ha emprat el programa CAD Microstation V8, que també s'ha usat per a fixar les coordenades dels topònims. Finalment, per a l'anàlisi i la cartografia dels resultats s'ha fet servir un programa SIG, concretament ArcGis 9.0.

ELS GENÈRICS HIDRONÍMICS

Per a la detecció dels topònims corresponents a la recerca descrita, s'han seleccionat prèviament els genèrics hidronímics que fan referència més o menys explícita a la presèn-

---

¹ Treball generat a partir d'un projecte de la Càtedra Alcover-Moll-Villangómez.

² Aquesta font, tot i que no és exhaustiva, es pot considerar representativa de la toponímia il·lenca malgrat els evidents desequilibris que mostra a escala municipal.

cia d'aigua en qualsevol de les possibilitats que la realitat geogràfica ofereix, distingint els genèrics hidronímics naturals dels antròpics.

Quant als primers, aquests inclouen tots i cada un dels elements de la hidrologia natural que, en una terra i un clima com els nostres, aporten una informació vital, pel que es constitueixen en grup terminològicament majoritari i que dividim en quatre tipologies: la de les surgències d'aigua o aiguaneixos, la relativa als estancaments naturals d'aigua i la que agrupa les diverses denominacions dels cursos d'aigua. Menció a part mereix el cas de secar amb què s'informa de l'escassetat d'aquest líquid element.

Dins el grup de les surgències d'aigua sense intervenció de l'home s'hi situen els genèrics *aigua*, *broll*, *brollador*, *degotís*, *dolç* (en molts de casos apareix amb la variant que aglutina l'article: *esdolç*), *font* (i les variants *fonteta*, *fontanella*, *fontanilla*, *fontassa* i *fontinyol*), *gorg*, *pixarell/pixat*, *raig* (i també *rajolí*), *ufana/font ufana*, *ull*, *ullal* (i *ullalet*).

Els termes que delaten la presència d'aigua estancada són els més abundants dels hidronímics terrestres naturals i tenen en comú la referència a l'embassament natural de l'aigua, ja sia de forma temporal o permanent, tot i que no solen ser gaire precisos quant a la magnitud del volum que identifiquen: *aiguamoll*, *albufera* (amb el diminutiu *albufereta*) i els corresponents derivats de l'afèresi: *bufera* i *bufereta*), *bassal*, *bassera*, *bassol/bassola*, *berenguera*, *cocó*, *coconar*, *estany* (i *estanyol*), *gorg*, *humit*, *lliser*, *marjal*, *mollerí*, *negadís*, *olla*, *pèlag*, *prat* (i *pratet*), *salobrar*, *toll*, *xarco*.

El tercer grup serveix per denominar els itineraris (tàlveg) per on discorre o pot discórrer l'aigua. Per tots és sabut que en el territori balear, tret d'alguns breus trams en què l'existència de fonts o altres surgències donen un caràcter aparentment perenne a l'escorrentia, els cursos superficials i permanents d'aigua hi són absents. D'aquí que la major part dels termes designants identifiquin alhora cabdal i llit, o conducció, per a reconèixer els llocs per on, a vegades ben esporàdicament, passa el preuat element que la natura ofereix, no sempre generosa. Són accepcions d'aquest grup: *aragall*, *arreplegada*, *braç*, *embocador/embocadura*, *entreforc*, *grau*, *jaç*, *raig*, *rambla*, *regueró*, *riera*, *rieral*, *riu* (també *riueta* i *riueto*), *salt*, *torrent* (amb els diminutius *torrentó* i *torrentet*), *torrentera*, *xaragall*.

Sols un genèric, *secar*, al·ludeix a la sequedat o escassetat d'aigua i tot i que ho fa més en termes de conradís que no de paisatge natural, en volem deixar també constància.

Pel que fa als genèrics hidronímics antròpics, això és, els que tenen l'origen en l'acció de l'home, n'hem destriat tres grups: els apel·latius relatius a la captació i extracció de l'aigua, els que n'assenyalen la conducció artificial i els dels dipòsits realitzats amb la intervenció humana. Són part dels primers: *albelló*, *bassa*, *bomba*, *eixugador*, *mina*, *pou* (amb les variants *pouàs*, *pouet* i *poueto*), *pou de neu*, *presa*, *sínia/sénia*.

No obstant això, la major part d'aquests apel·latius humanitzats designen les construccions per a la conducció de l'aigua: *arcada*, *arcs*, *batiport*, *braç*, *braçal*, *calçada*, *canal*, *canonada*, *carrera*, *claveguera*, *comporta*, *fibla*, *pont*, *portella*, *ralla*, *rec*, *regadora*, *reguer*, *resclosa*, *resquell*, *sangonera*, *sangrador*, *sifó*, *síquia/sèquia* (amb els diminutius *siquieta*, *siquió* i *siquiola*), *trenc*.

Finalment, per a identificar l'emmagatzematge artificial de l'aigua apareixen els següents termes: *abeurada*, *abeurador*, *aljub* (i *aljubet*), *amarador*, *cisterna* (i *cisterneta*), *dipòsit*, *depuradora*, *embassament*, *font*, *obi*, *pantà*, *pica* (amb *piqueta* i els plurals *piques*

i *piquetes*), *presa*, *regió*, *rentador* (amb les variants *rentadora*, *rentadors* i *rentadores*), *safareig/safreig*.

DISTRIBUCIÓ D'HIDRÒNIMS PER CATEGORIES

El nombre total d'hidrònims que s'han identificat és de 1955 per al conjunt de les illes Balears, la distribució dels quals per illes i per grans grups de topònims és reflectida en la taula 1. Destaca l'enorme pes dels hidrònims relacionats amb els itineraris i amb les surgències, amb 736 i 528 casos respectivament, els quals representen el 37,5% i el 27,0% dels hidrònims insulars.

Categoria / Illa	Mallorca	Menorca	Eivissa i Formentera	Balears
Captació i Extracció	175	49	64	288
Conduccions	84	24	15	123
Emmagatzematge	80	20	7	107
Surgències	423	41	64	528
Aigua Estancada	106	30	31	167
Itineraris	500	42	194	736
Manca d'aigua	3	2	1	6
total	1371	208	376	1955

Taula 1. Principals grups d'hidrònims a les Illes Balears.

Existeix una dissimetria manifesta entre les diverses illes, de manera que les Pitiüses i en particular Eivissa, constitueixen el territori amb una major densitat d'hidrònims ja que aquests arriben a prop de 0,58 per quilòmetre quadrat, valor sensiblement més elevat que no el de Mallorca (0,38 hidrònims/km²) i, sobretot, que el de Menorca (0,30 hidrònims/km²). Aquestes diferències es manifesten especialment pel que fa a topònims referits a itineraris d'aigua, més abundosos a Eivissa i Formentera (0,30 per km²), en tant que a Mallorca només arriben a 0,14 per km². Menorca apareix com una illa molt menys solcada per cursos d'aigua i la densitat d'aquest tipus de topònims no supera el 0,06 per cada quilòmetre de superfície insular.

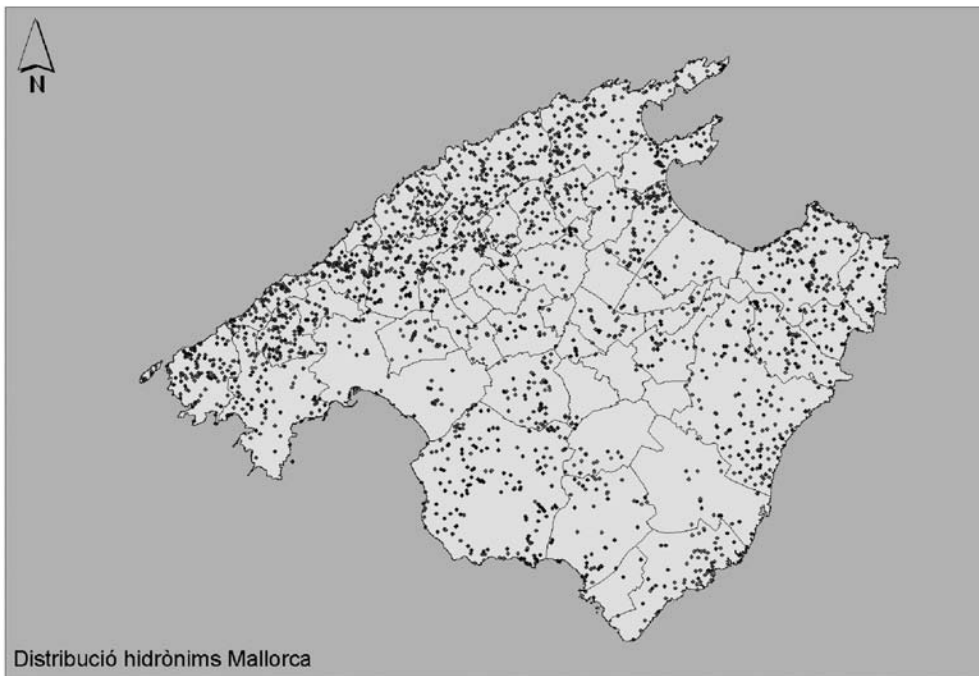
Una altra diferència interinsular és la que es manifesta en el nombre de surgències: de nou Mallorca i Eivissa són illes amb molta major densitat de fonts (0,11 i 0,10 per km², respectivament) que no Menorca, on aquesta relació surgències/ superfície és sensiblement inferior (0,06 per km²). Els motius d'aquestes diferències es troben en l'estructura geològica de les dues primeres illes on es repeteixen amb més freqüència les alternances entre capes de terreny més i menys permeables que afavoreixen les surgències hídriques.

HIDRÒNIMS I REALITAT GEOGRÀFICA

Una anàlisi de la distribució dins cada una de les illes per als principals tipus d'hidrònims pot oferir algunes claus geogràfiques per entendre aquestes diferències, que són especialment notòries en els casos de Mallorca i d'Eivissa i Formentera.

Mallorca

En un primer cop d'ull els hidrònims es reparteixen amb una densitat similar per tota l'illa (*mapa 1*) i tan sols apareixen uns pocs indrets amb una menor representació d'aquests mots.

Mapa 1. Distribució territorial dels hidrònims a Mallorca.

Primerament, destaquen aquells buits provocats per deficiències en la recollida de determinats termes municipals durant el treball de confecció del Mapa Topogràfic Balear. Concretament, es tracta de Felanitx, part de Santanyí i Palma, tots ells amb una greu manca de topònims. En segon lloc, s'ha de constatar una densitat poc notable a un conjunt de municipis del Pla, tots ells amb continuïtat territorial. Es tracta de Montuïri, Sant Joan, àrea septentrio-

nal de Porreres, Vilafranca i el sud de Petra. Independentment de possibles vicis en la recollida, l'origen d'aquest buit hidronímic té una bona raó geogràfica: la naturalesa margoargilosa dels terrenys d'aquesta àrea, per tant, poc rics en fonts i surgències i orfe de pous de vena. A més, el grau d'antropització del terreny és molt notable i la xarxa de torrents apareix celada darrere un complex sistema de síquies i albellons innominats. Tampoc ajuda a la presència de topònims relacionats amb l'aigua la forta parcel·lació de bona part d'aquest territori, que es tradueix en un aclaparador predomini dels noms de lloc relatius a la propietat que literalment ofeguen les informacions de caràcter ambiental subjacents.

En línies generals i amb un comportament que es pot explicar seguint els mateixos arguments, una observació visual més acurada indica una menor densitat hidronímica en tota la comarca central de l'illa, que contrasta amb sectors de particular riquesa en topònims relacionats amb l'aigua com són —sobretot— la Serra de Tramuntana, i —en grau menor— l'àrea del Llevant. En aquest cas els arguments són de tipus topogràfic lligats, per tant, a la presència o absència de valls i serralades.

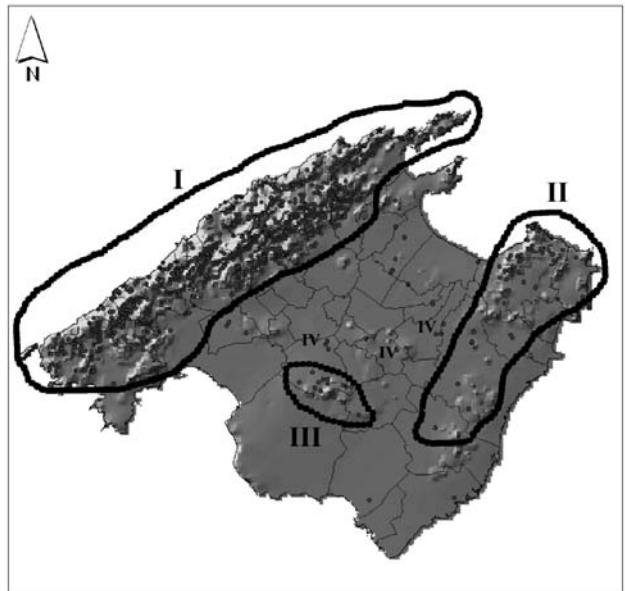
Això no obstant, la quantitat i qualitat de la informació toponímica analitzada obliga a fer una anàlisi pormenoritzada per tipologies que permeti una millor interpretació de les diferències observades a la Balear major.

Si es cartografien les surgències d'aigua i, per tant, la presència de fonts i ullals, apareix una distribució territorial ben marcada per raons litològiques i climàtiques. El mapa 2 mostra una agrupació de les fonts en torn a uns espais concrets, que s'han remarcat en el mapa:

Mapa 2. Distribució dels hidrònims referits a surgències hídriques naturals a Mallorca.

I- Les estribacions de la Serra de Tramuntana, són especialment riques en fonts, distribuïdes des d'un cap a l'altre de la serralada i que, a trets generals, s'ajusten a línies paral·leles que coincideixen amb la disposició dels diferents plecs/falla que constitueixen la serralada.

II- Les serres de Llevant, que tenen una concentració màxima de surgències a les muntanyes d'Artà, on s'asseixeixen unes densitats similars a les de l'àrea de tramuntana. Això no obstant, les estribacions més meridionals d'aquestes serralades tenen densitats molt inferiors.

III- Les elevacions en torn al Puig de Randa, relleu tabular situat al bell mig de l'illa i que per la seva disposició origina tot una corona de fonts que literalment l'encercla.

IV- Determinats accidents de relleu dins la part plana de l'illa, tant sigui valls (Vall de la Nou a Petra/Manacor, baixos de Pina al nord d'Algaida), com putxos (Puig de Bonany).

En contrast amb el repartiment territorial anterior, els hidrònims referits a itineraris (*mapa 3*) que majoritàriament es refereixen a noms de torrents i reguerons, es vinculen a d'altres factors, no tan sols a la presència de muntanyes, sinó també a indrets sense contrastos d'alçàries considerables, però amb connotacions litològiques i de relleu diferencial prou interessants.

En aquest cas s'identifiquen les següents contrades amb força hidrònims lineals:

I- La comarca muntanyosa per excel·lència apareix farcida de torrents i cursos d'aigua com a lògica conseqüència de l'accidentat relleu i les importants precipitacions.

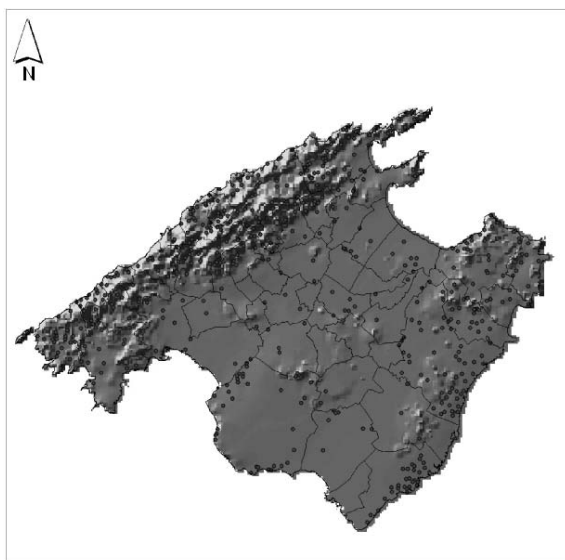
II- Les serres de Llevant, especialment en la seva part septentrional manifesta unes característiques similars, en torn als termes d'Artà, Capdepera, Son Servera i nord de Sant Llorenç.

III- El litoral sud-oriental mallorquí també es caracteritza per una atapeïda xarxa torrencial com a conseqüència de la proximitat de les Serres de Llevant a la línia costanera i de les característiques litològiques d'aquesta plataforma tabular calcària (marina). De fet, anàlisis geogràfiques fetes des de la geomorfologia ja deixaven ben palesa aquesta característica (Grimalt, Rodríguez, Rodríguez 1990). Malauradament, la deficient cobertura toponímica del terme de Felanitx malmet el mapa, en el qual destaca la densa presència de reguerons i torrents que finalitzen a les cales dels litorals de Manacor i Santanyí.

IV. Una altra plataforma miocènica, en aquest cas la marina Lluçmajor, potser la marina per excel·lència de Mallorca, mostra els seus límits amb una notòria densitat de noms de torrents, tant en els barrancs que aboquen cap a la plana de Palma, com també per aquells que finalitzen al seu espadat litoral.

V. Els grans barrancs que solquen una altra plataforma, en aquest cas la Marineta de Petra, constitueixen el darrer punt amb densitat de topònims torrencers, hi destaca l'entorn de la vall del torrent de na Borges.

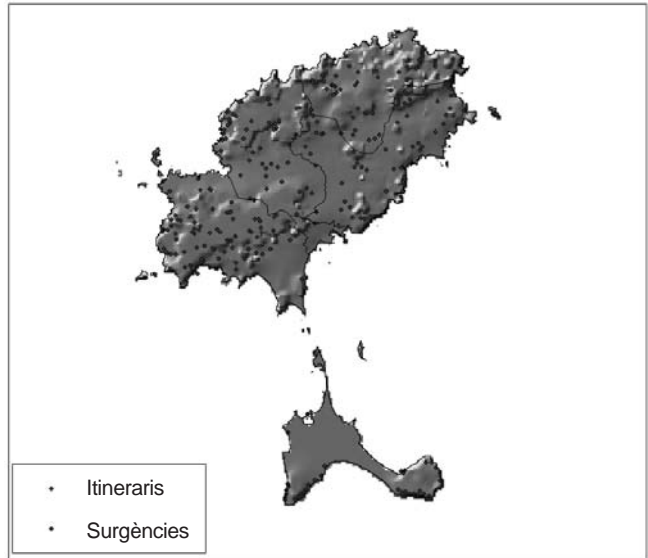
Mapa 3. Distribució dels hidrònims referits a itineraris hídrics a Mallorca

Eivissa i Formentera

Els trets de distribució dels hidrònims a Eivissa i Formentera segueixen uns patrons que, salvant, les distàncies concorden amb els que s'han apreciat a Mallorca.

En el cas d'Eivissa destaca la presència d'una àrea sense pràcticament hidronímia que contrasta amb la notòria densitat de la resta del territori i que coincideix amb el Pla de Vila i l'àrea de ses Salines, desproveïdes totalment de relleu.

El territori formenterer és un cas contrari. L'illa no té pràcticament referències hidronímiques (res estrany especialment en surgències, reduïdes als brols de l'Estany Pudent), tret dels litorals de les dues plataformes de la Mola i des Cap, on de manera similar al que ocorre a la costa oriental de Mallorca, la densitat de torrents esdevé molt notable. De nou un fet litològic i estructural, les plataformes carbonatades del miocè, té un reflex hidronímic amb aquesta paradoxa que fa que els indrets climàticament més secs de les respectives illes siguin els més rics en cursos d'aigua.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A. M.; MOLL, Francesc de B. (1975): *Diccionari Català-Valencià-Balear*. 10 vols. Palma: Ed. Moll.
- GRIMALT, Miquel; JAUME, Franc; GINARD, Antoni (1990): «Els noms dels torrents del vessant marítim del terme de Lluçmajor (Mallorca)». A *Butlletí Interior Societat d'Onomàstica*. XL: 34-39 pàg.
- GRIMALT, Miquel; RODRIGUEZ, Antonio; RODRÍGUEZ, Raquel (1990): *Morfometria de cuencas en la vertiente sudoriental de Mallorca*. IV Col·loqui de Geografia Quantitativa. Palma. 355-374

- MASCARÓ PASSARIUS, Josep (1986): «Toponímia i aigua (Menorca i enjondre)». A *Bulletí Interior Societat d'Onomàstica*. XXVI: 36-37 pàg.
- MORALES GIL, Alfredo/ BOX AMORÓS, Margarita (1993): «Barrancos y ramblas: su incorporación al entramado urbano en el sureste peninsular». A *Investigaciones geográficas*. 11: 153-170.
- ORDINAS GARAU, Antoni (1992): «Oronímia, hidronímia i fitonímia. Una aproximació a la terminologia geogràfica del paisatge natural menorquí». A *Treballs de Geografia*. 44/145-152 pàg. Palma: Departament de Ciències de la Terra. Universitat de les Illes Balears.
- ORDINAS GARAU, Antoni (2001): *Geografia i Toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. (Col·lecció *Els treballs i els dies*, núm. 48). Palma: Ed. Moll, 361 pàg.
- POVEDA, Àngel (1982): «Aigües i corrents d'aigua de la toponímia de Mayúrqa segon el Llibre del Repartiment». A *Bulletí Interior Societat d'Onomàstica*. X: 47-57 pàg.
- ROIG, Bartomeu (1993): *Les fonts del terme de Lluc i els seus itineraris*. Palma: El Tall editorial.

ELS NOMS DE NIGULS A ESTABLIMENTS I ES SECAR DE LA REAL

Miquel Salamanca Salamanca i Miquel Grimalt Gelabert

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

Grup de Climatologia, Riscs Naturals i Territori.
Universitat de les Illes Balears.

Establiments constitueix una localitat actualment integrada dins el terme municipal de Palma, però que ha mantingut un caràcter diferencial ben marcat, amb trets rurals que han perviscut fins ben entrat el segle XX. Potser per aquesta vinculació al món agrari, la població ha conservat en el seu parlar un corpus de terminologia meteorològica genuïna prou interessant, del qual s'han recercat els noms utilitzat per anomenar els diferents niguls.

A tal fi s'ha duit a terme una recerca a partir d'enquesta a la població local, el nombre d'informadors als quals s'han demanat notícies és de 14, dels quals la major part de dades aprofitables han estat subministrades per les següents persones, cap a les quals els autors fan constar la seva expressa gratitud:

Margalida Salamanca (Llúcia)
Antònia Alorda (de Cas Jaió)
Joan Monjo (de Son Espanyol)
Jordi Frontera (de Son Cotoner)
Francisca Serra (de Can Guillot)
Pedro Serra (Simonet)
Francesc Salamanca (Cameta)
Pedro Vaquer (Ros)

En total s'han arplegat fins a 33 termes i varietats, els quals majoritàriament ja apareixen esmentats a d'altres punts de Mallorca (Bonet, M./ Grimalt, M. 2005), no obstant això, s'han recollit alguns mots fins ara inèdits i informacions i especificitats de pronòstics prou interessants.

S'ha de fer constar que la major part de termes han estat coneguts per una part significativa dels informadors. De manera que, tret d'excepcions, hi ha un corpus terminològic de domini comú entre la població d'edat avançada i amb inquietud meteorològica.

EL GENÈRIC

A diferència de la major part de localitats mallorquines, el genèric utilitzat per significar un nigul en el parlar d'Establiments és la forma femenina «nigulada», que en tot cas alterna amb la variant de boira si aquesta no té una forma ben definida o està molt propera al nivell del sòl.

Contrasta l'ús d'aquest terme amb les varietats formals predominants a l'illa a saber nigul i ennigulada. Aquesta darrera és utilitzada a Establiments, però sempre amb el significat de col·lectiu de niguls, i diferenciant-la de la forma individual.

Com sol succeir en tants de trets diferencials hi ha excepcions a la norma i apareixen dos casos d'ús del terme nigul entre els establimenters, concretament per referir-se als *niguls en creu* i al *nigul geperut*, no es pot destriar si són excepcions en el sentit estricte del terme o es tracta de contaminacions lingüístiques provocades pel contacte de l'informador amb gent d'altres localitats.

EL RELLEU

Per la seva situació al peu de munt de la Serra de Tramuntana la nebulositat relacionada amb l'orografia té un pes important en el parlar d'Establiments.

El puig que presideix la visual des d'aquesta localitat és la Mola de na Ferrana (modernament popularitzada en el món excursionista amb l'errònia denominació de Fita del Ram), amb el cim situat al terme de Puigpunyent i els costers repartits entre aquesta demarcació municipal i les de Palma i Esporles.

Un altre relleu que també és visible només parcialment des de terres establimenteres és el puig de Galatzó, característic per la seva forma punxarruda que contrasta amb el món de moles i cims planers d'aquesta part de Mallorca.

La fórmula que repetidament han esmentat tots els informadors és la de «*na Ferrana du Capell*» o referències a un «*Capell de na Ferrana*», tot seguint un model ressenyat a altres indrets de Mallorca (Bonet/Grimalt 2006). Una varietat en l'element de vestimenta que metafòricament tapa el puig és la forma «*na Ferrana du Barret*», tot utilitzant aquest sinònim de capell que en el parlar habitual de Mallorca actualment queda relegat a frases fetes i toponímia.

El significat de la Mola de na Ferrana coberta és un pronòstic de pluja en temps més o manco immediat. Per reforçar aquesta idea s'ha recollit una petita glosa, que segueix una fórmula repetida a altres punts de l'illa, tot canviant les fites geogràfiques:

*Quan na Ferrana du Capell
i Tramuntana du gorra,
ja te pots posar a córrer
si no te vols banyar sa pell*

I també aquesta variant amb petites diferències en relació a l'anterior

*Si sa Tramuntana du gorra
i na Ferrana du capell,
al-lota te pots posar a córrer
si no te vols banyar es clotell*

Capell de na Ferrana: *un espès nigul orogràfic tapa el cim d'aquest relleu que constitueix el teló de fons del paisatge d'Establiments. La seva presència és el senyal inequívoc d'una precipitació immediata.*

Des d'altres pobles aquest nigul orogràfic és també una peça clau de pronòstic, de manera que a la llunyana Algaida el reconeixen i l'anomenen com «*es senyal des vell Muro*»

Les referències al puig de Galatzó han estat menys nombroses, ja que el seu cim no és tan immediat a la zona d'observació i no es pot veure de determinats barris com es Muntant i Establiments Nous. S'han recollit les formes «*es Galatzó du boira*» i «*es Capell des Galatzó*».

Més llunyà en la línia visual i parcialment amagat pels turons de la serra de Son Bauçà des des Muntant, es Rutló i altres contrades d'Establiments es veu el cim del puig des Teix, que els locals coneixen com «*ses muntanyes de Deià*» o «*ses muntanyes de Valldemossa*». Si s'hi localitza un estratocúmulus orogràfic es refereixen a «*sa Boira de Sor Tomassa*», amb connotacions hagionímiques, en referència a la santa valldemossina.

Sense que s'hagin considerat com a noms de nigul específics, s'ha de ressenyar com la presència de nebulositat de qualsevol tipus moltes de vegades es referencia a la fita visual d'un relleu, a la vertical del qual sembla localitzar-se. Fórmules com «*tal nigulada surt damunt o darrera aquest puig*» s'han pogut sentir repetidament.

Finalment s'ha d'esmentar la *Boira pastura*, referència explícita a nebulositat estratiforme que sembla passegi aferrada als costers dels relleus muntanyosos, talment fos un bestiar eteri. La fórmula de pronòstic és pràcticament cosmopolita a la nostra illa «*Boira pastura, aigua segura*» i és prou coneguda i utilitzada a Establiments.

Totes les referències orogràfiques van lligades a la imminència de la precipitació i responen a una lògica en el pronòstic meteorològic: la formació dels niguls a partir d'una cota altitudinal crítica indica unes condicions d'humitat inicialment favorables a que hi hagi precipitacions.

ELS NIGULS ALTS I MITJANS

Hi ha determinats gèneres nebulosos que en si no produeixen precipitació, però que la seva presència en el cel s'ha entès popularment com a símptoma de canvi de temps.

Tots els entrevistats coneixen el *Cel Tavellat*, que es refereix a la presència de grans formacions d'*altocúmulus*, generalment de la varietat formal *floccus*, que omplen el cel de figures que recorden una immensa desfilada de flocs de llana d'ovella. Les expressions de pronòstic que els acompanyen no deixen dubtes en boca d'alguns informadors els quals afirmen:

«*Cel tavellat en tres dies s'ha banyat*»

En el món de la meteorologia acadèmica o professional aquests niguls de les capes mitjanes de la troposfera no són considerats especialment significatius, ja que sovint acompanyen els marges de les pertorbacions, tot i que d'altres vegades van a la part d'avanç del mal temps. Potser coneixedors d'aquesta caràcter poc fiable de les tavelles també s'han trobat informadors que afirmen:

«*Cel tavellat en tres dies eixut o banyat*»

Una variant del Cel Tavellat és la forma *Tavelladet*, que no s'ha pogut esbrinar clarament si és un simple diminutiu de l'anterior o si realment fa referència a un altre gènere de niguls, els *cirrocúmulus*, formalment iguals que els *altocúmulus* però que per la seva localització a nivells molt més alts i la seva composició de glaç es veuen més blancs, petits i mal definits que els anteriors.

Cel Entavellat: *les grans formacions d'altocúmulus s'han associat, més per la seva espectacularitat que no per la seva eficiència, al pronòstic de canvis de temps en temps futur. Això no obstant, no tots els informadors assumeixen el valor del pronòstic i els consideren uns augurs incerts.*

Dins el mateix camp semàntic relacionat amb el bestiar les peces del cel tavellat s'anomenen de vegades com *Cabretes*.

Els niguls que es troben a un nivell més alt dins la troposfera són els *cirrus*, característics per la seva forma desfilagassada que recorda les plomes de les aus o les fulles dels fasers. Per aquest motiu és previsible la forma *Palmes* recollida com a terme per anomenar-los. Aquestes palmes tot sovint es reparteixen pel cel dibuixant retxes o formacions sense una

configuració clara (en contrast amb les marçials desfilades de tavelles) aleshores s'empra el terme, prou descriptiu, d'*Agranadures* per referir-s'hi. Com és típica la seva presència en la part d'avanç de les pertorbacions, el pronòstic popular que les fa símptomes de vent l'endemà no va desencaminat.

Els ulls dels observadors populars han sabut veure fins i tot aquells niguls que a primera vista durant el dia són poc visibles, es tracta dels *cirrostratus* totalment de glaç i molt elevats que es tradueixen amb un aparent cercle que envolta el sol o —sobretot— la lluna, i s'hi refereixen amb la fórmula *es sol o sa lluna ... du rotlo*. Determinants informadors fan d'aquesta senya un indicador de primer ordre, i el consideren símptoma de canvi de temps a uns pocs dies vista. Una fórmula que s'ha descrit és la de mirar si la lluna té un cercle envoltant, i comptar quants d'estels hi ha a dins, el seu nombre determinarà —segons aquesta pràctica cabalística— els dies que manquen per ploure. En canvi hi ha informadors que únicament discriminen si hi ha estrelles o no dins el cercle per arriscar-se a pronosticar pluja o no. Evidentment, com més espès és el tel de *cirrostratus* i més plena la lluna més ample serà el tel que l'envolta i més estels hi cabran.

EL MAL TEMPS. ELS NIGULS DE CREIXEMENT VERTICAL

Indubtablement els niguls que regnen en el cel de Mallorca són els de desenvolupament vertical, que al cap de l'any són els responsables de la major part de la precipitació i que pel seu caràcter singular i comportament de vegades imprevisible han fascinat l'observador des de sempre.

Bubotes: *terme per referir-se a cúmulus amb notable desenvolupament, moltes de vegades associats amb precipitació. Contrasta l'ús de Bubotes amb aquest significat a Establiments amb el mot pràcticament igual Babotes aplicat al Migjorn de Mallorca als estratocúmulus (niguls borrers), això no obstant, fins i tot als observadors avesats els costa destriar el cúmulus —productor de pluja— de l'estratocúmulus.*

El terme genèric per anomenar-los és el de *Torres*, fent referència a la component vertical de la seva figura. Aquestes torres en desenvolupar-se poden arribar a veure com el seu cim es glaça i s'estén horitzontalment, en aquest cas es parla de *s'Encruia des Ferrer*.

s'Encruia des Ferrer:
els cumulonimbus en una fase de maduresa assoleixen aquesta característica forma d'enclusa, que també és reflecteix en la terminologia científica en referir-s'hi com a cumulonimbus incus.

La forma de les grans torres de vegades recorda un o diversos personatges lleugerament antropomòrfics i de

posat gegantí. No és estrany que siguin coneguts també com a *Bubotes*, atesa la seva aparença fantasmagòrica especialment quan són diversos i han crescut prou. De major dimensió que les bubotes són els niguls gegantins: dos dels més populars a Mallorca són *en Jordà* (gegant aixecat damunt Cabrera) i *en Parejal* (rei dels cels tempestuosos al Llevant i Migjorn de Mallorca) dels quals a Establiments en coneixen més el nom que no l'aparença. En canvi el cel d'Establiments té un gegant particular, *en Genoll*, que apareix gras i carregat d'aigua dins el llevant. El seu cim té una característica forma de cúpula que es compara amb l'articulació mestre de la cama, i d'aquí en ve la seva denominació. Es tracta d'una nigulada més present que no vàlida per a pronosticar el temps, ja que si surt al cel el que és segur és que a part o banda del Pla de Mallorca fa joia, en tant que els habitants d'Establiments estan en la incertesa: d'en Genoll no en plou, però indica que el temps du fortor.

Els niguls gegantins semblen de costums solitaris, pel que s'anomenen així, en singular, això no obstant de vegades s'agrupen en parelles. A Establiments són prou coneguts *es Bessons*, duo de cúmuls de gran desenvolupament que es formen a la vertical de Pòrtol i són senya d'aigua. Aquesta fórmula d'aparellament segueix la mateixa lògica que d'altres emparellaments com *en Fonoll i en Pieres o en Maça i en Botilla* (Bonet/Grimalt, 2004).

En el seu camí cap al cim de la troposfera les torres han de travessar de vegades capes en què la inestabilitat és menor, circumstància que es veu reflectida amb línies poc potents de niguls estratificats, aquests són coneguts com *Niguls en creu o Encrevats*, tot fent referència a la figura de creu que dibuixen combinades amb el gran cúmulus posterior.

Evidentment totes les figures anteriors són símptomes d'aigua, especialment ben considerades com a tals els encrevats.

Les grans torres en les seves fases inicials no tenen dimensions tan notables, de fet els observadors més acurats saben apreciar quan uns *cúmulus* petits tenen les condicions idònies per a créixer sobtadament. Aquest és el cas dels *Al·lots de Santanyí o Fadrins de Santanyí*,

estols de niguls cumuliformes que apareixen al xaloc i indiquen que en poc temps creixeran i plourà. Més propers són els *Fadrins de Pòrtol*, tan poc casats com els santanyiners i d'igual reputació, però amb una major presència física, segurament perquè es veuen de més a prop.

es Fadrins de Pòrtol:

a una distància mitjana dins la visual se situen aquests cúmulus en creixement, aparentment damunt la vertical dels relleus que separen el Pla de Palma de l'interior de Mallorca i on se situa la localitat portolana.

La malfiança envers aquests niguls que creixen exponencialment queda reflectida en una dita que fa referència als petits cúmuls: «nigul geperut, va net i du brut».

Encara més condicions de bon pronosticador s'ha de tenir per identificar *ses Truges d'Inca*, que en aquest cas coincideix amb el que en terminologia científica es coneix com a *altocúmulus castellatus*, es tracta d'una nigulada de nivells mitjans formada per un conjunt de petits niguls cumuliformes units per la part de baix per una línia nebulosa, de manera que dibuixen quelcom similar als merlets d'un castell. La seva presència és reconeguda, tant en la meteorologia popular com en la científica com a símptoma inequívoc d'una important inestabilització.

Els grans niguls tempestuosos, en general, tenen dues cares. Si és una nigulada que ja ha passat o que s'allunya apareix com a un gran amuntegament cotonós, en canvi per la part d'avanç es veu com una amenaçadora massa nebulosa negra i amb formes sovint poc definides. Per això es refereixen a una *Negror* com a terme típic de la tempesta o ploguda que s'apropa. Si la propera tempesta ve acompanyada del pas d'una línia de turbonada l'aspecte del cel esdevé ferest i amb un morfologia que recorda una *Cella* humana, el pronòstic associat no pot ser més negatiu: trons i llamps, vent i aigua a rompre. Un detall orgànic en els cels tempestuosos és la presència de *Mamelles*, protuberàncies que pegen a manera de bosses a la base de negrors més renoueres que no productores de pluja.

De vegades davall la negror de la tempesta o el tel continu de la ploguda tranquil·la apareix una *Nigulada Penjada*, fragment de nigul, quasi boira, que discorre ràpidament i és descrita com a símptoma de vent més que no de pluja.

ELS NIGULS QUE NO PRODUEIXEN PLUJA

S'han trobat dos termes que es refereixen a ennigulades que específicament no van associades a precipitació.

El nigul malploguer per excel·lència és la *Nigulada Borrera*, nom que descriu les formacions corresponents al gènere estratocúmulus o els cúmulus en circumstàncies de bon temps. Per reforçar aquesta idea s'empra una variant d'una glosa comuna a bona part de Mallorca:

*Si s'ennigula i no plou
s'ennigulada és borrera,
ja diràs a sa guerrera (sic)
que s'estimat no la vol*

Nigulada borrera: el poc desenvolupament vertical i la seva estratificació diferencien aquestes nigulades de la resta de niguls de desenvolupament vertical.

A l'estiu i en circumstàncies anticiclòniques o en invasions de vent acompanyat de pols la visibilitat esdevé particularment dolenta i això popularment és interpretat com un nigul, es parla de *Cel enterbolit*, del qual evidentment no cal esperar cap tipus de benefici.

CONCLUSIONS. EXCLUSIVITAT, COSMOPOLITISME I EXOTISME EN EL CEL D'ESTABLIMENTS

Alguns aspectes a destacar d'aquesta recerca són els següents:

- Sobta la presència d'un vocabulari meteorològic especialment ric i una notòria cultura de pronòstic tradicional del temps entre la població genuïna d'Establiments, tot i la

proximitat al nucli urbà de Palma i l'adscripció administrativa a aquest municipi. En general es tracta de termes cosmopolites al món meteorològic mallorquí.

- Constitueix un element d'especial valor que s'hagin recollit nous mots no presents en la bibliografia sobre noms populars de niguls a Mallorca (concretament en Genoll, es Bessons, ses Agranadures, ses Mamelles, ses Truges d'Inca, es Fadrins de Pòrtol i Nigulada Penjada)

Una d'aquestes formes, en Genoll, constitueix el nigul identitari del cel d'Establiments, considerat exclusiu, conegut per tots i especialment admirat, tot seguint un model que per exemple es constata a Son Servera amb sos Al·lots d'en Saco.

- Seguint un comportament ja constatat a d'altres àrees de Mallorca, es fan referències a indrets geogràficament llunyans, i visualment impossibles (Santanyi), lloc que en el petit microcosmos mallorquí resulta prou exòtic per als habitants d'Establiments. En contrast les localitzacions immediates són molt precises i els relleus propers esdevenen una fita clau en el pronòstic del temps, en especial la Mola de na Ferrana.

es Fadrins de Santanyi/ es Al·lots de Santanyi: *conjunt de petits cúmulus que s'al·biren al xaloc i migjorn, suposadament damunt Santanyi.*

- Es remarca una fina percepció meteorològica, ja que la lectura que es fa dels niguls encaminada al pronòstic no s'allunya de la realitat, tant pel que fa a endevinar el comportament del temps a curt termini com a uns pocs dies vista.

- Es constata un progressiu empobriment de la cultura meteorològica popular, cosa que es pot observar tant en l'elevada edat dels informadors com també en el fet que aquests reconeixen que els seus majors coneixien més noms de niguls i senyes del temps, d'algunes de les quals ara només en recorden el nom i d'altres les han oblidat totalment.

Ses Agranadures

Són niguls prims i alts que, en forma de pinzellades o retxes al cel més o manco estirades, presenten un centre més espés que la seva perifèria. Morfològicament, s'assemblen als acaramullaments que es realitzen durant la tasca d'agranar. És senyal de vent per a l'endemà.

Es al·lots de Santanyí

Són niguls blanquinosos, cumuliformes, en una fase de desenvolupament primerenca que els dona una aparença de petites torres. Surten en grups relativament nombrosos cap al Xaloc i cap al Migjorn. Són senyal de pluja pel mateix dia o per dies posteriors.

Barret de na Ferrana

Forma complementària del «Capell de na Ferrana» tan sols assenyalat per un dels informadors. Possiblement es tracti d'una forma residual, ja que el genèric «barret» ha quedat en desús a Mallorca, tot i que, com en aquest cas, quedi fixat a la toponímia.

Es Bessons

Es tracta de niguls cumuliformes que, «surten molt per damunt Pòrtol, són dues torres separades, una de més petita».

Boira des Galatzó

Nigul estratificat, orogràfic, que compareix ocultant el capcurucull del puig de Galatzó. És senyal de pluja relativament immediata.

Boira Pastura

Nigul baix, desfilagassat, que circula de pressa a molt baixa altura. Sol fregar els costers dels relleus muntanyosos o fins i tot els petits relleus arrodonits de baixa altura que sovintegen per la rodalia d'Establiments.

A aquests es refereix l'expressió popular, «boira pastura, aigua segura» pel que són reconeguts com a senyal d'aigua a curt termini.

Sa Boira de Sor Tomassa

Referida per diversos observadors, no s'ha pogut establir de manera clara quina casta exacta d'ennigulada és. Tot i això, sí que és sabut que compareix a les muntanyes de Deià o de Valldemossa (clara referència al puig des Teix, que és visible des de bona part de la contrada).

Bubotes

Niguls de cert desenvolupament vertical, que poden comparèixer de forma aïllada, clara o en grups. Poden referir-se tant a cúmuls com a estratocúmuls. Solen presentar coloracions blanquinoses i sovint la base del nigul és més fosca.

Cabretes

Es tracta de niguls mitjans, que presenten un petit desenvolupament vertical, el que fa que semblin petits caramulls al cel. S'assemblen a una guarda de cabres o ovelles petites.

Es Capell de na Ferrana

Una de les ennigulades que coneixen tots els establimenters que saben mirar el cel. Referida per tots els informadors, apareix a qualsevol època de l'any, sempre que hagi de ploure.

Na Ferrana és un relleu visible de gairebé tot Establiments i amb la seva morfologia familiar i inconfusible, presideix la vida quotidiana de la vila. No totes les ennigulades que en qualche moment tapen el capcurucull de na Ferrana són el referit capell que assenyala una pluja gairebé imminent. Per constituir una senya inequívoca ha de presentar algunes de les següents característiques: «Just toca la part alta». Més concretament: ha de tocar just la part alta i posteriorment sol davallar de cota fins a fer invisible bona part de la muntanya, al temps que el capell guanya en gruixa. Sovint l'acompanyen altres niguls alts per damunt

o s'observen altres niguls del mateix estil a altres muntanyes i el cel a poc a poc es tapa. Aquest carregament atmosfèric, conegut a Establiments amb l'expressió «es posa redó», era una manera senzilla de fer una previsió de pluja molt correcta ja que «no fallava, era una senya ben certa».

De vegades a aquest mateix puig «s'hi posa una boira borrera en haver plogut» que no hem de confondre amb el nostre capell.

Es Capell des Galatzó

Ennigulada orogràfica que té la mateixa semblança que el capell de na Ferrana. Senyal de Pluja.

Cel Enterbolit

A Establiments s'anomena cel enterbolit a la calitja i a la boira o mala visibilitat que es solen donar quant fa calor intensa a l'estiu.

Cel Entavellat

Niguls alts en forma de coixí que empedreguen el cel i sovint ocupen una gran extensió. És senyal de canvi de temps i a vegades de pluja a diversos dies vista.

Una Cella

«ennigulada molt negra», sol sortir damunt na Ferrana. És senyal que la pluja intensa arribarà en poca estona.

Es Encrevats

Es tracta d'una altra de les ennigulades conegudes per gairebé tots els observadors. Parlen d'una o diverses torres de color blaquinós, travessades de per llarg per un nigul allargassat i més fosc. Compareixen al cel sovint als mateixos llocs, «Surten al coll d'en Portell i a llevant», i no sempre en una sola formació, «de vegades en surten un parell». És senyal de pluja pel mateix dia o per dies posteriors

S'Encruïa des Ferrer

Els niguls de tempesta en la seva fase de maduresa, vists des de la llunyania, presenten una estructura esfilagassada i en forma d'encruïa a la seva part superior. Sol ser senya de pluja.

Es Fadrins de Pòrtol

Grup d'ennigulades en forma de torre, de cert desenvolupament vertical, que surten damunt el llevant aproximadament devers Pòrtol. «En veure'ls, pots dir... ens banyarem».

Es Fadrins de Santanyí

Són un grup d'ennigulades de desenvolupament vertical que apareixen damunt el migjorn i el xaloc. Senyal de pluja.

En Genoll

Gran cúmul que «com una gran torre, puja per amunt i a dalt fa redó com un genoll». Sempre surt cap al llevant, principalment a la darrera de l'estiu. Si bé «no sol arribar» a Establiments sí que és conegut que descarrega fort pel pla de Mallorca. És senyal de pluja per a l'endemà, una senyal que «no sol fallar» i que no sol dur calabruix.

Gorra de Tramuntana (Tramuntana duu gorra)

Fa referència al carregament del cel per la banda de tramuntana.

En Jordà

Aquesta ennigulada ja no és coneguda de manera exacta per cap dels informadors, tot i que contenen que la gent de temps enrera el coneixia bé. Malgrat tot, encara perduren certes referències, com per exemple la posició geogràfica del nigul, ja que tots els que l'han sentit anomenar asseguren que surt cap al migjorn, així com la seva mida, ja que «n'era un de ben gros».

Ses Mamelles

Protuberàncies arrodonides que pengen de la base fosca d'un nigul de tempesta, a manera de bosses. No es donen sempre que hi ha tempesta, tan sols en certes ocasions.

Una Negror

Es refereix a una negror quan s'observa un enfosquiment del cel a causa de la presència d'una gran massa de niguls de desenvolupament vertical o una tempesta. Sempre acompanya la forma: «ha sortit una negror per damunt...». Senya de pluja forta.

Nigul Geperut

Només conegut per un dels informadors en forma de glosat.

Nigulada Penjada

Nigul baix que corre pel cel per davall d'una capa de niguls més alts i grisos. Senyal de vent.

Nigulada Borrera

Niguls blanquinosos, qualche vegada més foscos, que surten a qualsevol època de l'any. Poden arribar a ser amenaçadors, però no són senyal de cap fenomen en particular, més aviat que no plourà, ja que mai deixen pluja.

Niguls en Creu

Esmentat per un observador per referir-se als encrevats.

Palmes

Niguls alts que s'escampen pel cel en forma de palma o de ploma.

En Paretjal

Només un dels observadors l'ha sentit anomenar de temps enrera, però en desconeix la forma i la localització.

Rotlo de sa Lluna

És una circumferència lluenta que es pot observar al voltant de la lluna. Senyal de pluja. Un dels informadors assegura que el nombre s'estels que es poden veure entre la lluna i la circumferència del rotlle és el nombre de dies que falten per ploure, mentre que un altre assegura que només plou si hi ha estels a dins, independentment del seu nombre.

Tavelladets

Alguns dels informadors refereixen d'aquesta manera el cel tavellat. Sol sortir sovint dins el llevant.

Torres

Niguls blanquinosos, d'aspecte cotonós, que «creixen cap amunt» de manera ràpida. Són molt més alts que amples. Poden aparèixer a qualsevol punt, dins el llevant, llebeig, mestral,... Són senya d'arribada de pluges, i a vegades de tronades.

Ses Truges d'Inca

Són torres petites que surten dins el llevant o gregal, però que estan unides per la seva base.

BIBLIOGRAFIA

Bonet Vidal, M. / Grimalt Gelabert, M. (2004): *Els noms dels niguls a Mallorca (Llevant i Migjorn)*. Documenta Balear. Palma.

Bonet Vidal, Maria / Grimalt Gelabert, Miquel (2002): «Noms populars de núvols a Mallorca. Notes sobre la seva significació climàtica», dins Guijarro, J.A./ Grimalt, M./ Laita, M./Alonso,

Bonet Vidal, M./ Grimalt Gelabert, M. (2006): *Toponímia i noms de niguls al Llevant i Migjorn de Mallorca*.

Ferrer Ginard, Andreu (1922): «Núvols. Noms, formes especials i lo que pronostiquen.» *Tresor dels Avis*.

S. (Ed): *El Agua y el Clima. L'Aigua i el Clima*. Publicaciones de la Asociación Española de Climatología, Serie A, núm. 3, Marratxí, 387-396

Tema 2

**TOPONÍMIA.
ASPECTES HISTÒRICS**

NEOTOPONÍMIA AL CAMPUS DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

9's Geògrafs

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

Estimat amant dels topònims, aquí et presentam un estudi que vàrem realitzar a la Universitat de les Illes Balears el mes de març de 2007, sobre els nous topònims que han aparegut dins el Campus.

Es tractava de fer un tema innovador i impactant, que causàs controvèrsia i interès per part de la comunitat universitària. Per si es creia que era un espai mort i àrid, amb aquest treball preteníem mostrar el contrari i ensenyar com es tracta d'un espai viu i amb nova creació de topònims per part dels integrants d'aquest (gairebé tots alumnes).

Més enllà de la «placa freda» amb els noms dels edificis, hem pretès incorporar en la ment de tots els usuaris uns noms més familiars i amigables, els quals molt probablement tenen més relació amb el nom de l'edifici o emplaçament que no el nom d'alguns dels personatges històrics. S'ha de dir, però, que no pretenem fer una substitució completa, ni menysprear les persones emblemàtiques que donen nom als edificis. Els respectam i els acceptam. El que volem és donar una coneixença popular de les zones, que tothom en sigui partícip de la realitat on es mou. Ja que, al cap i a la fi, els noms que perduren són els populars. O no?

La metodologia usada fou senzilla, això no vol dir que no fos exhaustiva ni intensa. Va consistir bàsicament en entrevistes directes als estudiants, professors i personal del servei administratiu que ens trobàvem als edificis i als carrers del Campus. A més, nosaltres mateixos vàrem aportar tots els topònims dels quals ja en teníem coneixement, ja que eren força coneguts entre la comunitat universitària.

Les entrevistes eren simples, directes i, per què no dir-ho, informals. Solament els demanàvem per quin nom coneixen l'edifici o emplaçament en el qual es trobaven en aquell moment, quin era el mot que usaven. Després els dèiem a veure si ens sabrien aportar altres topònims populars de la UIB, i així finalitzàvem l'entrevista.

Al final ja havíem realitzat prop d'un centenar d'entrevistes, un tasca bastant dura i llarga. Probablement vàrem patir un poc de la nostra pròpia inexperiència, ja que no realitzàrem el que farien altres investigadors: elegir un punts concrets, fer un menor nombre d'entrevistes i generalitzar el resultat fent una extrapolació. Però teníem tanta motivació que volíem aconseguir el que alguns catalogarien d'impossible, és a dir, tota la neotoponímia de la Universitat de les Illes Balears. I, vertaderament, ha estat impossible. Ara bé, qui no ho intenta no s'hi aproxima. El contingut final ha estat més profitós de l'esperat, ja que s'han aconseguit una gran quantitat de nous topònims. La sorpresa ha estat general, quan exposàrem els resultats a la Real dia 17 de març de 2007, Sant Patrici.

La satisfacció va ser major quan anunciàrem el nombre de nous topònims aconseguits, ni més ni menys que un centenar de topònims. Què significava allò? Que cadascú diu la seva? Que cada entrevistat ens mentia i deia el primer que se li acudia per sortir del pas?. Doncs no, senyor. Molts dels entrevistats no ens sabien dir res, tal volta sobtats per la pregunta, ja que de ben segur que si ho pensessin tothom en recordaria algun. I, aquells que ens deien topònims populars la majoria eren grupets de persones, i el nom era acceptat entre tots els membres. Així doncs, tots els neotopònims eren vius i ben reals, tenien forma i es movien per diferents ambients. Sempre s'han estat creant, però mai havien sortit més enllà dels seus dominis, només eren usats per la gent que vivia en aquella zona concreta al dia a dia. Per això el que calia era que algú els difongués, que agafés aquests «topònims vivents» i els tragués a la llum davant de tots els habitants de la Universitat.

Es pot dir, per tant, que vàrem salvar–ressuscitar topònims morts en les ments de reduïdes agrupacions i els posàrem en marxa. El següent pas, l'exposició a la XX Jornada de Toponímia i Antroponímia a la Real ja fou la primera difusió en societat. Tot i que quedava aquest darrer pas: la publicació d'un mapa de la UIB amb la neotoponímia dels principals edificis. Ara sí que aquests *zombis* (seguint amb l'humanització dels topònims) caminarien per les ments de tots els membres de la comunitat universitària, cercant cervells refractaris als quals poder mossegar i inculcar la realitat toponímica d'aquest espai.

Tal volta ha estat una manera un tant bèstia d'expressar-ho, però aquesta seria, no la culminació, sinó una nova passa de la nostra tasca. Pensam que no hi ha culminació, el tema d'estudi és dinàmic, canviant, no es pot aturar. Sempre hi ha hagut nous topònims i sempre n'hi haurà. Aquesta sí que podria ser la nostra meta final, la nostra Ítaca: que hi hagi inventiva al llarg del temps, que el camí sigui llarg i profitós, i que si algun dia s'acaba es pugi mirar enrere i dir: renoi, sí que se n'han fet de coses!

Ah, però al darrere de tot això hi ha un estudi? Doncs sí, a continuació hi ha el treball realitzat per nosaltres, els *9's Geògrafs*:

Nom oficial: Edifici Ramon Llull

Nous topònims:

- Edifici de Lletres
- Edifici Antic
- Es Primer
- Polacolandia: *polaco* és el malnom dels nacionalistes catalans, majoritaris a l'edifici.
- Raimon: per semblança fonètica.
- Es Llull

Nom oficial: Edifici Mateu Orfila

Nous topònims:

- Morfila: per l'abreviatura M. Orfila.
- Es Orgues: per les torres que sobresurten, en forma d'aquest instrument.
- Es des Químics

Nom oficial: Edifici Guillem Colom

Nous topònims:

- Edifici de Biologia
- Burger King: amb quina finalitat hi deuen usar les rates mortes?
- Cartón - Piedra: ja que té les parets molt fines.
- Es Laberint: a veure qui troba un despatx la primera vegada que hi entra (i la segona, i la tercera...)
- Darwin: era el nom original de l'edifici, utilitzat per personal administratiu.

Nom oficial: Edifici Anselm Turmeda

Nous topònims:

- Es d'Informàtica
- Es des Frikis: Hi ha molts d'informàtics que es corresponen amb el perfil de *friki*.

Nom oficial: Edifici Gaspar Melchor de Jovellanos

Nous topònims:

- Hawaianos: per semblança fonètica.
- Tito's: la gent de dissabte vespre a Tito's és la mateixa que entre setmana és a aquest edifici.
- Ligoteo: els al·lots van a cercar al·lotes per allà.
- es des Pijos: això és el que pensen els dels altres edificis.
- Pijoteca: per això mateix.
- Sa Terminal
- S'Aeroport: Per semblança arquitectònica.
- S'Hospital
- Es des tiquismiquis: per definir la personalitat dels seus usuaris.
- Es Sac de Mames: hi ha unes bones vistes des de l'escala del bar.
- Es Jove: per la pesa de dir el nom complet.

Nom oficial: Edifici Beatriu de Pinós:

Nous topònims:

- Intercontinental: ja que era l'edifici interdepartamental.
- Multiusos: és més bo de dir que interdepartamental.
- Pepinós: de la abreviatura B. Pinós i transformació fonètica.

Nom oficial: Edifici Guillem Cifre de Colonya

Nous topònims:

- Es Cifre
- Allà on ses Nines Guapes: no podem ser més explícits.
- Sa Frontera: situat entre els *frikis* i els *pijos*, hi ha de tot.
- Sa U: per la seva forma.

Nom oficial: Multiaulari

Nous topònims:

- Es Contenedor: semblança als contenidors d'enderrocs de les grans obres.
- Son Banya: pareixen les cases prefabricades d'aquestes barriades.
- Son Gotleu: pareixen les cases prefabricades d'aquestes barriades.
- Quatre Llaunes: pel material del que esta fet.
- S'Hangar: semblança arquitectònica,
- Sa Capsa de Sabates: Per la seva forma ortogonal.
- Sa Capsa de Mistos: Per la seva forma ortogonal.
- Es Bany des Obrers: Compareu-lo amb els de les obres on orinen els treballadors.
- Es Barracons des Nazis: semblança a les cambres de gas dels camps de concentració.
- Treblinka: semblança a les cambres de gas dels camps de concentració.
- Prefabricat: perquè és un edifici prefabricat (de veres?).
- Es Tros d'Uralita: És el material del que està fet.
- Ca Nostra. Perquè és allà on passam gran part de la nostra vida els Geògrafs.

Nom Oficial: Edifici Arxiduc Lluís Salvador

Nous Topònims:

- Es dels Pingüins: Per l'uniforme que duen blanc i negre.
- Es de Turisme
- Es dels Apartats: És el que es troba més enfora de la resta d'edificis.
- Es dels Pijos. Considerats també *pijos* com els del Jovellanos.
- Es del Lujo. És el que té els menús més cars.
- Sol - Melià Palace: Per la seva semblança a un Hotel.
- Els uniformats: Els estudiants hi han de dur uniforme.
- La UIB: Ells no coneixen res més, per a ells allò és tot el Campus.

Nom Oficial: Poliesportiu.

Nous Topònims:

- Campus Esport: És el nom mediàtic de les instal·lacions.
- Es Poli: Per abreviatura.

Nom Oficial: Son Lledó

Nous Topònims:

- Es Vaticà: Hi ha la *creme-de-la-creme* de la universitat.

A partir d'aquets moments, passam a expressar els nous topònims que dóna la gent del campus a llocs més concrets.

- Pati interior del Ramon Llull: es claustre. Perquè és un claustre.
- Monument de davant el Mateu Orfila: sa Sardana, el Monument a l'Estudiant Desconegut. Per la seva figura.

- Laboratoris del Guillem Colom: es Búnquer. Es troben als soterranis.
- Propileu: ses Esquines, Grècia II, es Partenón, ses Columnes, es Mausoleu. Per la seva forma grecoromana.
  - Bar del Mateu Orfila: es bar de Sineu, es bar bo, Can Tomeu. Perquè és el millor bar de tot el Campus.
  - Cas Jai: Rússia, La casa de la pichina. Ja que està enfora (com Rússia), i per una llarga història que té a veure amb el Rector Nadal Batle (aparegué una pintada que deia Vamos a *Nadal* en la *Pichina*, en pla xinès).
    - Davant el Guillem Colom: es *césped* que no és res. Hi ha més terra que gespa.
    - Davant l'Anselm Turmeda: es raconet de sa taula i s'arbre. Sa taula dels Jugadors. Zona de joc a l'aire lliure.
    - Aula d'informàtica de l'Arxiduc Lluís Salvador: sala de Macs. Perquè abans els ordinadors eren Macintosh.
      - Son Lledó: rectorat, ses Cases Velles, es bar des bufet.
      - Davant l'Arxiduc Lluís Salvador: la pèrgola, el cuadrado, es porxo mal fet.
      - Davant el Jovellanos: la Cibeles, es banc des fumats. Perquè cada dia es fa una desfilada de gent amb models de roba, i els que fumen als bancs les miren.
      - Enmig del Jovellanos: es lloc penós, es desert.
      - Enmig del Guillem Cifre: es cuadrado, es césped, enmig des pàrquing.
      - Menjador de s'Aulari: es bareto. En realitat, ni tant sols és un bar (màquines, micro-ones i taules. I una gelera).
      - Davant la llibreria: sa placeta des bancs, defora des Beatriu.
      - Pàrquing: es codi de barres, es descampat. Per la distribució dels aparcaments en forma de barres, vist des de l'aire.
      - Llacunes de depuració: s'albufereta, cas patos, ses aigües brutes, es Gorg Blau i Pla de Cúber, sa merdera.
        - Estabulari: es lloc de ses rates, es ratari. És on guarden les rates pels experiments.
        - Bar del Guillem Cifre: es bar de ses ties bones.
        - Tram de carrer en front del Jovellanos: el carret prohibit pels cotxes pobres. Conta la llegenda que si passes amb un cotxe vell et tiraran pedrades.
        - Despatxos B001-B004 del Guillem Cifre: es zulos.
        - Entrada del bar del Guillem Cifre: sala de Fumadors.
        - Devora l'Anselm Turmeda: sa peixera, ses carpes.
        - Quadres al costat del Propileu: allà on fumen porros.
        - El laboratori de SIG: Kuwait. Símil de l'ocupació de Kuwait amb l'ocupació de la sala per part del Departament de Geografia (visca!).
        - Túnel de davant l'Aulari: ses Cavernes, ses Masmorres.

CONCLUSIONS

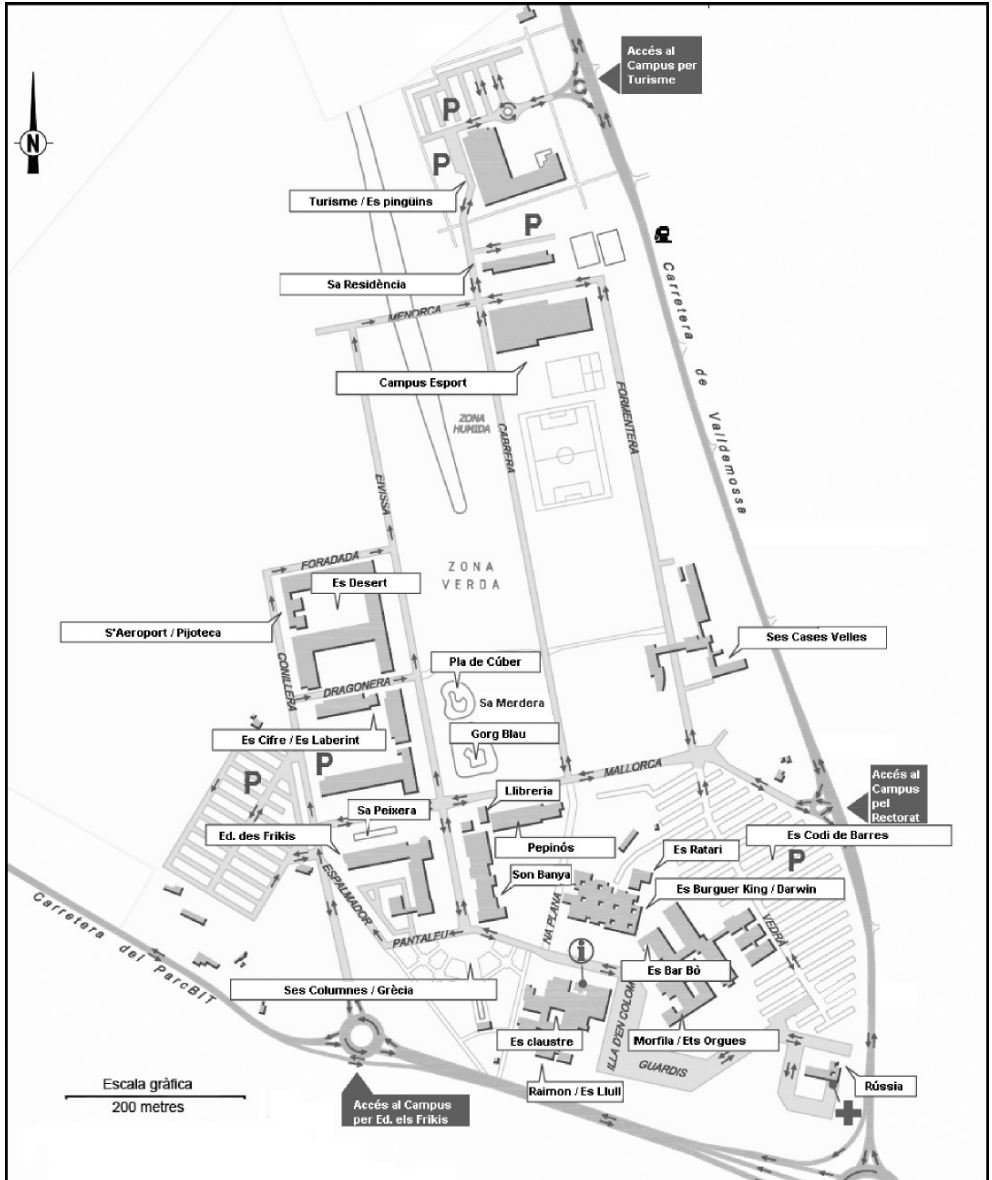
Bé doncs, aquest és el panorama. Com heu vist, podem dir que hem tret a la llum més de 100 topònims de nou encuny. Malgrat que el nombre és molt alt, hem d'admetre que el seu ús és restringit, i per això cal que hi hagi una major difusió d'aquests. Amb el mapa que adjuntam proposam que la gent que encara no coneix aquests topònims es familiaritzi amb ells i els doni un bon ús.

Entre tots seguirem mantenint amb vida el nostre estimat Campus i de ben segur que aniran sorgint nous topònims entre la comunitat, ja que a més, aniran sorgint zones noves i es faran edificis (oh, el metro! Quina magnífica font d'idees que podrà representar a partir d'ara... Ens ha paregut sentir que alguns ja l'anomenen Atotxa?). Sigui com sigui, aquest treball mostra una part de la realitat que és viva cada dia i que a poc a poc s'anirà desenvolupant. Qui sap, tal volta al final s'arribarà a canviar el nom oficial pel de «Pluriversitat de les Illes Balears».

AGRAÏMENTS

Volem agrair als estudiants de les diferents carreres que s'han identificat i que ens han aportat els topònims usats: Administració i Direcció d'Empreses, Arquitectura Tècnica, Biologia, Dret, Educació Física, Enginyeria Industrial, Fisioteràpia, Geografia, Magisteri Musical i Turisme. I un llarg etcètera de col·laboradors anònims que han contribuït a la nostra tasca. I sobretot, a en Miquel Grimalt.

NOVA TOPONÍMIA DEL CAMPUS UNIVERSITARI

Font: Elaboració pròpia a partir del mapa oficial de la UIB

NOTES SOBRE LA TOPONÍMIA DE LES PEDRERES DE S'ESTELELLA (LLUCMAJOR)

Gabriel Alomar Garau i Bartomeu Clar Monserrat

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

S'Estelella –alguns, no sense motius justificats, escriuen s'Estalella– és el nom de la possessió que hi ha, al sud de Mallorca, entre els predis de Son Reynés i es Pas. Son Reynés és, de fet, el lloc on s'ha desenvolupat el nucli urbà costaner de s'Estanyol, en el límit oriental del municipi de Llucmajor. Aquest és un nucli que es documenta com a topònim l'any 1512 («*Un stenyol qui es al dit lloch*»: Aguiló 1996). És precisament dins un àrea contigua d'aquesta localitat on s'han trobat els toponímics que són objecte d'aquesta breu comunicació, la majoria d'aquests, com es veurà, relatius a pedreres de marès. Això no és en absolut un fet innovador, si es té en compte la profusió de dipòsits litorals de pedra arenítica tot al llarg de la costa del sud i sud-est de Mallorca en general, i llucmajorera en particular. Es tracta, aquests dipòsits, de sediments marins molt posteriors a l'orogènia alpina, integrats dins el mantell miocènic (Vindobonià) i assentats horitzontalment durant el període quaternari a través d'un llarg procés de sedimentació a causa de les successives transgressions i regressions del mar que han afectat l'illa al llarg d'una part important de la seva història geològica més o menys recent. El *marès* és, per tant, unes vegades una calcarenita escullosa d'edat miocènica i altres una arenisca plioquaternària; en altres paraules, el marès és material consolidat i litificat de formacions de dunes i platges antigues. En Geografia i Geomorfologia s'ha fet observar encertadament (Grimalt 1988; Gracia i Vicens 1998) el fet que les pedreres litorals de Mallorca suposen modificacions de caràcter antròpic d'aquestes formacions quaternàries. Cuerda y Sacarés (1992) ho han anomenat «aprofitaments del Quaternari», i Grimalt (1998), en aquest mateix sentit, ha parlat de «l'home com a factor geomorfològic» a Mallorca.

S'ha de dir, per altra banda, que la toponímia arrellegada ve a complementar –per bé que no a completar– la que de manera sistemàtica ha pogut recollir, entre d'altres autors, Cosme Aguiló en aquesta mateixa àrea geogràfica. En conseqüència, hi ha diferents fonts de partida a partir de les quals comunicar les troballes toponímiques més recents.

Pel seu caràcter litoral, o perquè és una possessió contigua amb la mar, la costa de s'Estelella ha estat històricament objecte d'explotació en forma de pedreres de marès obertes en gran part en la mateixa vorera de mar. La localització marítima de les pedreres més antigues s'explica perquè facilita el transport per mar de la pedra cap al lloc on s'ha de bastir la construcció. En canvi, les peces de marès de les pedreres més modernes són transportades per terra, en carro, aprofitant la xarxa de camins oberta a l'efecte, i que comuniquen el lloc d'extracció amb els nuclis de població que cal proveir. En general, moltes petites pedreres

de marès litoral s'obriren per abastir de pedra per a la construcció dels nuclis de població més propers, i fins i tot abastir de pedra simplement una construcció aïllada propera a la pedrera, com ara una casa, una barraca o una cisterna. En el cas que aquí ens ocupa, les peces de marès extretes es destinaven principalment a la construcció de les cases de s'Estanyol.

Cap de les pedreres litorals observades a s'Estelella s'explota, ni molt menys, avui dia, però disposem de notícies –les que es comenten en aquest text– segons les quals l'activitat extractiva en aquesta zona perdurà al menys fins als anys 1960. En aquest sentit, les pedreres que se citen són totes recents, i s'han de diferenciar de les que els informadors anomenen «antigues», val a dir aquelles pedreres exhaurides que *sempre* han estat en el lloc, i que tenen, en certa manera, un cert caràcter «semiarqueològic» (Llabrés i Vallespir 1984). Aquestes pedreres més antigues presenten una forma característica, que prové d'un mètode d'extracció artesana, fonamentat en l'ús d'unes eines específiques –escoda o escodra, mall, perpal, tallant, llauna, picassó– que donen com a resultat un espai –el de la pedrera– més o menys corbat i irregular. Per contra, el sistema d'extracció modern es basa en l'ús d'una màquina regatadora equipada amb una serra de disc, tot produint uns espais més homogenis.

Entrant, finalment, en la qüestió pròpiament toponímica –que és principalment antropotoponímica– els informadors de s'Estanyol coincideixen en l'existència i l'ús actual,

Antiga pedrera de marès dels voltants de s'Estanyol (Llucmajor).

entre d'altres, dels topònims *es Racó de s'Arena*, *es Mollet de s'Estelella*, *es Mollet de sa Punta*, *sa Punta Negra*, *Cala en Timó*, *sa Cova Pudenta*, *sa Casa des Senyors* [de s'Estelella, de llinatge Cirera], *Cala en Bassí*, *Cala en Paiàs*, *es Observatoris* (el primer que es veu, d'Infanteria, i el segon d'Aviació), *es Bassal* (que correspon a la desembocadura del torrent de Garonda), *s'Escar d'en Giqueta*, *ses Dones Mortes*, o toponímics de pesqueres com les de *es Coenar* o *es Fortet de Vallgornera* (està envoltat d'arena, i és llarg i estret). En allò que es refereix a «anar a fer pedreny» o «anar a fer mitjans», que és la manera com s'anomenava anar a trencar peces de marès, l'extracció del marès en aquesta petita part de l'illa de Mallorca ha deixat, com no podia ser menys, els següents noms de lloc, quasi tots corresponents a la península de sa Punta Plana, i sobretot entre la mateixa punta Plana i es Banquet de Ponent: *pedreres de sa Cova Pudenta* (daten de devers 1940), *pedreres de sa Punta Negra*, *pedrera d'en Biel i d'en Damià «de Ca na Marola»* (es refereix a una pedrera oberta per Damià Panissa Salvà *de Ca na Marola* i de Biel Panissa Moll, també *de Ca na Marola*, i explotada entre els anys 1940 i 1945), *pedrera d'en Sebastià «Sepelín» i d'en Pep «Carboner»* (es refereix a una pedrera oberta per Pep Penya Pascual *Carboner* i Sebastià Penya Pascual *Sepelín*, i explotada també entre els anys, aproximadament, 1940 i 1945), *pedrera d'en Jaume «Marola»* (es refereix a Jaume Panissa Salvà «de Ca na Marola»), *pedrera de Cala en Timó / sa Pedrera d'en Coix o d'en Miquel «Coix»* (es refereix a Miquel Moll Ballester, *Coix*, explotada des d'abans de l'any 1940 i també posteriorment), *pedrera d'en Tomeu «Coix»* (es refereix a Tomeu Moll Mas, *Coix*, i està situada a l'interior de s'Estalella), *sa Pedrera de Cala en Bassí* (anterior a l'any 1940), i *sa Barraca de sa Pedrera de Cala en Paiàs* (igualmente anterior a 1940). Les dates esmentades de l'any 1940 –posteriors i anteriors– es refereixen a una dècada que coincidí amb el desenvolupament urbanístic del nucli de s'Estanyol, i que va anar acompanyat, per tant, de l'obertura de noves pedreres. Les cites dels noms dels trencadors de marès corresponen a trencadors que ho eren a temps parcial, ja que sovint eren els mateixos pescadors de s'Estanyol els que trencaven quan, meteorològicament, la mar no era navegable. En canvi, les pedreres d'en Miquel *Coix* i de Cala en Timó foren explotades per trencadors *externs* procedents de ses Cadenes.

BIBLIOGRAFIA

GRIMALT GELABERT, M. «L'home com a factor geomorfològic a Mallorca. L'enginyeria popular amb finalitat antierosiva». A: FORNÓS, J. J. (ed.). *Aspectes geològics de les Balears*, edició en commemoració del X *Symposium sobre l'Ensenyament de les Ciències de la Terra (AEPECT)*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1998, pàg. 423-434.

AGUILÓ, C. *La toponímia de la costa de Lluçmajor*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Treballs de l'Oficina d'Onomàstica II, 1996.

CALVIÑO, C. i CLAR, J. *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular. Antropologia i etnografia de la foravila llucmajorera*. Palma: Consell de Mallorca, 1999.

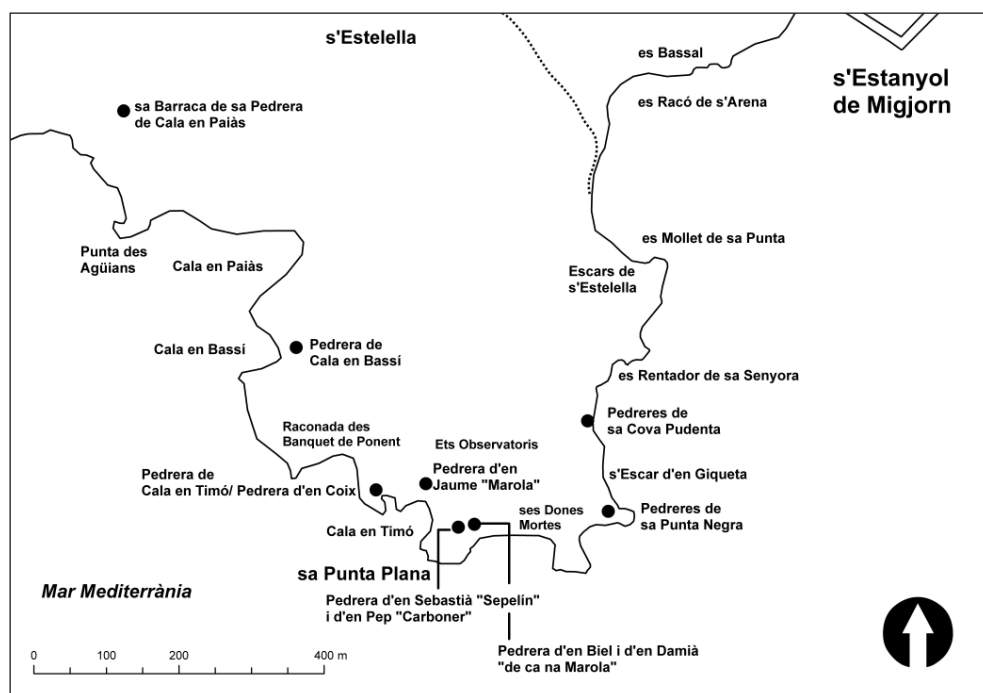
CALVIÑO, C. i CLAR, J. «Las *barraques*, construcciones rurales en el término municipal de Lluçmajor (Mallorca). Una visión general». *Zahora. Revista de tradiciones populares*, núm. 38 (2003). Vol. II: *I Congreso Nacional de Arquitectura Rural en Piedra Seca*.

CUERDA J.; SACARÈS, J. *El quaternari al Migjorn de Mallorca*. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Direcció General de Cultura, 1992.

FONT OBRADOR, B. *Historia de Lluçmajor*. Vol. II. Palma: Gráficas Miramar, 1974.

FULLANA, M. *Diccionari de l'art i oficis de la construcció*. Palma: Editorial Moll, 1984. (Els treballs i els dies, 11).

ROSSELLÓ VERGER, V.M. *Mallorca, el Sur y el Sureste*. Palma: Cámara de Comercio de las Islas Baleares, 1964.

Alguns topònims de pedreres de marès i d'altres noms de lloc, en la part occidental del nucli de s'Estanyol de Migjorn. En línia discontinua, els límits de la possessió de s'Estelella amb s'Estanyol.

TOPONÍMIA EN DISSEMINAT A LA PERIFÈRIA DE PALMA: SA INDIOTERIA, SEGLE XVIII

Antoni Ginard Bujosa

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

INTRODUCCIÓ

En diferents ocasions s'ha tractat sobre la toponímia de la barriada de sa Indioteria, a la perifèria de Palma. El fet de ser una zona que té els orígens en una estructura de poblament dispers i disseminat planteja diverses qüestions. La primera és identificar correctament els topònims i esbrinar la procedència i l'evolució dels noms sobretot els referits a petites propietats. La segona és situar els topònims, ja que una primera denominació de conjunt referida al nom de sa Indioteria no s'ha documentat fins als anys 1836 i 1841 (GINARD, 2004). A més a més, la divisió històrica en parròquies, districtes o seccions tampoc no coincideix completament amb l'espai que la percepció popular i la tradició han assignat a l'àmbit territorial de sa Indioteria.

En aquestes circumstàncies, encaixar amb precisió i agrupar els topònims històrics a vegades no és gens fàcil i la tasca es fa lenta i complexa, a causa de les característiques de la mateixa documentació, els canvis de propietaris, la formació, la possible desaparició o el desplaçament dels topònims; també s'ha de tenir en compte l'existència de noms iguals que poden generar confusió, perquè no corresponen a la mateixa propietat i poden estar situats a llocs propers com Son Sardina, el Secar o, fins i tot, dins el terme de Marratxí.

En aquest cas la toponímia és una eina complementària que contribueix a un treball de reconstrucció dels orígens de l'estructura territorial que s'ha d'iniciar al segle XVIII. La recerca documental no està acabada, però és possible oferir una sèrie de referències toponímiques, que corresponen a noms de la barriada de sa Indioteria, i que, per tant, són una mostra d'una petita part de la toponímia en disseminat de la perifèria de Palma.

Durant el segle XVIII, la font bàsica són els capbreus, on figura el nom de la persona propietària, l'extensió, les confrontes¹ i dades sobre la procedència de la propietat. Els topònims hi són molt escassos, encara que n'hi ha algun de molt evident. En alguns casos la informació dels capbreus i d'altra documentació complementària s'ha contrastat amb la relació de propietats del terme de Palma de l'*Apeo* de 1818 (ARM D-1530); s'ha fet ús igualment de les dades de 1836 i de 1841. A través d'altres treballs és possible fer el seguiment

---

¹ Els textos del capbreus no només contenen qualche error, sinó que en considerables ocasions mantenen algunes confrontes que són prèvies i anteriors a les de la data de la capbreuació.

dels topònims entre els anys 1938 i 1957 (GINARD, 2005 i 2006) fins a l'actualitat, la qual cosa vol dir que s'han conegut com a topònims vius.

GRAN PROPIETAT I PETITA PROPIETAT

Un dels primers aspectes històrics és la coexistència de grans propietats i de petita propietat, considerant com a mínim relativa la percepció de la diferència entre petita i gran propietat. L'estructura tradicional de sa Indioteria té sentit essencialment a partir dels establiments en petites propietats. La fesomia general s'ha mantingut en termes més o menys identificables gairebé fins a temps recents. Tanmateix, l'onada del procés urbanitzador posa en perill d'extinció el dibuix originari, sense obviar que les terres de les propietats més grans avui en dia estan ocupades pel polígon de Son Castelló, que canviava radicalment el paisatge i la imatge cartogràfica des dels anys 1964-1967.

Una part dels assentaments en petita propietat té els orígens a la primera meitat del segle XVIII; altres són identificables durant la segona meitat del segle XVIII; la majoria apareixen ben definits durant la primera meitat del segle XIX. La recerca s'ha centrat en particular a l'espai situat entre el camí de Sóller i el camí Vell de Bunyola i entre el torrent Gros i el torrent de na Bàrbara. S'han deixat de banda les propietats més grosses (Son Orpina, Son Castelló, Son Hugo, Son Estaca, Son Daviu, etc.) i s'han considerat específicament les propietats que se situen a l'àrea actual del camí dels Reis, camí Roig, camí de na Cerdana i camí de Can Gaietà, fins al camí Vell de Bunyola i al torrent Gros i fins al límit de l'actual polígon de Son Castelló.

ELS ESTIMS DE 1685

Les propietats més grosses, normalment en mans dels magnats i de persones notables, estan documentades des de molt antic. A tall d'exemple, reproduïm alguns topònims dels Estims de 1685 (ARM D-1253). Dins el *Terme de la Ciutat*, en primer lloc: [...] *en la Parrochia de Sant Miquel en el terme de la dita Ciutat estimaren las propietats saguents entre los camins de Buñola y Inca [...]: Cabana de Son Fuster Son Nicolau ab son dret de aygua de 24 horas de 15 en 15 dias de la sequia de ne Çerdana del Sr Conde de Formiguera deu milia Lliuras* (f. 188v).

En segon lloc, [...] *en la Parroquia de Sant Jaume comensant al canto del cami de Buñola:*

- *Lo rafal Son Castello de Joan Castello sinch mil vuytcentas Lliuras* (f. 190v).
- *Pessa de terra y casas dita La Viñota de Mathia Castello quatrecentas Lliuras* (f. 190v).
- *Pessa de terra y casas de Miguel Palmer Caragol dos centas quaranta Lliures* (f. 190).

- *Pessa de terra de Melchion Frau doscentas sinquanta* (f. 190).
- *Lo Rafal dit Sant Llorens de M^o Antoni de Veri dos mil cent Lliures* (f. 191v).
- *Lo rafal Son Gelabert de Joan Rigo dos mil y vuyt centas Lliuras* (f. 191v).
- *Lo rafal dit Son Daviu de Miquel Borrás tres mil Lliuras* (f. 191v).
- *Lo rafal dit Son Orpina de la Sra Anna Lliteres Va mil y vuyt centas Lliuras* (f. 191v).
- *Son Pons dels Ullastres y la torreta de m^o Fran^{ch} Muntaner set mil Lliuras* (f. 191).
- *Son Palliser, Son Llompard y son poca palla de M^o Miguel d'an Serralta y Castell quatremil sinch centas Lliuras* (f. 191).

ELS ESTABLIMENTS EN PETITA PROPIETAT

En relació a les finques més petites, durant la primera meitat del segle XVIII s'han identificat una sèrie de propietats i s'han documentat establiments que són el resultat de la divisió de possessions grans, que s'han de considerar entre els precursors de l'origen de l'estructura territorial de sa Indioteria. Tots se situen en torn a l'eix de la síquia de na Cerdana, la qual cosa reforça la seva incidència com a element de localització; els propietaris documentats són pagesos o menestrals. La continuïtat de les referències documentals segueix a la segona meitat del segle XVIII.

Posteriorment, l'*Apeo* de 1818, al terme de Palma, dins la parròquia de Sant Jaume (ARM D-1530, f. 222v i següents), inclou una sèrie de propietats en disseminat de l'àrea de sa Indioteria (juntament amb altres de Son Sardina i del Secar). La relació és una altra font de referència per als registres de petita propietat que, amb una major probabilitat, han tengut una continuïtat. Les correspondències definitives entre els topònims i les propietats matrius s'hauran d'establir sobretot en base als noms dels propietaris, tot tenint en compte l'evolució de les persones titulars.

LES PRIMERES SEGREGACIONS (1679-1739)

A les acaballes del segle XVII s'havien constituït les primeres peces de terra identificables, totes procedents de segregacions de l'antic Son Fuster, que tindran una continuïtat posterior i que apareixen documentades els anys 1737 i 1739.

a) 27 de gener de 1737. Miquel Palmer, fill de Miquel, conrador, tres quarterades i un quartó (de sis quarterades i mitja), de pertinències del rafal anomenat Son Fuster, que confrontaven amb terres dels hereus de Gabriel Aguiló, *que foren de Joan Anseñat* [sic; en referència a les terres originàries de Sa Bomba], amb la síquia de na Cerdana, amb terra de les mateixes pertinències (que foren de Jordi Palmer, germà, que detén el doctor *Llorens Fiol y Flor*) i amb terres d'Onofre Porcell. Com a successor de Miquel Palmer, son pare, i

en virtut de divisió amb son germà en poder de Miquel Bibiloni notari. Miquel Palmer, pare, tenia les sis quarterades i mitja en virtut d'establiment a son favor firmat per Miquel Roca als *Genestar* el 4 de febrer de 1687 (ARM ERC 1116, f. 164v-165). Pel seguiment posterior, s'ha d'identificar amb les terres de **Can Caragol**, una de les propietats més antigues, que també podria tenir relació amb la *Pessa de terra y casas de Miguel Palmer Caragol*, documentades el 1685 (ARM D-1253, f. 190).

b) 8 de febrer de 1737. *Raphel Jaume, conredor*, fill d'Arnau Jaume i Ferriol, quatre quarterades de terra, de pertinències de major porció, que *olim* foren del rafal anomenat Son Fuster, que confrontaven *ab lo camí de la vila de Buñola, ab torrent, ab terras del rafal anomenat Son Orpina y ab terras de Pera Frau, que foren de Melchior Frau*. Com a hereu universal d'Arnau Jaume *quondam*, son pare, en testament en poder de Pere Antoni Colom notari, de 21 de juliol de 1722, que les posseïa en virtut d'establiment a son favor firmat per Miquel Roca, fill de Joan, el 13 de novembre de 1679 (ARM ERC 1116, f. 165v). La peça de terra ha de ser **s'Hostalet** (documentat posteriorment).

c) 16 de febrer de 1737. *Anna Parelló*, viuda en primeres núpcies d'Antoni Frau, fill de Pere Antoni, i muller d'Antoni Alemany, en nom de la seva filla Maciana Frau, menor d'edat. La filla tenia set quarterades de terra, de pertinències del rafal dit Son Fuster, que confrontaven amb la síquia de na Cerdana, amb el camí dit de Bunyola, amb terra de Rafel Jaume i amb terres del rafal anomenat Son Orpina. Com a hereva universal d'Antoni Frau *quondam*, son pare, donatari de Pere Antoni Frau, conforme donació *causa mortis* en poder de Francesc Crespi notari, de 17 de gener de 1729, efectiva per la seva mort el 18 de gener de 1729; Pere Antoni Frau les posseïa en virtut de venda a son favor firmada per Melchior Frau, fill de Miquel, el 28 de març de 1693 (ARM ERC 1116, f. 165).

d) El 6 de juliol de 1739, Rafel Porcell (mort el 7 de març de 1755) havia capbrevat unes peces de terra, procedents del rafal Son Fuster, que confrontaven amb Son Orpina i amb Son Castelló, situades prop del camí de Son Castelló (també documentades posteriorment). Les referències remetien a una adquisició de tres quarterades d'Onofre Porcell, *mayor*, en virtut d'establiment al seu favor fet per Miquel Roca als *Genestar*, el 19 de febrer de 1688 (ARM ERC 1122, f.128-129; i 1123, f. 8-10).

e) En aquells moments, també segons referències posteriors, **Son Orpina**² s'estenia fins al torrent Gros i fins a les terres de Rafel Jaume (de s'Hostalet, que confrontaven amb el camí vell de Bunyola). Per altra part, tot fa pensar en l'existència d'un límit entre Son Orpina i les terres de l'antic Son Fuster que s'hauria de situar, no al camí de Bunyola com podria semblar, sinó molt proper al camí Roig (del qual també se n'ha de considerar, després de la síquia de na Cerdana, la continuació de l'actual tram del camí dels Reis fins al camí de Bunyola).

---

² El nom de la possessió s'ha documentat també Son Orpina, Son Espina i Son Arpina. Aquesta darrera grafia l'hem usat en repetides ocasions.

LES TERRES DE SA BOMBA

Durant el segle XVIII la propietat de les terres de Sa Bomba (sense que aquest nom hi consti) estava en mans de persones significades. Primer, de la família de Gabriel Aguiló, dedicat a negocis d'importació i exportació. Gabriel Aguiló era fill de Pere Joan Aguiló, botiguer de teixits, i d'Isabel Cortès, xuetes reconciliats el 1679. Segons la talla general de 1721, Gabriel Aguiló posseïa, amb diferència, el major patrimoni (unes 31.725 lliures de patrimoni net) de la comunitat xueta. A partir del 1696, Gabriel Aguiló invertia unes 34.000 lliures en la compra d'un bon grapat de propietats rústiques. Una de les adquisicions era «*un huerto grande en el camino de Bunyola*», per unes 900 lliures (SANTAMARÍA, 1997: 255-256). La referència a «un hort gran al camí de Bunyola» ha de tenir relació amb les terres de Sa Bomba.

En efecte, el 3 de juny de 1718, Gabriel Aguiló Cortès, negociant, fill de Pere Joan, botiguer, capbrevava un rafal de setze quarterades i mitja de terra, *y casas en aquella construidas, antigament de pertinencias del Rafal Son Fuster*, que confrontava amb el camí Reial de la vila de Bunyola, amb el rafal Son Castelló, amb terres dels hereus d'Onofre Porcell, amb terres dels hereus de *Miquel Palmer als Caragol* i amb la síquia de na Cerdana. En virtut de venda al seu favor firmada per Miquel Oliver, ferrer i manescal, i Anna Ferrer, cònjuges, el 22 de febrer de 1711 (ARM ERC 1130, f. 48).

El seu fill i successor, Agustí Antoni Aguiló, fill de Gabriel, negociant, el 18 de juliol de 1739, tornava a capbrevar el mateix rafal, amb les mateixes confrontes (el topònim no hi consta). Ho feia com a hereu universal de Gabriel, son pare, en testament en poder de Miquel Llabrés notari, de 10 de desembre de 1733, vàlid per la seva mort el 2 d'agost de 1735 (ARM ERC 1116, f. 119v, i LL-461, f. 114-117).

Agustí Antoni Aguiló havia incrementat la propietat, perquè el 18 de juliol de 1739 també capbrevava una quarterada i mitja, *ab casas en ella construidas* (de dues quarterades), *en el camí dit d'en Fuster*, que confrontava per tres parts amb el rafal abans capbrevat i amb terres del rafal Son Castelló. En virtut de venda al seu favor firmada per Antoni Font, conrador, i Joana Massot, cònjuges, el 15 de març de 1736 (ARM ERC 1116, f. 119v).

Més endavant, el 9 de setembre de 1763, Tomàs Aguiló, procurador, i Elionor Aguiló, sa cunyada, viuda d'Onofre Aguiló i Cortès, com a filla i successora d'Agustí Antoni Aguiló *quondam*, que havia mort el 10 d'octubre de 1750, capbrevava les dues peces de terra (amb els mateixos enunciats) (ARM ERC 1122, f. 53v-54v).

Elionor Aguiló, filla d'Agustí Antoni i de Catalina Aguiló, que fou batejada a la Seu el 31 de juliol de 1734, es casà en primeres núpcies a Sant Nicolau el 14 de febrer de 1751 amb Onofre Aguiló, amb qui tenia dos fills (Antoni Agustí, batejat el 4 d'abril de 1754, i Marià, batejat el 20 d'octubre de 1761). El seu marit moria el 14 de febrer de 1762. Elionor Aguiló era una dona molt rica, que fou anomenada satíricament «la princesa dels xuetes» (RIERA, 1973: 97, i 1991: 209; PORQUERES-RIERA, 2004: 85-89).

UN ESTABLIMENT DE 1744

Un establiment d'agost de 1744 és molt significatiu en la mesura que és una de les bases per a la posterior evolució de les segregacions en petita propietat a l'àrea de sa Indioteria. Era la venda de catorze quarterades de terra, ara sí, totes procedents de Son Orpina, fet en tres porcions per Catalina Llull, filla de Pere Llull i de Beatriu Prunés, de la família de Magdalena Castell i Prunés (ARM ECR 572, f. 66):

a) Dia 2 d'agost de 1744, Catalina Llull establia a Melcior Carrió, fuster, de la vila de Marratxí, tres quarterades de terra, procedents de Son Orpina, en el lloc nomenat Pla de Sant Llorenç, que confrontaven amb la síquia de na Cerdana, amb el camí Roig prop del rafal de Son Estaca i amb altres terres de Catalina Llull (ARM ECR 572, f. 61-62).

b) Dia 15 d'agost, Catalina Llull establia a Miquel Casellas, fill de Joan Casellas *quondam*, conrador, de la vila de Manacor, dues quarterades de terra, que confrontaven amb la síquia de na Cerdana, amb terres de Maciana Frau, muller de Miquel Frau, i amb el Camí Roig (ARM ECR 572, f. 65-66).

c) El mateix dia 15 d'agost, Catalina Llull establia nou quarterades de terra a Martí Frontera, a Joan Bauzà, a Joan Calafat i a Jaume Vadell;³ eren terres procedents de Son Orpina, en el lloc anomenat Pla de Sant Jordi,⁴ que confrontaven amb el Camí Roig, amb Son Estaca, amb terres de Melcior Carrió, amb la síquia de na Cerdana, amb terres de Martí Frontera de pertinences de Son Daviu i amb terres de Son Daviu (ARM ECR 572, f. 66-67).

El primer grup d'establidors originava la formació de nova toponímia. Primer, respecte a Joan Calafat s'ha documentat posteriorment, el 17 de juliol de 1793, una confronta *con tierra de herederos de Juan Calafat alias Xamarro* [sic] (ARM ERC 1122, f. 143v-144), la qual cosa indica que la procedència del topònim **Cas Ximarró** (el malnom de Joan Calafat de 1744, que hauria mort abans de 1767). Segon, Martí Frontera (mort el 1756) és l'origen de **Can Martí**, topònim documentat el 23 d'octubre de 1786 en el testament de la seva filla Catalina Frontera (ARM T-1034, f. 1-4). Finalment, Melcior Carrió, fuster, de la vila de Marratxí, està relacionat amb una partida de topònims, que s'hauran d'anar documentant de manera progressiva.

UN ALTRE ESTABLIMENT (1748)

El 7 de juliol de 1748, els administradors testamentaris de sor Magdalena Castell establien a *Michaeli Parelló, cultori*, altres catorze quarterades, en el Pla de Sant Llorenç, de pertinències del rafal de Son Orpina, que confrontaven amb el torrent anomenat de Bunyola

3 Els primers «indioters» venien tots de la part forana: Martí Frontera, natural de Bunyola, fill d'Antoni Frontera; Joan Bauzà, de Sant Joan; Joan Calafat, de Santa Margalida; i Jaume Vadell, del lloc de Vilafranca de la vila de Petra.

4 Ha de ser Pla de Sant Llorenç.

[Gros], amb terres de diversos compradors procedents de Son Daviu, amb terres d'altres compradors (antigament de Catalina Llull, viuda), amb la síquia de na Cerdana i amb el camí anomenat el **Carreró Roig** (ECR 572, f. 245v-247).

Més endavant, el 28 de febrer de 1774, la mateixa peça confrontava *con torrente llamado de Buñola, con tierras de Catalina Morante, con tierras de Antonio Frau Buch, con tierras de Catalina Borrás, con Sequia llamada na Serdana, con camino llamado el cami Roig y con tierras llamadas lo Ostalet* (ARM ERC 1122, f. 129).

Totes les referències condueixen a una sèrie de qüestions. Aquell Miquel Perelló molt probablement està relacionat amb el topònim de **Can Perelló**. Les confrontes ofereixen diversos topònims: el torrent Gros, la síquia de na Cerdana, el camí Roig i s'**Hostalet**, ahora que aporten indicis per situar **Can Buc** (dins el Pla de Son Nebot, *Antonio Frau Buch*) i, cap a tramuntana, **Can Moranta** (*Catalina Morante*) i **Son Borràs** (*Catalina Borrás*). Les terres confrontants a tramuntana serien de procedències de Son Daviu, l'establiment de les quals no s'ha documentat.

UN NOU ESTABLIMENT I DIVISIONS DE TERRES (1766-1767)

En primer lloc, l'esmentat *Miguel Parrello conrrador*, el 16 de novembre de 1766, establia a Melcior Carrió, fuster, fill de Mateu, les catorze quarterades, que foren de l'herència de sor Magdalena Castell, terciària de Sant Domingo, procedents de Son Orpina, per herència i manda pia de sor Isabel Castell, a cens a *Eleonor Llull que vive serca la Pescaderia* i al convent de Sant Domingo; també a cens a *Margarita Parelló hija de Miguel conrador que vive en la villa de Estellenchs*. (ARM ERC 1122, f. 129). *Michael Perello, Agricola*, fill de Joan, establia a Melcior Carrió, fuster, catorze quarterades, en el Pla de Sant Llorenç, procedents de Son Orpina, que confrontaven amb el torrent de Bunyola, amb terres procedents de Son Daviu i amb terres del comprador procedents de Son Orpina. Miquel Perelló les havia adquirit de l'heretat de Magdalena Castell i Prunés, dia 7 de juliol de 1748 (ARM ECR 575, f. 198 v-199v). És la peça que el 28 de febrer de 1774 confrontava amb el torrent de Bunyola [Gros], amb terres de Catalina Moranta, amb terres d'Antoni Frau *Buch*, amb terres de Catalina Borràs, amb la síquia de na Cerdana, amb el camí Roig i amb terres de s'Hostalet (ARM ERC 1122, f. 129). Com s'ha dit, les propietats de Melcior Carrió, que havia comprat altres tres quarterades el 2 d'agost de 1744, s'han d'identificar amb una sèrie de topònims molt representatius (a documentar posteriorment).

En segon lloc, el 14 de febrer de 1767, els hereus de Martí Frontera, Joan Bauzà, els hereus de Joan Calafat i Jaume Vadell, tots *conmorantes in districtu de Son Orpina*, procedien a repartir-se les nou quarterades de terra adquirides el 15 d'agost de 1744, la qual cosa originava un bon nombre de noves propietats (ARM Nicolau Mora i Roca not. R-931, f. 147v-149v):

a) Joana Serra, viuda i usufructuària de Martí Frontera, i els fills Antoni Frontera i Catalina Frontera, tres quarterades, que confrontaven amb terres de Melcior Carrió, amb la

síquia de na Cerdana, amb terres dels mateixos propietaris (que abans foren de Rafel Ferriol als. *Ajaume*) i amb terres d'Onofre Cañellas.

b) Joan Bauzà, dues quarterades, que confrontaven amb terres de Son Estaca, amb terres de Melcior Carrió, amb terres de Jaume Vadell i amb terres de Joan Calafat.

c) Catalina Cànaves, viuda de Joan Calafat, i les filles Catalina Calafat i Sebastiana Calafat, dues quarterades, que confrontaven amb terres de Son Estaca, Son Orpina (de Joaquim Bibiloni), amb terres de Jaume Vadell i amb terres de Joan Bauzà.

d) Jaume Vadell, dues quarterades, que confrontaven amb terres de Son Orpina, Son Daviu (de Bernat Contestí), amb terres de Joan Ferriol, amb terres dels successors de Martí Frontera, amb terres de Joan Bauzà i amb terres dels successors de Joan Calafat. El 15 de febrer de 1767, Jaume Vadell traspassava mitja quarterada a Catalina Frontera, filla de Martí Frontera.

UNA PETITA AGRUPACIÓ D'ESTABLITS (1774-1784)

Durant el darrer quart del segle XVIII s'anava configurant un conjunt que supera la vintena de propietats, que són ben identificables i que representen una primera agrupació de pobladors en disseminat. Les successives divisions són el resultat de nous establiments fets mitjançant compra-venda i, especialment, per successió hereditària entre pares i fills, tenint en compte l'atzar en els casos de mort sense successors directes (un aspecte que genera confusió és que el capbreu el faci el marit quan la titular dels béns és la muller, encara que també és útil perquè marca la continuació dels llinatges).

1.- 19 de febrer de 1774. Joana Serra, viuda de Martí Frontera (que havia mort el 13 de novembre de 1756), Catalina Frontera, filla de Martí, i Margalida Roca, viuda d'Antoni Frontera (que moria el 10 de desembre de 1773) i mare de Martí Frontera, tres quarterades (de nou quarterades) (ARM ERC 1122, f. 124v-125). L'11 de juny de 1783, Joana Serra, viuda de Martí Frontera, i altres capbrevaven la mateixa propietat (ARM ERC 1122, f. 33v-34).

2.- 19 de febrer de 1774. Catalina Frontera, filla de Martí Frontera i muller d'Onofre Cañellas, mitja quarterada (de dues quarterades), *en el lugar llamado Son Orpina*, venuda per Jaume Vadell el 15 de febrer de 1767; confrontava amb terres de Melcior Carrió, de Jaume Vadell i altres (ARM ERC 1122, f. 125). L'11 de maig [*sic*, ha de ser juny] de 1783, Catalina Frontera, filla de Martí i viuda d'Onofre Cañellas capbrevava la propietat (ARM ERC 1122, f. 34).

3.- 19 de febrer de 1774. Jaume Vadell, fill de Pere Antoni, del lloc de Vilafranca de la vila de Petra, una quarterada i mitja (de dues quarterades), que confrontaven amb terres de Joan Bauzà, amb les de Catalina Frontera, amb Son Orpina, amb Son Daviu, amb terres de Rafel Ferriol i amb les dels successors de Joan Calafat (ARM ERC 1122, f. 125). El 26 de juny de 1783, Aina Castell, viuda de Jaume Vadell, capbrevava la quarterada i mitja de terra, posseïda per testament de 9 de març de 1781, en poder de Lleonard Serra notari (ARM ERC 1122, f. 43v-44).

4.- 19 de febrer de 1774. Joan Bauzà, fill de Bartomeu, de la vila de Sant Joan, dues quarterades (de nou quarterades), que confrontaven amb terres de Melcior Carrió, amb terres de Jaume Vadell i amb terres de Joan Calafat (ARM ERC 1122, f. 126). Igualment el 26 de juny de 1783 (ARM ERC 1122, f. 42v-43).

5.- 21 de febrer de 1774. Catalina Calafat, filla de Joan, una quarterada i 10 lliures de terra, amb cases construïdes, que confrontava amb Son Orpina, amb terres de Jaume Vadell, amb terres de Joan Bauzà i amb terres i cases de Sebastiana Calafat, sa germana. Posseïdes per divisió de 13 de gener de 1771, en poder de Cayetano Socias notari (ARM ERC 1122, f. 128v). Igualment el 28 de juny de 1783 (ARM ERC 1122, f. 45). Igualment el 13 de juny de 1793 (ARM ERC 1122, f. 121).

6.- 21 de febrer de 1774. Sebastiana Calafat, filla de Joan, una quarterada menys 10 lliures de terra, amb cases construïdes, que confrontava amb terres de Catalina Calafat, germana, amb Son Orpina, amb Son Estaca (dels successors de Salvador Gallard) i amb terres de Joan Pau Bauzà⁵ (ARM ERC 1122, f. 128v). Igualment el 28 de juny de 1783 (ARM ERC 1122, f. 45). Igualment el 13 de juny de 1793 (ARM ERC 1122, f. 120v-121). Igualment el 30 de desembre de 1803 (ARM ERC 1123, f. 112v). Igualment el 30 de juliol de 1825 (ARM ERC 1123, f. 53).

7.- 28 de febrer de 1774. Melcior Carrió, fuster, fill de Mateu, tres quarterades (de catorze quarterades), adquirides el 2 d'agost de 1744 (ARM ERC 1122, f. 129). També capbrevades per Melcior Carrió el 31 de maig de 1783 (ARM ERC 1122, f. 28-29).

8.- 28 de febrer de 1774. Melcior Carrió, fuster, fill de Mateu, catorze quarterades, per establiment de Miquel Perelló de 16 de novembre de 1766 (ARM ERC 1122, f. 129). El 31 de maig de 1783, Melcior Carrió capbrevava tres (3 [sic])⁶ quarterades i un quartó (de catorze quarterades), pel fet d'haver establert a Onofre Cañellas, fill de Miquel, tres quartons de terra, el 26 de novembre de 1775; la terra de Melcior Carrió confrontava per dues parts amb la d'Onofre Cañellas (ARM ERC 1122, f. 28-29 i 37).

9.- 1 de març de 1774. Catalina Carrió, viuda de Miquel Palmer (que havia mort el 4 de febrer de 1762), tres quarterades i un quartó de terra⁷ (de sis quarterades i mitja), de pertinències del raval Son Fuster, que confrontaven amb terres de Domingo Bonnín [sic], la síquia de na Cerdana, amb terres de les mateixes pertinences de Josep Grimalt, fuster, i amb terres de Bartomeu Porcell. Posseïdes per donació de 28 de març de 1773, en poder de Miquel Morey notari (terra abans capbrevada per Guillem Palmer, pare de Miquel Palmer, el 27 de gener de 1737) (ARM ERC 1122, f. 129v-130). El 2 de juny de 1783, Catalina Carrió, viuda, capbrevava la mateixa propietat (ARM ERC 1122, f. 30v).

10.- 2 de març de 1774. Maciana Frau, filla d'Antoni, set quarterades, de pertinències del raval Son Fuster, que confrontaven amb la síquia de na Cerdana, *con Camino de Buñola*, amb terres de Rafel Jaume i amb terres de Joan Casellas (terra abans capbrevada per *Anna Parello*, mare de Maciana Frau, el 16 de febrer de 1737) (ARM ERC 1122, f. 130). L'11 de juny de 1783, Maciana Frau, filla d'Antoni, capbrevava la propietat (ARM ERC 1122, f. 35).

5 El 30 de juliol de 1825, ha canviat a Bartomeu Bauzà (ARM ERC 1123, f. 53).

6 Han de ser 13 quarterades i un quartó.

7 Ha de ser Can Caragol.

11.- 2 de març de 1774. Joan Casellas, fill de Miquel, una quarterada (de dues quarterades), procedent de Son Orpina, que confrontaven amb *Camino de la Sequia llamada na Serdana*, amb terres de Miquel Frau, amb *Camino vulgarmente llamado el carrero Roig*, amb Son Estaca, amb terres de Maria Casellas, germana, i amb un quartó de terra del mateix Joan Casellas. Posseïda per testament de son pare, de 26 de febrer de 1769, en poder de Francesc Mas notari. El pare, Miquel Casellas (que moria el 9 de març de 1769), havia adquirit les dues quarterades el 15 d'agost de 1744 (ARM ERC 1122, f. 130v-131). El 26 de juny de 1783, Joan Casellas, fill de Miquel, capbrevava una quarterada, juntament amb un quartó de terra (ARM ERC 1122, f. 43). El 2 de juliol de 1793, Joan Casellas, fill de Miquel, capbrevava una quarterada (de dues quarterades) (ARM ERC 1122, f. 133v-134).

12.- 2 de març de 1774. Joan Casellas, fill de Miquel, un quartó de terra (d'una quarterada), que confrontava amb la quarterada del mateix Joan Casellas, amb terres de Maria Casellas, sa germana, amb terres de Miquel Frau i amb *Camino llamado el carrero Roig*. Posseït com a hereu de Miquel Casellas, son germà (ARM ERC 1122, f. 130v-131). El 26 de juny de 1783, Joan Casellas, fill de Miquel, capbrevava el quartó, juntament amb una quarterada (ARM ERC 1122, f. 43). El 2 de juliol de 1793, Joan Casellas, fill de Miquel, capbrevava un quartó de terra (ARM ERC 1122, f. 134).

13.- 2 de març de 1774. Sebastià Casellas, fill de Miquel, un quartó de terra (d'una quarterada), procedent de Son Orpina, que confrontava amb *Camino llamado el Carreró Roig*, amb terres de Margalida Casellas, sa germana, amb terres de Maria Casellas, sa germana, amb terres de Joan Casellas i amb terres de Miquel Frau. Posseït com a hereu de Miquel Casellas, son germà; per herència de Miquel Casellas, son pare, que havia comprat el 15 d'agost de 1744 (ARM ERC 1122, f. 131). El 23 de juny de 1783, Sebastià Casellas, fill de Miquel, capbrevava el mateix quartó de terra (ARM ERC 1122, f. 41). Igualment el 4 de juliol de 1793 (ARM ERC 1122, f. 139v-140).

14.- [2 de març de 1774]. Sebastià Casellas, fill de Miquel, el 21 d'agost de 1774, comprava un altre quartó de terra (d'una quarterada) a la seva germana Maria Casellas (que l'havia capbrevat el 2 de març de 1774); era part d'una procedència de Son Orpina, adquirida per Miquel Casellas, son pare, el 15 d'agost de 1744, que confrontava amb *Camino llamado el Carreró Roig*, amb terres de Joan Casellas, son germà, amb terres de Miquel Frau i amb terres del mateix Sebastià Casellas. Maria Casellas el posseïa per herència de Miquel Casellas, son germà, hereu de Miquel Casellas, son pare (ARM ERC 1122, f. 132). Maria Casellas feia la venda amb aprovació de Bernat Garau,⁸ son marit, el 21 d'agost de 1774 (ARM ECR 577, f. 103). Sebastià Casellas, fill de Miquel, capbrevava la possessió el 23 de juny de 1783, amb aquestes confrontes: *camino llamado el Cami Roig por el qual se va al camino llamado de Buñola*, terres del mateix Sebastià Casellas, de Margalida Casellas, sa germana, i de Miquel Frau (ARM ERC 1122, f. 41). Capbrevat igualment el 4 de juliol de 1793 (ARM ERC 1122, f. 140).

15.- 2 de març de 1774. Margalida Aina Casellas, filla de Miquel, un quartó de terra (d'una quarterada), procedent de Son Orpina, que confrontava amb *Camino llamado el Carreró Roig*, amb terres de Sebastià Casellas i amb terres de Rafel Jaume. Per herència de

---

⁸ Bernat Garau, fill de Miquel i de Margalida Porcell conjugues *quondam* (ARM ECR 577, f. 103).

Miquel Casellas, son germà, hereu de Miquel Casellas, pare, que havia comprat el 15 d'agost de 1744 (ARM ERC 1122, f. 131v-132). El 25 de juny de 1783, Margalida Aina Casellas, filla de Miquel, capbrevava la propietat (ARM ERC 1122, f. 42).

16.- [3 de març de 1774]. Aina Porcell, filla de Sebastià, la tercera part d'un quartó de terra i una porció de cases, de pertinències de Son Fuster, que confrontava amb terra i cases de Joana Porcell, sa germana, amb terra de Bartomeu Porcell⁹ i amb terra dels hereus d'Onofre Aguiló. La propietat, relacionada amb les de Rafel Porcell, de 6 de juliol de 1739, s'havia capbrevat el 3 de març de 1774 (document no localitzat) i era capbrevada el 20 de juny de 1783 (ARM ERC 1122, f. 40v).

17.- [3 de març de 1774]. Joana Porcell, filla de Sebastià, dues terceres parts d'un quartó de terra i una porció de cases, *que son seis bigadas*, de pertinències del rafal Son Fuster, que confrontava amb el camí *que va a Son Castelló*, amb terres dels hereus d'Onofre Aguiló, amb terra de Bartomeu Porcell i amb terra i cases d'Aina Porcell, sa germana. La propietat, relacionada amb les de Rafel Porcell, s'havia capbrevat el 3 de març de 1774 (document no localitzat) i era capbrevada el 20 de juny de 1783 (ARM ERC 1122, f. 40).

18.- [7 de març de 1774]. Rafel Jaume, fill d'Arnau, quatre quarterades i mitja, *con casas en ella construidas llamadas el Meson de Buñola*,¹⁰ que confrontaven amb el camí reial *que va a Buñola*, amb el torrent *llamado de Buñola*, amb terres de Margalida Aina Casellas, amb terres de Maria Casellas i amb terres de Maciana Frau, viuda de Miquel Frau. La terra s'havia capbrevat el 7 de març de 1774 (el document no s'ha localitzat) i era capbrevada el 25 de juny de 1783 (ARM ERC 1122, f. 42 v). Igualment el 13 de juny de 1793 (ARM ERC 1122, f. 122). Igualment el 25 de gener de 1804 (ARM ERC 1123, f. 116v).

19.- 26 de novembre de 1775. Onofre Cañellas, fill de Miquel, adquiria tres quartons de terra (de catorze quarterades), en virtut d'establiment fet per Melcior Carrió (ARM ERC 1122, f. 37). Melcior Carrió, fuster, venia a Onofre Cañellas tres quartons que confrontaven amb la síquia de na Cerdana, amb terres de Melcior Carrió i amb la possessió *Son Borrás* (ARM ECR 577, f. 201-202). La venda generava un cens capbrevat el 14 de juny de 1783 (a favor de Melcior Carrió); el 2 de juliol de 1793 i el 31 de desembre de 1803 (a favor de Melcior i Mateu Carrió, germans); el 3 de novembre de 1822 i el 30 d'agost de 1825 (a favor de Melcior, fill de Melcior, i de Melcior, fill de Mateu) (ARM ERC 1122, f. 37 i 136v-137; ERC 1123, f. 113, 57v i 58v; 6040, f. 148-152). Onofre Cañellas (que hauria mort cap a l'any 1783) era marit de Catalina Frontera, pares de Martí Cañellas.

20.- 3 d'abril de 1784. [El mateix propietari de **s'Hostalet**], Rafel Jaume, fill d'Arnau, comprava a Josep Grimalt,¹¹ fuster, tres quarterades i mitja,¹² *con casas en ella construidas llamada Can Caragol y camino de doze palmos junto al de Buñola*, situades en el districte *llamado el camp den Fuster*, que confrontaven amb Son Orpina, amb terres d'Onofre Porcell, amb terres de Guillem Palmer de les mateixes pertinències i amb la síquia de na Cerdana (capbrevades el 13 de juny de 1793) (ARM ERC 1122, f. 122-123). El 3 d'abril de

⁹ Documentat posteriorment, el 1793.

¹⁰ És **s'Hostalet**. En el capbreu de 8 de febrer de 1737, s'havien capbrevat quatre quarterades de terra i no hi figuraven les cases.

¹¹ Documentat l'1 de març de 1774, com a confrontant de Catalina Carrió, viuda de Miquel Palmer [de Can Caragol] (ARM ERC 1122, f. 129v-130).

¹² Segons el primer registre (veure 27 de gener de 1737), haurien de ser tres quarterades i un quartó.

1784, Josep Grimalt, fuster, fill de Pere, venia a Rafel Jaume, agricultor, fill de Arnau Jaume *quondam* i Francisca Frau que vivia, les tres quarterades i mitja amb les cases construïdes, anomenades **Can Caragol**, *in districto nuncupato el Camp den Fuster*, que el 13 d'abril de 1722 havia donat Jordi Palmer als **Caragol** a Pere Grimalt (que moria el 17 de novembre de 1725) (ECR 579 f. 113v-115). Igualment el 25 de gener de 1804, amb la referència de **Casas llamadas Can Caragol** (ARM ERC 1123, f. 116v). No hi ha dubte que la peça de terra finca prové de la segregació de Can Caragol, però, pel seguiment posterior i per la situació, ha de ser **Can Fedelic**. El topònim de Can Caragol correspon a la terra de la família Palmer.

LA PROPIETAT DE LES TERRES DE SA BOMBA (SA BOMBARDA [SIC])

Com a continuació de les capbreuacions anteriors de 1718, de 1739 i de 1763, un capbreu de 1782 manté els dos registres, que sumen divuit quarterades, relacionades amb Sa Bomba (el topònim tampoc no hi consta, però sí *Sa Bombarda*):

a) 5 d'octubre de 1782. Agustí Antoni i Marià Aguiló, germans, fills d'Onofre i Elionor Aguiló, difunts, i Domingo Cortez, pare i administrador de Bru, posseïen per indivís un raval de setze quarterades i mitja, *con casa en el construïda, olim* de pertinències de Son Fuster, que confrontava amb el camí de Bunyola, amb el raval Son Castelló, amb altres terres seves [veure el registre següent], amb terres dels hereus de Miquel Palmer i amb la síquia de na Cerdana. Com a hereus d'Elionor Aguiló, sa mare, en testament de 4 de novembre de 1765, davant Nicolau Roca i Mora notari, vàlid per la seva mort el 16 de febrer de 1767 (capbrevat el 9 de setembre de 1763) (ARM ERC 1122, f. 10v-11).

b) 5 d'octubre de 1782. Agustí Antoni i Marià Aguiló, germans, fills d'Onofre i Elionor Aguiló, difunts, i Domingo Cortez, pare i administrador de Bru, posseïen per indivís una quarterada i mitja, *con casas en ella construïdas, olim* de dues quarterades, **en el campo nombrado Den Fuster**, que confrontava per tres parts amb terres del raval abans capbrevat i amb terres de Son Castelló. Com a hereus d'Elionor Aguiló, sa mare (capbrevat el 9 de setembre de 1763) (ARM ERC 1122, f. 11).

La propietat de Sa Bomba havia passat a mans de la família Cortès *Bossa*, negociants i mercaders, pel segon matrimoni d'Elionor Aguiló amb Domingo Cortès *Bossa*. Aquest era fill de Joan Cortès *Bossa*, un dels comerciants més rics de Mallorca. Domingo Cortès va ser nomenat (1764) procurador fiscal de la jurisdicció civil i militar. Els germans Tomàs i Domingo Cortès eren l'any 1773 dos dels representants del col·lectiu xueta davant la cort de Carles III, per presentar al rei un Memorial que demanava la rehabilitació dels jueus conversos (RIERA, 1990: 9-10; PLANAS, 2003: 161-163).

Domingo Cortès *Bossa*, batejat a la parròquia de Santa Eulàlia l'1 d'octubre de 1732, s'unia en matrimoni, el 5 de març de 1764, a la parròquia de Sant Nicolau, amb la viuda

Elionor Aguiló. Del matrimoni amb Domingo Cortès nasqueren Bru (13 de gener de 1766 - 1 d'abril de 1811) i Maria (10 de febrer de 1767 - 15 d'agost de 1779). Elionor Aguiló [morta el dia abans] era enterrada a la Seu el 17 de febrer de 1767. Domingo Cortès morí el 4 d'abril de 1796 i fou enterrat a la mateixa tomba de la seva esposa (RIERA, 1990: 9-10; PLANAS, 2003: 161-163; PORQUERES-RIERA, 2004: 95).

A l'inventari dels béns immobles d'Elionor Aguiló (de 29 de juny de 1770) hi figurava la propietat de la *Bombarda* [sic], valorada en 3.200 lliures, segons una estimació de maig de 1767, feta a la mort d'Elionor Aguiló (PORQUERES-RIERA, 2004: 101-102). La difunta deixava als seus hereus vuit possessions de secà i tres de regadiu (PLANAS, 2003: 60).

A partir de 1767, després de la mort de la seva esposa, Domingo Cortès, que era el xueta més ric de Mallorca (RIERA, 1991: 208), figurava com a propietari de les terres de Sa Bomba, amb la denominació de la *Bombarda* (1767). El 1773, a la parròquia de Sant Jaume, es documenta *Se Bunbarde* [sic], propietat de *Domingo Bosa* [sic], que tenia com a llogatera *Francinayna Bala* [sic]¹³ (JUAN, 1978: 417). En un capbreu fet per Joana Aina Oliver, *viuda de Miguel Marco cirujano*, de 7 d'agost de 1800, posterior a la mort de Domingo Cortès, encara es registrava el mateix topònim: «*El integro Predio la Bombarda [sic] de tenor de diez y seis guardas. tres Cortones y 3 huertos de tierra propio de Domingo Cortez.*» (ARM ERC 1158).

Els documents plantegen un dubte sobre l'origen toponímic, *Sa Bombarda* o *Sa Bomba*? El 1818 havia canviat de propietari i es registrava Sa Bomba: *D. Joaquin Vives / Se Bomba* [sic] (ARM D-1530, f. 268v); igualment els anys 1836 i 1841. El nom que s'ha conservat és Sa Bomba. Respecte a aquest topònim s'havia suggerit que podria tenir l'origen en una màquina per elevar aigua (GINARD, 2005), però, si ha de tenir relació amb *Sa Bombarda*, s'ignora la seva possible procedència.

EL FINAL DEL SEGLE (1793)

Abans d'acabar la centúria, l'any 1793, segueixen bàsicament les mateixes propietats, amb algunes incorporacions noves, però compareixen sobretot els hereus i altres nous titulars que van substituint la generació dels primers propietaris. En relació a 1774-1784 segueixen Sebastiana Calafat, Joan Casellas, Sebastià Casellas, Margalida Casellas i Rafel Jaume. La propietat de Maciana Frau (que és una peça important, entre la síquia de na Cerdana i el camí de Bunyola) era objecte d'una divisió considerable, de la qual hi ha referències posteriors amb altres titulars.

a) 23 de juny de 1793. Bartomeu Porcell i Margarita Porcell, germans, fills de Rafel i Antònia Mas, una quarterada i un quartó i mig de terra (de tres quarterades), de pertinences

---

¹³ Probablement, Francisca Ana *Balla* [sic], filla de Bartomeu i Maciana Frau, viuda de Joan Palmer [documentada el 8 de juliol de 1793] (ARM ERC 1122, f. 141v).

del rafal Son Fuster, que confrontava amb terra d'Onofre Aguiló, amb Son Orpina, amb Son Castelló i amb terra dels denunciants i dels seus cosins. Com a fills de Rafel Porcell, mort el 7 de març de 1755 (capbrevada el 6 de juliol de 1739) (ARM ERC 1123, f. 8).

b) 23 de juny de 1793. Bartomeu Porcell i Margarita Porcell, germans, fills de Rafel i Antònia Mas, per indivís juntament amb Guillem Vallès i Pere Vallès, fills de Pere i Antònia Porcell, una quarterada i un quartó i mig de terra (de tres quarterades), de pertinences del rafal Son Fuster, que confrontava amb terra d'Onofre Aguiló, amb Son Orpina, amb Son Castelló i amb terra dels denunciants. Com a successors d'Onofre Porcell, *su tio que se ausento de este Reyno ha mas de quarenta años. Y se tiene por fallecido*, que havia adquirit la terra el 2 d'abril de 1728, d'adquisicions anteriors (ARM ERC 1123, f. 8v-10).

c) 26 de juny de 1793. Guillem Palmer, conrador, fill de Miquel Palmer, tres quarterades i un quartó de terra (de sis quarterades i mitja), de pertinències de Son Fuster; per donació de Catalina Carrió, sa mare, segons escriptura en poder de Lleonard Serra notari, de 25 de setembre de 1785. En relació a l'anterior capbreu de 2 de juny de 1783, el confrontant Jaume Grimalt havia canviat per Rafel Jaume, que el 1784 havia comprat les terres veïnes [Can Fedelic] (ARM ERC 1122, f. 130v). És la continuació de la peça de Can Caragol.

d) 29 de juny de 1793. Martí Cañellas, fill d'Onofre Cañellas i Catalina Frontera, tres quartons de terra (d'una quarterada i aquesta de tres quarterades), que confrontaven amb terres del seu cunyat (Joan Frau), amb terres de la seva tia (Margalida Roca), amb la síquia de na Cerdana i amb terres del mateix Martí Cañellas. Per herència de sa mare, Catalina Frontera¹⁴ (que moria el 23 d'octubre de 1786), segons testament de 21 d'octubre de 1786, en poder de Josep Tous notari, i per acord entre Catalina Frontera i Margalida Roca¹⁵ d'11 de juny de 1786, en poder del notari Antoni Francesc Cànaves (ARM ERC 1122, f. 132v-133). Igualment el 28 de desembre de 1803 (ARM ERC 1123, f. 110). Igualment el 12 de juny de 1829 (ARM ERC 1123, f. 43).

e) 2 de juliol de 1793. Joan Frau, fill d'Antoni i Aina, un quartó de terra (d'una quarterada i aquesta de tres quarterades), que confrontava amb terra de Margalida Soller,¹⁶ amb terra de Catalina Cañellas (cunyada), amb terra de Martí Cañellas (cunyat) i amb terra de Margalida Cañellas (cunyada). Per llegat de Catalina Frontera, sa sogra, com a hereva d'Antoni Frontera, germà, en testament de 18 d'octubre de 1772, per mort de Martí Frontera, fill d'Antoni, i per acord amb Margalida Roca, cunyada de Catalina Frontera i mare de Martí, en escriptura del notari Antoni Francesc Cànaves d'11 de juny de 1786 (propietat abans capbrevada l'11 de juny de 1783) (ARM ERC 1122, f. 134v-135; ERC 1123, f. 14v-15). Igualment el 12 de juny de 1825 (ARM ERC 1123, f. 44).

14 Catalina Frontera, viuda d'Onofre Cañellas, *conrador, natural y visina del present Lloch de Son Sardina* [sic], repartia els seus béns entre els fills (Antonina Cañellas, muller de Joan Frau, Margarita Cañellas, Martí Cañellas i Catalina Cañellas) i el gendre, Joan Frau (ARM T-1034, f. 1-4)

15 Margalida Roca, filla de Bartomeu i Antònia Crespi, era viuda d'Antoni Frontera (que moria el 10 de desembre de 1773) i mare de Martí Frontera (que havia mort l'11 de novembre de 1785) (ARM ERC 1122, f. 132v-133). En resum, de les tres quarterades originals de Martí Frontera, adquirides el 1744, dues quarterades passaven a mans de Margalida Roca, i les cases i una quarterada a la filla Catalina Frontera (tres quartons acabarien en mans del seu fill, Martí Cañellas, i un quartó en mans del seu gendre, Joan Frau). Tot indica que Margalida Roca s'havia casat, fins aleshores, tres vegades: viuda en primeres núpcies d'Antoni Frontera, en segones núpcies viuda de Gaspar Fullana, y *al present muller de Gabriel Gual* (11 de juny de 1786) (ARM 3820 f. 185-188).

16 Ha de tenir relació amb Margalida Roca, viuda. *Sóller* podria ser (?) un malnom.

f) 2 de juliol de 1793. Melcior Carrió i Mateu Carrió, germans, fills de Melcior i de Francisca Oliver, tres quarterades indivises (de catorze quarterades), que confrontaven *con senda, con la azequia ne Cerdana*, amb el camí Roig, amb terres de Margalida Soller i amb terra de Bartomeu Bauzà. Com a successors de Melcior Carrió, mort el 5 de novembre de 1789 (capbrevada el 31 de maig de 1783) (ARM ERC 1122, f. 135v-136).

g) 2 de juliol de 1793. Melcior Carrió i Mateu Carrió, germans, fills de Melcior i de Francisca Oliver, tretze quarterades i un quartó (de catorze quarterades), que confrontaven amb torrent de Bunyola [Gros], amb terra de Joan Escalas, amb terra d'Antoni Frau Buch, amb terra de Catalina Borràs, per dues parts amb terres de Martí Cañellas, amb la síquia de na Cerdana, amb el camí Roig y *con tierras del Hostalet de Rafael Jaume* (capbrevada el 31 de maig de 1783) (ARM ERC 1122, f. 136).

h) 4 de juliol de 1793. Margalida Roca, filla de Bartomeu i d'Antònia Crespí, viuda d'Antoni Frontera, muller d'Antoni Ferregut, *tabernero*,¹⁷ dues quarterades (de tres quarterades i aquestes de nou quarterades), que confronten amb terres de Melcior Carrió, amb terra de Martí Cañellas, nebot, amb la síquia de na Cerdana i amb terra del dit Cañellas. Com a successora de Martí Cañellas [sic, ha de ser Martí Frontera], el seu fill, enterrat el 12 de novembre de 1785, i en virtut de transacció entre ella i Catalina Frontera, cunyada, amb escriptura d'11 de juny de 1786 (propietat capbrevada l'11 de juny de 1783) (ARM ERC 1122, f. 138-139). Les dues quarterades acabaran essent comprades per Melcior Carrió el 10 de novembre de 1794.

i) 4 de juliol de 1793. Joan Estela, fill de Miquel, pare de Maria, Margalida, Catalina i Miquel Estela, fills seus, i viuado de Margalida Aina Casellas (morta el 3 de juny de 1791), un quartó de terra (d'una quarterada i aquesta de dues), que confrontava amb el camí Roig, amb terres de Sebastià Casellas i amb terra de Rafel Jaume (abans capbrevada el 25 de juny de 1783) (ARM ERC 1122, f. 139). Igualment el 31 de desembre de 1803 (ARM ERC 1123, f. 114v).

j) 7 de juliol de 1793. Margarita Cañellas, filla d'Onofre i de Catalina Frontera, mitja quarterada (de dues quarterades), que confrontava amb terres de Melcior Carrió, amb terra de Margarita Soller, amb terra *Can Martí* [sic] i amb terra de Pere Antoni Vadell. Per herència de Catalina Frontera, sa mare, en testament de 21 d'octubre de 1786 (terra capbrevada l'11 de maig de 1783) (ARM ERC 1122, f. 140v-141). El 31 de desembre de 1803, Margalida Cañellas, filla d'Onofre, *vecina de la villa de Esporlas*, capbrevava la mateixa propietat (ARM ERC 1123, f. 114).

k) 12 de juliol de 1793. Pere Antoni Vadell, conrador, fill de Jaume i d'Aina Castell, una quarterada i mitja de terra (de nou quarterades), que confrontava amb terres de Joan Bauzà, amb terres de Catalina Frontera, amb Son Orpina, amb Son Daviu, amb terra de Rafel Ferriol i amb terra dels successors de Joan Calafat. Per herència de Jaume Vadell (mort el 10 de març de 1781), donada *causa mortis* el 9 de març de 1781, davant Lleonard Serra notari (capbrevada el 26 de juny de 1783) (ARM ERC 1122, f. 142).

l) 14 de juliol de 1793. Martí Cañellas, fill d'Onofre i de Catalina Frontera, tres quartos (de catorze quarterades), que confrontaven amb la síquia de na Cerdana, amb terres de

---

¹⁷ A més de documentar un quart matrimoni de Margalida Roca, és interessant trobar el 1793 un taverner a un lloc proper a l'actual creuer de camins del Pontet.

Melcior Carrió, amb terra del **Predio Son Borrás** [sic]. Posseïts com a successor de Miquel, Onofre i Joana Aina Cañellas, germans seus, difunts, i per renúncia d'Antònia, Margalida i Catalina Cañellas, germanes, fills d'Onofre *major*, son pare, que havia mort *ha cosa de diez años*, en virtut d'establiment de Melcior Carrió de 26 de novembre de 1775 (ARM ERC 1122, f. 142v-143). Martí Cañellas en tenia un quartó, però, el 7 de juliol de 1793, davant Joan Sancho notari, les germanes Antonina Cañellas, muller de Joan Frau, Margarita Cañellas, de 21 anys, i Catalina Cañellas, de 16 anys, fadrines, filles d'Onofre Cañellas i de Catalina Frontera, que habitaven *en el districta de Son Sardina* [sic], renunciaven a mitja quarterada a favor del germà Martí Cañellas (ARM S-1612, f. 151-152). Capbrevats igualment el 28 de desembre de 1803 (ARM ERC 1123, f. 110). Igualment el 12 de juny de 1829 (ARM ERC 1123, f. 43v).

m) 17 de juliol de 1793. Joan Juan, fill de Maties Juan i marit de Joana Maria Bauzà, filla de Gabriel i de Joana Maria Barrera, difunts; la dona tenia una quarterada de terra (de dues quarterades i aquestes de nou quarterades), que confrontava amb una quarterada de Bartomeu Bauzà (de les mateixes pertinències), *con camino que va al Monasterio del Real* [sic],¹⁸ amb terra de Jaume Santandreu i *con tierra de herederos de Juan Calafat alias Xamarro* [sic]. En virtut d'herència de Joan Bauzà, padrí de Joana Maria, segons testament atorgat davant Francesc Mas notari el 18 d'agost de 1785, vàlid per la seva mort el 3 d'octubre de 1791 (abans capbrevada el 26 de juny de 1783) (ARM ERC 1122, f. 143v-144). El 12 de juny de 1809, Joan Juan, en nom de Joana Maria Bauzà, capbrevada la quarterada de terra (ARM ERC 1123, f. 129v).

n) 17 de juliol de 1793. Bartomeu Bauzà, fill de Juan i de Joana Maria Moranta, difunts, una quarterada de terra (de dues quarterades i aquestes de nou quarterades), que confrontava amb la quarterada de Joana Maria Bauzà, neboda seva, *mediante Camino Roig, con tierra de herederos de Juan Calafat alias Xamarro*, amb Son Estaca i amb terra de Melcior Carrió. En virtut d'herència de Joan Bauzà, son pare, segons testament atorgat davant Francesc Mas notari el 18 d'agost de 1785, vàlid per la seva mort el 3 d'octubre de 1791 (abans capbrevada el 26 de juny de 1783) (ARM ERC 1122, f. 144).

o) 4 d'agost de 1793. Antoni Frau, *Labrador, vezino de Son Mut Vey del término de la villa de Lluchmayor*, marit de Margarita Garí; la dona posseïa la tercera part d'un quartó de terra i una porció de cases, de pertinències de Son Fuster, que confrontava amb terra i cases de la denunciante, amb terra de Bartomeu Porcell i amb terra dels hereus d'Onofre Aguiló. Com a successora d'Aina Porcell, sa mare (capbrevada el 20 de juny de 1783) (ARM ERC 1122, f. 146v-147). Igualment el 31 de desembre de 1803 (ARM ERC 1123, f. 113v-114). El 22 de novembre de 1825, Margarita Garí, viuda d'Antoni Frau, capbrevava la propietat (ARM ERC 1123, f. 65).

p) 4 d'agost de 1793. Antoni Frau, *Labrador*, marit de Margarita Garí; la dona posseïa dues terceres parts d'un quartó de terra i una porció de cases, *que son seis bigadas*, de pertinències del rafal Son Fuster, que confrontava amb el camí *que va a Son Castelló*, amb terres d'Onofre Aguiló, amb terra de Bartomeu Porcell i amb terra i cases de la dita dona. Com a hereva de Joana Porcell, sa tia, en testament de 5 de desembre de 1784, vàlid per la seva

18 El 12 de juny de 1809, *Camino Rl.* [sic] (ARM ERC 1123, f. 129v).

mort el 9 de juliol de 1790 (capbrevada el 20 de juny de 1783) (ARM ERC 1122, f. 147). Igualment el 31 de desembre de 1803 (ARM ERC 1123, f. 114). El 22 de novembre de 1825, Margarita Garí, viuda d'Antoni Frau, capbrevava la propietat (ARM ERC 1123, f. 65v).

ELS PRIMERS ANYS DEL SEGLE XIX (1803-1805)

Tot just començat el segle XIX (1803-1805), segueixen els capbreus amb noves successions i subdivisions per vendes. Això no obstant, és molt probable que fos un moment en què es produïen algunes altres divisions que no s'han pogut documentar, però que són deduïbles a partir de les dades de l'*Apeo* de 1818 (que haurà de servir per contrastar totes les referències).

1.- 28 de desembre de 1803. Margarita i Joana Maria Casellas, germanes i filles de Sebastià, per indivís, un quartó de terra (d'una quarterada), que confrontava amb *Camino llamado el Carreró Roig*, amb terra dels hereus de Margalida Aina Casellas, amb terra de les mateixes denunciants, amb terra de Joan Casellas i amb les de Miquel Frau. Com a successores de Sebastià Casellas, son pare, mort a Artà el 20 de desembre de 1801 (capbrevat el 4 de juliol de 1793) (ARM ERC 1123, f. 111).

2.- 28 de desembre de 1803. Margarita i Joana Maria Casellas, germanes i filles de Sebastià, per indivís, un altre quartó de terra (d'una quarterada), que confrontava amb el *Camino Roig por el qual se va al de Buñola*, amb terra de les denunciants, amb terra dels hereus de Margarita Casellas i amb les de Miquel Frau (capbrevat el 4 de juliol de 1793) (ARM ERC 1123, f. 111).

3.- 28 de desembre de 1803. Melcior Carrió, fill de Melcior, dues quarterades, que confrontaven amb terres del comprador, amb terres de Martí Cañellas, amb la síquia de na Cerdana i amb terres del dit Cañellas. Per establiment al seu favor de Margalida Roca el 10 de novembre de 1794 (ARM ERC 1123, f. 112v). [Capbrevades el 4 de juliol de 1793].

4.- 29 de desembre de 1803. Silvestre Blanch, una quarterada i 10 lliures de terra, amb cases construïdes, que confrontava amb Son Orpina, amb terra de Pere Antoni Vadell, amb terra de Gabriel Bauzà i amb terra de Sebastiana Calafat, sa tia. Posseïda com a hereu de Catalina Calafat, sa mare, en testament de 6 de desembre de 1802, davant Josep Fullana notari, vàlid per la seva mort el 2 de gener de 1803. Feia la capbrevació Bernat Blanch, pare i administrador testamentari de Silvestre Blanch (capbrevada el 13 de juny de 1793) (ARM ERC 1123, f. 112v-113).

5.- 31 de desembre de 1803. Margarita Casellas, filla de Joan i muller de Jaume Llinàs, una quarterada, procedent de Son Orpina, que confrontava amb *Camino dene Cerdana* [sic], amb terres de Miquel Frau, *con el callejón Roig*, amb Son Estaca, amb terres de Maria Casellas i amb terra de la denunciant. Com a filla de Joan Casellas, mort el 24 de setembre de 1802 (capbrevada el 2 de juliol de 1793) (ARM ERC 1123, f. 115).

6.- 31 de desembre de 1803. Margarita Casellas, filla de Joan i muller de Jaume Llinàs, un quartó de terra, que confrontava amb la quarterada de la denunciant, amb la terra de Maria

Casellas, amb les de Miquel Frau i *con el carrero Roig* (capbrevat el 2 de juliol de 1793) (ARM ERC 1123, f. 115v).

7.- 31 de desembre de 1803. Bartomeu Porcell, fill de Rafel, una quarterada i un quartó i mig de terra i cases construïdes, que confrontava amb les cases i terra de les mateixes pertinences de Guillem Bordoy, amb les de Bru Cortes, amb les de Bartomeu Castelló i amb terres de Son Orpina i Son Estaca. En virtut de divisió entre ell mateix i Guillem Bordoy, davant Joan Sancho notari, el 2 de desembre de 1803 (terra capbrevada per indivís el 23 de juny de 1793) (ARM ERC 1123, f. 114v-115). Igualment el 17 de novembre de 1814 (ARM ERC 1123, f. 14).

8.- 31 de desembre de 1803. Guillem Bordoy, viudo de Margarita Porcell, una quarterada i un quartó i mig de terra i cases construïdes, que confrontava amb terres de Bartomeu Porcell, amb Son Estaca, amb terres de Rafel Jaume, amb les de Guillem Palmer i amb les de Margarita Garí. En virtut d'herència de Margarita Porcell, en testament de 14 de gener de 1802, davant Josep Fullana notari, vàlid per la seva mort el 31 de gener de 1802 (terra capbrevada per indivís el 23 de juny de 1793) (ARM ERC 1123, f. 115). Igualment el 17 de novembre de 1814 (ARM ERC 1123, f. 14).

9.- 31 de desembre de 1803. Melcior Carrió, fill de Melcior, Francisca Oliver, viuda, i Catalina Frau, viuda de Mateu Carrió (les dones viudes en usdefruit i Melcior Carrió en propietat), tres quarterades (de catorze quarterades), que confrontaven *con senda, con la azequia ne Cerdana*, amb el camí Roig, amb terra de Margarita Roca i amb terra de Bartomeu Bauzà. Com a usufructuàries (Francisca Oliver, mare, i Catalina Frau, muller) de Mateu Carrió, en testament de 20 de maig de 1794 davant Josep Fullana notari, vàlid per la seva mort el 7 d'abril de 1795 (capbrevada el 2 de juliol de 1793) (ARM ERC 1123, f. 113).

10.- 31 de desembre de 1803. Melcior Carrió, fill de Melcior, Francisca Oliver, viuda, i Catalina Frau, viuda de Mateu Carrió (les dones viudes en usdefruit i Melcior Carrió en propietat), tretze quarterades i un quartó (de catorze quarterades), que confrontaven amb torrent de Bunyola [Gros], amb terra de Joan Escalas, amb terra d'Antoni Frau *Buch*, amb terra de Catalina Borràs, per dues parts amb terres de Martí Cañellas, amb la síquia de na Cerdana, amb el camí Roig y *con tierras llamadas el Hostalet de Rafael Jaume* (capbrevades el 2 de juliol de 1793) (ARM ERC 1123, f. 113v).

11.- 29 d'agost de 1805. Nicolau Orell, fill de Maties, mig quartó de terra, que confrontava amb terres de Son Orpina, amb les de *Can Santandreu*, amb les de Maria Bauzà i amb les de Sebastià Blanch. Per compra a Elionor Blanch de 6 d'agost de 1805 (ARM ERC 1123, f. 118v).

UNA DIVISIÓ DE 1822

El béns procedents de Melcior Carrió *major* (que havia mort el 5 de novembre de 1789) eren objecte de divisió, el 3 de novembre de 1822, entre els seus néts i successors: Melcior Carrió, fill de Melcior i de Jerònima Frau, i Melcior Carrió, fill de Mateu i de Catalina Frau.¹⁹

19 S'han considerat els béns a l'àrea que ens ocupa, tot obviant propietats dins Marratxí (Son Caulelles).

a) Melcior Carrió, fill de Mateu, onze quarterades i mitja [sic]²⁰ (de catorze quarterades), situades *en dit terme de Son Sardina* [sic], que *afrenten ab lo cami Roix, ab lo torrent del Pont de Buñola, ab terras ditas Can Morante, ab terras de Gaspar Frau, ab terras ditas Can Borrás, ab la siquia ne Cerdane i ab terras de Martí Cañellas* (ARM 6040, f. 148-152). El 30 d'agost de 1825, Melcior Carrió, fill de Mateu, i Catalina Frau, sa mare, capbrevaven onze quarterades i un quartó (de catorze quarterades), que confrontaven amb torrent de Bunyola, amb terres de Joan Escalas [?], amb les Gaspar Frau, amb les de Joan Vidal [propietari de Son Borràs²¹ el 1818], amb les de Martí Cañellas, amb la síquia de na Cerdana, amb el camí Roig y *con tierras llamadas el Ostalet de Rafael Jaume* [en realitat hauria de ser amb la peça *b*, que ve a continuació]. Com a hereus de Mateu Carrió, pare i marit, en testament davant Pere Fullana notari, de 20 de maig de 1794, vàlid per la seva mort el 7 d'abril de 1795, i en virtut de divisió, de 3 de novembre de 1822, davant Josep Fullana notari, feta amb Melcior Carrió, fill de Melcior i Jerònima Frau, mare i fill, dels béns de Melcior Carrió *Mayor*, padrí i sogre dels denunciants (capbrevades el 31 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 57).

b) Melcior Carrió, fill de Melcior, dues quarterades (de tretze quarterades i tres quartons [sic]), que *afrenten ab lo cami del Ostalet de Buñola* i amb les onze quarterades i tres quartons [sic], del seu cosí. (ARM 6040, f. 148-152). El capbreu de 30 d'agost de 1825 en conté una referència, però hi ha un evident error de redacció, que uneix dades de dues peces diferents en un únic registre que inclou l'extensió correcta d'aquesta peça [dues quarterades (de tretze quarterades i un quartó)] amb les confrontes corresponents a la peça *d* (ARM ERC 1123, f. 58v).

c) Melcior Carrió, fill de Melcior, tres quarterades, que *afrenten ab lo cami Roix, ab siquia na Cerdane, mediant cami, ab terras del Rafal Son Estaca i ab terras ditas Can Simo* (ARM 6040, f. 148-152). El 30 d'agost de 1825, Melcior Carrió, fill de Melcior, i Jerònima Frau, sa mare, capbrevaven tres quarterades (de catorze quarterades), que confrontaven *con senda, con la azequia ne Cerdana*, amb el camí Roig, amb terres de Margarita Roca [que són les de la peça *d*, a continuació] i amb les de Bartomeu Bauzà. Com a hereus de Melcior Carrió, pare i marit, en testament davant Josep Fullana notari de 17 de juny de 1810, vàlid per la seva mort el mateix dia, i en virtut de divisió, de 3 de novembre de 1822, davant Josep Fullana notari, feta amb Melcior Carrió, fill de Mateu i Catalina Frau, mare i fill, dels béns de Melcior Carrió *Mayor*, padrí i sogre dels denunciants (capbrevades el 31 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 58).

d) Melcior Carrió, fill de Melcior, dues quarterades, que *afrenten ab terras de Martí Cañellas, ab la siquia de na Cerdana i ab terras de Martí Cañellas* (ARM 6040, f. 148-152). El capbreu de 30 d'agost de 1825 en conté una referència, però hi ha un evident error de redacció, que uneix dades de dues peces diferents en un únic registre que inclou l'extensió de la peça *b* amb les confrontes correctes corresponents a aquesta peça: «amb terres de Melcior Carrió, fill de Mateu, amb les de Martí Cañellas, amb la síquia de na Cerdana i per altra part amb les de Martí Cañellas» (capbrevades el 28 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 58v).

²⁰ Haurien de ser onze quarterades i un quartó.

²¹ Juan Vidal / Son Borrás / 7 qdas. campo 3ª calidad con almends. e higuers. 1.333 [lliures] (ARM D-1530, f. 269).

EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XIX (1825-1833)

La seqüència de les capbreuacions entre els anys 1825 i 1833 és representativa del llegat de tot el segle anterior. Un cop superat el primer terç del segle XIX s'incrementarà el nombre de parcel·les i augmentarà considerablement la fixació i la diversitat de la microtoponímia.

1.- 13 de juliol de 1825. Pere Josep Jaume, fill de Rafel, tres quarterades i mitja, *con casas llamadas Can Caragol*, en el *camp den Fuster*, que confrontaven amb Son Orpina, amb terres d'Onofre Porcell, amb les de Guillem Palmer i amb la síquia de na Cerdana. En virtut de divisió de 14 de setembre de 1823, davant Joan Antoni Perelló i Pou notari, entre Pere Josep Jaume, Jaume Jaume i altres germans, dels béns de Rafel Jaume *quondam*, son pare²² (capbreuades el 25 de gener de 1804) (ARM ERC 1123, f. 49). A pesar de mantenir el topònim *Can Caragol*, el registre confirma que ha de ser **Can Fedelic**. El 1818, Pere Josep Jaume n'era el propietari;²³ documentat *Can Fidelis* (1818), *Can Fadalich* (1826), *Can Fedalich* (1836) i *Can Fedelic* (1841); situada al camí de na Cerdana, la finca actual manté el nom de *Can Fedelic*.

2.- 13 de juliol de 1825. Jaume Jaume, fill de Rafel, quatre quarterades i mitja, *con casas llamadas el Meson de Buñola*, que confrontaven amb el camí de Bunyola, amb el *torrente rl.* [sic], amb terres que foren de Melcior Carrió, amb les de Margalida Aina Casellas, amb les de Maria Casellas i amb les que foren de Maria Frau. En virtut de divisió de 14 de setembre de 1823, davant Joan Antoni Perelló i Pou notari, entre els germans, dels béns de Rafel Jaume *quondam*, son pare (capbreuades el 25 de gener de 1804) (ARM ERC 1123, f. 50-51).

3.- 11 de setembre de 1825. Magdalena Bordoy, filla de Guillem i de Margarita Porcell, un quartó i mig i vuit sous de terra, *con casas nuevamente edificadas, en el distrito de Son Fuster*, que confrontava amb terres Margalida i Francisca Bordoy, ses germanes, amb terres de Joaquim Vives [propietari de **Sa Bomba**²⁴ el 1818], amb les de Margarita Garí, muller d'Antoni Frau, i amb les de Bartomeu Porcell, el seu cosí. En virtut d'herència de Margarita Porcell, sa mare, en testament de 14 de gener de 1802, davant Josep Fullana notari, vàlid per la seva mort el 31 de gener de 1802, i en virtut de divisió entre les germanes, l'11 de juliol de 1819, en poder de Joan Sancho notari (capbreuada el 14 de novembre de 1814) (ARM ERC 1123, f. 59).

4.- 11 de novembre de 1825. Antònia Bordoy, filla de Guillem i de Margarita Porcell, posseïa *las integras casas, sisterna, establos y dos corrales una delante y el otro detras, ambos de tenor de medio corton y diez sueldos de tierra* (d'una quarterada i un quartó i mig

22 El 20 de setembre de 1800, *Lamon Rafel Jaume*, que també tenia propietats a Marratxí (Son Caulelles), deixava al seu fill Jaume Jaume, les cases i terres de l'*Hostal de Bunyola*, i al seu fill Pere Josep Jaume, tres quarterades de terra i *casas dites Can Caragol* (Josep Fullana notari, ARM 6048, sf).

23 *Pedro Jose Jaume / Can Fidelis / Casa y 3 qdas. campo de 3ª Calid. con almendros. 1.066* [lliures] (ARM D-1530, f. 250v)

24 *D. Joaquín Vives / Se Bomba / 12 qdas. campo 3ª calidad con almendros 1.800* [lliures] / *6 qdas. viña 3ª calidad 750* [lliures] / *7 qdas. campo 3ª calidad pertens. de Son Estaca 400* [lliures] (ARM D-1530, f. 268v).

amb cases), que confrontaven amb terres de Joaquim Vives, amb terres i cases de Bartomeu Porcell, el seu cosí, i amb terres de Francisca Bordoy, sa germana. En virtut d'herència de Margarita Porcell, sa mare, i de divisió entre les germanes (capbrevada el 14 de novembre de 1814) (ARM ERC 1123, f. 60).

5.- 11 de novembre de 1825. Margarita Bordoy, filla de Guillem i de Margarita Porcell, un quartó i mig i vuit sous de terra (d'una quarterada i un quartó i mig amb cases), que confrontava amb terres Francisca i Magdalena Bordoy, ses germanes, amb les de Pere Josep Jaume, amb les de Guillem Palmer i amb les de Joaquim Vives. Per herència de Margarita Porcell, sa mare, i en virtut de divisió entre les germanes (capbrevada el 14 de novembre de 1814) (ARM ERC 1123, f. 59).

6.- 22 de novembre de 1825. Francisca Bordoy, filla de Guillem i de Margarita Porcell, un quartó i mig i vint-i-quatre sous de terra (d'una quarterada i un quartó i mig amb cases), que confrontava amb terres de Bartomeu Porcell, el seu cosí, amb terres de les seves germanes Magdalena, Margalida i Antònia, amb les de Pere Josep Jaume i amb les de Joaquim Vives. Per herència de Margarita Porcell, sa mare, i en virtut de divisió entre les germanes (capbrevada el 14 de novembre de 1814) (ARM ERC 1123, f. 59).

7.- 22 de novembre de 1825. Miquel Jaume, fill de Joan i Magdalena Vanrell, *natural del lugar de Llorito*, un quartó i mig (d'una quarterada, *con casas en ella construidas*), que confrontava amb terres de Silvestre Blanch, amb terres de Maria Bauzà, amb les de Nicolau Orell i amb les de Son Orpina. Per compra a Vicenç Jordà *y a su consorte* Sebastiana Blanch, el 21 de maig de 1809 (ARM ERC 1123, f. 66).

8.- 22 de novembre de 1825. Silvestre Blanch, fill de Bernat i Catalina Calafat, mitja quarterada *y casitas construidas en ella* (d'una quarterada amb cases), que confrontava amb terres de Miquel Jaume, amb les de Maria Bauzà, amb les de Sebastiana Calafat i amb les de Catalina Blanch (capbrevada el 29 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 66v-67).

9.- 22 de novembre de 1825. Catalina Blanch, filla de Bernat i Catalina Calafat, mig quartó de terra (d'una quarterada amb cases), que confrontava amb Son Orpina, amb terres de Silvestre Blanch, amb les de Miquel Jaume i amb les de Pere Antoni Vadell (capbrevada el 29 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 67v).

10.- 28 de gener de 1826. Joan i Onofre Borràs, germans i fills de Joan i Margalida Cañellas, mitja quarterada (de dues quarterades), que confrontava amb terres de Melcior Carrió, amb les de Jaume Vadell i amb la de Joan Frau. Posseïda per indivís com a hereus de Margalida Cañellas, sa mare, morta el 12 de setembre de 1825 (capbrevada el 31 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 88).

11.- 20 de desembre de 1826. Guillem Palmer, *llamado de Can Caragol*, fill de Guillem i de Catalina Serra, *consortes difuntos*, tres quarterades i un quartó de terra (de sis quarterades i mitja), que confrontaven amb terra de Joaquim Vives, amb la síquia de na Cerdana, amb terres de Pere Josep Jaume i amb terra de Margalida Bordoy. Com a hereu de son pare, en testament de 12 de juny de 1808, davant Joan Oliver i Oliver notari, efectiu per la seva mort el 17 de juliol de 1809 (capbrevades el 26 de juny de 1793) (ARM ERC 1122, f. 111). El registre confirma el vincle del llinatge Palmer amb Can Caragol. [Veure 18 de gener de 1830].

12.- 2 de juliol de 1829. Miquel Estela, fill de Joan, Margarita Aina Casellas i les germanes Maria, muller de Pere Joan Beltran, Margarita, viuda de Miquel Amengual, i

Catalina, viuda en primeres núpcies de Joan Roca i muller de Joan Femenia, per indivís, un quartó de terra (d'una quarterada), que confrontava amb el camí Roig, amb terres de Joana Maria Casellas i amb les de Jaume Jaume (capbrevat el 31 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 133).

13.- 4 de juliol de 1829. Joana Maria Casellas, filla de Sebastià i Margarita Nicolau, i Margarita Frau, filla de Miquel i de Margarita Casellas, tia i neboda, per indivís, un quartó de terra, que confrontava amb el *Carreró Roig*, amb terra de les denunciants, amb les de Joan Casellas i amb les de Miquel Frau. Com a hereves de Margarita Casellas, germana i mare, que moria el 7 d'agost de 1804 (capbrevat el 28 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 134-135).

14.- 4 de juliol de 1829. Joana Maria Casellas, filla de Sebastià i Margarita Nicolau, i Margarita Frau, filla de Miquel i de Margarita Casellas, tia i neboda, per indivís, un altre quartó de terra, que confrontava amb la terra abans capbrevada, amb el camí Roig i amb terres de Miquel Frau (capbrevat el 28 de desembre de 1803) (ARM ERC 1123, f. 135).

15.- 18 de gener de 1830. Pere Josep Pou, marit de Margarita Palmer; la dona posseïa dos quartons (de tres quarterades i un quartó, i aquestes de sis quarterades i mitja), procedents de Son Fuster, que confrontaven amb terres de Margarita Bordoy, *con las de Can Fedalich* [sic], *con tierras llamadas la Bonba* [sic] i amb terres romanents a Guillem Palmer, son germà. Com a legítima paterna, amb escriptura de 16 d'abril de 1827, davant Joan Oliver i Mascaró notari (capbrevada el 20 de desembre de 1826) (ARM ERC 1123, f. 145). [Veure 20 de desembre de 1826].

16.- 16 de gener de 1833. Mateu Carrió, fill de Melcior i Gerònima Frau, dues quarterades (de tretze quarterades i un quartó), que confrontaven *con torrente*, amb terres *llamadas lo Hostalet*, amb les de Melcior Carrió, fill de Mateu, i amb el camí Roig. Com a hereu de Melcior Carrió, son pare, en testament de 17 de juny de 1810, en poder de Josep Fullana notari, vàlid per la seva mort el mateix dia (capbrevades el 30 d'agost de 1825) (ARM ERC 1123, f. 173-174). [Veure la divisió de 1822].

CONSIDERACIONS TOPONÍMIQUES I TERRITORIALS

Les fonts consultades no només han permès documentar i fer el seguiment de topònims concrets, sinó que també és possible considerar alguns aspectes de manera particular:

El Pla de Sant Llorenç

És el primer topònim a considerar per ser un nom primitiu de l'àmbit territorial originari de sa Indioteria. El Pla de Sant Llorenç està ben documentat durant el segle XVIII: el 1731, *Pla de St. Llorens, en al camí de Sòller i camí de Buñola* (ARM ERC 1120, f. 1), o els anys 1744 i 1774, *entre 2 caminos publicos que van uno á la villa de Soller, y otro, á la de Buñola* (ARM ECR 572, f. 61-62; ERC 1122, f. 129 i altres). Sens dubte, les terres de Son

Orpina formaven part del Pla de Sant Llorenç, que es podria estendre fins a la font de Mestre Pere. Això no obstant, s'ha de deixar constància que un nombre considerable de documents fan la referència Pla de Sant Jordi, quan hauria de dir Pla de Sant Llorenç, tot situant el Pla de Sant Jordi entre el camí de Sóller i el camí de Bunyola. Tot plegat fa pensar que es tracta d'un error evident. Una possible explicació podria ser que el Pla de Sant Llorenç fos un nom poc conegut i poc usat, com a mínim durant la segona meitat del segle XVIII, però es mantenia el nom en els documents, confós amb Pla de Sant Jordi.

Els aspectes històrics a part, el nom Pla de Sant Llorenç té una base geomorfològica. El territori se situa dins el pla de Palma, a una zona al·luvial, quaternària, amb un bon desenvolupament dels sòls, on, per la presència de l'aigua, s'alternaven cultius de secà i de regadiu. El relleu pla, amb un lleuger pendent cap a migjorn i cap a ponent, també explica els altres topònims propers: el Pla de Son Nebot (a l'altra banda del torrent Gros)²⁵ i el Pla de Son Fuster o Pla d'en Fuster (entre el camí Vell de Bunyola i la carretera d'Inca), o els més llunyans Pla de na Tesa i Pla de Sant Jordi. Els noms primitius *Andiotes* i *Cals Andiotes* donaven lloc a les denominacions posteriors *Pla dels Indioters* i *Pla de sa Indioterapia*, per derivar definitivament en sa Indioterapia (GINARD, 2005).

El Camp d'en Fuster

El nom prové de Son Fuster, que també donava nom al Pla d'en Fuster, que sempre s'ha situat entre el camí de Bunyola i el camí d'Inca. Així, el Pla de Sant Llorenç quedaria entre el camí de Bunyola i el camí d'Inca. Això no obstant, s'ha documentat un bon grup de propietats, que provenien de les terres de Son Fuster, situades *in districto nuncupato el Camp den Fuster* (ECR 579 f. 113v-115r), i que, a la vegada, confrontaven amb Son Orpina (dins el Pla de Sant Llorenç) (ARM ERC 1122, f. 122-123). Aquesta circumstància fa pensar que, almenys a sa Indioterapia, la separació històrica entre el Pla de Sant Llorenç i el Camp d'en Fuster podria estar definida pels límits de Son Orpina, així com pel camí Roig, en comptes del camí de Bunyola.

Son Orpina

Era una antiga possessió desapareguda per la urbanització del polígon de Son Castelló. La tradició oral manté que l'origen de sa Indioterapia són unes cases, situades dins terres de Son Orpina, on es criaven indiots. Una part dels establiments més antics provenen de Son Orpina i d'altres propietats. En la mesura que, a la segona meitat del segle XVIII, el nom de Pla de Sant Llorenç pogués ser poc usat, Son Orpina passava a denominar els nous establiments. Un document de 14 de febrer de 1767 defineix com *conmorantes in districtu de Son Orpina* un grup de propietaris de terres procedents de Son Orpina; altres documents esmenten el *lugar*

---

²⁵ El Pla de Son Nebot, d'uns 10 km² d'extensió, se situa al nord-oest del municipi de Marratxí, entre el torrent de Bunyola, el torrent Gros, el torrent de Coanegra i el camí de Muntanya, sobre l'eix del camí Vell de Bunyola.

o *paraje* de Son Orpina. La particularitat de l'ús del topònim és que, a sa Indioteria, el so originari d'o tancada (Orpina) s'ha convertit fonèticament en una vocal neutra.

El camí de la Síquia de na Cerdana i el camí dels Reis

La documentació obre noves qüestions relatives a la xarxa viària. El camí paral·lel a la síquia de na Cerdana comença, de fet, a la carretera de Sóller, per l'actual camí 140, un tram de l'actual camí dels Reis -de Can Jordà al Pontet- i l'actual camí de na Cerdana, fins al camí vell de Bunyola. El camí es documenta, entre d'altres, (1774) com *camino tendero*²⁶ *serca la sequia llamada na Serdana*, igualment *Camino de la Sequia llamada na Serdana* i també (1793) *senda, con la azequia ne Cerdana* (ARM ERC 1122, f. 129, 130v-131 i 135v-136). Sens dubte, els textos fan referència al tram (de 515 m) de l'actual camí dels Reis que és paral·lel al recorregut de la síquia. La qüestió és que l'actual traçat del camí dels Reis s'hauria consolidat sobre l'antic camí de la síquia i no a l'inrevés. Per tant, tot fa pensar que en origen el camí dels Reis acabava al camí de Sóller i no al camí Vell de Bunyola.

El camí Roig i el camí dels Reis

Com a continuació de la reflexió anterior. Per una part, el camí Roig es documenta (1774) *Camino llamado el Cami Roig serca el rafal llamado son Estaca*. En aquest cas no hi ha dubte que fa referència certa al camí Roig. Per altra part, també es documenta el *carreró Roig* (1748) i el *Camino vulgarmente llamado el carrero Roig* (1774), mentre que el 1783 apareix el *camino llamado el Cami Roig por el qual se va al camino llamado de Buñola* (ARM ECR 572, 245v-247; ERC 1122, f. 129, 130v-131 i 41). Els matisos de les tres darreres denominacions (*carreró* i «*por el qual se va*») o, fins i tot, *lo cami del Ostalet de Buñola* (1822) (ARM 6040, f. 148-152), juntament amb la situació de les peces de terra, condueixen a pensar directament que s'han de referir, de manera indubtable, a l'actual tram del camí dels Reis (de 355 m) que connecta fins al camí Vell de Bunyola, que de fet és la continuació del camí Roig, un cop superada la síquia de na Cerdana (pel Pontet). Tot indica que la continuïtat actual del camí Roig i del tram del camí dels Reis estaria molt propera a un antic límit entre les terres de Son Orpina i de l'antic Son Fuster. Per tant, com s'ha apuntat en relació al camí paral·lel a la síquia de na Cerdana, la qüestió afectaria igualment la consolidació del traçat actual del camí dels Reis.

Altres camins

Respecte a la xarxa viària sorgeixen altres aspectes. Primer, el 17 de juliol de 1793, s'ha documentat una confronta que era el *camino que va al Monasterio del Real* [sic] (ARM

26 El terme «*tendero*» podria tenir relació amb els tanders de l'aigua sobrant de la font de Mestre Pere, que baixava per la síquia de la Cerdana, amb una significació similar a la de camí d'establidors.

ERC 1122, f. 143v-144). És probable que es tracti d'un camí per anar a diferents possessions (Son Daviu o Son Llorenç), que passava per dins les terres ocupades pel polígon de Son Castelló, i que finalment conduïa des del camí Roig cap al camí de Sóller en direcció a la Real. Segon, el 3 d'abril de 1784 s'ha documentat un camí *de doze palmos junto al de Buñola*, per anar a la propietat que ha de ser Can Fedelic, procedent de les terres de Can Caragol (ARM ECR 579 f. 113v-115r; ERC 1122, f. 122-123). És possible que faci referència al camí actualment anomenat de Sa Bomba, encara que avui en dia Can Fedelic té l'entrada pel camí de na Cerdana. Tercer, el 31 de desembre de 1803 s'ha documentat el camí *que va a Son Castelló* (ARM ERC 1123, f. 114); el camí actualment hauria desaparegut dins el polígon de Son Castelló.

Sobre l'origen del nom de sa Indioteria

Ja s'ha fet esment que una denominació de conjunt referida al nom de sa Indioteria (*Andiotes* [sic]) no s'ha documentat fins a la primera meitat del segle XIX, en concret els anys 1836 i 1841 (GINARD, 2004). El 23 d'octubre de 1786, Catalina Frontera, viuda d'Onofre Cañellas, *conrrador*, apareix com a *natural y visina del present Lloch de Son Sardina* [sic] (ARM T-1034, f. 1-4). El 7 de juliol de 1793, la terra dels fills de la mateixa Catalina Frontera estava situada *en el districta de Son Sardina* [sic] (ARM S-1612, f. 151). El 3 de novembre de 1822, se situen les terres de Melcior Carrió *en dit terme de Son Sardina* [sic] (ARM 6040, f. 148-152). Les dades són interessants, juntament amb les referències abans esmentades a Son Orpina o al Camp d'en Fuster, en la mesura que indiquen que cap a 1786-1793 i a principis del segle XIX encara no s'hauria fixat un topònim relatiu al nom posterior de sa Indioteria.

La font de Mestre Pere o font de na Pere

És un topònim molt vinculat a sa Indioteria sobre el qual s'han de fer diverses consideracions. En una hipòtesi purament especulativa, s'havia suggerit que l'origen del topònim *font de Mestre Pere* podria ser el nom de *Pere Martí*, documentat com a propietari de l'antiga alqueria de Son Térmens entre 1354 i 1380 (GINARD, 2007: 121-122). Ara és possible plantejar una altra possibilitat a partir d'una extensa documentació d'un plet entre els antics propietaris de Son Bibiloni i de Son Térmens (*Los Molts Rds. Pares de Cartoxa contra lo Mag. Seño Oliver Gual y Termens*, ARM C-1258); els papers contenen, fins i tot, algunes dades dubtoses:

[...] *son aquella alqueria, y dos casas de molinos de harina, y una fuente que estableció el Obispo Don Ramon desta Ciudad a 15 de junio de 1239 a Juan Magrino y despues los vendió su muger Berenguera á Pedro de Marguillo á 20 de febº de 1256 y muerto este Marguillo los vendió su muger Francisca a Pedro Martin ciudadano desta ciudad 6º nonas Martii del año 1291 [...]* (f. 326).

Segons un altre document, el 2 d'octubre de 1291, *Francisca vidua del dit Pere de Marguillo firma venda a Ramona vidua de Pere Martí ciutada de Mallorca y mara de Pasqual Marti* (f. 234).

Sigui quina sigui la data exacta i la identitat de la persona que feia la darrera adquisició, el topònim font de Mestre Pere derivaria del nom de Pere de Marguilló,²⁷ documentat *magister petrus de margillo, civis maioricarum* (f. 242, 248, 248v i altres), propietari de l'alqueria de la font durant la segona meitat del segle XIII.

Amb posterioritat als dos propietaris dits Pere (Pere de Marguilló, primer, i Pere Martí, després), a mitjan segle XIV, el nom de font de Mestre Pere ja estaria consolidat. Una còpia d'un document de dia 1 de maig de 1354, entre Joan de Mora (propietari de les terres de Son Bibiloni) i Pere Martí (propietari de la posterior Son Tèrmens), fa referència a la *fontis Magistri Petri vulgariter nuncupatur* (ARM C-1258, f. 147).

CONCLUSIONS

L'anàlisi dels documents consultats, sobretot dels capbreus, ha fet possible conèixer els orígens i una primera evolució de l'àrea de la barriada de sa Indioteria durant el segle XVIII. També és possible identificar i plantejar un estudi toponímic inicial dels primers establiments en petita propietat durant la primera i la segona meitat de la centúria. La recerca s'ha centrat a l'espai situat entre el camí de Sóller i el camí Vell de Bunyola i entre el torrent Gros i el límit que avui en dia estaria definit pel polígon de Son Castelló. No s'ha documentat la totalitat de l'àrea, perquè hi manca una extensió aproximada d'unes vint-i-cinc o una trentena de quarterades (Son Borràs, Can Moranta i altres), situades a la part de tramuntana dels establits documentats. De totes maneres, les peces conegudes són especialment representatives.

A pesar de la monotonia de la descripció dels capbreus, la reconstrucció del territori és bàsica per a fixar la posterior evolució i la toponímia n'és una referència essencial. A més de la síquia de na Cerdana, dels camins (Roig, de Bunyola) i de les propietats més grosses, hi ha diversos topònims que es remunten a la primera meitat del segle XVIII, com probablement s'Hostalet, Can Perelló o Can Caragol. No obstant això, s'ha de considerar que la nova toponímia s'anava formant a mesura que els establiments evolucionaven. En relació als primers establits s'ha documentat l'origen de Cas Ximarró o Can Martí, tot i que les peces de terra majors se subdividiran en una nombrosa microtoponímia. També s'ha comprovat l'existència durant la segona meitat del segle XVIII d'altres topònims, com Son Borràs i possiblement Can Buc (dins Marratxí).

Sa Indioteria tenia unes característiques rurals fins fa pocs anys —de les quals encara se'n conserven alguns trets significatius—, de petites propietats en disseminat. La recerca històrica ha documentat una toponímia primitiva i ha aportat proves de la seva evolució. Els noms de lloc que s'han esmentat, s'han conegut com a topònims vius i s'han conservat fins

---

27 El nom fou indicat per Antoni Gorriàs (GORRIAS, 2006: 36 i nota 47).

a l'actualitat, durant més de dos segles. Existeix el perill greu de desaparició per desconeixement o per manca d'ús, sobretot per part de les generacions més joves o de les persones novingudes que provenen d'altres indrets. El perill està relacionat amb la intensificació dels processos d'urbanització que han contribuït a desdibuixar progressivament l'estructura territorial originària, que fou perfectament identificable fins a mitjan segle XX.

La collita de topònims no ha estat excessiva durant el segle XVIII, però sí molt aclaridora com a punt de partida per a la reconstrucció de l'evolució del territori i de la toponímia. El treball ha de servir per donar a conèixer tot un patrimoni que, malgrat sigui a una escala molt local, és mereixedor de tots els respectes.

BIBLIOGRAFIA

- GINARD BUJOSA, Antoni (2004) «Sa Indioteria. Un cas de pervivència d'un topònim popular». In PLANISI GILI, Hermínia; ROSSELLÓ GAIÀ, Margalida (Coord.) (2004) *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 305-316.
- GINARD BUJOSA, Antoni; FEMENIA ÁVILA, Joan (2005) «Dos plànols de la parròquia de Sant Josep del Terme (1938 i circa 1957). Anàlisi toponímica i d'evolució del territori». In PLANISI GILI, Hermínia (Coord.) (2005) *Jornades d'Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 167-189.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2006) «Una relació de noms de casa de sa Indioteria i del Pla de Son Nebot (circa 1940-1950)». In BASSA I MARTÍN, Ramon; PLANISI GILI, Hermínia (Coord.) (2006) *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia (Selva, 2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 45-59.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2007) «Sobre alguns topònims relacionats amb la barriada de sa Indioteria». In BASSA I MARTÍN, Ramon; CASELLAS VIVES, Ester; PLANISI GILI, Hermínia (Coords.) (2007) *XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (Muro, 2006)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 119-134.
- GORRIAS, Antoni (2006) *Palma i les aigües d'Esporles*. Palma: El Far de les Crestes (L'esparrall; 10).
- JUAN VIDAL, José (1978) «Dos inventarios sobre los predios de Mallorca del siglo XVIII». *Fontes Rerum Balearium*, II (2), 373-432.
- PLANAS FERRER, Rosa (2003) *Els malnoms dels xuetes de Mallorca*. Palma: Leonard Munatner, Editor. (Refaubetx; 16).

- PLANAS FERRER, Maria Rosa (2004) «El llinatge Aguiló i els seus malnoms (s. XVII-XX)». In PLANISI GILI, Hermínia; ROSSELLÓ GAIÀ, Margalida (Coord.) (2004) *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 181-188.
- PORQUERES, Enric; RIERA, Francesc (2004) *Xuetes, nobles i capellans (segles XVII-XVIII)*. Palma: Lleonard Muntaner, Editor. (Refaubetx; 20).
- RIERA MONTSERRAT, Francesc (1973) *Lluites antixuetes en el segle XVIII*. Mallorca: Moll (Els treballs i els dies; 9).
- RIERA MONTSERRAT, Francesc (1990) «Esbós biogràfic dels sis perruques». *Estudis Baleàrics*, 36, 5-11.
- RIERA MONTSERRAT, Francesc (1991) «Bru Cortès o un fracassat intent de promoció social». *BSAL*, 47, 207-217.
- SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro (1997) «Sobre la condición de los conversos y chuetas de Mallorca». In *Espacio, Tiempo y Forma* (Serie III, Hª Medieval), t. 10, pàg. 219-261.

COLLS, CACERES I PESQUERES A SÓLLER

Joan Rosselló Geli

Grup de Recerca de Climatologia, Riscs Naturals i Territori.
Departament Ciències de la Terra, Universitat de les Illes Balears
XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

INTRODUCCIÓ

La caça i la pesca són dues activitats amb un arrelament important a l'illa de Mallorca, tant a nivell sociocultural com a nivell històric. Ambdues apareixen recollides a diverses fonts com un element característic ja a l'etapa prehistòrica i que s'estén al llarg dels segles fins arribar als nostres dies (Arxiduc Lluís Salvador 1962, Rullan i Mir 1885).

A l'actualitat, tant la caça com la pesca presenten un major component lúdicoesportiu encara que també persisteixen com activitats de manteniment de la tradició malgrat haver perdut aquell component econòmic antic, el fet de ser un complement alimentari del món rural dominant a Mallorca i magre en aliments. Ja en ple segle XX, la caça de tords especialment va tenir un boom (Mayol 1980), a causa de l'aparició del temps lliure amb el canvi de model d'activitats econòmiques, el que va afavorir que molta gent empràs els moments d'esbarjo per anar a caçar.

En aquest sentit, i segons les dades de la Direcció General de Caça, el nombre de llicències a la vall l'any 2003 era de 780, repartides entre les 707 de tipus A (amb escopeta) i les 73 de tipus B (amb filats). S'ha d'advertir que els posseïdors d'una llicència de tipus A també estan autoritzats a utilitzar arts tradicionals permeses, per la qual cosa potencialment poden ser caçadors a coll més diversificats. Ara bé, si s'ha de fer cas a les fonts orals consultades, el nombre de caçadors joves està minvant mentre que encara es manté com a pràctica ben videnca dins grups de població adulta, de 50 anys endavant. El mateix fet passa amb la pesca a brumeig al litoral, pràctica que en el seu temps fóra molt popular i a què cada vegada menys gent s'hi dedica i manco els joves.

Aquesta minva de l'interès del jovent per la caça i la pesca duu aparellat un fenomen de pèrdua de riquesa cultural, en concret, de la pèrdua de topònims que es referien a l'espai on es duen a terme aquestes activitats.

La comunicació que es presenta intenta esbrinar els noms de colls, caceres i pesqueres de Sóller, situant-los geogràficament, per afavorir el seu coneixement i evitar la seva pèrdua. La metodologia emprada ha estat la realització d'entrevistes amb caçadors i pescadors de la vall així com també, el treball de camp per observar in situ la localització d'aquests llocs i el seu estat actual. De cada topònim s'ha fet una fitxa per a facilitar el seu emmagatzemant i

un posterior tractament, indicant la data de l'entrevista, el nom de l'informador, el topònim i la seva situació geogràfica. A continuació, s'han passat les dades a un suport cartogràfic per poder dur a terme una comparació amb les dades toponímiques del mapa 1:5000 de Mallorca, tasca que encara està en desenvolupament.

DEFINICIONS

Segons el *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), consultat a la seva pàgina web, els espais on es caça i pesca es poden definir com:

COLL: 'freu o espai estret entre dos arbres per on solen passar els tords a l'albada o a entrada de fosc, i on els caçadors paren els filats per agafar-los (Mall.)'.

CACERA: 'lloc abundant de caça'.

PESQUERA: 'lloc destinat a pescar-hi, on abunda el peix'.

Com podem apreciar, la definició més concreta és la del coll, que es refereix de manera específica a la caça del tord mitjançant els filats. Tant la cacera com la pesquera són definides de manera més general. Les fonts orals consultades parlen de pesquera com aquell espai a les roques on hi ha moltes possibilitats de pescar, oblades sobretot. I per cacera entenen un lloc entre els arbres on s'amaga el caçador dins un recinte fet amb branques perquè els ocells no el puguin veure i amb una òptima línia de tir respecte als arbres on es posen els tords.

Dins la definició del coll trobem a més una component temporal, el que permet fer referència a 3 mots lligats a la caça. En concret, ens referim a l'alba, el gran dia i la colgada.

L'expressió «anar a fer *alba*» s'entén com el fet d'anar a caçar de bon matí, abans de la sortida del sol, per poder ser al lloc quan els tords surten en direcció a la plana.

La *colgada* es refereix al moment en què els tords tornen cap al bosc quan enfosqueix per anar a dormir, quan es colguen.

Finalment, el *gran dia*, com indica el nom, és dedicar una jornada completa a la caça, des de l'alba fins la colgada.

El declivi de l'activitat caçadora a la vall suposa doncs la pèrdua, no només de noms de llocs, sinó també d'una riquesa lingüística associada que deixa d'emprar-se i podria arribar a desaparèixer.

ELS TOPÒNIMS

El recull de topònims s'ha fet mitjançant entrevistes a caçadors i pescadors de Sóller. En primer lloc, es presenta la llista de noms ordenada segons el tipus d'activitat realitzada i indicant la zona on se situen. Posteriorment, s'ha fet un intent de classificació segons els trets definidors de cada topònim per afavorir un comentari final. Aquesta classificació està formada per 4 categories en les quals s'agrupen els topònims arreplegats.

Colls de tords

1. Es Pandango. Can Prohom.
2. Es Frare. Can Prohom.
3. Es Foradet. Can Prohom.
4. Coll de sa Senyora. Can Prohom.
5. Es Dos. Can Prohom.
6. En Pocaroba. Son Micos.
7. N'Última Hora. Son Micos.
8. Es Coll Nou. Son Micos.
9. Coll des Senyor. Monnàber.
10. Es Guitarrer. Montcaire.
11. Es Perameny. Montcaire.
12. Ca Don Jaume. Montcaire.
13. Es Fondet. Montcaire.
14. Coll des Carboner. Montcaire.
15. Coll des Rotllo de Sitja. Montcaire.
16. Es Lloer. Bàlitx.
17. Es Pi. Bàlitx.
18. En Pipeta. Bàlitx.
19. Sa Rota de Dalt. Bàlitx.
20. S'Ample. Bàlitx.
21. Coll de sa Viga. Bàlitx.
22. Sa Roqueta. Bini Gran.
23. Sa Madona. Bini Gran.

Caceres

1. S'Alzina d'en Carreró. Barranc de Biniaraix.
2. Ses Oliveres d'en Sisó. Barranc de Biniaraix.
3. Es Pins d'en Cameta. Barranc de Biniaraix.
4. Alzina de Rocafort. Es Teix.
5. Pi d'en Bardi. Comuna de Fornalutx.
6. Sa Coma d'en Grau. Comuna de Fornalutx.

Pesqueres

1. Penyal que s'Engronsa. Alconàsser.
2. Es Juncar. Alconàsser.
3. Es Cingle. Es Cingles.
4. S'Escala. Es Cingles.
5. S'Altar. Es Cingles.
6. Punta Gavina. Es Cingles.

7. S'Escat. Muleta-Cap Gros.
8. S'Escatet. Muleta-Cap Gros.
9. Torrent d'en Corell. Muleta-Cap Gros.

Els grups per classificar els noms de pesqueres, caceres i colls són 4. En concret ens referim a (1) noms relacionats amb el món pagès, (2) nom o malnoms de caçadors i/o pescadors, (3) trets geogràfics o biogeogràfics i (4) noms curiosos.

(1) Noms de la societat tradicional

Dins aquest grup s'inclouen 5 colls de tords dels 23 arreplegats. Es Frare, sa Senyora, es Senyor, es Carboner i sa Madona que són figures de la ruralia mallorquina i, per les informacions rebudes, fan referència a la persona que anava en aquell coll a caçar.

(2) Noms o malnoms

Trobam aquí dos topònims de colls i totes les caceres, fent un total de 8 noms. En els colls parlem de Ca Don Jaume a Montcaire i d'en Pipeta a Bàltx. Les 6 caceres presenten el nom del propietari de les terres on es troben o bé, del caçador que l'emprava normalment. Tenim així s'Alzina d'en Carreró, ses Oliveres d'en Sisó, es Pins d'en Cameta, s'Alzina de Rocafort, es Pi d'en Bardí i sa Coma d'en Grau.

(3) Trets geogràfics i biogeogràfics

És aquest grup el que inclou més noms, en concret 20. Val a dir que hi podem incloure els 6 noms de caceres ja que totes tenen, a part del nom del caçador, el nom d'un arbre o d'un accident geogràfic (sa Coma). Pel que fa als colls, hi podem trobar topònims com es Perameny, es Pi, es Rotllo de Sitja o sa Roqueta, que fan referència a arbres i elements físics de l'espai, ja siguin naturals ja siguin d'origen antròpic.

Si ens referim a les pesqueres, de les 9 arreplegades, 8 pertanyen en aquest grup. Es Juncar, es Cingle, s'Escala, s'Altar, punta Gavina, s'Escat, s'Escatet i el torrent d'en Corell són topònims que fan referència a trets definidors del lloc on es pesca. S'Escala pel camí que duu fins la pesquera, s'Altar per la forma de la roca a vorera de mar o es Cingle pel nom de la punta on se situa la pesquera.

(4) Noms curiosos

Hi ha tot un seguit de topònims que provoquen més d'un mal de cap a l'hora de la seva classificació. En alguns casos, es fa difícil conèixer l'origen del nom que rep aquest espai ja que s'ha perdut en el temps. En altres, l'explicació és més fàcil però, malgrat tot, el topònim no pot ser inclòs en cap dels grups anteriors.

Trobam així un nom de pesquera, el penyal que s'Engronsa. Segons en Toni Cilia, només pots entendre el significat del nom si et trobes pescant sobre el penyal un dia de mal temps. El penyal s'aguanta sobre dues pedres i l'aigua passa per sota de manera que els cops de les ones sembla que t'engronsen.

Tenim també 9 colls dins aquest grup: es Pandango, es Foradet, es Dos, en Pocaroba, n'Última Hora, es Coll Nou, es Guitarrer, es Fondet i es Coll de sa Viga. Alguns tenen un significat prou clar, així n'Última Hora és perquè els tords solien caure als filats al final de la jornada, a la colgada. Es Coll Nou és un coll fet nou i es Foradet és un topònim que sorgeix del fenomen de fer forats.

Segons Rullan (1986), un forat és un lloc on es prova de fer un coll a prop d'un de fama reconeguda per aprofitar el camí dels tords que volen una mica desviats. Així, es Foradet quedà com a nom del coll.

Pel que fa en es Dos, el seu nom prové de la quantitat de tords capturats. El caçador sempre deia que, en acabar el dia, només havia caçat dos tords, encara que no fos així.

Trobam també noms on l'explicació sembla més difícil d'assolir. En Pocaroba, es Fondet o es Coll de sa Viga en són exemples. Tal vegada, amb el desenvolupament d'una feina de camp més extensa es podrà trobar l'origen del mot.

COMENTARI

La feina presentada no és més que un avançament d'una tasca més extensa, que encara es duu a terme.

S'ha intentat esbrinar el nom de colls, caceres i pesqueres a la vall de Sóller mitjançant entrevistes i treball de camp.

En vista dels resultats, caldrà estendre el nombre de fonts consultades, tant a nivell oral com també amb la recerca de possibles fonts escrites.

Els topònims arrellegats mostren la importància de la caça amb filats (23 colls identificats) i el seu ampli repartiment pels vessants de les muntanyes que envolten la vall. En canvi, haurà de desenvolupar-se una major recerca de noms de caceres i pesqueres. En el primer cas, una dificultat afegida és la ràpida pèrdua del topònim ja que solen ser espais de caça més efímers que un coll. En el cas de les pesqueres s'ha de dir que hi ha un gran secretisme en la seva localització, de manera que de les 3 fonts entrevistades només una va accedir a facilitar dades per a situar geogràficament aquests espais.

La situació dels llocs de caça i pesca sobre un suport cartogràfic permetrà crear un mapa de l'evolució d'aquestes activitats al llarg del segle passat, quina localització tenien i com ha pogut variar en el temps (si ho ha fet); així com també, veure com perviuen aquests topònims fins als nostres dies.

AGRAÏMENTS

Volem donar les gràcies a les fonts orals que ens han permès desenvolupar la tasca presentada. En Toni, en Vicens i en Xavier han estat de gran ajuda pel seu coneixement dels llocs de caça i pesca de la vall.

BIBLIOGRAFIA

ARXIDUC LLUÍS SALVADOR. *De la caza, pesca y navegación*. Palma: Imprenta Alcover, 1962.

MAYOL, J. «La caça dels tords (Gen. Turdus) a les Balears; Anàlisi de les captures d'aus anellades fins a 1975». A: *Trabajos de Geografía*, 35. Palma: 1980 (pp. 113-125).

RULLAN I MIR, J. *Historia de Sóller y Fornalutx*. Palma: Imprenta Felipe Guasp, 1885.

RULLAN, O. «Els noms dels colls de tords d'Esporles, vall de Superna i Banyalbufar Oriental». A: *Butlletí de la Societat d'Onomàstica*. Palma, 1986.

INTERNET

Diccionari Català-Valencià-Balear. Consulta realitzada el 26 de febrer de 2007.

Tema 3

ANTROPONÍMIA. TOPONÍMIA. ASPECTES FILOLÒGICS I HISTÒRICS

EVOLUCIÓ DEL CONJUNT ONOMÀSTIC CRISTIÀ A MALLORCA ENTRE ELS SEGLES XIII i XV

Antoni Llull Martí

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

La introducció de noms de bateig en una societat tan conservadora com la mallorquina no ha estat, des del segle XVI fins a principi del XX, gaire notable; però entre la conquesta de Mallorca l'any 1229 i final del segle XV sí que es produí una considerable renovació en el conjunt onomàstic illenc, cosa que us vull mostrar i explicar en aquesta breu comunicació. Els canvis produïts en aqueix període no foren tan impactants com els sobrevinguts entre els anys 40 del segle passat i els nostres dies a causa de la gran immigració de castellanoparlants a la nostra illa. És prou sabut que a diversos llocs de la península són usats molts de noms que fins quasi la meitat del segle passat no es trobaven entre els mallorquins, però la cosa, vull dir l'estudi de l'antroponímia illenca, era encara fàcilment controlable. En el transcurs de les últimes dècades, i sobretot de la darrera, amb l'altra immigració massiva, aquest pic de persones procedents de països estrangers, i d'altra banda, la permissivitat d'imposició de noms en qualsevol llengua, a més de la moda d'imposar als nadons noms exòtics, fins i tot en el si de famílies mallorquines, ha fet de l'estudi de l'onomàstica personal una disciplina tan complexa i que requereix el coneixement de tantes llengües i cultures que és difícil trobar qualcú amb prou coneixements i coratge que vulgui emprendre de forma integral aquesta tasca. Actualment, és possible trobar mallorquins de naixença amb noms dels quals és molt difícil precisar-ne l'origen. No tan sols són noms inusuals entre nosaltres uns quants anys enrere, sinó fins i tot inaudits, com els èuscars Ainhoa, Aitor, Asier, Idoia o Iker; o els procedents de cognoms anglosaxons com Ashley, Cameron, Darwin, Kevin o Tracy; o el nòrdic Erik i l'irlandès Ian (de vegades amb cognoms illencs o espanyols) i fins i tot, alguns de bàrbara grafia basada en una pronunciació imitada de l'anglès, com Brayan (per Brian), Daiana (per Diana), Lesly (per Lesley o Leslie) i Shila (per Sheila), i deix de banda els noms eslaus, islàmics, xinesos i d'altres procedències usats entre les darreres onades de gent que s'ha establert a l'illa. Un estudi acurat i profund d'aquests últims canvis seria extremadament laboriós i no em veig amb força, ni ganes, d'emprendre'l. El que sí vull fer avui, és mostrar-vos, com ja he apuntat al principi, la modesta, però considerable, evolució antroponímica que tingué lloc a Mallorca entre els segles XIII i el XV, període en què desaparegueren com a noms de bateig unes quantes dotzenes d'antics noms germànics i alguns altres d'origen distint, i començaren a usar-se'n uns quants que eren els de sants que per una o altra circumstància s'havien fet populars, la majoria dels quals segueixen essent usats als nostres dies.

Com ja he apuntat abans, quan començà el repoblament de l'illa, just assolida la victòria del rei En Jaume I, la tendència a la desaparició de noms germànics com a noms

de bateig, feia molt de temps que s'havia iniciat, i ja havien deixat d'usar-se com a noms personals molts dels que havien estat corrents en segles anteriors, tals com Adrover, Alomar, Amengual, Bremon, Gibert, Ginard, Gomila, Gotleu, Grimalt, Isarn o Isern, Llull, Mir, Miró, Ulfila (transformat com a cognom, en Orfila), Sala, Sifre (mal grafiat Cifre), Sunyer i alguns altres que, com aquests, han sobreviscut com a llinatges, com el romà *Venerellus*, que significa 'dedicat a Venus', que ens ha arribat, com a cognom, amb la forma Venrell (incorrectament escrit, Vanrell). Així i tot, encara es podien trobar noms, entre els habitants de Mallorca, que avui en dia ens semblen molt més rars perquè, diferentment dels anteriors, no ens han arribat com a llinatges, si més no a Mallorca, com són Esmerald (possiblement alteració de *Ermenald*), Gandulf, Gerambert, Lanfranc i Renovard.

En els casos dels noms més corrents que citaré tot seguit, indicant freqüències d'ús, vull advertir que aquests percentatges han estat establerts sobre conjunts no molt nombrosos, de pocs centenars de noms, com poden ser llistes de contribuents on només hi figuren els caps de casa, llistes d'homes armats per a la defensa de l'illa, talles per contribuir a determinades despeses de les comunitats, processos multitudinaris com el dels adictes a la Germania, etc. Aleshores no hi havia padrons municipals ni censos en què hi constassin els noms de tots els habitants de la Ciutat o de cadascun dels pobles. Per tant, aqueixos percentatges només poden ser considerats com a orientatius, no com a dades estadísticament fiables.

Sembla que els tres noms més corrents entre aquells primers repobladors cristians, i durant tot el segle XIII, foren Pere (amb derivats hipocorístics com Pericó, Peiró, Peironet i Peretó), Bernat, Guillem (amb Guillemó) i Berenguer; seguits de Ramon, Arnau, Joan i Jaume. Amb percentatges que oscil·laven entre l'u i el dos per cent, els seguien Ponç (i Poncet), Martí, Guerau, Ferrer, Nicolau, Sanç o Sanxo, Ferran o Ferrando, Romeu i Pelegrí. També eren populars Andreu, Anfós, Bartomeu, Bertran, Bonanat (transformat, com a cognom, en Boronat), Domingo, Esteve, Francesc, Felip, Llorenç, Lluç (Lluquet i Lluquí), Marc, Mateu, Miquel, Nadal, Pasqual, Salvador, Simó, Tomàs i Vicenç; i eren usuals, però encara no gaire, Benet, Bernadí, Bonaventura, Cosme, Damià, Daniel, Domingo, Feliu, Gil, Gregori, Marçal, Manuel i Montserrat. Molt menys usuals, alguns fins i tot rars, eren aquests que relacion seguidament per ordre alfabètic: Abrí, Acard o Aicard, Alberic, Albert, Alemany, Alexandre, Amigó, Anselm o Antelm, Antic, Arbert, Arcís (que deu correspondre a Narcís), Arias o Aries, Arnulf, Artau, Assalt, Balaguer, Baldomer, Baldoví, Barceló, Blanc, Blancaç, Blasco, Bonet (nom usual també entre els jueus), Bonmicip, Bord, Borràs, Brau, Carbonell, Castelló, Cebrià, Companyó, Conrad, Constanci, Constantí (transformat, com a llinatge, en Contestí), Dalmau, Deuslosalva, Dolç, Duran, Eduard, Eimeric, Elies, Enneco, Esbert (o Asbert), Escarp, Eixemèn (que ens ha arribat com a llinatge amb la seva forma femenina, Xamena), Falco (i més que aquest els seus derivats Falquet, Folquet o Fulquet), Ferragut, Ferriol, Garcia, Galceran, Galacià, Galvany, Estrany, Gascó, Gastó, Gelabert o Gilabert, Gerambert, Gerard, Gerald (variant de forma de Guerau), Gispert o Jaspert, Giscafrè o Guiscafrè, Gossalb, Gossalbo i Gonsalvo (formes corresponents al moderns Gonçal o Gonzalo), Graner, Grasset, Grosset, Guiu, Guter, Hug (amb la variant Hugó i els seus hipocorístics Hugolí i Huguet), Humbert (sovint sense hac), Imbert, Iu o Ivó, Janer (mai o quasi mai amb G inicial), Jordà, Jofre, Justaní, Lanfranc, Lladró, Llätzer, Lleó, Llodrà, Llop (i Llobet), Magnet, Maimó, Marí, Marimon, Marquès (i Marquesí), Martorell, Mascaró o Mascarós, Massot, Mingot, Miró, Morant, Nunyo o Nunó, Obert (sembla que

variant d'Albert), Oliba, Oliver, Orset, Otger, Ot o Otó, Paladi, Pascàs, Pelai, Peric,¹ Perpinyà, Reial, Reinald, Renovard, Ricard, Robert, Rodulf, Roig, Rotger, Rotlan, Saltell, Salvat, Samuel, Seguí, Silvestre, Tarragó, Tibau, Valeri, Valentí, Vidal i Vives.² Jordi era nom molt corrent entre esclaus grecs, igual que Costa, popular hipocorístic grec de Constantí (molt usual encara avui en dia a Grècia). Noms que arribarien a ser dels més populars, com Antoni, Francesc i Joan, i els seus corresponents femenins, eren encara rarament usats. La nòmina no és, ni de bon tros, exhaustiva, sinó més tost representativa dels noms que més solen aparèixer als documents de l'època.³

Una gran part dels noms citats són d'origen germànic, principalment visigot, i alguns d'ells, aleshores encara corrents, just cent anys després quasi havien desaparegut o s'usaven molt poc. Són Eimeric, Gerambert, Guilabert, Guiu, Imbert, Jofre, Josbert, Ferragut, Rotger i Rutlan, com també alguns altres de divers origen, com l'ibèric Garcia, els grecs Blancaç (que sembla ser una alteració de Pançraç, potser a través del mossàrab), Cebrià, Pascàs i Pelai; els llatins Borràs i Lladró; els semites, usats per àrabs, jueus i cristians, Magaluf i Massot, i Jordà, nom del riu sagrat en què fou batejat Jesucrist; el ja esmentat Exemèn (en castellà *Jimeno*, variant de Simeó), el format sobre el nom de la capital del Principat, Barceló; i alguns altres de procedències i etimologies diverses, com Llodrà, Marimon, Morant i Tur. Dels noms germànics es mantenien, i fins i tot cobraven força, els qui havien estat duits per sants o personatges prou famosos, com Amfós (variant antiga d'Alfons), Arnau, Bernat, Guillem, Ferran o Ferrando i Ramon.

Dins aqueixa primera centúria de repoblació cristiana, el nom preferit entre les dones era Maria, seguit de Guillema (i el seu derivat Guillemona) i de Berenguera. Eren també corrents Pereta, Sança, Cecília (o Cília), Comtessa i Comtessina, Gueraua, Ramona, Elicsèn o Elisenda, Ermessèn o Ermessenda, Brunissèn o Brunissenda, Romia, Sança o Sanxa, Saura (i Saurina), Serena, Sibília, Suau, i sembla que no tant, Adelaida o Adaleudis o Adaleidis, Agnès i Agneta, Aimelina, Alais, Andreua, Anglesia o Anglesa, Arsenda, Astruga, Aucella, Audisa, Babilònia, Bartomeua, Beatriu, Barcelona, Benaia, Bernada, Bevenguda, o Benvenguda, Blanca, Bonavia, Bonavís, Bondia, Boneta, Blanca, Bremonda o Bremona, Bruna, Burgueta, Caracosa, Catalana, Catalina o Caterina, Clusetta, Coloma (nom d'una reina de Mallorca), Delfina, Dolça (també usual entre les dones jueves), Dominga, Eldiares, Elionor, Elisabet (i també la seva variant Isabel), Eliseta, Elvira, Elfa, Ermengarda, Espanya, Estela, Estorina, Estranya, Felipa, Ferrera, Flor i Floreta, Floriana, Gaia, Garsenda, Gaufrida, Gerona, Gueraua, Guillema, Guillemona, Isalt, Jauma o Jaumeta, Joana, Jordana, Maimona, Mancília, Mascarosa, Mateua, Morlana, Musieta, Oliva, Oria, Pelegrina, Pola, Rosenda, Serrana, Selvana (possiblement per Silvana), Suau, Tarragona, Teresa, Tolrana, Valença, Valentina, i el de dues reines de Mallorca, Violant i Constança, inusuals entre la gent del poble però que es trobaven entre les dones d'algunes famílies

1 Pens que Peric podria ser una afèresi de l'antic germànic *Alberich* que es troba a documents catalans dels segles IX i X amb les formes Alberico, Albericus i Elperico. Però que també pot ser un hipocorístic de Pere, com ho és Pericó.

2 Usuals, aquests dos darrers, també entre els jueus, el segon com a nom masculí i també femení. Era nom de bon auguri (*vives* forma antiga d'imperatiu-subjuntiu de *viure*) que també es trobava en llatí i en castellà (*Vivas*).

3 Una bona representació dels noms usuals entre els primers pobladors es pot veure als 434 documents originats durant els primers anys que seguiren a la Conquesta relacionats al *Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments i donacions fets per Don Nuno Sanç, de la seva porció*, transcrits i publicats per Estanislau de K. Aguiló al BSAL, entre febrer de 1913 i març de 1914.

nobles. Catalina i Margarida eren aleshores rarament usats, però ben aviat arribarien a gaudir d'una popularitat notable.

A mitjan segle XIV, Pere, Guillem, Bernat, Jaume i Berenguer seguien entre els primers, i havia augmentat molt la importància de Joan, de Francesc i d'Antoni. A les actes del procés que el governador reial Gilabert de Centelles féu obrir l'any 1345 contra l'anterior governador Arnau d'Erill, acusat d'haver afavorit els partidaris del destronat Jaume III de Mallorca,⁴ hi figuren els noms de més de 500 persones. Entre aquests, els més corrents amb els percentatges d'ús, són els següents: Pere (16,1%), Guillem (12,8%), Bernat (10,9%), Joan (6,6%), Francesc (6,4%), Jaume (6,4%), Berenguer (4,5%), Ramon (3,8%), Bartomeu (3,1%), Nicolau (3,1%), Antoni (2,4%), Simó (2,1%), i amb percentatges inferiors, però també entre els usuals: Andreu, Bertran, Esteve, Ferrer, Hug, Jordi, Julià, Mateu, Miquel, Pasqual, Ponç, Romeu, Salvador i Sanç o Sanxo. Ja bastant rars són: Deuslosalv, Deuslovol, Reinald i Rotger. Eren usuals també alguns derivats hipocorístics com Bernadó, Francesquí i Fransoi, Guillemó, Pericó i Peretó. Les dones citades en aquest procés foren molt poques, entre les quals es troben els noms de Blanca, Cecília, Elisenda, Esmeralda, Gràcia, Guillemona, Jacomina, Margarida, Riqueta, Simona, Tomassa i Burguera, possiblement, aquest darrer, sigui un malnom.⁵ També hi són anomenats alguns jueus, que no fa al cas citar-los ara car només ens atenem al conjunt onomàstic cristià.

Per aqueix i altres documents, originats dins el mateix segle,⁶ veiem que Jordi, tot i que encara es trobava més entre els esclaus o lliberts grecs que entre els descendents de repobladors catalans, començava ja a ser molt usat entre aquests. Alguns dels noms que citaré tot seguit, no els havia trobat en el buidat de documents corresponents al segle anterior, amb la qual cosa no vull dir que no hi fossen usats, i podem donar quasi per segur que, sobretot els germànics, devien ser-ho, mentre començaven a usar-se'n d'altres de diverses procedències que han arribat als nostres dies. Són aquests: Adrià, Andriol, Agost (potser per August), Agustí, Albertí, Aleix, Amat, Ambròs, Artús, Avinyó, Amer, Aparici (i les seves variants de forma Aparís i París), la forma italiana *Arrigo* (corresponent al nostre Enric, que ha donat lloc al cognom Rigo), Baldí (possiblement per Baldoví), Bartolí, Barraves o Barravés (recorrem que en aquell temps no s'usaven els accents gràfics), Benet, Bevengut o Benvengut, Bonanat, Bonifaci, Carbó, Carles, Cebrià, Castell, Climent, Company, Costa (hipocorístic grec per Constantí, com ja he dit abans), Daniel, Enric, Espanyol, Feliu, Frederic, Galceran, Galvany, Gaubert, Gil, Girard, Gombau, Grimau (variant de forma de Grimalt), Gualbert, Hugó, Lancelí, Llätzer, Llorenç, Lluc, Lorongo⁷, Macip, Marc, Marçal, Marcó, Monet (que pot ésser afèresi de Ramonet o de Simonet), Montserrat, Palau, Palou, Percival,⁸ Poquet,

4 Transcrit i publicat per José M. Quadrado al tom XV del BSAL, gener-juny de 1914, pàgines 1 a 15; 67 a 80, i 81 a 94.

5 Alguns altres podrien també ser malnoms o sobrenoms corresponents al llinatge del marit o del pare de l'esmentada, com són Babilònia, Barcelona, Burgueta, Estranya, Selvana i qualcun altre. Tant pot ser una cosa com l'altra, i en molts de casos és difícil esbrinar si es tracta, en efecte, del seu vertader nom propi.

6 Un bon repertori de noms i llinatges usats dins aquest segle és el *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, per Joan Miralles i Montserrat, IEC, Barcelona, 1977.

7 Em pregunto si pot estar relacionat o ser una variant de Llorenç, però no sé d'on sortí aqueixa forma, de la qual no n'he sabut trobar clarícia en català, ni l'he vista en castellà ni en italià.

8 Nom procedent de les llegendes del Sant Graal, popularitzat modernament en alemany per l'òpera *Parsifal*, de Wagner.

Rainald, Rigau, Rodrigo, Salva (possiblement Salvà, per Silvà), Servià, Saldí, Remiger, Tadeu, Tarragó, Todor (per Teodor), Vecià, Vicenç i Virgili, i s'havia incrementant notablement l'ús de Julià, Macià, Nadal i Tomàs; i apareixia alguna forma més acostada a l'actual, com Gonçal en comptes de Gossalb, Gossalbo o Gonsalvo. Entre els esclaus o lliberts procedents de Grècia els noms més usuals eren, a més de Jordi, Nicola i Costa (hipocorístic grec de Constantí, com ja he dit), Dimitre o Damitre (per Demetri), Manoli (forma corresponent a Manuel) i Todor (per Teodor), també es trobava algun Vassili (Basili).

Pel que fa als noms de les dones, dins el mateix segle XIV, és molt difícil determinar quins eren els més usuals perquè no apareixen a la documentació amb tanta profusió com els dels homes. Maria seguia entre els preferits, però potser ho era més el seu derivat hipocorístic Marió. Ens trobam amb què continuen usant-se els germànics Alamanda, Brunissèn, Elicsèn i Gueraua; els llatins Ferrera i Romia; i dins aquest segle es popularitzaren, si bé encara amb un ús molt limitat, Anna, Antònia o Antonina, Catalina, Coloma, Francesca o Francina, Elisabet, Margalida i Magdalena; també començaven a trobar-se algunes Clares i Llucies, noms que incrementarien el seu ús en els segles següents i que avui en dia figuren entre els preferits a l'Illa. Menys corrents, però usuals, eren Agnès, Benveguda, Bonanada, Dolça, Tomassa, i amb menys freqüència, Aldonça, Amàbília, Andreua, Andrieta, Angalia, Angelina, Astàcia, Astorina, Bartomeua, Beatriu, Beneta, Berenguera (i Berenguerona), Blanca, Bondia, Brianda, Brígida, Bruna, Burguesa, Elena, Elvira, Ermessèn o Ermessenda, Enriqueta, Esclaramunda, Esperta (possiblement feminització de Jaspert o de Gispert o d'Esbert), Eugènia, Eulàlia, Exalona, Florentina, Floreta, Fresca, Georgieta, Gràcia, Gracieta, Griselda, Hungria o Ungria (possiblement del nom del país d'on era la reina Violant, esposa del rei en Jaume I), Jòrdia, Joanina, Juliana, Lluqueta, Maciana, Manseia o Menseia⁹, Marcona, Martina, Mascarosa, Mateua, Melia (que deu ser afèresi d'Amèlia, antic nom germànic), Miquela, Nadala, Nicolaua, Oliva, Ricarda, Riqueta, Pasquala, Pastora, Paula, Paueta, Preciosa, Ramona, Seguina, Sèlia (sembla una variant gràfica de Cèlia), Siurana, Sobirana, Tecla, Totabona, Úrsula, Urraca (nom quasi exclusivament castellà), Valençó, Violeta i Vives; a més encara se'n podien trobar alguns altres a punt de desaparèixer, com Anglesa, Astorina, Barcelona, Jordana, Marquesa i Marquesina, Saura i Saurina, Sibília i Suau. D'altra banda, havien desaparegut del tot o eren molt rarament usats Elicsèn, Estranya, Ferrera, Marsília, Mascarosa i Saurimonda.

Anna, que en el segle XVI esdevindria un nom popular a Mallorca, en el XIV només solia trobar-se com a nom d'esclaves gregues, igual com Todora (per Teodora). També eren corrents entre catives de la mateixa procedència: Arena o Erena (que deu correspondre a Irene), Cali o Quali (format possiblement sobre *kalos* 'bell' o 'bo'), Astàssia o Astàcia (per Anastàsia), Constança, Manolia i Nicolaua.

En un altre document corresponent a l'any 1362,¹⁰ ens trobam que, a Ciutat, Pere seguia en primer lloc, seguit de Bernat i de Guillem; Francesc i Joan havien passat a ocupar el quart i cinquè lloc, Jaume el setè i Antoni seguia ascendint en la seva acceptació popu-

⁹ Possiblement correspon al castellà Mencía, però de cap dels dos n'he pogut aclarir l'etimologia.

¹⁰ *Estament militar de Mallorca. Militars, generosos, ciutadans i prohoms de Mallorca amb honors de cavallers a l'any 1362*. Extret del *Llibre de lletres comunes de l'any 1362*, núm. 26, custodiat a l'Arxiu Històric de Mallorca, transcrit per José Ramis de Ayreflor i Sureda al tom XXVI del BSAL.

lar. A la part forana, sembla que els primers eren Pere, Guillem, Jaume, Bernat i Antoni, cal destacar que es notava més la presència dels noms dels apòstols, que, exceptuats Pere i Jaume, no havien estat gaire usats fins aleshores. El que més popularitat havia guanyat era Joan, també s'havia incrementat molt l'ús de Francesc i els noms dels sants metges, Cosme i Damià. També s'havia augmentat l'ús d'alguns derivats hipocorístics acabats en -ó, com Pericó, Peretó, Guillemó, Jaumó, Bernadó i Ferreró, i també acabats en -í, com Paulí i Polí (derivats tots dos de Pau). D'altra banda, es feien més i més rars els noms germànics Folquet o Fulquet, Guerau, Marquès, Miró i alguns altres de diversa procedència com Barceló, Bonanat, Dalmau, Ferriol, Garcia, Massot, Maimó, Marimon i Oliver.

Dins el segle XV seguí incrementant-se l'ús d'alguns noms bíblics i de sants, la devoció als quals s'havia popularitzat per diverses circumstàncies.¹¹ Cap a mitjan segle, Pere, amb el seu derivat Pericó, sembla que seguia en primer lloc, amb poca diferència sobre Joan, amb percentatges d'ús, un i altre, propers al 15%. Anaven seguits d'Antoni, Jaume, Bernat, Guillem, Nicolau i Jordi, també havien esdevingut populars el de l'apòstol Pau i els dels arcàngels Gabriel, Miquel i Rafel. L'ús de Ramon i Arnau havia minvat, però continuaven entre els preferits. Els germànics Berenguer i Guerau seguien essent usuals, però no tant com ho havien estat en segles anteriors. Per la seva banda, Blai, Cristòfol, Gregori, Jeroni, Julià, Lluç, Lluís, Marc, Simó i Tomàs començaven a ser noms corrents, també es trobava sovint Vador (per Salvador). Menys freqüents eren Àlvar, Amador, Colom, Daniel, Diego, Dionís, Esperendeu, Ferrer, Galceran, Galvany, Gracià, Honorat, Ignasi, Lancelot,¹² Lleonard, Llucià, Narcís, Orlando, Rosell, Tadeu, Tristany i Virgili. Cap a final de segle apareixien els noms renaixentistes Hipòlit, Príam i Teseu, mentre que s'havien fet raríssims o havien desaparegut del tot, els germànics Abrí, Aicart, Albertí, Alemany, Artau, Asbert, Berard, Bertran, Eimeric, Folc, Gombau, Guerau, Garí, Gelabert, Gerambert, Gibert, Hug i Huguet, Humbert, Jofre, Otger, Reinald, Remiger, Rigau, Rotger, Rotlan, Sala i Seguí. També havien desaparegut o s'havien fet molt rars, com a noms de bateig, els llatins Bonanat, Borràs, Carbó i Carbonell, Dalmau, Duran, Ferriol, Perpinyà, Roig, Salvà, Salvat; els ibèrics Blasco i Garcia, el d'etimologia incerta Mascarós i els procedents de topònims Barceló i Tarragó.

Entre els noms de dona, havia perdut una mica de popularitat Maria i n'havien guanyat Anna, Antonina, Bàrbara, Catalina, Clara, Coloma, Elisabet, Francesca o Francina, Joana, Margarida o Margalida, Magdalena, i també, Violant, nom de reines i princeses de la Casa de Mallorca. Començava a trobar-se alguna Praxedis i alguns noms renaixentistes com Adriana, Cassandra, Diana, Dionísia, Eufrasina (possiblement per Eufrosina), Fedra, Helena, Hipòlita, Lucrècia i Policena (per Polixena). Eren usuals, si bé alguns no gaire o fins i tot rars, Àgueda, Agustina, Aldonça, Amada, Bartomeua, Beatriu, Benvenguda, Blanca, Dolça, Elionor, Esclarmonda, Estàcia (sembla que és afèresi d'Anastàsia), Esperança, Esteva, Eulàlia, Esther, Graciosa, Juliana, Llorença, Llúcia, Maciana, Marcona, Marianna, Martina,

11 Una extensa recopilació de noms d'home i de dona es troba a les *Registra Sponsalium Ecclesiae Maioricensis*, «Concessos», transcrits per Juan Rosselló Lliteras (Publicacions de l'Arxiu Diocesà, 1981-1982) corresponents als anys 1459-1460, 1461 i 1496-1497. També a les llistes extretes de la *Memoria de los reconciliados por el Sto. Oficio de la Inquisición por los edictos de gracia, desde su fundación en este Reino*, reproduïda al llibre *Inquisición de Mallorca--Reconciliados y relajados 1488-1691*, Copyright M. Perdígó, Barcelona, 1946.

12 Com Perceval, aquest nom degué entrar en l'antroponímia catalana i d'altres països per la difusió, entre els segles XIII i XIV, de les llegendes relacionades amb el Sant Graal.

Miquela, Montserratada, Nadala, Nicolaua, Onofra, Pasquala, Pereta, Rafela, Romia, Rosa, Saura i Saurina, Sibília, Simona, Tomassa i Úrsula. Altres menys freqüents com Griselda, Guisalda, Lluna, Luquina, Maura, Riqueta, Suriana, Teodora, Tecla i Xerubí. També trobam alguns noms que estaven ja a punt de desaparèixer del conjunt onomàstic usual, com Burgueta, Ermessèn, Marquesina, Oliva, Seguina i Serena.¹³

En resum, els canvis més notables produïts en el conjunt onomàstic illenc dos-cents cinquanta anys després de la repoblació per part dels cristians majoritàriament procedents de Catalunya, eren en primer lloc la desaparició com a noms de bateig d'una gran part dels noms de procedència germànica, que han perdurat, quasi tots, com a llinatges. Se salvaren, segurament per haver estat els de sants o personatges importants, Bernat, Ramon, Guillem, Arnau, Alfons i Ferran, amb els seus respectius femenins. També es preservà, però molt minoritàriament, Esclarmonda, nom d'una de les reines de Mallorca. D'altra banda, s'havien popularitzat els noms de Catalina, Francesca, Joana, Margarida, Elisabet i Magdalena, molt poc usuals en el segle XIII. Entre els noms d'home, l'ascens més notable havia estat el de Joan, Antoni i Francesc, i també el de Bartomeu, Domingo i Jordi; els dels tres arcàngels, Gabriel, Miquel i Rafel; i els dels apòstols Pau, Andreu, Esteve, Felip, Lluc, Macià, Mateu, Simó i Tomàs. També començaven a fer-se usuals els noms dels tres Reis d'Orient: Melcior, Gaspar i Baltasar; i els dels sants Gregori, Blai, Llorenç, Lluís, Cristòfol, Cosme, Damià, Benet i Climent. Cap a final del segle XV, s'hi trobaven algun Jeroni, algun Sebastià i alguna Praxedis, noms que en el segle següent assolirien una notable popularitat. Als renaixentistes que he citat més amunt, haureu notat que n'hi falten alguns que arribarien a tenir una extraordinària acceptació popular, com són els d'home Josep i Joaquim, i el de dona Apol·lònia, que no començaren a usar-se fins molts d'anys després, per circumstàncies que no fa al cas explicar ara. I també, en certa manera, Anna, que com ja he apuntat, fins a final del segle XIV o principi del XV només l'havia trobat com a nom d'esclava grega.

I amb això don per acabada aquesta comunicació, que esper que us hagi semblat prou interessant. En tinc en projecte una altra amb relació a l'evolució del mateix conjunt onomàstic entre els segles XVI i XX, que si Déu vol podré donar a conèixer més endavant. Gràcies per la vostra atenció.

---

13 Un bon repertori de noms usats dins aquest segle es poden veure a l'extensa sèrie de documents inclosos en el llibre de Joan Miralles i Montserrat *Corpus d'Antroponímia del segle XIV*, Institut d'Estudis Catalans, 1997, i al llibre titulat *Registra Sponsalium Ecclesiae Maioricensis*, transcrit i publicat per Joan Rosselló Lliteras, Palma, 1981.

TOPONÍMIA PRECATALANA A LLORITO

Andreu Ramis Puig-gròs
Guillem Rosselló Bordoy

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real, 2007

INTRODUCCIÓ

El segle XIII representà una ruptura en gairebé tots els aspectes econòmics, socials i culturals de la vida a les que en aquell moment eren les illes orientals d'Al-Andalus. La llengua en general i la toponímia en particular no s'escapoliren tampoc d'aquest trasbals. Òbviament, el canvi afectà igualment tots els territoris insulars inclòs el Pla de Mallorca. En aquest sentit, analitzar la toponímia anterior al segle XIII a Llorito no comporta cap peculiaritat, més enllà del fet particular que el terme municipal no es defineix, com a realitat clarament delimitada, fins a la primera meitat del segle XX. Per aquesta raó, quan parlem de l'àmbit territorial d'estudi, hem de prendre en consideració aquesta evidència i entendre que els límits són difusos amb incursions en els actuals termes de Montuïri, Sant Joan i Sineu.

El nostre objectiu és identificar la toponímia precatalana d'aquesta àrea i constatar com una part dels noms de lloc que designaven distints indrets abans del 1229, s'ha transformat fins a donar lloc a noves formes i nous mots. En altres casos, els topònims simplement foren substituïts i la seva memòria s'ha conservat encriptada a la documentació.

Les primeres referències específiques a la toponímia precatalana a Llorito les trobam a l'obra de Gaspar Munar Oliver. D'ençà de la publicació de la *Història de Lloret de Vista Alegre i del seu convent* (1975), els avenços en el coneixement de la documentació i les anàlisis de la situació en el moment de la conquesta feudal han estat nombrosos. Basta significar les aportacions de Guillem Rosselló Bordoy, Miquel Barceló, Àngel Poveda, Magdalena Riera, Elena Kirchner o algunes publicacions col·lectives com són ara les *V Jornades d'Estudis Històrics Locals* (1987) dedicades a les illes orientals d'Al-Andalus o el monogràfic de la revista *Afers* (1994) centrat en la conquesta i organització feudal de Mallorca, per obrir nombroses hipòtesis i algunes certeses sobre la realitat de les nostres illes abans del 1229. Per altra part, les aportacions de Llorenç Pérez Martínez, Àlvaro Santamaría, Pau Cateura, Ricard Soto, Ramon Rosselló o Antoni Mas entre d'altres, donen opció a conèixer la situació immediatament posterior a la conquesta catalana, les continuïtats i discontinuïtats, així com la implantació de pautes d'una nova civilització. En el cas de Llorito és especialment significativa l'aportació de Bartomeu Mulet, Ramon Rosselló i Josep M. Salom (1994) *La capitalitat de Sineu. Segles XIII i XIV* i més concretament la de Ramon Rosselló Vaquer (2002) amb el *Noticiari de Llorito. Segles XIII-XX*.

En base a la publicació de noves dades, el nostre exercici ha consistit en revisar els coneixements a l'abast suara esmentats i presentar el conjunt de topònims precatalans amb la finalitat de constatar la continuïtat toponímica durant el segle XIII i la seva posterior evolució.

L'assaig d'identificació toponímica aportat per Gaspar Munar, no tenia en compte els noms preislàmics i s'havia fet a partir de la transcripció de la part corresponent a Sineu del llibre del Repartiment publicada per Joan Rotger a l'obra *Els orígens de Sineu* que, alhora, havia utilitzat la traducció catalana de l'arabista Jaume Busquets i Mulet i que el mateix Munar incorporava a la seva obra com a apèndix.¹ Aquesta mateixa línia han seguit Bartomeu Mulet, Ramon Rosselló i Josep M. Salom que han reproduït el llistat de rafals i alqueries del districte de Sixneu.²

Pel que fa a la petja sobre el territori, Munar fa referència, per una part, als jaciments arqueològics més destacats: Son Gelabert d'Alt, Son Gelabert de Baix, es Colomer, sa Casa Nova, es Castellassos, la cova d'en Deinat, la de can Bieló, la de la Pleta de Son Joan Arnau, la des Colomer i la de ses Ànneres (Son Mas). Igualment esmenta les romanalles de les primeres colonitzacions (guerrer de Son Gelabert) i les restes d'època romana a es Castellassos i a Son Gelabert. Per altra part, limita els testimonis islàmics a la presència d'uns quants pous comuns, situats als vorals d'alguns camins. Concretament citava el pou de Llorac, el pou de Jurà, el pou del Ras i el pou de la Casa Nova.³ Així mateix, identificava algunes alqueries citades en el llibre de Repartiment amb algunes possessions actuals. Segons el seu parer, encara que no amb una certesa absoluta, es podia establir una més o menys clara correspondència entre el rafal Alpaizari de 4 jovades, donat a Arnau Reg de Lleida, i l'actual *Paixarí*; al mateix temps, el nom del proper puig de Reig procediria del nom del porcioner. El rafal Alabiat (Rafal Blanc), consignat a Guillem Llorac de Tarragona, s'hauria mantingut a través del nom del consignatari i hauria donat lloc al topònim *Llorac*. Els rafals Beni Durri i Bilela (rafals dels fills de Durri i rafal Vilella), de 6 jovades cadascun, foren cedits en el repartiment a Guillem Arnau de Saragossa, i d'aquests passaren als seus descendents que els conservaren durant uns quants segles i que donaren lloc a les possessions de *Son Joan Arnau* i *Son Marron*. A partir de l'existència de la timba coneguda com *sa Riba*, sobre la qual s'assenta el nucli urbà de Llorito, i la perduració del topònim *es camp J(u)eu*, determinava la localització del rafal Axat (rafal de la Riba o Ribera) de 4 jovades que fou donat al jueu Jaffia en aquest indret.⁴ El rafal Locoplan (rafal del lloc pla), de 5 jovades, donat pel Rei a

1 Vegeu MUNAR, Gaspar (1975) *Història de Lloret de Vista Alegre i del seu convent*. Palma de Mallorca: Ed. Moll. Pàgs. 20-22 i 159-162 i ROTGER, J. (1939) *Orígens de Sineu*. Palma de Mallorca: Imp. Mn. Alcover. Pàgs. 48-56.

2 MULET RAMIS, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM SANCHO, Josep M. (1994) *La capitalitat de Sineu. Segles XIII i XIV*. Sineu: Ajuntament de Sineu. Pàgs. 48-55.

3 Els pous comuns de l'actual terme de Llorito han estat estudiats per ORDINAS i MARCÉ, Gabriel (1999) «Els pous públics de Llorito» a *3 Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 Març 1998*. Mallorca: Mancomunitat Pla de Mallorca - Di7 Edició. Pàgs. 259-265. Aquesta primera aportació ha estat actualitzada per BIBILONI, Pau; RAMIS, Andreu (2004) *Catàleg de protecció d'edificis i elements d'interès històric, artístic i paisatgístic del terme de Lloret de Vistalegre*. Llorito: Ajuntament de Lloret de Vistalegre. En premsa.

4 Munar es refereix al *Rahal Axat, iiii jo. den Jaffie iueu* (11r), tengut pel rei en el terme de Sisneu (58v) i que apareix reiterat dins el districte de Montuiri: *Rahal Axat, iiii jo. es den Jahie iueu* (22 r). Vegeu SOTO i COMPANYY, Ricard (1984) *Còdex català del llibre del repartiment de Mallorca*. Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear. Pàgs. 63, 85 i 158. COROMINES, Joan i MASCARÓ PASSARIUS, J. (1989) *Onomasticon Cataloniae. Toponímia antiga de les Illes Balears*. Barcelona: Curial Ed. Vol. I, Pàg. 18, li donen continuïtat en el *Rafal Aixat* de Montuiri, una vella possessió ja més pròxima a Sant Joan de Sineu que a Montuiri, tot recuperant la referència de Quadrado que l'interpreta com <la ribera> i documentat el 1511.

Ponç Olzet i a cinc companys seus era identificat amb la possessió de Son Bauló (Son Boló), que antigament s'anomenava *Manresa* i donà nom a tot el terme.⁵

Finalment, Gaspar Munar, encara establia una correspondència entre l'alqueria Dayat Almarchi Libamonti (Alqueria de l'hort del prat del fill de Monti), de 6 jovades, que correspongué a Berenguer Tender; i la cova prehistòrica d'*en Deinat*, a la part oriental de sa Comuna.

ALQUERIA BENIGALEP → MANRESA → [SON BAULÓ]

La identificació de Benigalep amb una posterior alqueria Manresa és la més ben documentada. La primera constatació la va aportar Ramon Rosselló Vaquer: «...en un capbreu del segle XIII hem trobat que l'any 1244 Bernat Vidal i la seva muller Dolça venen en alou franc a Ramon ses Codines dues sorts de terra en llocs separats a l'alqueria Manresa "anomenada Benigalip". En el llibre del Repartiment hem trobat que l'alqueria Benigalep (la diferència de la *i* o la *e* no té importància perquè sovint es confonien) que tenia 20 jovades (unes 340 quarterades) era del terme de Montuiri i fou donada als homes de Manresa. El fet que fos el terme de Montuiri no té res a veure ja que més tard Jaume II i el seu comissionat, l'inquer Ramon Desbrull, feren la nova ordenació de les viles de Mallorca, per tant no fou aquesta l'única alqueria que canvià de terme.»⁶ Aquesta proposta contradiu la primera identificació del topònim Locoplan amb l'alqueria Manresa suggerida per Gaspar Munar.⁷

En primer lloc, podem constatar que es tracta de l'alqueria dels Banû Gâlib, de vint jovades d'extensió, situada dins el terme de Montuiri i que correspongué a la porció reial. Una de les 159 alqueries compreses dins el *ÿuz* de Montuiri, de les quals 68 foren donades als porcioners reials i 91 corresponen a la part directament donada pel rei.

Des del punt de vista etimològic *Benî* és una deformació de *Banû*, que literalment és el plural d'*Ibn* (= fill). Aquí, però, s'utilitzaria com a indicador de pertinença a una família, clan o nissaga: *Beni Gâlib* (= els de Gâlib). El mot ha donat lloc a diverses pervivències toponímiques. En primer lloc, en el Repartiment de l'illa d'Eivissa (c. 1240), es diu que el quartó de Portmany «*a meridie, terminatur in monte qui dicitur Jouf benigalis --- ascendit ad montem*

Josep MASCARÓ a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (1989-1998) [GEM]. Mallorca: Promomallorca Ed. Vol. I, Pàg. 55, s.v. AIXAT, Rafal, dóna tres opcions de localització: en primer lloc, el situa dins el terme de Montuiri entre Solanda i Son Vaquer. Un segon rafal del mateix nom, grafiat *Ral Axat*, juntament amb Castellitx, Albenya i Pina que apareix també citat en el Llibre del Repartiment i que situa a l'actual terme d'Algaida. Un tercer Rafal Axat, opina, és el que donà lloc a Manresa, avui Lloret, documentat el 1232.

Francesc CANUTO BAUÇÀ (2000), al documentat article «Alqueries i rafals del terme de Sant Joan (s. XIII-XVI)» inclòs a la miscel·lània *Sant Joan, una vila set vegades centenària (1300-2000)*. Sant Joan: Col·lectiu Teranyines (Monografies santjoaneres, 11), pàg. 197, recull una referència documental de 1247 on es constata la filiació montuirena del rafal Axat i n'aporta dades que abasten fins a la primera meitat del segle XX.

En conclusió, sembla raonable pensar que les dues referències del llibre del Repartiment podrien tractar-se d'un sol indret del qual tenim una certa continuïtat documental fins a l'actualitat en una propietat situada al nord del terme de Montuiri entre les ja citades possessions de Solanda i Son Vaquer. Vegeu MASCARÓ PASARIUS, J. (1962-1967) *Corpus de toponímia de Mallorca*. Palma: Gráficas Miramar. Vol. III, 1278 s.v. es Rafal Aixat. L'especulació de Munar (1975) *Op. cit.* Pàg. 21, tot i els hipotètics referents a la toponímia actual (*sa Riba i es camp Jeu*) requereix d'una constatació documental de la que avui hom no disposa.

5 Vegeu MUNAR, G. (1975) *Op. cit.* Pàg. 21 i les dades contingudes a l'apartat dedicat a LOCOPLAN.

6 ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1992) «Lloret en el segle XIII». *Es Pi Gros*, 86-87. Lloret de Vistalegre. Pàg. 17.

7 (1975) *Op. cit.* Pàg. 21.

qui dicitur Jouf benigalip ---» que Coromines i Mascaró tradueixen per la cavitat, l'entrant, l'entrant dels Beni-Gàlib.⁸ El topònim es manté viu com a cap des Jueu i designa l'elevació de 414 m d'altura que forma part del puig de Cala Llentrisca, a la vénda des Cubells; al cim del puig se li dona aquest nom.⁹ Així mateix, en el País Valencià, sabem de l'existència d'una alqueria a la vall de Pego que figura en el Repartiment amb el nom escrit *Benigalip* o *Beniagalip* que Julià Ribera identifica el nom amb el d'uns *Aben-Galib*, pare i fill, moros de Dénia.¹⁰ Per la seva part, Josep Mascaró, cita les Tres Alqueries de Binigalip a Menorca. Alqueria coneguda popularment per ses Truqueries (corrupció de Tres Alqueries). Antoni Ramis i Ramis la documenta el 1556.¹¹

Pel que fa a la substitució toponímica de Benigalep per Manresa, la ja citada assignació en el mateix Llibre del Repartiment de Benigalep als homes de Manresa i la procedència de la comarca del Bages de bona part dels interventors en el procés d'establiment aporten evidència suficient.¹²

De manera paral·lela a l'establiment i configuració d'un primer nucli protourbà, el que havia estat l'alqueria Benigalep i posteriorment l'alqueria Manresa aflora a la documentació amb referències a la propietat i al règim d'explotació. El 1488, Jordi Moranta comprava l'alqueria de Manresa, mentre que el 1522, aquesta ja feia part de l'inventari de béns de Joana, viuda del ciutadà Sebastià Armadams.¹³

Els límits de l'alqueria apareixen definits el 1522, quan confrontava amb les propietats de Guillem Parera, Bartomeu Ribes, Joan Forner, Pere Mayol, Pere Gelabert i Jordà Rubert.

8 COROMINES, Joan i MASCARÓ PASSARIUS, J. (1989) *Op. cit.* Vol. I, Pàgs. 172-173, s.v. JUEU, Cap de (Eivissa).

9 Vegeu *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera* (1995-). Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Vol. 7. Pàg. 327-328. s.v. Jueu, cap des.

10 Vegeu COROMINES; Joan (1994-1997) *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona: Curial Ed. Vol IV, Pàg. 311 s.v. -GÀNIM: BENIGÀNIM. *Benigàlip* perviu com a nom d'un despoblat de l'actual municipi de Pego a la Marina Alta *GEC* (1986: 4, 418 s.v. Benigàlip).

11 MASCARÓ PASSARIUS, J. *Corpus de toponímia de Menorca*. Palma: Hora Nova S.A. Tom I, Pàg. 143.

12 *Aquestes son les alqueries les quals los homens de Manresa ageren e reeberen del Senyor Rey p(er) les lurs cavaleries en Montuèri. Alqueria Benigalep .xx. jo.* És il·lustratiu que entre els interventors en aquest procés d'establiment hi hagi alguns dels cognoms més repetits entre els caps de casa de Manresa d'inicis del segle XVI: Torre/Torra, Cudina/Codina, Mateu, Sitjar o Vidal. Vegeu TORRAS i SERRA, Marc (2006) «Els caps de casa de Manresa d'inicis del segle XV» a *Bulletí Interior. Societat d'Onomàstica*. XXVII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Manresa (Bages). 5 i 6-X-2001 (II), núm. 102, Pàgs. 359-373. Barcelona: Societat d'Onomàstica; Institut Cartogràfic de Catalunya; Centre d'Estudis del Bages. Pàg. 360. Aquests llinatges es repeteixen igualment entre els consellers i altres càrrecs municipals de la capital del Bages del mateix moment TORRAS i SERRA, Marc (2006) «Els consellers i altres càrrecs municipals de Manresa del segle XV» a *Bulletí Interior. Societat d'Onomàstica*. XXVII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Manresa (Bages). 5 i 6-X-2001 (II), núm. 102, Pàgs. 329-342. Barcelona: Societat d'Onomàstica; Institut Cartogràfic de Catalunya; Centre d'Estudis del Bages.

Pel que fa a l'etimologia de Manresa vegeu JAQUEMOT, Antoni (2006) «Manresa nom ibèric» a *Bulletí Interior. Societat d'Onomàstica*. XXVII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Manresa (Bages). 5 i 6-X-2001 (II), núm. 102, Pàgs. 267-275. Barcelona: Societat d'Onomàstica; Institut Cartogràfic de Catalunya; Centre d'Estudis del Bages. Pàgs. 267-275.

13 Vegeu, ARM AH 211 f. 178v. Citat per MULET RAMIS, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM SANCHO, Josep M. (1995) *La crisi de la vila de Sineu. Segle XV*. Sineu: Ajuntament de Sineu. Pàg. 233 i ARM Nicolau Tomàs T-498 f. 178-182v. Citat per MULET RAMIS, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM SANCHO, Josep M. (1996) *Sineu aixeca una nova església. Segle XVI*. Sineu: Ajuntament de Sineu. Pàg. 461-462. Vegeu, així mateix, aquest inventari de la possessió datat el 16 de març de 1522 i un altre del 28 de març de 1579 a BARCELÓ CRESPI, Maria (1999) «Alguns aspectes de la vida quotidiana a Manresa» a 3 *Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 Març 1998*. Mallorca: Mancomunitat Pla de Mallorca - Di7 Edició. Pàgs. 85-95. Citat també per ROSSELLÓ VAQUER (2002) *Noticiari de Llorito. Segles XIII-XX*. Mallorca: Ajuntament de Lloret de Vistalegre. Pàgs. 48, 49, 50, 51-54, 55, 60-61, que aporta, a més, diversos contractes de lloguer de Manresa: a Damià Oliver (27 d'agost de 1547); a Jordi Font de Sant Joan (7 de gener de 1551); a Joan Verger de Montuïri (9 d'abril de 1554); a Martí Pere Dalmau (21 de gener de 1561) i a Pere Joan Company de Montuïri (13 d'octubre de 1580).

L'alqueria canvià de nom quan fou venuda a Joanot Bauló, qui la traspasà el 1545 a Martí Font.¹⁴ A mitjan segle XVI, per tant, la possessió de Manresa es vincula a la família Font, àlies Roig, que la posseirà fins gairebé el segle XIX.

***RAHAL LOCOPLAN* → COPELANS**

Com ja s'ha dit, Gaspar Munar donava com a segura la continuïtat del rafal Locoplan (rafal del lloc pla), de 5 jovades, donat pel rei a Ponç Olzet i a cinc companys seus, amb la possessió de Son Bauló (Son Boló) que antigament s'anomenava *Manresa* i donà nom a tot el terme.¹⁵ Tot i així, la hipòtesi de Munar —recolzada en les opinions de Binimelis i la vinculació d'aquest rafal amb els homes de Manresa— que planteja la correspondència del rafal Locoplan amb l'alqueria Manresa ens resulta feble.¹⁶

A hores d'ara, disposam d'algunes referències documentals que permeten establir una nova línia de feina quant a la possible localització del rafal Locoplan. En primer lloc, *Locosilan*, *Ponzi de Salceto*, entre les *Hae sunt alqueriae quae non sunt populatae* que Alexandre Font identifica amb el rafal *Locoplan*, a Sixneu, de Ponz de Olzet.¹⁷ D'aquesta citació coetània al Llibre del Repartiment se'n desprèn, en primer lloc, que a diferència de Manresa, es tracta d'una unitat despoblada, encara que, i en segon lloc, estigui possiblement situada a la contrada si feim cas a la localització dins l'enumeració descriptiva d'un document que recull una mena d'itinerari.

Per altra part, a la segona meitat del segle XIV i a principis del XV, apareixen dues referències toponímiques que, a tall d'hipòtesi, podrien representar la continuïtat del topònim precatalà: el novembre de 1370, Jaume Pedró estableix a Jaume Tordera un hort amb una sinya i safareig i diversos arbres en el lloc dit *Copeles*, confrontant amb el camí de Manresa, pagarà 7 lliures anuals i tindrà condreates les parets, sinya, canal i safareig (ARM P-156 f. 74). Més endavant, el 16 de maig de 1408, aquest tros de terra, anomenat *Copelans*, era alou de Nicolau Rossinyol i confrontava amb el camí de Sineu a Manresa. Pere Gayà, hereu del seu

14 Vegeu ARM Nicolau Tomàs T-498 f. 178-182v, citat per MULET, ROSSELLÓ, SALOM. (1996) *Op. cit.* Pàg. 461-462 i transcrit a BARCELÓ CRESPI, M. (1999) *Op. cit.* Pàg. 88 i ARM. Prot. de Gabriel Sampol P.S. 1082 f. 69 v. Citat per MUNAR, G. (1975) *Op. cit.* Pàg. 24-25.

15 MUNAR, G. (1975) *Op. cit.* Pàg. 21.

16 Feim referència al *Rahal Locoplan*, *v jo et es den Ponz de Olzet ab v compa(n)jons* (10v), reiterat *Rahal Lacoplati .v. jo.* (58v) i que té la correspondència en el còdex llatí: *Rahal locoplan - .v. jo. est poncij de olzeto cum socijs suis .v* (8r) a SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 62 i 158 i a BUSQUETS y MULET, Jaime (1952) «El còdice latinoaràbig del Repartimiento de Mallorca (parte latina)» a *BSAL XXX*. Nums. 752-757. Pàgs. 724. Recollit igualment per POVEDA SÁNCHEZ, Angel (1979-1980) «Repertori de toponímia arabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels Arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)» a *Fontes Rerum Balearium* Volum III. Palma de Mallorca: Biblioteca Bartolomé March. Pàgs. 31. ROTGER, J. (1939) *Op. cit.* Pàg. 51, anota «Rahal Locoplan, de V jovades, a Ponç d'Olzet y cinc companys seus» (→, *Rahal Locoplan* [nom romanç], <<rafal Locoplan>> [del lloc pla?]). MULET; ROSSELLO; SALOM (1994) *Op. cit.* Pàg. 54, en fan la següent lectura: *Rafal Locoplan* (del lloc pla) de 80 quarterades a Ponç d'Olzet i cinc companys seus.

17 Vegeu FONT JAUME, Alexandre (2000) «Algunes observacions a l'entorn d'un document de delimitació de propietats de 1232» a *BSAL* 56. Pàg. 467. En el discurs descriptiu d'aquest document datat el 1232, *Locoplan* apareix entre el rafal Alpaizari i l'alqueria Almudayne, tots dins el terme de Sixneu.

pare, el retorna a la viuda Subirana del notari Arnau Pedró (ARM Arnau Gayà i Gabriel Real G-82 f. 66).¹⁸

La nostra hipòtesi consistiria en localitzar el lloc de Copelans en un indret proper a l'extrem sud de l'actual casc urbà de Llorito o als seus encontorns. Aquesta hipòtesi es fonamenta en diverses qüestions: en primer lloc, una localització sobre l'eix Sineu-Manresa, tot donant per cert que, avui per avui, la identificació de Manresa amb Benigalep és un fet contrastat i Manresa ha tingut continuïtat amb l'actual possessió de Son Boló (Bauló); en segon lloc, com veurem en parlar de Guatner, es tracta d'una propietat lligada a la família Pedró que a finals del segle XIV tenia propietats que confrontaven amb la cavalleria Guatners; finalment es tracta d'un indret pla (*locus planus*) i d'un espai irrigat, concretament d'un hort amb una infraestructura típica, de la qual avui en dia quedarien escasses però evidents romanalles a l'indret proposat (el pou, la cova del pou, dos safareigs en desús i una sínia desapareguda). S'hauria de tenir present, a més, la relació establerta per Munar a partir de Joan Binimelis que lliga Locoplan amb els Olzet i més concretament amb Pons Olzet.¹⁹

Com s'explicaria, però, la relació entre *Locoplan* i *Copelans*. Des del nostre punt de vista el topònim originari, en un procés de desaglutinació improcedent, es fragmentaria a partir de l'assimilació de la primera síl·laba a l'article neutre: *Lo coplan*. Un cop acceptada aquesta premissa, seria fàcilment explicable l'evolució *coplan* → *copelan*.²⁰

RAHAL HUACNER ALMAGZEN → GUATNER → [SON GOTENS]

Un altre cas de probable continuïtat toponímica és el de l'alqueria *Guatner*²¹ (1279), posteriorment documentada com a cavalleria *Guatners* (1343) o *Gotners* (1344) que, a tall d'hipòtesi, es podria relacionar amb el *Rahal Uaner Abenjuluz Alguazaria, iiii jo. et es den P. Martel* i el *Rahal Huacner Almagzen, v jornades, e es den Ponz de Olzet, ab v companys*, reiterats *Rahal Huagner Abenjuluz Abguastia .iiii. jo. i Rahal Huagner Abmagzen .v.*

18 Citat per MULET; ROSSELLÓ; SALOM (1994) *Op. cit.* Pàg. 132 i (1995) *Op. cit.* Pàg. 214.

19 Pel que fa a les propietats assignades a Pons Olzet, vegeu SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 53, 62 i 68.

20 AGUILÓ, Cosme (2002) *Toponímia i etimologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; UIB. (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver; 18) Pàgs. 234 i 244, cita *Locoplan* com a exemple de conservació de la [o] final esdevinguda medial per fonosintaxi com *Capocorb* o *Portopetro*, al temps que li atribueix particularitats de llenguatge prejaumí de base llatina que per comoditat s'ha anomenat mossàrab. Pel que fa a la desaglutinació podríem treure a col·lació com a exemples i contraexemples els casos, estudiats pel mateix autor, de *Lavanor* (Pàgs. 180-184) i de *Lofra* (Pàgs. 185-186). Guillem ROSSELLÓ BORDOY (2005) a «La recordança de l'Antiguitat clàssica en el Repartiment de Mallorca» a *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les illes Balears. XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma: Institut d'Estudis Balearics. Pàgs. 521-522, incorpora *Locoplan* dins el grup d'ètims tardollatins que apareixen en el Llibre del Repartiment pràcticament sense modificació (*locus planus*).

21 ROTGER, J. (1939) *Op. cit.* Pàg. 49, cita «Rahal Huacner Aben-Juluz Alguazaria (Wagner ibn Yuluz al-wastiyya), de IV jovades, a Pere Martell; Rahal Huacner Aben Juluz Arraya, (Wagner ibn Yuluz ar-ra'iyya) <<rafal Huacner del fill de Juluz propietat particular>>» i «Rafal Huacner Almagzen (Wagner al-mahzan), de V jovades, a Ponç d'Olzet i cinc companys seus. Rahal Huacner Almagzen, <<rafal Huacner del govern>>» MULET, ROSSELLÓ, SALOM (1994) *Op. cit.* Pàg. 49, a partir de la traducció catalana del còdex llatino aràbic feta per Busquets citen el Rafal Huacner Almagzen, (és anomenat «rafal Huacner del govern») de 80 quarterades, a Ponç Olzet i cinc companys seus i el Rafal Huacner Aben-Juluf Alguazaria, (Rafal Huacner del fill de Juluz, de propietat particular) de 64 quarterades, a Pere Martell.

jo. (58r), que apareixen així mateix en el còdex català del Llibre del Repartiment de Mallorca (9r i 9v).²²

Tot i que el nou topònim faci referència a un indret concret (*Son Gotens*) de localització imprecisa, el fet cert és que ha designat una cavalleria i les propietats que estaven sota la seva tutela fan part de les actuals terres lloritanes. Com veurem, la situació confrontant, per una part, amb el camí que des de Sineu va a Montuiri i, per altra, amb l'alqueria Manresa, així com els lligams amb les propietats des Colomer, Son Arrufat, Son Estela i Son Gacies així ho evidencien.²³

Molt poc temps després de la conquesta i el posterior repartiment, apareixen les primeres referències documentals d'una més que probable continuïtat toponímica. El 19 de setembre de 1256 Bernat Vidal adquireix el *rafal Huaune Jahuaranch* del terme de Sixneu per 2.000 sous reials (ARM ECR 344 f. 113 i 128v) i el 6 de febrer de 1279, Berenguer Arnau d'Illa, lloctinent reial, estableix a Bartomeu Mateu, tutor dels fills de Guillem Mateu, germà, una alqueria que el Rei té en el terme de Sisneu anomenada *Guatner* (ARM ECR 348 f. 336). Ja en el segle XIV, el 1r de març de 1343, els procuradors reials de Mallorca notifiquen a Berenguer Palau, Batle de Sineu, que han venuda a Bernat Malbosc, ciutadà, la cavalleria que fou de Ponç Llupià, en el lloc de *Guatners*, terme de Sineu, per 286 lliures i es mana al batle que el nou propietari sia posat en possessió corporal de la cavalleria (ACM. Perg. Núm. 8.787).²⁴ L'any següent, el 27 de febrer de 1344, el donzell Joan Desbac, reconeixia posseir la cavalleria que fou de Ponç Llupià, anomenada *Gotners*, que havia estat venuda pels procuradors reials.²⁵ El citat Joan Desbac la té per adquisició feta a Pere de Malbosc àlies *Vellà*. Confrontava amb el camí que des de Sineu va a Montuiri, l'alqueria Manresa i altres terres.²⁶

És destacable el fet que el topònim *Guatner* i les seves formes evolucionades perduren a la documentació al llarg dels segles XVI i XVII i àdhuc amb posterioritat, encara que no en podem determinar la localització precisa. A tall d'exemple, vegeu les següents citacions: dia 2 de setembre de 1511, els germans Lluç, Miquel i Gabriel Gelabert lloguen durant 5 anys a Lluç Gelabert, fill d'Antoni que habita a *Gotners*, tota la possessió anomenada Manresa.²⁷ Així mateix, ja durant el segle XVII, tenim alguns testimonis documentals: el 1601, *Joan real de gotnes, per terres i visindat pagarà 6 s.* (AMS. Cadastre 1601 2/4 f. 72); per altra part, en el testament atorgat el 13 de gener de 1633 per Margalida Real, filla de Juan Real i Magdalena Roselló, *quondam*, muller de Guillem Real de Juan de la possessió de *Gotnes*, tots del terme de la vila de Sineu. Elegí sepultura a l'església de Nostra Senyora del present lloc de Llorito (ARM. Not. Joan Torrens. Testaments 1605-1646. T. 106, f. 175); el 9

22 SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 59, 60 i 157.

23 Vegeu BIBILONI JAUME, Pau i RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2005) «Es Colomer i Son Estela (Llorito). Notes d'història i microtoponímia». *Jornades d'antroponímia i toponímia (2003-2004)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Pàgs. 245-262.

24 Citat per MULET, ROSSELLÓ, SALOM, (1994) *Op. cit.* Pàgs. 195, 22 i 99-100. Per al coneixement de la família Llupià vegeu *Gran Enciclopèdia Catalana* (1987) Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Vol 14, Pàg. 146-147, s.v. Llupià.

25 La successió de la cavalleria *Gotners* a mans de la família Desbac, des de 1383 fins a 1809, quedà fixada per Jaime DE OLEZA y DE ESPAÑA (1950) «Caballerías de Mallorca» a *BSAL*, XXX, núms 740-745. Pàg. 501.

26 ARM. ECR 1145, f.2. Citat per MULET, ROSSELLÓ, SALOM (1994) *Op. cit.* Pàg. 100. Novament citat per ROSSELLÓ VAQUER, R. (2002) *Op. cit.* Pàg. 35.

27 ARM. Not. Joan Gili G-174. fol. 36 i 37. Citat per ROSSELLÓ VAQUER, R. (2002) *Op. cit.* Pàg. 46.

de setembre de 1757, Joan Miquel Palou Antich de Llorac establia a Matheu Llabrés als *Barreta* del lloc de Llorito, davant el notari Miquel Morei, una «...*petiam terra et vinea tenoris quinque cortonorum parcem plus vel minus seu revera id quod est, scitam in districtu dicti loci de llorito de pertinentiis mea Possessionis numcupata Son Gacies, tenta sub allodio directoque dominio cabellaria dicta de Gonnes hareditatis Magnifici Caroli Joannis Baptista Desbach Domicelli de Majoricis [...] Confrontatam ex una parte cum Itinere Regio per quod a predicta villa de Sineu iter ad villa de Algayda, ex alia cum Itinere senderio stabilitorum, ex alia cum dicto Itinere senderio, et cum terra Antonii Gelabert als Puñal, et ex alia cum terra et vinea Petri Ferregut als. Roquet.*»²⁸ Finalment, el 20 de març de 1798, Gaietà Feliu, curador de l'herència i els béns de Carles Joan Desbac, cabrevà la cavalleria anomenada *den Gotens*, situada en el terme de la vila de Sineu, en el lloc de *Son Gotens*.²⁹

Pel que fa a la toponímia, Miquel Barceló, en un intent d'aportar alguns suggeriments d'identificació de topònims berbers de Mayûrqa, aportà una nova visió a l'origen toponímic del rahals Uaner/Huacner, situats al juz de Jijnau-Batra. Barceló, a partir d'Al-Bakrî, esmenta els Banû Wagmar entre les tribus Bagawata, seguidors fins el 420/1029 de les revelacions fetes a un <fals> profeta berber i fundador d'una dinastia. És plausible pensar que els Banû Wagmar que arribaren a Mayûrqa ho feren amb posterioritat a 420/1029. Per altra part, el mateix Barceló (1984: 121-127) apunta la possibilitat que ambdós rafals fessin part d'un conjunt de parelles d'explotacions agràries, els topònims de les quals són qualificats pels termes *makhzan* i *ra'iyya*.³⁰

Es tracta, en definitiva, d'una de les contades pervivències d'antroponímia berber. El *rahal Uaner Aben Yuluz alguazaria*, igualment transcrit com a *Rahal Huagner ab guastia* al Llibre del Repartiment, i que seria la interpretació del mot o terme originari *rahl Wagnâr ibn Yûluz al-(?)* o *rahl Wagnâr al-wasṭiyya* que traduïm com a *rafal de Wagner ibn Yuluz* o *rafal Wagner el d'enmig*. Per altra part, el *Rafal Huacner Almaczen* procediria de *rahl Wagnâr al-maḥzân*, que podríem traduir com a *rafal Wagner del maḥzân* o *del govern*.

RAHAL BENITAREF → SON MARRON

L'actual possessió de Son Marron està situada al nord de la carretera vella de Sineu (Ma-3011), entre els establiments de Son Gelabert, Son Ramon i es Castell d'Amós en el terme de Costitx; sa Casa Baixa, Son Suau, can Morret i Binitaref en el terme de Sineu. La probable continuïtat d'aquesta propietat amb alguna unitat agrícola anterior a la conquesta catalana ha anat parella a una substitució toponímica. En tot, però, a hores d'ara encara ens movem en el terreny de l'especulació. Primerament, com ja hem indicat, Gaspar Munar, en base al beneficiari G. Arnau(?), i seguint les tesis de Josep M. Quadrado, apuntava els rafals

28 Aquesta peça de terra apareix registrada al cadastre de 1759 amb un valor de 141 L, 13 s i 4 (AMS. Cadastres i estims 2/19. f 65.) i al de 1769, pel mateix valor, amb la denominació de *Cana Martina Alou des Bach* (AMS. Cadastre 1769. f. 424v).

29 DE OLEZA y DE ESPAÑA, J. (1950) *Op. cit.* Pàg. 501.

30 BARCELÓ, M. (1984) *Sobre Mayûrqa*. Palma de Mallorca: Museu de Mallorca. (Quaderns de Ca la Gran Cristiana; 2). Pàg. 112.

Beni Durri i Bilela (Rafals dels fills de Durri i Rafal Vilella), de 6 jovades cadascun, com a predecessors de les possessions de Son Joan Arnau i Son Marron. Bartomeu Mulet, Ramon Rosselló i Josep M. Salom mantenen aquesta mateixa tesi.³¹

Una segona hipòtesi apunta que l'origen de l'actual possessió de son Marron podria estar a l'antic rafal BENI-TAREF (rafal dels fills de Taref) de 144 quarterades, de les quals, 112 correspongueren a Domingo Clavel i les altres 32, a Berenguer de Sant Meliό.³² Aquesta segona proposta és seguida per la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, segons la qual, el 1232 era l'alqueria islàmica Binitaref que, en el Repartiment, correspongué a Ponç Arnau. Ja en el segle XIV, el 1450, els Arnau es repartiren la primitiva alqueria i de la divisió en resultaren les possessions denominades Binitaref, Son Joan Arnau i Son Marron, que correspongué a Pere Arnau.³³

Ambdues hipòtesis han estat analitzades per Alexandre Font, en un intent d'establir una localització del rafal Bilela del *ýuz* de Sineu. Segons el seu plantejament, més aviat estaria situat a Sant Joan en comptes de Sineu.³⁴ Així mateix, la discutible correspondència, proposada per Quadrado, entre *G. A. de Saragossa*, que fou qui rebé el rafal Bilela de 6 jovades segons el Llibre del Repartiment, i *Guillermo Arnaldo*, posen en qüestió la primera proposta. Per altra part, l'assignació, tant en el còdex llatí com en el còdex català, de Binitaref, rafal de 9 jovades, a Domingo Clavell (7 jovades) i al rei (2 jovades, que les cedí a Berenguer de Sant Meliό), en comptes de a Ponç Arnau, dificulten la continuïtat d'aquest rafal en Son Joan Arnau.

A la vista de les dues propostes, amb tota cautela, optaríem per un possible origen de Son Marron en el rafal de Binitaref, per sobre la identificació d'aquesta possessió i de Son

31 Joan ROTGER (1939) *Op. cit.* Pàgs. 52-53, fa els següents apunts: Rafal *Beni Durri* (Bani Durri), de VI jovades, a Guillem Arnau de Saragossa *Rahal Beni Durri*, <<rafal dels fills de Durri>> i *Rahal Bilela*, de VI jovades, al mateix, *Rahal Bilela* (Inom romanç), rafal vilella>>). Vegeu MUNAR, G. (1975) *Op. cit.* Pàg. 21 i MULET, ROSSELLÓ, SALOM, (1995) *Op. cit.* Pàg. 227.

32 Es tracta del *Rahal Benitaref, ix jo. e son daquestes den Domingo Clavel, vii jovades, e les autres ii del Senyor Rey, e donades an Bg. de Sent Melio* (9v i 10r), reiterat com a *Rahal Abenitarif. ix. jo.* (58r), que tendria la correspondència en el còdex llatí: *Rahal benitaref. viiij. - jo. et sunt ex istis Dominici clavel. vij. jouate et alie. ij. domini Regis et dedit. Bg. de sancto melione* (7v). Vegeu SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 60-61 i 157 i BUSQUETS, J. (1952) *Op. cit.* Pàg. 723. Vegeu igualment POVEDA SÁNCHEZ, Angel (1979-1980) «Repertori de toponímia arabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels Arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)» a *Fontes Rerum Balearium* Volumen III. Palma de Mallorca: Biblioteca Bartolomé March. Pàg. 23 que recull BENITAREF, Rah.; *Inau.*, RCLA f. 7v. Binitaref vell en *Corpus I*, p. 100.

Vegeu, així mateix, MULET, ROSSELLÓ, SALOM (1994) *Op. cit.* Pàg. 50. De *Binitaref* la *GEM* (1989-1998) vol. II, Pàg. 149-150, en registra dues entrades: una que es refereix a la possessió del terme de Sineu, situada entre Son Costa i Son Marron. Registrada com a rafal en el Llibre del Repartiment; i l'altra, amb el mateix topònim però seguit pel determinant *vell*, referit també a una possessió del terme de Sineu, situada entre Son Oliver i sa Casa Baixa. Aquests dos topònims també es recullen a l'índex de l'*Atlas de Gran Enciclopèdia de Mallorca* (1999) vol. XXII, amb les denominacions *Binitaref Nou* i *Binitaref Vell*.

33 *GEM* (1989-1998) vol. X, Pàg. 282-283 s.v. Son Marron. Aquesta hipotètica assignació a Ponç Arnau segurament es fa seguint les notícies donades per BOVER, Joaquín M. (1996) *Nobiliario Mallorquín*. Palma de Mallorca: José J. de Olañeta. Pàg. 36, que afirma: *Pedro Arnau ciudadano, en su testamento otorgado en 3 de mayo de 1473 ante Nicolas Costa notario, fundó un mayorazgo perpetuo agnativo de su hacienda llamada Son Marron en el distrito de Sineu, en cuyo documento que tenemos á la vista, se espresa que aquella quinta era una parte de la posesion que D. Jaime I dio en el reparto general de las tierras á Ponce Arnau su quinto abuelo.*

34 Vegeu FONT JAUME, Alexandre (1999) «Nòtules de toponímia llatina preislàmica. Composts i derivats de *villa* a Mallorca». *BSAL* 55 Pàgs. 78-79. Sobre Vilella, vegeu també ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1985) *Sant Joan, segles XIII-XIV. Notes històriques*. Sant Joan: Ajuntament de Sant Joan. Pàg. 84. Així mateix, per a la filiació santjoanera del rafal Bilela vegeu, sobretot, el detallat article de FRANCESC CANUTO BAUZÀ, Francesc (1994) «Toponímia santjoanera. El Pujol, l'antic rafal Bilela del llibre del Repartiment. I» a *Mel i Sucre*, núm. 163. Sant Joan: Obra Cultural Balear. Pàgs. 16-18, en el qual, a més d'una àmplia informació sobre el topònim VILELLA, incorpora dades històriques sobre aquesta propietat que abasten des de 1341 fins a 1864 i especialment CANUTO, Francesc (2000) *Op. cit.* Pàg. 203-204.

Joan Arnau amb els rafals islàmics Benidurri i Bilela. Les raons de la nostra tria bàsicament són les següents: en primer lloc, la molt probable identificació del rafal Bilela amb Vilella i amb el que actualment és el Pujol del Notari a Sant Joan. En segon lloc, des del nostre punt de vista, una de les possibles claus d'identificació entre el rafal Binitaref i les terres de l'actual possessió de Son Marron, és la concentració en un sol beneficiari, Bg. de Sent Meliò, de l'alqueria Cut Alcastel, el rafal Abnauabex, l'alqueria Abeniuluz i el rafal Binitaref. Aquesta concentració de propietats podria explicar la posterior agrupació de Binitaref, Son Marron i Son Joan Arnau en mans de la família Arnau. Finalment, la disposició contigua en el còdex català del Llibre del Repartiment de l'alqueria Castelló (9v) —identificada amb la que avui és contigua possessió de Son Joan Jaume— i el rafal Binitaref, front a la disposició dels rafals Benidurri i Bilela que apareixen inventariats prop de l'alqueria Almudaina, el rafal Axat i l'alqueria Orta (11r), ens decanten definitivament per aquesta opció.

Pel que fa al topònim *Son Marron*, des del nostre punt de vista, és evident que es tracta d'un antropotopònim, concretament un malnom, que com a tal ja apareix documentat el 1510. Concretament Jaume Gilabert *Marron* de Sineu i, novament, el 1784, Joan Puig-gròs *Marron*.³⁵ Quant a l'etimologia incerta d'aquest mot, Joan Coromines, apunta un origen àrab per al nom *Marvà*, que en el cas de Mallorca degué donar una forma diferent: *Maròn/Malòn*, que exemplifica amb noms de lloc de sa Pobla, Artà, el malnom de Manacor i, òbviament, amb Son Marron de Llorito.³⁶

Pel que fa a la possible toponímia precatalana del territori sobre el qual s'estendria Son Marron, Miquel Barceló a *Sobre Mayûrqa*, dedica un apartat a «De toponímia tribal i clànica berber a les illes orientals d'Al-Andalus» (1982), en què vincula l'origen toponímic del rahal Benitaref, dins el ÷uz de Ýiýnaw-Biþra, amb el clan dels Banû Tarif. Segons Barceló, Ibn Hazm fa esment d'un clan Banû Tarif, de la tribu Maşmûda instal·lats a la zona d'Osuna, identificació compartida per Al-Bakrî que els situa igualment en el territori Maşmûda tot limitant amb els agrupaments Sanþaþa, a la zona de Þanþa. A hores d'ara, ran de Son Marron, però ja dins el terme de Sineu, Binitaref és un topònim viu que designa una possessió amb els seus establiments on romanen restes d'un sistema de captació d'aigua de tradició andalusí que ha estat identificat com a una qanât.³⁷

ALQUERIA CUT ALCASTEL → CASTELLET → [SON JOAN ARNAU]

El tractament paral·lel que va donar Gaspar Munar als rafals Benidurri i Bilela a partir de la identificació amb el que serien les possessions de Son Marron i Son Joan Arnau, ens obliga a reiterar el plantejament exposat en parlar dels antecedents de Son Marron. En aquest cas però hem de partir d'una triple hipòtesi: en primer lloc, Gaspar Munar, identifi-

35 ROSSELLÓ VAQUER, R. (2002) *Op. cit.* Pàg. 45 i 107.

36 COROMINES; Joan (1994-1997) *Op. cit.* Vol. V, Pàg. 196 s.v. MARFÀ i MARVÀ.

37 Vegeu BARCELÓ, M. (1984) *Op. cit.* Pàg. 113 i BARCELÓ, M.; CARBONERO, M.A.; MARTÍ, R. i ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1986) *Les aigües cercades. Els qanât de l'illa de Mallorca*. Palma: Institut d'Estudis Balearics. Pàgs. 117-124.

ca les dues possessions amb els rafals Benidurri i Bilela.³⁸ Certament, entre els pobladors del *ÿuz* de *ÿiÿneu*, el còdex català del Llibre del Repartiment de Mallorca, cita el *Rahal Benidurri, vi jo. e es den G. de Zaragoza* i *Raab Bilela, vi jo. e es den G. de Zaragoza* (11r). Munar, en presentar la transcripció del Llibre del Repartiment de Mallorca, presa de l'obra de Joan Rotger *Orígens de Sineu*, cita textualment, *Rafal BENI-DURRI (Rafal dels fills de Durri). De 6 jovades. A Guillem Arnau de Saragossa* i *Rafal BILELA (Rafal Vilella). De 6 jovades. Al mateix*.³⁹

Per altra part, el topònim *Castellet*,⁴⁰ denominació medieval de Son Joan Arnau ignorada per Gaspar Munar, fa pensar en una segona hipotètica identificació amb l'*Alqueria Castello, x jo. et es den R. de Font* (9v)⁴¹ que en el còdex català, apareix contigua al *Rahal Benitaref*.⁴² Fins i tot, es podria plantejar una tercera opció que ens mena a pensar en una identificació amb l'*Alqueria Cut Alcastel* que, juntament amb *Rah. Abuaubex, alqueria Abeniluz* (Abenjuluz), *e son den Bn. de Melio de Barcelona, e son xii jovades e miga* (10r), apareixen contigües al *Rahal Alpaizari* i assignades al precitat Berenguer de Sent Meliò, beneficiari de *Benitaref*.⁴³

Si es confirmés la tercera hipòtesi, a partir d'aquesta identificació de la possessió *Castellet* amb l'*alqueria Cut Alcastel*, i tot seguint Miquel Barceló i Helena Kirchner, podríem lligar aquest indret a un patró d'assentament diferent al de les alqueries i rafals. Aquests autors, apunten com un altre element de poblament a considerar els *huṣūn* o les forteses. A Mallorca, tan sols es coneixen quatre forteses andalusines: la d'Alaró, la de Santueri (Felanitx), el castell del Rei (Pollença) i la de Randa o *Qastīl al-'Uyūn*. Al Repartiment editat

38 (1975) *Op. cit.* Pàg. 28.

39 Vegeu SOTO COMPANY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 63; MUNAR, G. (1975) *Op. cit.* Pàg. 161, apèndix I i Joan ROTGER (1939) *Op. cit.* Pàgs. 52-53. Aquesta lliure interpretació, presa de J. M. Quadrado, ha estat qüestionada per Alexandre Font que com ja hem vist quan parlàvem de Son Marron, per a aquest últim rafal, assenyalava una possible localització a la vila de Sant Joan. Vegeu FONT JAUME, Alexandre (1999) *Op. cit.* Pàgs. 65-84.

40 PÉREZ MARTÍNEZ, Llorenç (1963-1969) *Las visitas pastorales de don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca 1562-1572*. Palma de Mallorca: Ed. Lorenzo Pérez Martínez. Vol. I, Pàg. 110, Doc. 179), documenta aquesta primera denominació el 1565: *Juan Arnau, "mayor" de Sineu, pagaba 5 libras de censos, el dia de Navidad, por su posesión llamada Castellet seu alias Son Arnau*.

41 De fet, aquesta hipotètica identificació amb *Castelló* l'avançà Joan Binimelis a la seva *Història de Mallorca* (1593) que literalment esmenta: *A Ramon de Font la Alcaria Castallo, que es are de Juan Arnau ab 10 jouades* (20g). Feim servir la transcripció del còdex Serra-Cortada (còpia de Fortuny de Roescas) efectuada per Antoni M. Alcover i publicada al *BSAL* (1917) XVI, núm. 439. Pàg. 270, amb motiu del tercer centenari del traspàs del primer historiador de Mallorca.

42 Vegeu SOTO COMPANY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 60.

43 És possible pensar en una relació feudal que alhora i, tal com diu el Llibre del Repartiment, aquestes dues alqueries i aquest rafal fessin part d'una de les cavalleries de R. de Meaya. Antoni MUT CALAFELL i Guillem ROSSELLÓ BORDOY (1993) a *La Remenbrança... de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*. Palma de Mallorca: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. Pàgs. 166-167, atribueixen al porcioner R. de Mealla 21 cavalleries que suposaven el 0,297% de les cavalleries de la part reial.

La referència que apareix al còdex català del Llibre del Repartiment és la següent:

Aquestes son les alqueries les quals en .R. de M(e)aya del Seny(o)r Rey ac del terme de Sisneu p(e)r les sues cavaleries.

Caria Cut Alcastel .vi. jo.

Rahal Abnanabex .ii. jo.

Caraia Abenguluz .ii. jo. e miga, e son .iii. alqueries (60r). Vegeu SOTO COMPANY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 161. Segueix la versió llatina: *Alq. Cut alcastel. Rah. Abuaubex .Alq. abenjuluz. Et sunt bernardi haymirius (?) de Barchinona et sunt .xij. et media* (7v) BUSQUETS, J. (1952) *Op. cit.* Pàg. 724.

MULET, ROSSELLÓ, SALOM (1994) *Op. cit.* Pàgs. 53, 54 i 55, en fan la següent lectura: *Caria Cut-Al-Castel* (alqueria del castell), de 96 quarterades, a Ramon de Meaya; *Rafal Abu Nabez* (alqueria del castell) de 32 quarterades, a Ramon de Meaya; *Alqueria Cut-Al Castel* (rafal Abna Nabez i alqueria Abenjuluz, de 182 quarterades i mitja, a Bernat Aymeric de Barcelona; alqueria dels castells). *Rafal del fill de Nabez* i alqueria del fill de Juluz i *Caria Aben-Guluz*, de 44 quarterades, a Ramon de Meaya.

per Prósper de Bofarull, apareix una <alqueria cut Alcastel (Kūt al-qastīl) Raha Abnanabex Alcheria Abhenjulux>, de 12 jovades i mitja, en el terme de Sineu.⁴⁴

Segons el nostre parer, avui per avui, ens hauríem de decantar per la segona o la tercera hipòtesi i proposar com a predecessors de la possessió Castellet, les alqueries Castelló o Cut Alcastel, més que no els rafals Benidurri o Bilela que, com hem vist, al menys en el cas de Bilela, té localització contrastada. En ambdós casos (alqueria *Castelló* i alqueria *Cut Alcastel*) hi ha un seguit de factors coincidents que permeten una més o menys certa identificació: en primer lloc, una continuïtat fonètica i etimològica que en cada un dels casos hauria pogut donar lloc a *Castellet*;⁴⁵ la situació topogràfica de l'indret, la persistència d'una revenguda torre assimilable a una fortificació o castell i les restes arqueològiques donen indicis clars d'ocupació precatalana.⁴⁶ Així mateix, tant en un cas com en l'altre, hi ha una disposició documental en el Llibre del Repartiment de contigüïtat amb Binitaref en el cas de Castelló i amb Alpaizari en el cas de Cut Alcastel que, alhora, es corresponen amb una contigüïtat territorial. Per altra banda, en el cas de la hipòtesi del precedent en l'alqueria Castelló, s'ha de prendre en consideració la dada aportada per Joan B. Binimelis, mentre que en el cas de Cut Alcastel s'hauria de valorar la hipòtesi del possible *hişn* plantejada per Barceló i Kirshner.

Tot i la validesa d'ambdues hipòtesis, des del nostre punt de vista, ens decantaríem per l'opció de l'alqueria *Cut Alcastel*. Per una part, en funció, com veurem, de la localització de l'alqueria veïna de Castelló com a confrontant de Benigalep i per l'assignació a Berenguer de Sent Meliò igualment beneficiari, com hem vist, del rafal Binitaref i per una referència documental (1279) que lliga *Castell* —i no *Castelló*— amb els Arnau.⁴⁷

44 BARCELÓ, Miquel i KIRCHNER, Helena (1995) *Terra de Felanitx. Felanitx quan no ho era. Assentaments andalusins al territori de Felanitx*. Palma: Ajuntament de Felanitx; Universitat de les Illes Balears. Pàg. 24. Vegeu BOFARULL, Próspero de (1856) «Repartimientos de los Reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña», a *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona. Vol. XI. Pàg. 19.

45 Sobre el significat no hi ha dubtes. Es tracta de *kūt* que en àrab significa 'castell', 'torre', 'fort'. Pel que fa a *Cut alcastel*, considerem que es tracta d'una glosa o llicència reiterativa afegida per l'escrivà que a causa d'un limitat coneixement de la llengua hauria juxtaposat la forma àrab (*kūt*) a la llatina (*castel*).

46 L'ocupació territorial d'aquesta zona durant la prehistòria queda palesa a partir de l'existència de tres jaciments arqueològics: la cova de sa Pleta, corresponent al bronze antic, datada entre el 1700 i el 1100 a C; la cova des Xot, una cavitat d'enterrament del període talaiòtic, excavada amb dues columnes exemptes i datada entre el 1100 i el 123 aC i, finalment, el jaciment des Castellot del camp Vanrell. La presència d'aquest important claper, situat sobre un més ampli jaciment arqueològic denominat indistintament *es Castellot*, *es Castellet* o *es claper des Camp Vanrell* i plantat a la part central del *camp Vanrell*, ran de la carretera d'Algaida a Sineu (PM-313), tot i que no ha estat estudiat amb exhaustivitat, permet constatar una ocupació continuada des del talaiòtic fins a la dominació islàmica. El claper o tenassa, situat ben enmig del sementer, està envoltat de terra de cultiu on, en superfície, s'han localitzat abundoses restes de ceràmica d'ampli abast cronològic, així com pedres retocades i, fins i tot, dues moles circulars. A la part de llevant del jaciment, a un centenar de metres, es conserven les restes d'una sínia. Vegeu l'inventari de la Direcció General de Cultura i Servei del Patrimoni del Govern de les Illes Balears (Jaciment 22/004). Inventariat anteriorment per MASCARÓ PASARIUS, J. (1967) *Monumentos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Mallorca*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia. Direcció General de Bellas Artes.

47 El 1279, Berenguer Arnau d'Il·la estableix a Bartomeu Mateu, el rafal *Castell*, terme de Sisneu, amb cases i vinya; el solia tenir Pere Forn. Donarà la quarta part dels fruits: pa, vi, oli, lli, cànem i llegum. D'ara a tres anys plantarà una quarterada de vinya i farà cens d'un besant d'argent. Hi tindrà dos parells de bous arecs. Ha pagat 14 lliures i 6 sous d'entrada. Confronta amb honor de Guillem Cases, rafal del Rei anomenat Benihalef (Benitaref?) (ARM ECR 349 f. 98v).

RAHAL CULUJNA → LES TORTINES → [SON GELABERT]

Tot i que, com veurem, una de les zones amb més abundància de restes arqueològiques se situa al nord de l'actual casc urbà de Llorito, Gaspar Munar no publicà cap proposta de localització de topònims precatolans per a aquesta zona. Al Nord, les actuals possessions de Son Joan Jaume i de Son Gelabert (d'Alt i de Baix) s'identifiquen tradicionalment amb els topònims medievals de *l'Alqueria* i *Les Tortines* respectivament.⁴⁸

Fins ara, la toponímia islàmica d'aquesta part del terme ens era desconeguda, però la documentació referida als primers establiments de l'alqueria Benigalip ens ofereix indicis d'una possible identificació i, fins i tot, ens permet aventurar una primera proposta de la toponímia precatolana d'aquesta zona. Com hem pogut veure, el 12 de setembre de 1233, Bernat d'Ebrines dona a Oliver d'Utiel «*unam iovatam terre in alqueria de Benigalip in illo quartone quod affrontat ex una parte in honore Raymundi de Fonte et de alia in honore Jaquesii et de tertia parte in honore hominum Minorisze*» (ARM RP-XIII, núm. 23) i el 25 de febrer de 1234, el ja citat Bernat Ebrines o Ebrinis, donava en alou a Berenguer de Segarra una altra jovada de terra —tal vegada la mateixa— a l'alqueria Benigalip «*Unam jovatam terre in alcharia que dicitur Benigalip que est de portione hominum Minorise et affrontat ex una parte in honore Raimundi de Fonte et de alia parte in honore Jaquesii et de alia parte in domibus alcharie predictae et de alia parte in honore hominum Minorisse*» (ARM. RP-XIII, núm. 30).⁴⁹

A l'hora d'identificar els confrontants, sembla evident que les propietats de *Raimundi de Fonte* i de *Jaquesii* han de coincidir amb el text del llibre del Repartiment referit al rafal Culúnia i a l'alqueria Castelló: *Rahal Culujna, xii jo. et es den Jaques Sanz* (9v) i la *Alqueria Castello, x jo. et es den R. de Font* (9v), ambdós dins el terme de Sineu, i el primer reiterat com a *Rahal Culumina. .xii. jo. (58r)*.⁵⁰

Si això fos així, el rafal Culúnia i l'alqueria Castelló, dins el *ÿuz* de Sineu, confrontarien amb Benigalep, dins el *ÿuz* de Montuïri. Aquesta continuïtat territorial, ens mena a especular que l'alqueria Benigalip (posteriorment Manresa), després de la conquesta catalana, confrontaria amb Les Tortines i l'Alqueria, situades dins el terme de Sineu. Les raons, per tant, per a la identificació són en primer lloc de caràcter geogràfic. És evident que si es tracta de dues

48 Vegeu MUNAR, G. (1975) *Op. cit.* Pàgs. 27 i 30.

49 Citat per PÉREZ MARTÍNEZ, L. (1978c) «Corpus documental balear (IV). Reinado de Jaime I» a *Fuentes Rerum Balearium Volumen II Núm.3*. Palma de Mallorca: Biblioteca Bartolomé March. Pàgs. 217-218 i (1979-1980) «Corpus documental balear (V). Reinado de Jaime I» a *Fuentes Rerum Balearium Volumen III*. Palma de Mallorca: Biblioteca Bartolomé March. Pàg. 21. Ambdues referències han estat posteriorment citades per ROSSELLÓ VAQUER, R. (2002) *Op. cit.* Pàgs. 33 i 34.

50 Vegeu SOTO COMPANY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 60 i 157. A continuació segueix la versió llatina: *Rahal culujna (colonia) - .xii. jo. et est Jaquesij sancij. i Alq. Castello- .x. jo. et est R. de Fonte* (7v) BUSQUETS, J. (1952) *Op. cit.* Pàg. 723. Així mateix PAVEDA SÁNCHEZ, À. (1979-1980) *Op. cit.* Pàgs. 27 i 28, en fa les següents referències: CASTELLO, Alq.; *Inau.*, RCLA f. 7v Castelló i Castellot en *Corpus I*. P. 385. i CULUJNA, Rah.; *Inau.*, RCLA f. 7r *Corpus I* p. 404 i 415.

ROTGGER, J. (1939) *Op. cit.* Pàgs. 49-50, transcriu: *Rahal Culuína*, de XII jовades, a Jaume Sans. *Rahal Culuína* [nom romanç], <<rafal de la Colònia>> i *Alqueria Castello*, de X jовades, a Ramon de Font. *Cariat Castello* [nom romanç], <<alqueria Castelló o del castell>>. MULET, ROSSELLÓ, SALOM (1994) *Op. cit.* Pàgs. 53 i 55, en fan la següent transcripció: *Alqueria Castello*, (amb significat d'alqueria Castelló o del castell), de 160 quarterades, a Ramon de Font i Rafal Culuína (rafal de Colònia) de 192 quarterades, donat a Jaume Sans.

Guillem ROSSELLÓ BORDOY, (2005) «La recordança de l'Antiguitat clàssica en el Repartiment de Mallorca» a *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les illes Balears. XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma: Institut d'Estudis Balearics. Pàgs. 521-522, com en el cas de Locoplan, considera Castello (*castellum*) dins el grup dels ètims tardollatins que apareixen al Llibre del Repartiment sense gairebé modificacions.

porcions situades dins el òz de Sixneu han d'estar situades a tocar del quadrant nord-est del òz de Montueri, ocupat per l'alqueria Benigalep. Si, per altra part, el front oriental de Benigalep està ocupat per Cut Alcastel, Alpaizari i Abenizarrag Arraya, sembla adient orientar la mirada cap a tramuntana, cap a les terres ocupades per Les Tortines i l'Alqueria. A continuació, detallam altres raons que condueixen igualment a la identificació.

Pel que fa al possible origen toponímic del *Rahal Culujna*, Coromines i Mascaró donen una explicació breu on confirmen la coneguda etimologia llatina, COLONIA, com a nom d'herència mossàrab i que aporten indicis d'una toponímia preislàmica. De fet, en el Llibre del Repartiment figuren també el *rahal Culuinina Algarbia* i el *rahal Culunia Axarquia*, (57r) en el districte de Pollença, que són a la base de l'origen etimològic de Colonya.⁵¹

Al terme de Llorito, des del punt de vista de l'arqueologia, és evident una ocupació perllongada que podria haver donat lloc al topònim *Culujna*. Son Gelabert ha estat una zona amb presència humana significativa des de la prehistòria. La permanència de restes arqueològiques així ho testifica, al temps que ha esdevingut una font toponímica. Són remarcables el talaiot *des Velar* (ran de les cases de Son Gelabert de Baix), el conjunt de *ses Talaies* i *es Clapers* amb tres talaiots i altres restes; el talaiot de sa rota des Busqueret i el conjunt del talaiot de sa Pleta i el de s'Era de Son Gelabert d'Alt. Igualment són importants les troballes casuals de peces de bronze corresponents als primers períodes de colonització, així com les restes de construccions d'influència clàssica o tardoromana.⁵²

Dins les actuals possessions de Son Gelabert d'Alt i de Baix, hom hi pot localitzar una rica microtoponímia precatalana que permet especular en una continuïtat de l'ocupació del territori des de la prehistòria fins al període islàmic. A més dels ja esmentats *les Tortines*, *es Velar* i *ses Talaies*, són vius també *es Rafalot* i *es Tareols*.

51 Vegeu Coromines i Mascaró (1989) *Op. cit.* vol I Pàg. 110 s.v. Colonya, Vall de. Al respecte de COLLONIA, MUT CALAFELL; ROSSELLÓ-BORDOY (1993) *Op. cit.* Pàg. 149, el qualifiquen de pervivència d'un topònim anterior a l'època islàmica i fan referència al nostre rafal Culuína, corregit en Colonia, al districte de Sineu, als rahals Culúnia axarquia i el rahal Culúinina al garbia, el de llevant i el de ponent a Pollença i la referència de 1236 a Colonya que segurament correspon a Calonge, de Santanyí.

Per la seva part Guillem ROSSELLÓ (2005) *Op. cit.* Pàgs. 521-522, abunda en aquesta hipòtesi i, com en els casos precedents de Locoplan i Castell, considera CULUINA (*collonia*) dins el grup dels ètims tardollatins que apareixen al Llibre del Repartiment gairebé inalterats. Erròniament, la historiografia clàssica havia apuntat una relació entre la Culúina de Sineu, Pollentia i la Colonya pollencina.

BOVER, Joaquín M^a (1947) *Memoria de los pobladores de Mallorca después de la última conquista por D. Jaime I de Aragón y noticia de las heredades asignadas a cada uno de ellos en el Reparto General de la Isla sacada de varios códices, historias y documentos inéditos*. Palma: Editorial Mallorquina de Francisco Pons. Pàg. 162. En parlar de Jacques Sans, en deia: «natural de Marsella, ricohome por naturaleza y descendiente de los Condes de Ala en Sajonia. Cúpole en el reparto el rahal <<Culuña>>, de extensión de doce jovadas, en el término de Sineu. Hay quien cree y no sin fundamento, que dentro de esta propiedad tuvo su asiento la Colonia de Pollentia, tanto por la etimología del nombre que aún en el día se conserva y la posee D. Guillermo Ignacio Cifre y O'Ryan...»

52 De Son Gelabert procedeixen una escultura de bronze d'un voltor escapçat, una figura d'un braç amb túnica, la figura d'un guerrer i un casc de bronze. Vegeu GUAL CERDÓ, Joana M. (1999) «Bronzes antics de Llorito» a *3 Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 Març 1998*. Mallorca: Mancomunitat Pla de Mallorca - Di7 Edició. Pàgs. 73-77 i ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (1999) «Un lloret a l'exili. El bronze de Son Gelabert d'Alt» a *3 Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 Març 1998*. Mallorca: Mancomunitat Pla de Mallorca - Di7 Edició. Pàgs. 79-84.

Tal com apunten ORFILA i altres (1996) «Nuevas perspectivas entorno a la romanización de la isla de Mallorca: el mundo rural» a *Mayurqa*, 23 Pàgs. 9-30. Palma: Universitat de les Illes Balears, les abundoses restes de ceràmica clàssica a tots els jaciments citats, i paviments a ses Talaies i es Clapers, són indicis també de l'aprofitament de construccions més antigues per assantar colònies rurals romanes o tardoromanes.

Trobam paral·lels a múltiples indrets. A tall d'exemple vegeu els casos de Son Vives a Santanyí a AGUILÓ, Cosme (2002) *Toponímia i etimologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; UIB. (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver; 18). Pàgs. 69-71) o des Pujol a Sant Joan a CANUTO, F. (1994) *Op. cit.* Pàgs. 16-18.

Les Tortines, com a primer topònim que designa la propietat, apareix documentat a principis del segle XV, encara que les referències més abundoses són del segle XVI. Segons Ramon Rosselló, dia 20 març de l'any 1560, Joan Gelabert de la Creu, de les Tortines, reconeix deure dues quarteres de blat i una de xeixa. També a la segona meitat del segle XVI, els estims de la vila de Sineu donen la següent referència: *Joan Gelabert de las tortines possessio te en alou del magnifich mossen Barthomeu Font ciuteda quatre milia liures i las rotas son en dita possessio cinccentes liures, tot junt quatre milia i cinchcentes liures* (AMS. Estims 1578, 2/2/I, f.121v).⁵³

Pel que fa al topònim *Les Tortines*, de significació opaca, cabria pensar en una possible explicació a partir del descriptor de l'indret aturonat i amb evidents paral·lelismes amb noms que designen un lloc dalt d'un puig o turó. El mestre Joan Coromines conclou que aquests topònims deuen venir tots del sentit de turó, i d'un nom preromà emparentat amb el menorquí *Toro*, i amb tota la família del català *Turó*. Aquest mateix autor, juntament amb Mascaró, assevera que el nom de la muntanya menorquina és «sens dubte mossàrab i d'origen preromà, segurament amb el significat de 'turó, muntanya, altitud'. El mateix català *turó* és d'origen preromà i significa el mateix (...)». La perllongada i intensa ocupació de l'indret que s'evidencia a través de les restes arqueològiques, abundarien en la possibilitat d'una pervivència preromana d'aquest nom de lloc.⁵⁴

Per altra part, si prenem com a punt de referència la costa i les corbes que fa l'antic camí d'Inca a l'alçada de les cases de la possessió de Son Gelabert d'Alt, seria possible també pensar amb l'etimologia TORTÍS 'en les tortes, en els revolts', ablatiu plural amb valor de locatiu (recordeu Mortitx, Costitx, etc.) o també, segons Coromines, amb alguna relació amb TORT. No obstant això, aquest mot no és recollit per Domingo i Francàs (1997) a *Els noms de les formes del Relleu*. En una proposta totalment especulativa podria fer referència a la tortuositat de l'antic camí d'Inca en aquest indret.⁵⁵ Per tant, hi podria haver un triple origen etimològic: a més del llatí *tortís*, seria igualment possible el preromà *toro* —predecessor del català *turo*— o l'àrab *at-tur* (=roca). Les característiques orogràfiques de l'indret permeten totes les opcions.

D'aquest topònim, la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* en registra dues entrades: *Les Tortines* que fa referència a la possessió de Son Gelabert del terme de Llorito i *Ses Tortines*, antiga possessió del terme de Sineu propietat, l'any 1684, del senyor Joan Antic de Llorac que corresponen a la mateixa possessió.⁵⁶

Es Velar és un tancat de garriga d'aproximadament una quarterada d'extensió, plena de macs i pedres, situat a Son Gelabert de Baix, entre es camí de ses Cases, ses Cases, es camp Roig i es sementer de ses Pereres. Poblament de figueres de moro a la part sud. A la part nord de la tanca, gairebé annex a les cases, hi ha un jaciment arqueològic amb restes talaiòtiques

53 ROSSELLÓ VAQUER, R. (2002) *Op. cit.* Pàg. 54.

54 Vegeu COROMINES; Joan (1994-1997) *Op. cit.* Vol. VII, Pàg. 293 i ss. s.v. TOR i COROMINES, Joan i MASCARÓ PASSARIUS, J. (1989) *Op. cit.* Vol. I, Pàg. 278, s. v. TORO, el.

55 Vegeu COROMINES; MASCARÓ (1989) *Op. cit.* Pàg. 281 s.v. TORTITX. Un cert paral·lelisme el podríem trobar en el dit torrent de les Tortonyes, denominació del torrent de Sant Ignaci o torrent dels Predicadors a Manresa del Bages. Vegeu GASOL (2006: 14).

56 GEM (1989-1998) vol. XVII, Pàg. 263.

que segurament conformaven un poblat.⁵⁷ Des de la toponímia, *es Velar* i les seves variants ha esdevingut un mot comú, notablement estès a diversos indrets i contrades de l'illa, que en la seva definició duu implícita l'associació amb construccions megalítiques prehistòriques o, si més no, lligada a indrets amb presència generalitzada de restes arqueològiques. És precisament en aquesta vinculació, i concretament en la presència de restes de *villae* romanes, on s'ha basat una de les possibles etimologies. De fet, Cosme Aguiló, apunta com a origen més probable del mot en el llatí tardà VILLARE, derivat de VILLA. En aquesta mateixa línia, Francesc Canuto es mostra decidit partidari de l'arrel llatina per al topònim *Vilella* que, al seu parer, és també un diminutiu derivat de la *villae* romana. Un topònim que, en conseqüència, funciona com a indicador d'indrets on es localitzen antigues ocupacions humanes, les quals mostren clarament la petjada d'una intensa romanització. Aporta, així mateix, una variada mostra d'aquest topònim aspergit per l'illa i derivat del llatí tardà VILLARE: Valella/Vilella (Selva), es Velar (Algaida, Consell, Sencelles, Felanitx, Santanyí, Llorito, Manacor, Maria, Sineu...), el Vilar (Pollença), es Vilars (Inca), es Vilarets (Pollença), etc.⁵⁸

Tanmateix, aquesta hipòtesi sobre l'ètim de *vilella* o *velar*, que seria bo constatar amb una sistemàtica prospecció arqueològica, ha estat contrastada amb altres opinions com la de Joan Coromines, que atribueix l'origen del mot al *velar* o lloc de molins de vent (genèric de vela). Coromines maneja, però, una altra hipòtesi que establiria la procedència del mot en el plural arabitzat *belät*.⁵⁹ Semblant posicionament manté Guillem Rosselló Bordoy, per el qual el terme primigeni de *velar* seria l'àrab *al-balad* (el poble), encara que no descarta una prèvia vinculació del mot àrab amb l'ètim llatí.

Sigui quin sigui l'origen i l'ètim que ha generat aquest nom de lloc, en el nostre cas *es Velar*, a més d'estar situat dins terres de *Culuina* (Colònia) de clara ascendència romana, designa, com hem vist, una tanca en gran part ocupada per un jaciment arqueològic i un talaiot de presència destacada. Sembla també evident que l'indret continuà ocupat en el moment de la colonització romana i Lluís Amorós (1953) en descrigué una estatueta de bronze, divinitat bèl·lica de la Mallorca talaiòtica trobada en aquest poblat.

Ses Talaies designa un turó amb restes de poblat talaiòtic, situat a la part nord del sementer des Pou de Jurà, ran de la partió amb Son Gelabert Dalt. Conformava una mateixa unitat arqueològica amb les restes conegudes com *es Clapers* situades dins Son Gelabert Dalt. Es tracta d'un conjunt de clapers, alguns dels quals oculten estructures constructives, entre d'altres un talaiot de planta circular.⁶⁰

57 Vegeu l'inventari de la Direcció General de Cultura i Servei del Patrimoni del Govern de les Illes Balears (Jaciment 22/008). Inventariat anteriorment per MASCARÓ PASARIUS, J. (1967) *Monumentos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Mallorca*. Pàg. 61. -02. X. 0473. Son Gelabert de Baix (Es Velar) (IV) 19-4 i. Així mateix, recullen aquest topònim: el *Mapa Topogràfic Balear* (1990-1993) 1:5.000, i el *Mapa de Normes Subsidiàries -aprovació inicial- d'elements d'interès històric artístic de l'Ajuntament de Lloret de Vista Alegre* (1997) 1:10.000.

58 Vegeu AGUILÓ, Cosme (2002) *Op. cit.* Pàg. 70 i CANUTO, Francesc (2000) *Op. cit.* Pàg. 203. Per constatar la difusió d'aquest topònim és suficient veure MASCARÓ PASARIUS, J. (1962-1967) *Corpus de toponímia de Mallorca*. Palma: Gráficas Miramar. Vol. VI, Pàg. 2996 s.v. VELAR, Es o Vol VI, Pàg. 3044 s.v. Vilar, El; o bé la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (1989-1998) [GEM]. Vol. 18, Pàg. 55 s.v. VELAR, Es o s.v. VILAR, El.

59 Vegeu COROMINES, Joan (1994-1997) *Op. cit.* Vol. VII, Pàg. 451 s.v. VELAR.

60 Vegeu l'inventari de la Direcció General de Cultura i Servei del Patrimoni del Govern de les Illes Balears (Jaciment 22/009). Inventariat anteriorment per MASCARÓ PASARIUS, J. (1967) *Op. cit.* Pàg. 61. -02. A. 0474. Son Gelabert de Dalt (Ses Talaies) (IV) 19-4 h.

Es Rafalot designa una zona repartida entre les possessions de Son Gelabert d'Alt i de Baix: dins Son Gelabert d'Alt, identifica un sementer d'unes 6 quarterades d'extensió i dins Son Gelabert de Baix un conjunt de dues tanques d'aproximadament una quarterada cada una, així com alguns establiments. Aquest topònim, que ultrapassa l'actual límit de Son Gelabert, segurament és anterior a la parcel·lació. Possiblement originat en el topònim antic *La dita possessio y rafal de aquella 9.000£* (AMS. *Cadastrre 1615*, 1/7, f. 678).

Es Tareols designa, per una part, una barraca de paret seca situada dins sa Pleta de Son Gelabert de Baix i, per altra banda, una zona a la part septentrional de la Comuna.⁶¹

ALQUERIA CASTELLÓ → L'ALQUERIA → [SON JOAN JAUME]

Els mateixos arguments que ens han servit per a la identificació del rahal *Culunia* amb Les Tortines (Son Gelabert), ens aporten arguments per proposar una possible identificació de l'alqueria Castelló que en el Llibre del Repartiment apareix referenciada com *Alqueria Castello, x jo. et es den R. de Font* (9v), amb el topònim de *l'Alqueria*, que actualment es correspon amb *Son Joan Jaume*.⁶²

Ja s'ha esmentat que el rafal *Culunia* i l'alqueria Castelló se situarien al nord/nord-est de l'alqueria Benigalip. Aquesta possible localització es podria veure reforçada per diversos factors: en primer lloc, en el Llibre del Repartiment, l'alqueria *Castelló* [Son Joan Jaume] apareix contigua al rahal *Benitaref* [Son Marron], una continuïtat que es repeteix sobre el terreny; en segon lloc, a la toponímia postmedieval l'alqueria *Castelló* se converteix en *l'Alqueria*, tot perdent el qualificatiu *Castelló* en un recurs que podria interpretar-se com una estratègia de diferenciació o singularització toponímica respecte a la propietat veïna *Castellet* (*Alqueria Cut Alcastel*).

En definitiva, quan ens referim a l'alqueria Castelló, parlem d'una alqueria que s'entendria entre l'alqueria Benigalip, el rahal *Culunia*, el rahal *Benitaref*, l'alqueria *Cut Alcastel* i el rahal *Locoplan*. Tot i que no romanen restes conegudes de l'ocupació islàmica, s'ha de tenir present l'existència d'un possible espai irrigat a les immediacions del que avui coneixem com *s'Hort* i *es pou de Jurà* (ant. *Jussà*).

Des del punt de vista toponímic, sembla clar que l'alqueria *Castello* hauria tingut l'origen en la *al-qarya castellum* (alqueria castell). Un mot de clara filiació preislàmica que faria part d'aquest notable conjunt de pervivències toponímiques de la nostra localitat.

61 Aquest topònim està recollit al *Mapa Topogràfic Balear* (1990-1993) 1:5.000, i el *Mapa de Normes Subsidiàries - aprovació inicial- d'elements d'interès històric artístic de l'Ajuntament de Lloret de Vista Alegre* (1997) 1:10.000 recullen aquest topònim.

62 Vegeu SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 60. A continuació segueix la versió llatina: *Alq. Castello- .x. jo. et est R. de Fonte* (7v) BUSQUETS, J. (1952) *Op. cit.* Pàg. 723. Així mateix POVEDA SÁNCHEZ, À. (1979-1980) *Op. cit.* Pàg. 27, en fa la següent referència: CASTELLO, Alq.; *Inau.*, RCLA f. 7v Castelló i Castellet en *Corpus* I, P. 385. MULET, ROSSELLÓ, SALOM (1994) *Op. cit.* Pàg. 53, en fan la següent transcripció: Alqueria Castello (amb significat d'alqueria Castelló o del castell), de 160 quarterades, a Ramon de Font. COROMINES, J. (1994-1997) *Op. cit.* Vol. III, Pàg. 322, esmenta que a les Illes aquest nom a penes ha existit, tot i així cita una església dita Casteió a Sóller i una petita partida a la sortida del poble de Maria.

RAHAL ALPAIZARI → PAIXARÍ

La més ben acceptada proposta d'identificació dels topònims islàmics plantejada per Munar (1975) és la de *Paixarí* que, per una simple assimilació fonètica, tradicionalment s'ha fet derivar del *rahal Alpaizari*.⁶³ Aquesta hipòtesi però, tot i ser plenament compartida, requereix d'una anàlisi crítica que ens mena, si més no, a observar dues qüestions:

En primer lloc, hem de reconèixer que ha estat precisament a través de la toponímia que s'ha vinculat l'actual possessió de Paixarí amb el rafal Alpaizari que apareix documentat al Llibre del Repartiment: *Rahal Alpaizari, iiii jo. e es den A. Reg de Lerida* (10r). Això no obstant, de la lectura del Llibre del Repartiment, no es pot obviar que, contigus a l'apunt anterior, apareixen també el *Rahal Alpumilet Alpaizari, iiii jovades. et es den Cayna(n)* (10r-10v) i el *Rahal Abenfarix Alpayzari, iiii jovades, e es del Senyor Rey, e donalo an P. de Palau* (10v).⁶⁴ Aquestes anotacions es reiteren dins el bloc de *Aquestes son les alqueries les quals lo Senyor ha en Sineu e en los seus termens p(er) p(ar)t sua. Rahal Alpaqzari .iiii. jo.* (58v); *Rahal Aben Sanx Alpaizari .iiii. jo.* (58v).⁶⁵

Ens trobam, per tant, davant tres rafals que en conjunt sumen 12 jovades i que hipotèticament s'estenien, de nord a sud, des del torrent de Llorac fins al puig de sa Bastida i, de llevant a ponent, des del puig de Reig fins al puig de ses Algorfes i Llorac. Pocs anys després de la conquesta, a la documentació apareixen les primeres referències als tres rafals citats que donen indicis per a la seva localització, alhora que permeten detectar algunes pervivències toponímiques. El 12 de gener de 1235, el rei Pere dóna en alou franc a Pere Ortís, cavaller, la meitat de l'alqueria Corbera, terme de Sixneu, de 7 jovades i el rafal *Abensanx* de 4 jovades. El 1241, dit Ortís ven dites terres a Arnau Pucuví per 810 sous malgoresos (ACM perg. Núm. 8.571). Tres anys més tard, el 31 de setembre de 1238, Pere rei de Mallorca, dóna en alou franc a Pere Ortís el rafal *Alquema* que fou del sarraí Abincortig de 4 jovades, terme de Sineu. Confronta amb el rafal *Abinxan* que també li ho va donar, alqueria *Penela*, alqueria de Bernat Sanç dita *Abennaxer*, alqueria d'Arnau Palau dita *el Puig* (ARM Capbreu Magnats núm. 1.145 f. 27v). Tres anys més tard, el 15 de febrer de 1241, Àries Yvanyes dóna durant 4 esplets a Martí Sanex (o Sanç) de Navarra 2 rafals: *Alcoma* i *Abenxanx*, terme de Sixneu, amb 4 parells de bous, 3 relles i arades (ARM ECR 342 f. 17v). L'any següent, el 15 de novembre de 1242, Guillem de Torrela, tutor de Saurina, filla d'Arnau Palau, per decret del Rei Pere de Mallorca i del bisbe Ramon, ven a Àries Yvanyes cavaller, en alou franc, l'alqueria *Bastida* i *el Puig*, ju-

63 Vegeu Munar G. (1975) *Op. cit.* A tall d'exemple, BOVER, Joaquín M^a (1947) *Memoria de los pobladores de Mallorca después de la última conquista por D. Jaime I de Aragón y noticia de las heredades asignadas a cada uno de ellos en el Reparto General de la Isla sacada de varios códices, historias y documentos inéditos*. Palma: Editorial Mallorquina de Francisco Pons. Pàg. 145, en parlar d'Arnau Reg, natural de Lleida, afirma: «cúpole en el reparto el rahal <<Alpaizari>>, hoy <<Paxeri>>, de cuatro jovadas en el término de Sineu.» Aquesta mateixa hipòtesi és compartida per Francesc CANUTO (2000) *Op. cit.* Pàg. 193.

64 Vegeu Munar G. (1975) *Op. cit.* Pàgs. 20 i 21. SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 61-62. Fa constar que Bofarull transcriu *Alpumilet* per *Alpinnilet* i *Abenfarix* per *Abensanx*. Al còdex llatí tenim la següent correspondència: *Rahal Alpaizari (alpaiçari) - .iiii. jo. et est A. Reg de ylerda. Rahal alpinnilet alpaizari, iiii. jo. et est Caynani*. A més del *Rahal Abensanx alpaizari (alpaiçari) - .iiij. jo et est domini Regis et dedit. p. palazi*. (8r) a BUSQUETS, J. (1952) *Op. cit.* Pàg. 724.

65 Vegeu SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 158. MULET, ROSSELLÓ, SALOM, (1994) *Op. cit.* Pàgs. 50, 54 i 55, a partir de la traducció del còdex llatí anoten; Rafal Aben-Sanx Alpaizari (rafal del fill de Sanç Alpaizari) de 64 quarterades a Pere de Palau; Rafal Alpinnilet Alpaizari (rafal del penyalet) de 64 quarterades, a Cainan i Rafal Alpaizari (Rafal de Peixerí), de 64 quarterades a Arnau Reg.

risdicció del bisbe de Mallorca. Més l'alqueria *Pinela* jurisdicció de l'infant, totes en el terme de Sineu. Més la meitat de l'alqueria Murtich en el mateix terme, amb cases, camps, arbres i terres. Preu 400 morabetins alfonsins (ARM Capbreu Magnats núm. 1.145 f. 29).⁶⁶

Aquestes primeres referències permeten, encara que a tall d'hipòtesi, establir una seqüència cronològica que dona les claus de la continuïtat territorial i toponímica. D'aquesta manera, en el cas del *Rahal Abenfarix Alpayzari* (*Rahal abensanx alpayzari* en el còdex llatí), a través de la continuïtat de la propietat, inicialment assignada a Pere Palau, es podria relacionar amb la Bastida i el Puig.⁶⁷ Per altra part, el *Rahal Alpumilet Alpaizar* (*Rahal alpinnilet alpaizari* en el còdex llatí), a partir de l'evolució toponímica (*Penela* → *Pinela*), podria identificar-se amb l'actual *Pinyella*, una partida de terra situada entre Son Sineu i sa Bastida dins el terme de Sant Joan.⁶⁸

Finalment, pel que fa al *Rahal Alpaizari*, d'acord amb el que plantejà Gaspar Munar, a partir de l'assimilació fonètica i la pervivència del llinatge *Reg* del beneficiari en el topònim *es Puig de Reig*, el podríem identificar amb el topònim de l'actual possessió de *Paixarí*. En aquest cas, però, un cop acceptada l'evolució des del rafal Alpaizari cap a la possessió de *Paixarí*, la discussió se centra en el fet que l'actual possessió coincideixi plenament amb l'antic rafal. És probable que Alpaizari donàs nom a una àrea actualment ocupada per diverses propietats que s'estenien entre Llorac, Son Mas, es Colomer, Son Joan Arnau, el torrent de Son Fangos, el Puig de Reig, ses Algorfes, Son Brondo i Son Munar.

Pel que fa als topònims probablement sorgits per segregació del *Rahal alpaizari* o *alpaqzari* que podem identificar amb el *rahal al-bizzâri* (rafal del falconer), hem de tenir presents dos casos que al nom genèric hi afegeixen un determinant: en primer lloc, el *Rahal Alpumilet Alpaizari* que s'hauria originat en el *rahal alpumilet al-bizzâr*, amb el terme *alpumilet* intercalat de significació opaca (rafal (?) del falconer). Això no obstant, la documentació feudal aporta, si més no, indicis sobre l'evolució del mot: Alpumilet/alpinnilet (1232) → Penela (1238) → Pinela (1242) que hauria donat lloc al topònim actual *Pinyella*. Segons Francesc Canuto, fa referència a una partida de terra situada entre el puig homònim i el torrent des Pont de sa Llova. Segons el mateix autor, aquest nom significa 'penya o roca petita' i deriva del mot antic *pena* que prové del nom comú llatí *pinna* 'roca, penyal', el diminutiu del qual (*pinnella*) és el que faria referència a l'espai geogràfic en qüestió. A partir d'aquest plantejament ens trobaríem davant una altra pervivència toponímica preislàmica que lligaria el diminutiu llatí *PINNELLA* amb el rafal *ALPINNILET ALPAIZARI* (rafal del penyalet del falconer). D'aquest topònim trobam altres homònims arreu del domini lingüístic: *Pinella* (Dènia), les *Penelles* (la Noguera), *Pina* (Algaida), les *Penelles* (Cocentaina), etc.⁶⁹ En segon lloc, el *Rahal Aben Sanx alpaizari* seria la transliteració de *rahal Ibn Saný al-bizzâr*, traduït com a *rafal d'Ibn Sanx el falconer*.

66 Vegeu MULET, ROSSELLÓ, SALOM, (1994) *Op. cit.* Pàgs. 59, 61 i 195.

67 Vegeu ROSSELLÓ VAQUER (1985) *Op. cit.* Pàgs. 89-91.

68 Vegeu MASCARÓ PASARIUS, J. (1967) *Op. cit.* Vol. VI, Pàg. 2960 s.v. Turó d'En Pinyella, es. (152 m) i *GEM* (1989-1998) vol. XIII, Pàg. 149 s.v. Pinyella, Turó de. De 154 m. d'altitud, situat al terme de Sant Joan, entre els puigs Negre, de Sant Nofre i de Son Pastereta. Ambdues obres cartografiën aquest turó: Mascaró en el sector núm. 28 A-4 i la *GEM* al full 36 de l'Atlas. Agraïm igualment la informació facilitada per Francesc CANUTO que ens confirma la localització d'aquesta partida de terra i la pervivència del topònim.

69 Francesc CANUTO (2000) *Op. cit.* Pàg. 184.

A través de la documentació posterior al Llibre del Repartiment hom pot constatar, així mateix, certes pervivències de toponímia o microtoponímia àrab. Aquest és el cas del *rafal Alque-ma* que perviu en aquestes primerenques referències documentals. El citat *rafal Alque-ma* fou del sarraí Abincortig i tenia quatre jovades d'extensió. El 1241 apareix documentat com a *rafal Alcoma* i podria haver donat lloc al topònim actual de *ses Comes de Paixarí*, situades entre aquesta possessió, sa rota d'en Palem, ses Algorfes i es pinar des Moro de la possessió de Son Brondo.

La variació Alque-ma/Alcoma permet especular sobre una doble arrel originària. En primer lloc, *al-yâmiyya* que donaria lloc al rafal de la mesquida (?) i en segon lloc, *al-kûma* que traduiríem com la muntanyola petita. Ambdues opcions són plausibles encara que el caràcter accidentat del terreny ens decantaria per l'opció orogràfica.

RAHAL ABENIZARRAG ARRAYA → LLORAC

Com hem vist al principi, Gaspar Munar identificava el rafal Alabiat (Rafal Blanc), consignat a Guillem Llorac de Tarragona, que s'hauria mantingut a través del nom del consignatari i hauria donat lloc al topònim *Llorac*. Es tracta del *Rahal Alabiath*, *iiii jo. e es den G. Lorach de Tarrega* (11v) que apareix novament ressenyat a l'inventari de les propietats reials dins el terme de Sineu: *Rahal Alabiat .iiii. jo. (59r)* i *Aquestes son del terme de Sineu. Rahal Alabiat .iiii. jo. (61r)*.⁷⁰

Aquesta identificació però, que no té menys força que altres que puguin ser proposades, pot ser qüestionada a partir de la mateixa existència d'altres propietats consignades al mateix beneficiari dins el ÿuz de Ýiýneu. Aquest seria, probablement, el cas del *Rahal Abenizarrag Arraya*, *v. jo. e es den G. Loreg.* (10v), possiblement el mateix personatge amb una diferència de grafia en el llinatge (*G. Lorach/ G. Loreg*), vinculat al *Rahal Abenizarragx Abenagzen*, *vi jo. et es den Jouan Lorda e necobran(e) lo Rei ii jovades.* (10v).⁷¹

Des del nostre punt de vista, seria possible mantenir la hipòtesi de Gaspar Munar quant a la persistència de *Llorac* a partir de l'antropònim *G. Lorach de Tarrega / G. de lorag tarrachone* o bé, a partir de *G. Loreg*. Tot i així, el fet que els dos rafals *Abenizarrag* en el

70 Vegeu MUNAR, G (1975) *Op. cit.* Pàgs. 21 i 29 i SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 64, 159 i 163. La correspondència al còdex llatí és el *Rahal alabiat - .iiii. jo. est. G. de lorag tarrachone (?) (9r)* BUSQUETS, J (1952) *Op. cit.* Pàg. 725. MULET, ROSSELLÓ, SALOM, (1994) *Op. cit.* Pàg. 55, en fan la següent lectura: Rafal Alabiath (rafal blanc) de 48 quarterades a Guillem Lorag de Tarragona. Àngel POVEDA SÁNCHEZ, (1979-1980) *Op. cit.* Pàg. 88, cita ALABIAT, Rah.; *Inau.*, RCLA f. 9r.

71 SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 62. Ambdós es corresponen als *Rahal abenizarrag arraya .v. jo. est G. Loreg.* i al *Rahal abenizarragx (abenicarragx) abenagzen (almagzen) .vj. jouatas et est Johannis lordan et recuperavit Rex. ij. jo. (8r)* a BUSQUETS, J (1952) *Op. cit.* Pàg. 724.

MULET, ROSSELLÓ, SALOM, (1994) *Op. cit.* Pàgs. 48 i 49, en fan la següent lectura: Rafal Abeni-Zarrag Aben-Aggen (rafals dels fills de zarrag del Govern) de 96 quarterades a Joan Kordà [sic] però d'aquestes el Rei en va recuperar 32 quarterades i el Rafal Abeni-Zarrag Arraya (dels fills de Zarrag de propietat particular) de 80 quarterades, a Guillem Loreg.

Àngel POVEDA SÁNCHEZ (1979-1980) *Op. cit.* Pàg. 86, cita ABENIZARRAG ARRAYA, Rah., *Inau.*, RCLA f. 8r. (RCLQ: Abenirazzaq) i ABENIZARRAGX (ABENICARRAGX) ABENAGZEN (ALMAGZEN), Rah., *Inau.*, RCLA f. 8r.

Llibre del Repartiment, tot seguint una certa lògica enumerativa, apareguin inventariats entre el rafal Alpaizari i el rafal Locoplan (10r-10v) ens fa decantar per aquesta segona opció.

Pel que fa a l'origen toponímic d'aquests dos últims rafals, en tenim una proposta de Miquel Barceló que els relaciona amb el clan dels Zūrāy que Ibn Hawqal enumera entre les tribus Zanāta. La forma Zūrāy es propera al nom propi femení Zûrag/Zûreg i, molt probablement, ambdues formes siguin derivacions de Tâzûrâgt, nom femení berber i ben documentat al segle III/IX.⁷² Així mateix, com ja hem vist en el cas de *Huacner*, els *Rahal Abenizarrag Arraya* i *Abenizarragx Abenagzen* farien part dels cinc parells d'exploracions agràries contingudes al *Llibre del Repartiment* amb topònims qualificats pels termes *maḥzan* i *ra'iyya*.⁷³

ALQUERIA ATTURR → LA TORRASSA → [SON MIRALLES]

Un altre possible pervivència de toponímia precatalana és la de l'alqueria Atturr,⁷⁴ situada dins el districte de Montuèri, que podria haver donat lloc a La Torrassa, posteriorment coneguda com Son Miralles. El fet que estigui situada dins el terme de Montuèri explica que no fos objecte d'atenció per part de Gaspar Munar. La seva situació, després del repartiment, estaria entre Llorac, Son Brondo, Sabor, Son Berenguer, Manresa/Son Bauló i la Font Figuera.

És possible especular, per tant, que confrontàs amb l'alqueria Benigalep amb la que hauria tingut en comú els beneficiaris. Com s'ha dit, el 20 de setembre de 1231, el lloctinent del Rei dóna a Berenguer de Santa Coloma i Mateu Cella el rafal Benigalip i el rafal Axabet, de 8 jovades i situats en el terme de Montuèri.⁷⁵

Les referències documentals de l'alqueria Atturr posteriors a la conquesta catalana a les que hem pogut accedir són escasses. El 1249, en Berenguer [de Santa Coloma?] dóna a Jac Serra una porció de terra que té en el Rahal Athur, alqueria del terme de Montuèri.⁷⁶ A partir d'aquesta referència, la continuïtat toponímica és pura especulació fins arribar a

72 BARCELÓ, M. (1984) *Op. cit.* Pàg. 111.

73 BARCELÓ, M. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 121-127 i sobre els Zurag a Felanitx vegeu BARCELÓ, M.; KIRCHNER, H. (1995) *Op. cit.* Pàgs. 11-12 i 53-54.

74 Pel que fa a l'alqueria Atturr, en tenim les següents referències: *Aquestes son les alqueries en lo terme de Montuèri. les quals lo Senyor Rey ha en lo terme de Montuèri per part sua.* (63v). *Alqueria Attur .viii. jo.* (64v) a SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 168 i 170.

75 Extret de l'Arxiu Safortesa núm. 3.086 i recollit per BOVER, J.M. (1858: XVI, 22). Citat per MULET, ROSSELLÓ, SALOM (1994) *Op. cit.* Pàg. 45 i posteriorment per ROSSELLÓ VAQUER, R. (2002) *Op. cit.* Pàg. 33.

Efectivament, en el Llibre del Repartiment, apareix la següent anotació: *Del terme de Montuèri. Aquests son los pobladors los quals son poblats en lo terme de Munthuèri, els noms dels pobladors e de les alqueries* (17v).

Rahal Axebeb, vi jo. es den Bg. de Senta Coloma, e den Matheu de Cella (20r). *Alqueria Atturr, viii jo. es den Bg. de Senta Coloma, e den Matheu de Cella* (20v). Vegeu SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 76 i 81-82.

BOFARULL (1856) *Op. cit.* Pàg. 32 en dóna la següent transcripció: *Alcheria Attur: VIII jo. Est Br. de Sancta Columba et Mathei de Cella* i BUSQUETS (1952) *Op. cit.* Pàg. 736. *Alq. Attuir – viij. jo. est. .bg. de sancta columba et Mathei de cella.*

76 Aquesta imprecisa referència l'aporta Catalina VERGER i FERRER (2001) *Montuèri, passatges d'història. Segles XIII-XIX.* Montuèri: Ajuntament de Montuèri. Pàg. 323.

mitjan segle XVI, quan s'evidencia l'origen de la substitució toponímica que donà lloc a Son Miralles: *Michel Miralles, cases y terras de la sua possessio dita la torrassa en alou de mº rafel morla mercader, quatre milia liures i mossen rafel morla mercader alou te de la possessio dita la torrassa de michel miralles de Sineu, quatrecentes liures* (AMS. Estims 1578, f. 124 i 166)

Des del punt de vista toponímic *La Torrassa* se podria haver generat en el mot *Ṭūr* (roca) aplicant, tal com diu Guillem Rosselló, el mecanisme de substitució que tants desastres etimològics ha produït i que ha donat lloc al nom de moltes finques que encara avui mantenen la denominació de torre, i que en la major part dels casos tot conservant tal nom, no tenen ni han tingut mai cap torre. De fet, a les terres ocupades avui pels establiments de la possessió de Son Miralles no hi coneixem restes de cap torre o construcció de caràcter defensiu.⁷⁷

Finalment, si repassam la proposta inicial d'identificació de Gaspar Munar, constatarem que hi ha tres topònims precatalans que, avui per avui, ens resulten de difícil localització. Es tracta del rahal Beni Durri, l'alqueria o rahal Dayat Almarchi Libamonti i el rahal Alabiath.

En el cas del rahal Benidurri, com hem vist, Gaspar Munar l'aparellava al rahal Bilela i els identificava amb les possessions actuals de Son Marron i Son Joan Arnau.⁷⁸ La identificació d'ambdues possessions amb el rahal Beni Taref i l'alqueria Cut Alcastel, així com la localització del rahal Bilela a Sant Joan invaliden la proposta. Des del punt de vista de la toponímia, el Rahal Benidurri o Beni Durri⁷⁹ seria la transliteració en el document feudal del *raḥl Banī Dūrri* que hauríem de traduir com a *rafal dels Banû Durri*. Es tracta d'un topònim de nissaga clànica com Banû Tarif, Banû Galip o Banû Zarrag.

L'alqueria o rahal Dayat Almarchi Libamonti, com ja hem esmentat, Gaspar Munar, per semblança fonètica, l'associava a la cova d'en Deinat, situada a l'extrem de ponent de la Comuna. Aquesta proposta, però, no passa de ser una referència especulativa. Aquesta propietat té com a peculiaritat que en les dues citacions en el llibre del Repartiment apareix documentada indistintament com a alqueria i rafal: *Alqueria Dayat Almarchi Libamonti, v jo. e es den Balager tender* (10v) i *Rahal Dayat Almarig Libamati vi jo.* (58v).⁸⁰ Seria un dels topònims àrabs classificables de forma segura dins el grup que tenen la seva arrel en el món de l'arquitectura i la construcció: *Daya Almarchi Li Ba Monti* en el qual es combinaria una *ḍay'at al-mar'y* que podríem traduir com a 'llogaret de la plana', amb la pervivència llatina *monti*.⁸¹ Aquesta pervivència, que apareix en el llibre del Repartiment

77 ROSSELLÓ BORDOY, G. (2005) *Op. cit.* Pàg. 524. Segons COROMINES, J. (1994-1997) *Op. cit.* Vol. III, Pàg. 77 i, precisament, a partir de l'*Alcheria Rahal Athtur* del terme de Montuïri (recollit al Llibre del Repartiment), no queda gaire dubte sobre el significat 'rafal de la muntanya': *taur* (plural *aṭuâr*) <<mons magnus>>, mot que en altres diccionaris clàssics revesteix la forma *aṭuâr*. I en aquesta forma ha donat diversos noms de lloc menorquins i mallorquins com *Toraixa*; sense descartar del tot la possibilitat que es tracti de l'àrab *taur* <<bos>> <<toro, buey>>.

78 MUNAR, G (1975) *Op. cit.* Pàg. 21. Així mateix, Munar, en presentar la transcripció del llibre del Repartiment de Mallorca (Pàg. 161, apèndix 1), cita textualment, *Rafal BENI-DURRI (Rafal dels fills de Durri). De 6 jovades. A Guillem Arnau de Saragossa*

79 SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 63, cita el *Rahal Benidurri, vi jo. e es den G. de Zaragoza i Raab Bilela, vi jo. e es den G. de Zaragoza* (11r). Joan ROTGER (1939) *Op. cit.* Pàgs. 52-53, fa els següent apunt: *Rafal Beni Durri, de VI jovades, a Guillem Arnau de Saragossa (Rahal Beni Durri, <<rafal dels fills de Durri>>).*

80 SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 62 i 158.

81 Vegeu COROMINES, Joan i MASCARÓ PASSARIUS, J. (1989) *Op. cit.* Vol. I, Pàgs. 14-15 s.v. *ADDAIA*.

de forma individualitzada als districtes de Sineu i Petra (10v i 61r), s'afegeix a l'elevat nombre de fòssils lingüístics d'arrel llatina que perduraren durant la dominació islàmica a la part central de l'illa. El seu origen no planteja dubtes: *monti* del llatí *mons* que hem de traduir com a 'muntanya'.⁸²

En últim lloc, el rahal Alabiat, que apareix ressenyat en tres ocasions al llibre del Repartiment: *Rahal Alabiath, iiii jo. e es den G. Lorach de Tarrega* (11v), *Rahal Alabiat .iiii. jo.* (59r) i *Aquestes son del terme de Sineu. Rahal Alabiat .iiii. jo.* (61r).⁸³ Gaspar Munar identificava el rafal Alabiat (Rafal Blanc), consignat a Guillem Llorac de Tarragona [sic], amb el topònim actual de Llorac que s'hauria originat a partir del nom del consignatari. Com hem vist, però, l'existència també de G. Loreg vinculat al *Rahal Abenizarrag Arraya* (10v)⁸⁴ i la disposició en el llibre del Repartiment entre els rafals Alpaizari i Locoplan fan dubtar de la proposta inicial de localització. Aquesta opacitat quant a la localització es contraposa però a la transparència terminològica: *Rahal Alabiath* és la transliteració correcta de *al-abyād* = el blanc. Ho hauríem de traduir, per tant, com a *rafal Blanc* de localització desconeguda.

CONCLUSIONS

Les qüestions plantejades fins aquí permeten extreure tot un seguit de conclusions que podem agrupar en tres blocs: conclusions que afecten els aspectes estrictament toponímics, un segon grup referit a les propostes de localització de cada un dels topònims identificats i, finalment, algunes deduccions o hipòtesis de caràcter més aviat interpretatiu sobre la realitat territorial durant el segle XIII.

Pel que fa als topònims, en primer lloc disposam d'una nova visió de les permanències, continuïtats i discontinuïtats que, a la llum de les noves dades, altera substancialment la proposta de Gaspar Munar (1975). La nova proposta es presenta a continuació en un quadre esquemàtic on a la primera columna tenim els topònims recollits en el Llibre del Repartiment (1232), a la segona columna la proposta de Munar (1975) i a la tercera, la proposta que ara presentam (2007).

82 ROSSELLÓ BORDOY, G. (2005) *Op. cit.* Pàg. 522.

83 SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàgs. 64, 159 i 163. La correspondència al còdex llatí és el *Rahal alabiat - .iiii. jo. est. G. de lorag tarrachone (?)* (9r) BUSQUETS, J. (1952) *Op. cit.* Pàg. 725. MULET, ROSSELLÓ, SALOM, (1994) *Op. cit.* Pàg. 55, en fan la següent lectura: Rafal Alabiath (rafal blanc) de 48 quarterades a Guillem Lorag de Tarragona. Àngel POVEDA SÁNCHEZ, (1979-1980) *Op. cit.* Pàg. 88, cita ALABIAT, Rah., *Inau.*, RCLA f. 9r.

84 SOTO COMPANYY, R. (1984) *Op. cit.* Pàg. 62 i BUSQUETS, J. (1952) *Op. cit.* Pàg. 724.

MULET, ROSSELLÓ, SALOM, (1994) *Op. cit.* Pàgs. 48 i 49, en fan la següent lectura: Rafal Abeni-Zarrag Aben-Aggen (rafals dels fills de zarrag del Govern) de 96 quarterades a Joan Kordà [sic] però d'aquestes el Rei en va recuperar 32 quarterades i el Rafal Abeni-Zarrag Arraya (dels fills de Zarrag de propietat particular) de 80 quarterades, a Guillem Loreg.

Àngel POVEDA SÁNCHEZ (1979-1980) *Op. cit.* Pàg. 86, cita ABENIZARRAG ARRAYA, Rah., *Inau.*, RCLA f. 8r. (RCLQ: Abenirazzaq) i ABENIZARRAGX (ABENICARRAGX) ABENAGZEN (ALMAGZEN), Rah., *Inau.*, RCLA f. 8r.

1232	1975	2007
·Rahal Uaner Abenjuluk Alguazaria ·Rahal Huacner Almagzen	[...]	Son Gotens
·Rahal Culujna	[...]	Les Tortines [Son Gelabert]
·Alqueria Castello	[...]	L'Alqueria [Son Joan Jaume]
·Rahal Benitaref	[...]	Son Marron
·Alqueria Cut Alcastel	[...]	Castellet [Son Joan Arnau]
·Rahal Alpaizari	Paixarí	Paixarí
·Rahal Alpumilet Alpaizari	[...]	Pinyella (Sant Joan)
·Rahal Abenizarrag Arraya ·RahalAbenizarragx Abenagzen	[...]	Llorac
·Rahal Locoplan	Manresa	Copelans
·Alquería Dayat Almarchi Libamonti	Cova d'en Deinat	[...]
·Rahal Abenfarix Alpayzari	[...]	[...]
·Rahal Axat	Rafal Aixat (Llorito)	Rafal Axat (Montuiri)
·Rahal Benidurri	Son Marron	[...]
·Raab Bilela	Son Joan Arnau	Vilella (Sant Joan)
·Rahal Alabiath	Llorac	[...]
·Alqueria Benigalep	[...]	Manresa [Son Bauló]
·Alqueria Atturr	[...]	La Torrassa [Son Miralles]

Un cop identificats els topònims que apareixen en el Llibre del Repartiment que es relacionen o s'han relacionat amb el territori actualment ocupat pel terme de Llorito, procedim a plantejar quin és el seu origen. Tot prenent de referència els articles de Guillem Rosselló (2005), Miquel Barceló (1984) i especialment les aportacions d'Àngel Poveda (1980 i 1985-1986), constatam que una part considerable dels noms de lloc recollits són antropònims, originats a partir de la toponímia tribal berber i de la toponímia clànica; comptam així mateix amb un petit nombre de topònims descriptius i, finalment, un conjunt molt notable de noms d'origen preislàmic.

Dins el conjunt dels antropònims, en primer lloc, hem pogut identificar una referència tribal d'origen berber: els Banū Wagnār (Bargawāta) amb els topònims *Rahal Uaner*

Abenjuluz Alguazaria (4 jovades) i *Rahal Huacner Almagzen* (5 jovades); un nom de persona: *ibn Sanÿ al-bizzārī* que hauria donat lloc al *Rahal Aben Sanx Alpaizari* i quatre noms de nissaga clànica: els Banū Zūrāÿ (Zanāta) amb els *Rahal Abeniz Banū Tarīf* amb el *Rahal Benitaref* (9 jovades), els Banū Dūrrī amb *Rahal Benidurri* (6 jovades) i els Banū Gālib amb l'*Alqueria Benigalep* (20 jovades). En aquest cas, el nom té un sentit de pertinença i el seu significat literal és 'els fills de...' (*Banū* plur. d'*Ibn*) al que s'afegeix el nom de l'avantpassat que és considerat comú al *qawm* o grup. Aquests *qawm* es caracteritzen inicialment per l'endogàmia i sobretot per les pràctiques agnàtiques.⁸⁵

En segon terme, dins el conjunt dels topònims de caràcter descriptiu tenim l'*Alqueria Dayat Almarchi Libamonti* (6 jovades) [alqueria del llogaret de la plana del fill de Monti], *Rahal Axat* (4 jovades) [rafal de la ribera] i el *Rahal Alabiath* (3 jovades) [rafal blanc]. A més, hauríem de considerar també els tres topònims que incorporen el mot *Alpaizari* [*al-bizzār* = el falconer] que, òbviament fa referència a un ofici: *Rahal Alpaizari* [rafal del falconer], *Rahal Alpumilet Alpaizari* [rafal del penyalet del falconer] i *Rahal Abenfarix Alpayzari* [rafal d'Ibn Sanÿ el falconer].

Finalment, una evidència que es desprèn de l'anàlisi toponímica és la relativa importància i el pes específic que tenen els noms preislàmics en el conjunt de topònims recollits en el Llibre del Repartiment a la contrada lloritana. Unes pervivències que fan efectiu «el record de l'antiguitat clàssica a partir de les pervivències toponímiques que, malgrat fossin residuals, es conservaren vigents a Mallorca al llarg de tres segles de convivència amb l'Islam».⁸⁶ Guillem Rosselló apunta que dins el bloc de topònims originats a partir de pervivències anteriors a la presència islàmica hi ha 76 referències, que suposen el 5,10% dels noms de lloc que apareixen en el Llibre del Repartiment. Nosaltres n'hem detectats set: el *Rahal Culujna* (12 jovades), l'*Alqueria Castello* (10 jovades), l'*Alqueria Cut Alcastel* (12,5 jovades), el *Rahal Alpumilet Alpaizari* (4 jovades), el *Rahal Locoplan* (5 jovades), el *Raab Bilela* (6 jovades) i l'*Alqueria Attur* (8 jovades), als que segurament hi podem sumar *es Velar*, un topònim menor, i *Les Tortines* que hauria substituït el topònim *Rahal Culujna*. Aquestes dades ens situen en un 9,21% del total. Un percentatge relativament alt que hauríem de relacionar amb l'abundosa presència de restes arqueològiques i, tal vegada, a una menor penetració lingüística o cultural islàmica.

Les propostes de localització de cada un dels topònims identificats comporten encara una bona dosi d'especulació. Això no obstant, i amb totes les cauteles necessàries, a partir de la toponímia del repartiment plantejam una possible reconstrucció del territori. A continuació relacionam les deu unitats territorials que d'alguna manera, a partir del repartiment, donen lloc a propietats o simplement a territoris subjectes a algun lligam feudal. Com a qüestions prèvies a destacar, s'ha de fer esment de l'existència de dues parelles qualificades pels termes *maḥzan* i *ra'iyya* que, sembla, implicaven una contigüïtat territorial i una certa unitat fiscal (*Rahal Uaner Abenjuluz Alguazaria* / *Rahal Huacner Almagzen* i *Rahal Abenizarrag Arraya* / *Rahal Abenizarragx Abenagzen*). Igualment hem de comptar amb el bloc conformat

85 Vegeu POVEDA SÁNCHEZ, Angel (1980) «Introducción al estudio de la toponímia árabe-musulmana de Mayúrqā según la documentación de los archivos de la Ciudad de Mallorca (1232-1276)» a *Awrāq* Núm. 3. Madrid: Instituto Hispano-Árabe de Cultura. Pàg. 82.

86 RÓSSELLÓ BORDOY, G. (2005) *Op. cit.* Pàg. 517.

per l'Alqueria Cut Alcastel, el Rah. Abnaubex i l'Alqueria Abenniluz que feien part de la cavalleria de R. de Meaya i en conjunt sumaven una extensió de 12,5 jovades. En aquest cas, Cut Alcastel hauria tingut continuïtat en Castellet (posteriorment Son Joan Arnau), però desconexem la situació del rafal Abnaubex i de l'alqueria Abenniluz.

Topònim	Jovades	Quarterades	Beneficiari
·Rahal Uaner Abenjuluz Alguazaria	5,0	80,0	P. Martel
·Rahal Huacner Almagzen	4,0	64,0	Ponz de Olzet ab v. companyons
·Rahal Culujna	12,0	192,0	Jaques Sans
·Alqueria Castello	10,0	160,0	R. de Font
·Rahal Benitaref	9,0	144,0	D. Clavel > Ber. de Sant Melió
·Alqueria Cut Alcastel ·Rah. Abnaubex ·Alqueria Abenniluz	12,5	200,0	B. de Sent Meliό de Barcelona
·Rahal Alpaizari	4,0	64,0	A. Reg de Lerida
·Rahal Abenizarrag Arraya	5,0	80,0	G. Loreg
·Rahal Abenizarragx Abenagzen	6,0	96,0	Jouan Lorda
·Rahal Locoplan	5,0	80,0	Ponz de Olzet ab v. companyons
·Alqueria Benigalep	20,0	320,0	Homens de Manresa
·Alqueria Atturr	8,0	128,0	Bg. de Senta Coloma i Matheu de Cella
TOTAL	100,5	1.608,0	

Una de les primeres conclusions que extreim a l'entorn de la localització i la possible continuïtat d'aquestes unitats territorials és el fet que dues d'elles estan situades dins el òz de Muntÿ: l'alqueria Benigalep i l'alqueria Atturr amb 28 jovades (448 quarterades). Aquestes dues alqueries ocuparien, des del nostre punt de vista, la meitat sudoccidental de l'actual terme (18,2% de la superfície actual).

La continuïtat provada de Benigalip en Manresa, primer, i en Son Bauló després, permetria definir el límit oriental d'aquesta alqueria cap a la part central de l'actual terme de Llorito, gairebé coincidint amb l'actual nucli urbà. L'alqueria Atturr, amb la seva suposada continuïtat en La Torrassa i després Son Miralles, ocuparia la falca entre Benigalip i Sabor que, a la part de Llevant, acabaria a la font Figuera i al Rahal Abenizarrag Arraya (posteriorment Llorac). Si es confirmàs la situació i la partió nord oriental de les alqueries Benigalip i Atturr es podria situar el límit entre els aẓzā de Ẓiẓnaw-Biṭra i Muntūy.

El fet documentat que part de les terres de l'alqueria Benigalip confronten amb les propietats de Jaques Sans i de R. de Font, permet plantejar la situació del rafal Culujna i de l'Alqueria Castello, dins el ẓuz de Ẓiẓnaw-Biṭra. Aquesta proposta es reforça a partir de l'existència d'abundoses restes arqueològiques i pervivències toponímiques que permeten especular sobre la continuïtat del rafal Culujna en Les Tortines (Son Gelabert) i de l'alqueria Castelló en l'Alqueria (Son Joan Jaume). Ambdues unitats territorials se situarien a la part nord de Benigalip.

La pervivència del topònim Benitaref fa pensar en la possible segregació d'una part del rafal islàmic que hauria donat lloc a Son Marron, assignat a B. de Sant Meliό, el mateix beneficiari de l'alqueria Cut Alcastel que hauria tingut continuïtat toponímica en Castellet (Son Joan Arnau). Ambdues unitats territorials precatalanes mantingueren una estreta relació fins a l'edat moderna arran de la vinculació amb la nissaga dels Arnau.

El Rahal Uaner Abenjuzulz Alguazaria i el Rahal Huacner Almagzen tingueren continuïtat toponímica en Guatner, el nom d'una cavalleria de la qual feien part les possessions d'es Colomer, Son Estela i Son Gacies a la part de llevant de l'actual terme municipal. Sembla, així mateix, que aquest topònim medieval donà lloc a Son Gotens, un nom de lloc a hores d'ara ignot però que presumiblement designava un indret proper a la partió entre Sineu i Llorito.

La semblança fonètica entre el rafal Alpaizari i el nom de la possessió de Paixarí, ha mantingut una tradició de continuïtat assumible, reforçada per la pervivència del nom del beneficiari en el veí puig de Reig.

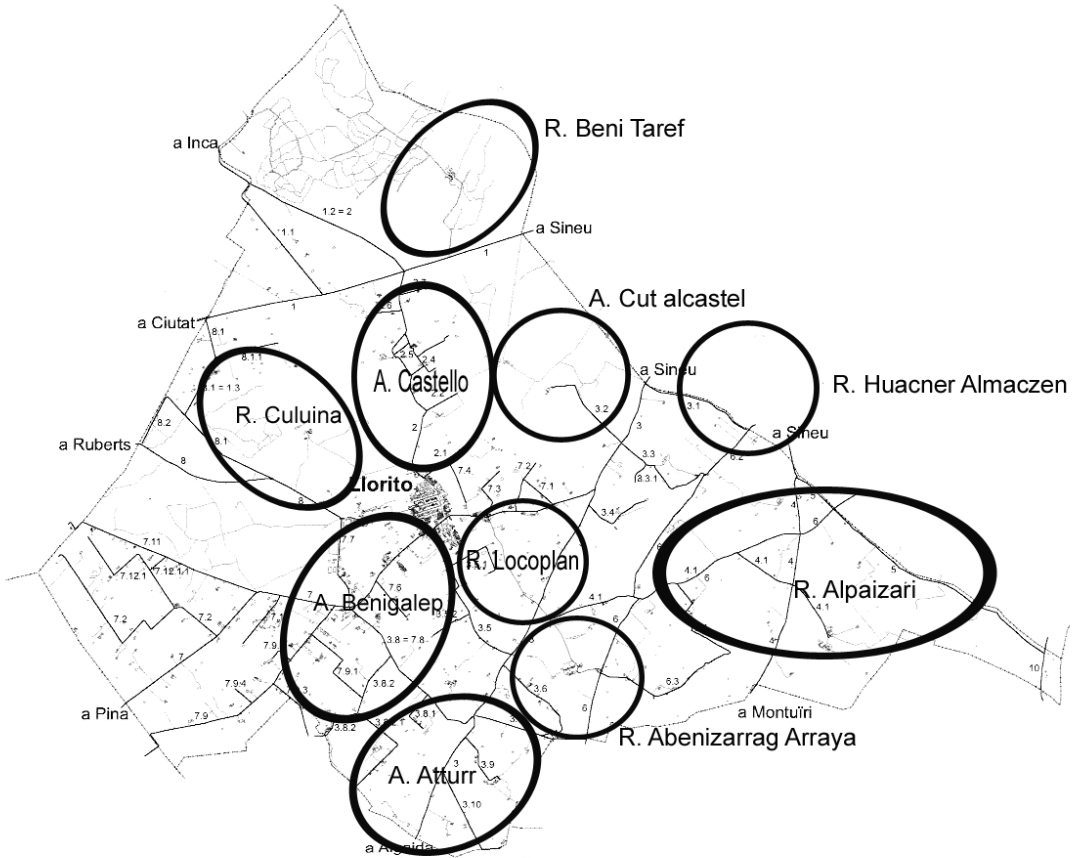
La probable pervivència en l'actual topònim Llorac del beneficiari del Rahal Benizarrag Arraya, que fa colla amb el rafal Abenizarragx Abenagzen, i la disposició entre els rafals Alpaizari i Locoplan ens han fet prioritzar per sobre l'opció d'identificar l'actual Llorac amb el rafal Alabiath, tal com plantejà Gaspar Munar en el seu dia.

Finalment, el rafal Locoplan, presumptament derivat en Copelan(s) l'hem pogut documentar ran de l'eix viari que, en el segle XIV, unia Sineu amb Manresa, presumiblement a migjorn de l'actual casc urbà de Llorito.

Així mateix, encara que clarament fora dels actuals límits de les terres lloritanes, creim haver aportat elements per a la localització del Rahal Alpumilet Alpaizari, al nord del terme de Sant Joan on ha perviscut el topònim Pinyella; el rafal Axat que es manté encara com a topònim viu dins el terme de Montuiri i el rafal Bilela que donà lloc a Vilella (Sant Joan), actualment denominada el Pujol des Notari. Igualment, sense poder presentar una alternativa, hem deslocalitzat l'alqueria Dayat Almarchi Libamonti, el rafal Benidurri i el rafal Alabiath que Gaspar Munar havia identificat amb la zona de la cova d'en Deinat, Son Marron o Son Joan Arnau i Llorac, respectivament.

Tot retornant als topònims hipotèticament situats dins l'actual terme de Llorito, hem de parlar de 14 unitats territorials (9 rafals i 5 alqueries) que es distribuïrien en un 64,2% de

Proposta de localització de la toponímia precatalana a Llorito.

rafals front al 35,7% d'alqueries. L'extensió mitjana de cada una de les explotacions seria de 7,17 jovades, és a dir, 114,85 quarterades. Pel que fa a la mitjana de l'extensió dels rafals seria de 6,25 jovades (100 quarterades), front a les 12,62 jovades (202 quarterades) de les alqueries. El total de la superfície de les alqueries i rafals identificats apujaria a 100,5 jovades que equivaldrien a 1.608 quarterades (1.142 Ha).

Si comparem aquests resultats amb les propostes d'Àngel Poveda (1985-86: 265) sobre l'economia agrària del juz' de Jijnû-Bytra, veim que considerant l'extensió de l'actual terme de Llorito (1.739 Ha = 2.449 quarterades), el percentatge obtingut és del 65,66% de la terra conreada, proporció que sobrepassa el 61% calculat per al juz' de Jijnû-Bytra i més que duplica la mitjana calculada per a tota la illa (30%).⁸⁷

Així mateix, pel que fa a la tipologia de les explotacions, igual com passa a la resta del ÷u de ÷i÷naw-Bi÷ra, hi ha una clara preponderància dels rafals (64,2%) sobre les alqueries (35,7%). Aquesta realitat és precisament contrària al que es produeix a la resta de l'illa on l'explotació tipificada com a alqueria és clarament predominant. Pel que fa a l'extensió mitjana dels rafals veim que, tal com ja avançava Poveda,⁸⁸ és clarament superior a la mitjana de la totalitat dels rafals de Mayûrqa: 6,25 jovades front a 4,33 jovades de la mitjana. Igualment succeeix amb les alqueries que en el territori estudiat assoleixen una extensió mitjana de 12,62 jovades front a les 7,37 jovades de l'illa.

Una altra possible lectura del territori és que hipotèticament la majoria de rafals estarien dins el ÷u de ÷i÷naw-Bi÷ra. De fet, tots els rafals i les alqueries Castelló i Cut Alcastel estaven dins el terme de Sineu, mentre que les alqueries Atturr i Benigalep estarien dins el ÷u de Muntÿ. Un altre fet destacable és que d'aquests rafals n'hi ha dues parelles qualificades pels termes ma÷zan i ra'iyya. Es tracta, per una part, del *rahal Huacner Abenjuluz Alguazara* i del *rahal Huacner Almagzen* i, per altra, del *rahal Abenizarrag Arraya* i *Abenizarragx Abenagzen* que farien part d'aquests cinc parells d'explotacions agràries contingudes al *Llibre del Repartiment* (tres a Sineu, un a Montuiri i un altre a Pollença) i que es caracteritzen per la tendència a la simetria dels dos espais agrícoles qualificats de *ma÷zan* i *ra'iyya*. Sembla, així mateix, que la divisió *ma÷zan* - *ra'iyya* afecta a un mateix agrupament social, identificat pel mateix nom i territorialment contigu. Es pot pensar, doncs, que no es tracta de dues comunitats agrícoles separades sinó d'una sola comunitat que organitza el seu propi treball social i la seva pròpia distribució. Una sola comunitat agrícola, doncs, però amb una desigual relació fiscal amb el makhzan que vindria expressada, des del makhzan precisament, per l'oposició *ma÷zan* - *ra'iyya*.

Una altra qüestió d'interès és el fet que entre els topònims estudiats n'hi ha dos: l'alqueria Castello i l'alqueria Cut Alcastel que ens remetent a possibles estructures arquitectòniques fortificades que podrien haver fet part d'unes xarxes d'*hu÷un*, entesos com a llocs de refugi de comunitats camperoles de protecció de collites i d'animals davant d'altres grups

87 Aquests càlculs són de caràcter merament indicatiu. Hem de recordar que tant el *Rahal Uaner Abenjuluz Alguazaria* com el *Rahal Huacner Almagzen* probablement estarien dins l'actual terme de Sineu i l'Alqueria Benigalep i l'Alqueria Atturr parcialment dins el terme de Montuiri.

88 POVEDA, Àngel (1985-1986) «Algunes hipòtesis sobre l'economia agrària del juz' de Jijnû-Bytra a Mayûrqa, segons la toponímia àrab i berber» a *La formació i expansió del feudalisme català. Estudi General. Revista del Col·legi Universitari de Girona* Núm. 5-6. Girona: Col·legi Universitari de Girona; Universitat Autònoma de Barcelona. Pàg. 266.

rivals o fins i tot de l'estat.⁸⁹ La posició orogràfica preminent d'ambdues alqueries reforça la designació toponímica. Tanmateix, només una constatació arqueològica ens podrà treure de dubtes. Així mateix, també haurà de ser l'arqueologia la que constati les restes d'una possible *qanāt* a la possessió de Paixarí que se sumaria al de Binitaref.

Encara que a la toponímia del repartiment, tal com molt bé apunta Poveda,⁹⁰ no dona gairebé indicis de conreus d'horta i fonamenta la riquesa en la ramaderia, també és cert que, supeditat a una constatació arqueològica, hi ha indicis de tot un seguit de restes de petits espais irrigats que podrien derivar d'una certa tradició prefeudal. Tot seguint la hipòtesi plantejada per Ricard Soto,⁹¹ creim que a la zona estudiada, especialment a la part de llevant de l'actual terme de Llorito, el reguiu hauria pogut constituir un dels aspectes claus en forma de petits nuclis disseminats amb presència de sèquies, sínies, pous, safareigs, que abastien espais irrigats que en molts casos no superarien la quarterada d'extensió. Aquests serien els casos de l'hort de Son Marron amb una sínia i proper al *qanāt* de Binitaref; els horts contigus de Son Joan Arnau i es Colomer amb dues sínies i dos safareigs; la sínia del camp Vanrell dins la possessió de Son Joan Arnau annexa al jaciment del Castellot; l'hort de Son Fangos amb una sínia i l'annex pou comú dels Horts; la sínia i el possible *qanāt* de Paixarí; el tram de torrent a les immediacions de Llorac; sa font Figuera; s'Hort des convent amb el pou públic, restes de dos safareigs i una sínia desapareguda i s'Hort [de l'Alcaria?], annex al pou comú de Jurà, amb restes d'una sínia i altres construccions hidràuliques. Els pous comuns de Son Miralles, el de sa casa Nova, la desapareguda bassa del Revell i el pou del Ras, dins els hipotètics terrenys de les alqueries Atturr i Benigalep, semblen més lligats a possibles vies de trànsit ramader.

Taula amb la transliteració i la traducció dels topònims precatalans a Llorito

RAHAL ALABIATH	raḥl al-abyāḍ	rafal blanc
RAHAL ALPAIZARI / ALPAQZARI	raḥl al-bizzārī	rafal del falconer
RAHAL ALPUMILET ALPAIZARI	raḥl al- <i>pumilet</i> al-bizzārī	Rafal (?) del falconer
RAHAL ABEN SANX ALPAIZARI	raḥl Ibn Sanḡ al-bizzārī	Rafal d'Ibn Sanx el falconer
RAHAL UANER ABEN YULUZ ALGUAZARIA/ RAHAL HUAGNER AB GUASTIA	raḥl al- Wuagnar ibn yūlūz al - (?) raḥl Wuaggнар al- wastiyya	rafal de Wagner ibn Yuluz Rafal Wuagnar, el d'enmig

89 RIERA FRAU, Magdalena (2004) «Les Balears islàmiques» a BELENGUER, Ernest (dir.) *Història de les Illes Balears. Volum I. De la Prehistòria i l'Antiguitat al món islàmic*. Barcelona: Edicions 62. Pàg. 449.

90 POVEDA, Àngel (1985-1986) *Op. cit.* Pàg. 269.

91 SOTO i COMPANYY, Ricard (1984) *Op. cit.* Pàg. 27.

TOPONÍMIA PRECATALANA A LLORITO

RAHAL HUACNER ALMACZEN	raḥl Wuagnar al-maḥzān	Rafal Wuagner del <i>maḥzān</i>
ALQUERIA CUT ALCASTEL	al-qarya kūt al-qastīl	Alqueria castell <i>alcastell</i>

RAHAL ABN ANABEX	raḥl ibn Abbār (?), Abbād (?)	Rafal d'Ibn Abbār o Abbād
ALQUERIA ABENGULUXZ	al-qarya ibn ḡulūz	Alqueria d'Ibn Yuluz
RAHAL BENI TAREF / ABENI TARIF	raḥl Banī Ṭārif	<i>Rafal del Banû Târif</i>
RAHAL ABENIZARRAGX ABEN AGZEN ABINI ZARAX ALMAGZEN	raḥl Ibn Zarrāy ibn Agzen (?) Ibn Zarrāy al-maḥzān	Rafal d'Ibn Zarrāy (?) Rafal d'Ibn Zarrāy al-maḥzān
RAHAL BENIDURRI /BENI DURRI	raḥl Banī Dūrrī	Rafal dels Banû Durr

RAHAL CULUINA	raḥl <i>colonia</i>	Rafal colonia
ALQUERIA CASTELLO	al-qarya <i>castellum</i>	Alqueria castell
RAHAL LOCOPLAN	raḥl <i>Locus planus</i>	Rahal del lloc pla
RAAB BILELA / BILELLA	raḥl <i>Villa + ella</i>	Rafal de la vila + ella (=diminutiu romanç)
ALQUERIA BENIGALEB	al-qarya Banī Gālib	Alqueria dels Banû Gālib
ALQUERIA ATTURR	al-qarya at-tūr	Alqueria de la roca

RAFAL ALQUEMA ALCOMA	raḥl al- ḡâmiyya al-kūma	Rafal de la mesquida' (?) la muntanyola petita
RAFAL LES TORTINES	(?)	(?)
ES VELAR	(?)	El poble (?)

SON LLUC I ES CAMP JEU (LLORITO). NOTES D'HISTÒRIA I MICROTAPONÍMIA

Pau Bibiloni Jaume, Antoni Ginard Bujosa i Andreu Ramis Puig-gròs

XX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. La Real

INTRODUCCIÓ

En altres ocasions s'havia seguit un esquema que, a partir de l'anàlisi prèvia de la toponímia històrica, donava compte de la microtoponímia de la zona estudiada. En aquest cas, atesa l'amplitud de documentació, s'ha decidit dividir el treball en dues parts. En un primer lliurament, aportam una visió evolutiva de la toponímia al llarg dels segles XVI a XIX, deixant per a una segona part l'estudi de la microtoponímia actual.

DESCRIPCIÓ GEOGRÀFICA

El topònims Son Lluç i es camp Jeu designen conjuntament una àrea de 38,11 Ha (17,78 Ha Son Lluç i 20,33 Ha es camp Jeu), situada a la part central del terme municipal de Llorito, a l'oest del casc urbà. Els límits són el nucli urbà, la carretera de Llorito a Pina (Ma-3130), el camí del Cementeri, el camí de Ruberts, la possessió Son Gelabert de Baix i el camí d'Inca o de Son Gelabert.

El conjunt de les terres anomenades Son Lluç, que conformen una peça quasi rectangular, se situen a la meitat Nord, delimitades pel camí de Ruberts, la possessió de Son Gelabert, el camí d'Inca, el casc urbà i el carrer Major amb el conjunt de cases dels Molins. La part del Sud, de forma quasi triangular, es denomina es camp Jeu [camp Jueu], delimitat pel carrer Major i els Molins, el casc urbà, la carretera de Llorito a Pina i el camí del Cementeri.

A la part central, enmig de Son Lluç i es camp Jeu, s'hi troba el grup de cases anomenat *es Molins*, a banda i banda de la perllongació del carrer Major, cap a ponent, en direcció a la Comuna. El petit nucli dels Molins s'ha anat consolidant al llarg del carrer Major (antic carrer d'Enmig o carrer Nou i antic camí de Palma). Pren el nom de tres torres de molí de vent fariner de les quals actualment se'n conserven dues. El camí del Cementeri i el camí de Ruberts separen Son Lluç i es camp Jeu de les terres de sa Comuna. A l'extrem sud-oest del camp Jeu hi ha una sèrie de cases alineades ran del camí del Cementeri i conegudes també com es camp Jeu.

El relleu és essencialment pla, amb alguns indrets prominents com el del cementeri i el cantó de Ca na Frare. De manera immediata al casc urbà, a tocar amb s'Arraval i s'Escaleta, hi ha una lleugera depressió (de nord a sud), coneguda com es comellar d'en Moreu, que separa el turó del nucli del poble de la lleugera inclinació del Collet i dels Molins definida per la corba de nivell dels 165 m.

És una zona àrida, amb episodis esporàdics d'escorrentia superficial al comellar d'en Moreu, que drena les aigües de Son Gelabert i de Son Lluc. L'aigua del subsòl permet l'existència de diversos pous de greixina; també hi ha alguns aljubs que recullen l'aigua d'escorrentia superficial. S'han fet diferents perforacions per extreure aigua del freàtic, com els pous de Can Ruberto, Cas Traquet, Can Beato, Can Rigo, etc.

És una àrea especialment humanitzada que ha estat objecte d'una intensa parcel·lació per la seva proximitat al poble i que té una estructura de petita propietat. Són terrenys de conreu, amb terres grasses al comellar d'en Moreu, terres de call vermell i testerot a la zona del camp Jeu i els Molins i zones de terra prima a la punta de sa Comuna i de Son Gelabert.

ASPECTES HISTÒRICS

Entre les diverses fonts documentals s'ha fet ús dels estims, cadastres i amillaraments del lloc de Llorito conservats a l'Arxiu Municipal de Sineu (AMS) i, de manera particular, s'han consultat diversos capbreus i altra documentació custodiada a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) i a la Biblioteca Balear de la Real (BB).

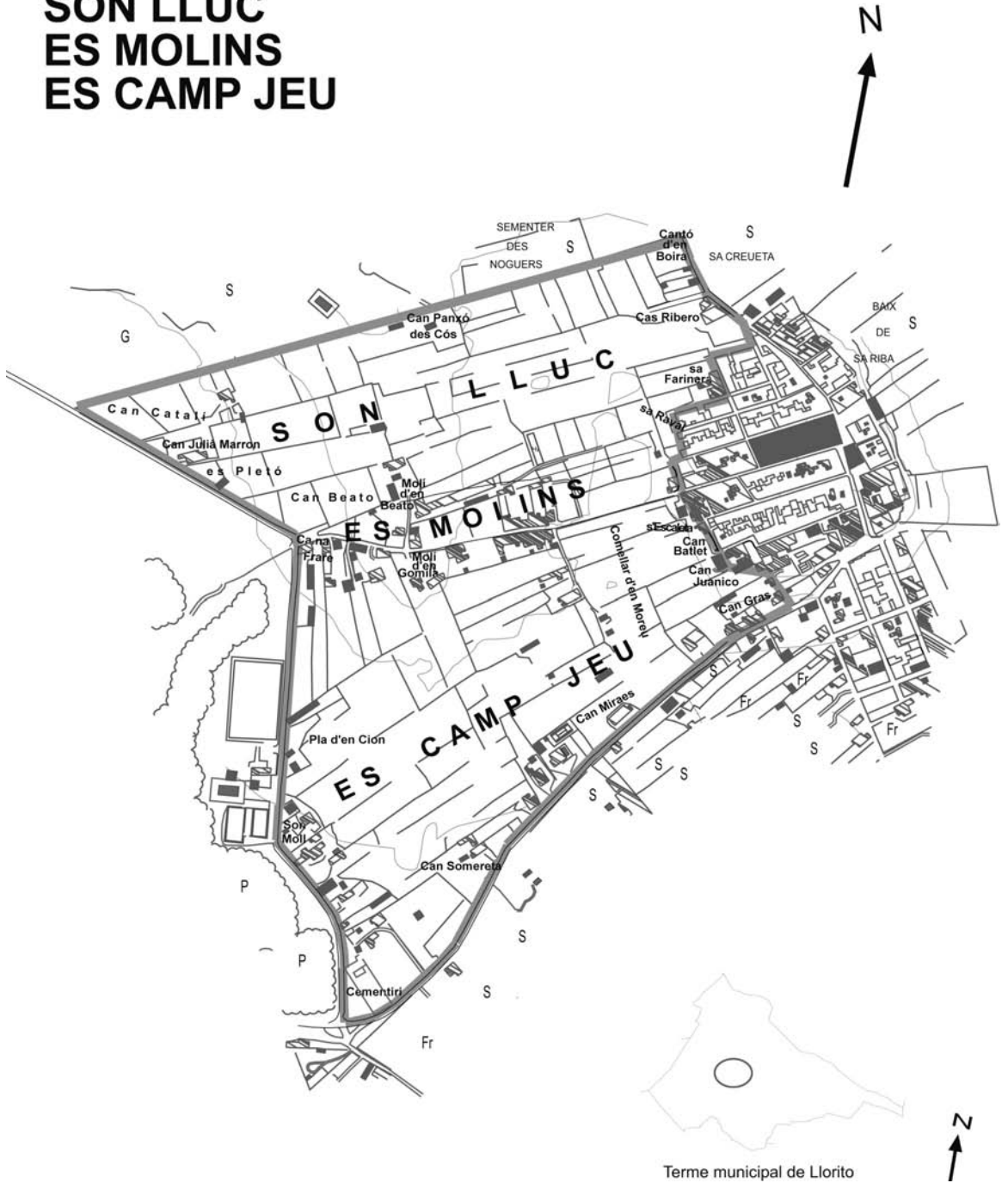
Son Lluc

Indiscutiblement les terres de Son Lluc estan històricament vinculades al llinatge local dels Gelabert [Gilebert, Gilabert] i al malnom *Lluc*. Un Lluc Gelabert hauria originat el topònim *Son Lluc*. El llinatge Gelabert es relaciona igualment amb les propietats de Llorac, Paixarí, Son Gelabert i el Pou. De la família Gilabert, Ramon Rosselló Vaquer (2002) ha aportat un bon nombre de referències sobre aquesta nissaga a partir del segle XV.

Dia 3 de novembre de 1408, Pere Gilabert havia exposat que Pere de Quatre-anys li havia venut totes les possessions que tenia a Manresa amb l'empriu de tenir bestiar a la Comuna (ROSSELLÓ VAQUER, 2002: 38). El 3 de maig de 1427, Pere Savall venia a Bernat Gilabert una alqueria amb una era i un pou, situada en el terme de Manresa, alou de Gregori Negre, ciutadà, al preu de 315 lliures. Confrontava amb els honors de l'alqueria de Ruberts i les garrigues comunes (ARM not. Joan Real R-282 f. 74). Per la situació, sospitam que podria incloure les terres de Son Lluc.

En relació a la procedència de *Lluc* com a malnom, dia 7 de desembre de 1478, els jurats del Regne elegiren administradors de la Gabella de la sal alguns prohoms de la part forana, entre els quals Lluc Gelabert de Sineu (ARM EU 16 f. 46v); el 4 de juny de 1479, un

SON LLUC ES MOLINS ES CAMP JEU

escrit del governador citava els batles a sa presència per jurar uns capítols: «*Fonch presentada e lesta la dita letre anen Luch Jalabert, bal-le de Sineu, a VIII de Juny anno predicto*» (ARM EU 16 f. 100).

El 2 de setembre de 1511, els germans Lluç, Miquel i Gabriel Gelabert llogaven durant cinc anys a Lluç Gelabert, fill d'Antoni, que habitava a Gotners,¹ tota la possessió anomenada Manresa, confrontant amb la possessió d'Antoni Gelabert, la de Joan Arnau i les Comunes per un lloguer anual de 16 lliures (ROSSELLÓ VAQUER, 2002: 46). Dia 18 de gener de 1522, es documenten les possessions de Pere Gelabert i de Jordà Rubert (ROSSELLÓ VAQUER, 2002: 48), que podrien coincidir amb les que amb el temps serien Son Gelabert i Ruberts.

Al llibre de determinacions de la universitat de Sineu de 1565 (AMS 1/26), hi consten tres propietats relacionades amb el malnom *Lluç*: *Antoni Gilabert luch*, que posseïa, entre d'altres béns, vint quarterades de terra i un quartó de vinya (f. 64); *le heretat den Luch*, amb dues quarterades de terra i un altre quartó de vinya (f. 66) i, finalment, *Michel Gilabert luch*, amb una sort i vinya a Manresa més quaranta-vuit quarterades de terra (f. 66v-67). Les mateixes tres propietats es mantenen en el registre de 1566: *Antoni Gilabert luch*, *le heretat den Luch* i *Antoni Gelebert luch* com a propietari de quaranta-vuit quarterades de conradís (AMS 2/1 Taxacions 1566-1584, f. 36v, 38 i 40).

Dia 3 de març de 1569, l'inventari de béns de Lluç Gelabert de Manresa, incloïa unes cases a Manresa, confrontant amb les cases de Lluç Gelabert, cairó de Joan Gelabert, i la sort dels germans Sebastià i Antoni Jordà (ROSSELLÓ VAQUER, 2002: 57). Les cases estaven situades a un indret proper al convent i l'església.²

Entre els diversos Gelabert i Lluç documentats, el 1578, *Lluç Gelabert maior, fill de Antoni*, posseïa unes cases i corral valorades en 110 lliures; 6 quarterades de terra, valorades en 480 lliures; 3 quarterades a la part de Sineu, valorades en 300 lliures i un poc més d'un quartó de vinya, valorat en 25 lliures (AMS Estims 1578, f. 116 i 116v); Rafel Gelabert de Manresa posseïa un rafal de vint quarterades (f. 113); Joan Gelabert de Manresa, 30 quarterades (f. 114); Joan Gelabert *Jan*, 4 quarterades de terra i mig quartó de vinya (f. 115); Gabriel Gelabert, fill d'Antoni, una quarterada de terra (f. 115v); Lluç Gelabert, fill de Lluç, 3 quartons de terra i mig quartó de vinya (f. 115v i 116); Lluç Gelabert *maior*, fill d'Antoni, sis quarterades de terra a Manresa, altres tres quarterades, *en dit lloch a la part de Sineu*, més un quartó de vinya (f. 116 i 116v); Antoni Gelabert *toiet*, un quartó de vinya i terra (f. 117v) i Miquel Gelabert *de Son Gacies*, tres quarterades de terra i vinya (f. 118v).

Segons Gaspar Munar (1975: 83), Son Lluç era una de les primeres possessions que s'establia, probablement a finals del segle XVI. L'11 de febrer de 1594, el convent de Llorito adquiria dos trasts i mitja quarterada de terra procedents de l'heretat de Lluç Gelabert. Joan Ferrer, fill de Salvador i d'Antonina Gelabert i Ferrer, filla de Lluç Gelabert, venien, per un preu de 110 lliures, mitja quarterada de terra i un trast de tres destres d'ample i quatre de llarg, *des de lo camí de Inche fins passades les heres y les parets franches de pertinencies de la seva possessió*. Les confrontes eren el camí d'Inca, la sort de terra de *Catherina*

1 L'antiga cavalleria de Gotners gravava tot un conjunt de terres situades entre Sineu i Llorito.

2 Veure GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2007) «El patrimoni immoble del convent de Llorito» a *De la terra al cel. Patrimoni eclesiàstic a Llorito*. Pàg. 25-27.

uxoris Antonii Verger quondam i la sort de terra de Joan Vanrell (BB. Capbreu de 1639, f. 44r i ARM ECR 97, f. 140v i 141r). El mateix dia 11 de febrer de 1594, *Catherina Varger*, viuda d'Antoni Verger, venia per un preu de 25 lliures un trast de tres destres d'ample per quatre de llarg i *les parets franches de pertinencies de la seua pessa de terra*, procedent de l'heretat de Lluç Gelabert. El trast confrontava amb el camí reial d'Inca, amb terres de la seva propietat, amb Joan Ferrer, germà seu, i amb terres de Joan Gelabert (BB. Capbreu de 1639, f. 66r i ARM ECR 97, f. 142v i 143v). Aquestes dues propietats molt probablement coincideixen amb els primers trasts establits pel convent al camí d'Inca a partir del 24 de gener de 1595.³

S'han documentat terres procedents de l'heretat de Lluç Gelabert situades a Baix de sa Riba, encara que tot indica que el bessó de les propietats dels Gelabert *Lluç* estava entre el camí d'Inca (actual camí de Son Gelabert) i les Comunes, que són els punts de referència per ubicar les terres de Son Lluç.

El 1601 (AMS Cadastre 2/4), entre les diverses propietats vinculades als Gelabert que podrien situar-se a l'àrea de Son Lluç, s'ha de fer esment sobretot a les 10 quarterades de terra de Lluç Gelabert d'Antoni.

1601 (AMS Cadastre 2/4)

Foli	Propietari	Extensió Q-q-d	Valoració L-s-d	Observacions
59v	Hereus de Joan Gilabert	4-2-0	240-0-0	4 quarterades terra i 2 quartons de vinya
60	Lluç Gilabert de Joan ara Joan	1-0-0	50-0-0	terra (sense localitzar)
60	Gabriel Gilabert de Lluç	2-2-0	100-0-0	terra (sense localitzar)
60v	Lluç Gelabert <i>de Antoni</i>	15-0-0	1.100-0-0	10 quarterades terra i 5 quarterades terra amb vinya
61	Antoni Gilabert <i>de Antoni</i>	0-1-0	15-0-0	1 quartó terra
62	Miquel Gilabert <i>abaxador</i>	3-2-0	250-0-0	terra
62	Miquel Gilabert <i>abaxador</i>	2-2-0	200-0-0	terra
62v	Joan Gilabert de Joan de Llorito	25-0-0	1.000-0-0	terra

³ Veure GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2007) «El patrimoni immoble del convent de Llorito» a *De la terra al cel. Patrimoni eclesial a Llorito*. Pàg. 87.

El 1607, Antoni Gelabert *Lluch*, entre altres propietats, tenia *setse quarterades de terra del camí Incha fins a les Comunes y sinch corterades terra y vinya devall la riba*, tot valorat en 2.100 £ (AMS Cadastre 1607 2/5 f. 138). Hi ha constància d'altres propietats vinculades al llinatge Gelabert. Aquell any, també es documenta *el Collet*, un topònim que ens ha arribat a l'actualitat, situat entre els Molins i Son Gelabert de Baix.

1607 (AMS Cadastre 2/5)

Foli	Propietari	Extensió Q-q-d	Valoració L-s-d	Observacions
136v	Viuda Abrama dexada de Joan Gilabert	2-0-0	140-0-0	terra al Collet
136v	Viuda Abrama dexada de Joan Gilabert	1-0-0	200-0-0	terra al camí de Incha
137	Lluch Gilebert de Joan	1-0-0	125-0-0	terra al camí de Incha
138	Antoni Gilabert Lluch	16-0-0	2.100-0-0	del camí de Incha fins a les Comunes
138	Antoni Gilabert Lluch	5-0-0	[veure anterior]	vinya devall la riba
146	Miquel Gilebert de Miquel	6-0-0	700-0-0	camp i vinya

El 1608 s'efectuaven diversos establiments de trasts o solars, entre els quals els fets per Antoni Gelabert a Pere Munar i a Antoni Jaume, confrontant amb el camí d'Inca. Per altra part, Antoni i Pere Gelabert, germans, i Lluç Gelabert establiren a Pere Pou un trast d'un quartó, proper als anteriors, confrontant amb un camí sender (ROSSELLÓ VAQUER, 2002: 69-70).

Dia 27 de gener de 1612, a la relació de confrontes de la possessió de les Tortines, propietat dels germans Rafel i Julià Gelabert, se cita la terra de Lluç Gelabert (*terris luci Gelebert*) (ARM 6460, f. 55 i 55v). Dia 21 de febrer de 1624, un inventari de béns referit a Son Bauló especifica que una part d'aquesta possessió confrontava, entre d'altres, amb un lloquet de Joan Gelabert, la Comuna de Llorito i la Casa Nova (ROSSELLÓ VAQUER, 2002: 72-73).

La documentació d'un cens de 1625 aporta informació sobre les terres dels Lluc: ... [a dues partides de cens] *esta obligada tota la terra de la heretat de dit Bartomeu Gelabert [Lluc], la qual posseix devant la viña del Cont. [la vinya Vella al camí d'Inca] fins a les Comunes; a més a més, junt a la terra del Cont. dita la Riba, te altra pessa de terra y viña* (BB. Capbreu de 1639, f. 83r). Per tant, segons el text les terres se situaven entre el camí d'Inca i la Comuna. Tot i que sigui dins el casc urbà, les anomenades cases de Son Lluc es troben damunt la Riba a l'actual carrer de Son Lluc, de manera que una part del casc urbà

actual, entre el camí d'Inca i el carrer Major, s'hauria establert damunt terres procedents de l'antic Son Lluç. En aquest sentit, s'ha documentat clarament l'establiment de l'actual carrer del Fum duit a terme pel convent de Llorito el 1597.⁴

L'any 1635 es documenten 16 quarterades de terra valorades en 2.000 £, propietat dels hereus de Bartomeu Gelabert *Lluç*, situades *prop Llorito* (AMS, Cadastre 1635 2/8 f. 330v). També apareixen diversos propietaris majoritàriament anomenats Gelabert, que tenen propietats al Collet i altres terres anomenades Son Gelabert i les Tortines que igualment se situarien a les immediacions de la zona d'estudi.

1635 (AMS Cadastre 2/8)

Foli	Propietari	Extensió Q-q- d	Valoració £- s - d	Observacions
309v	Joan Gelebert	1-0-0	60-0-0	junt a Llorito
309v	Joan Gelebert	0-2-0	60-0-0	en el Collet
318v	Viuda de Julià Gelabert	6-0-0	400-0-0	terra a Son Gelabert
323v	Miquel Gelabert	8-0-0	700-0-0	terra a Son Gelabert
323v	Mi. Jorda de Toni	1-0-0	200-0-0	terra a les Tortines
326v	Antoni Bertran	1-0-0	150-0-0	a Son Gelabert
328v	Viuda de Lluç Gelabert	0-3-0	80-0-0	al Collet
330v	Hereus de Bartomeu Gelabert Lluç	16-0-0	2.000-0-0	prop Llorito
338v	Miquel Gelabert	4-0-0	750-0-0	a Son Gelabert

El 1650 es registren novament 16 quarterades de terra valorades en 1.500 £, propietat de la viuda de Bartomeu Gelabert alies *Lluça*, amb la denominació *camp i rota en el Collet* (AMS Trabuc i descàrrec 1650 2/11 f. 441v). La referència de situació localitza les terres entre Son Gelabert i els Molins. Així mateix, la viuda de Bartomeu Gelabert posseïa una quarterada i dos quartons *junt a la garriga*, valorades en 200 £ (f. 420v). La referència toponímica és una probable al·lusió a la Comuna, la qual cosa confirmaria la situació. A més, la viuda de Joan Gelabert *Petit* tenia 2 quartons de camp en *el collet*, valorats en 70 £ (f. 439v).

El 1651, el rafal anomenat es Pouet, que tenia cases i 12 quarterades dedicades a vinya i cereals, pertanyia a Lluç Gelabert (*GEM*, XIII: 410). El 16 d'abril de 1657, s'inventariaren

⁴ Veure GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2007) «El patrimoni immoble del convent de Llorito» a *De la terra al cel. Patrimoni eclesial a Llorito*. Pàg. 86 i ss.

els béns de Lluç Gelabert, entre els quals hi consten unes cases i corral o placeta davant de les cases dins el lloc de Llorito [carrer de Son Lluç?]; una propietat dita la vinya i l'alzina, baix de la Riba, vora les cases de 4 quarterades més una altra propietat en el Pouet, de 12 quarterades (ROSSELLÓ VAQUER, 2002: 93).

El cadastre de 1675 registra diverses propietats situades a Son Lluç, a la part de les Comunes, prop de les Comunes o de la Garriga, al Collet, al camí de la Garriga i al camí de Ciutat. Fins i tot, inclou terres de l'heretat de Bàrbara Gelabert *Lluç* que per la proximitat a la vinya dels Frares podrien situar-se annexes al camí d'Inca, atès que faria referència a la vinya Vella situada a l'actual sementer de sa Creveta, antiga propietat del convent.

1675 (AMS Cadastre 2/13 ?)

Foli	Propietari	Extensió Q-q-d	Valoració £-s-d	Observacions
437v	Miquel Reial de Paxerí	0-2-0	62-10-0	a Son Lluç
451v	Joan Gelabert Castell	0-1-0	25-0-0	a la part de les Comunes
454v	Pere Gelabert Joanico	2-1-0	280-0-0	prop de las Comunas
457v	Vidua de Joan Vanrell	1-2-0	80-0-0	prop las Comunas
465v	Pere Picornell	0-1-0	25-0-0	al Collet
469v	Joan Gelabert Servera	0-3-0	20-0-0	al camí de la Garriga
483v	Pere Jaume Barrera	0-2-0	50-0-0	al camí de Ciutat
503v	Joan Gelabert Metja	1-2-0	170-0-0	a Son Lluç
505v	Viuda de Lluç Gilebert i ara Lluç Mestre de Antoni i de Antonina Gelabert	2-0-0	130-0-0	prop la Garriga
506v	Barthomeu Gelabert Lluç	5-0-0	450-0-0	al Collet
523v	Gabriel Florit Reull fill de Pere	2-0-0	150-0-0	prop de las Comunas
526v	Nicolau Perello	3-0-0	195-0-0	terra prima de la heretat de Barbara Gelabert Lluç
526v	Nicolau Perello	1-0-0 5 s	159-0-0	terra iunt las vinyes de la heretat de dita [Barbara Gelabert Lluç]

526v	Miquel Amengual de Barhomeu	1-0-0	150-0-0	iunt a la vinya des frares de la heretat de Barbara Gilebert
------	-----------------------------	-------	---------	--

El 1684, a més d'una diversitat de persones amb el llinatge Gelabert, apareixen les primeres referències a peces de terra designades com a Son Lluc. A més a més, s'esmenten novament el Collet, les Comunes i la Garriga i, fins i tot, *al camí de Vent* (segurament en relació a l'inici del camí d'Inca que amb el temps donà lloc a l'actual carrer des Vent). També hi ha les denominacions *rota* i *terra prima*, la qual cosa fa pensar que la parcel·lació s'anava incrementant amb terres que eren objecte de nova roturació.

1684 (AMS Llibre de trabuc)

Foli	Propietari	Extensió Q-q- d	Valoració £- s - d	Observacions
358v	Miquel Reyald <i>de Pexeri</i>	0-2-0	75-0-0	a Son Lluch
365v	Joan Gibert <i>Juanico</i>	1-2-0	150-0-0	al camí de vent
366v	Juan Gilabert <i>Castell</i>	0-1-0	30-0-0	a la part de las comunas
371v	Antònia Vanrell viuda	2-0-0	?-0-0	a la garriga
372v	Michel Vanrell	0-2-0	45-0-0	al camí de la garriga
376v	Pere Picornell	0-1-0	?-0-0	al collet
376v	Antoni Picornell <i>menor</i>	0-1-0	25-0-0	al collet
401v	Viuda Jane Gilebert <i>medge</i>	1-0-0	125-0-0	a Son Lluch
401v	Viuda d'Antoni Gelebert	1-0-0	125-0-0	a la garriga rota
416v	Barhomeu Gilabert <i>Lluent</i>	5-0-0	400-0-0	al Collet
416v	Barhomeu Gilabert <i>Lluent</i>	1-1-0	80-0-0	a la garriga terra prima
416v	Antoni Gelebert <i>Castell</i> de Joan	0-1-0	30-0-0	a la part de las comunas
418v	Joan Mestre	0-2-0	25-0-0	a la garriga rota

Els estims de 1694 registren un nombre considerable de cases i corrals, els propietaris de les quals porten el llinatge Gelabert, com les de Lluc Gelabert, valorades en 25 £, i les

de Bartomeu Gelabert àlies *Lluc*, valorades en 60 £. A més, hi figuren 4 quarterades, camp i garriga de Bartomeu Gelabert alies *Lluc*, valorades en 320 £. També hi consten altres terres identificables pel nom del propietari amb propietats documentades el 1684, però el detall toponímic del document és de menor qualitat (Veure MUNAR, 1975: 173 i 174).

Durant la segona meitat del segle XVII sembla evident la progressiva divisió de terres entre les distintes branques dels Gelabert. Per successives fragmentacions, és més que probable que les terres identificades en propietat dels Gelabert *Lluc*, situades entre el camí d'Inca i la Comuna, fossin objecte d'un procés de parcel·lació molt intens cap al final del segle XVII.

La capbreuació de maig de 1702⁵ conté alguns registres de propietats vinculables amb les terres de Son Lluc. Dia 6 de maig, Nicolau Parelló, fill de Jaume, àlies *Gravat*, tenia una quarterada i tres quarts de terra que confrontava amb *Camí Real per el qual se va a la vila de Inca* i, entre d'altres, amb terres de Bartomeu Gelabert àlies *Lluc, olim de les mateixes pertinences*. Nicolau Parelló posseïa la terra per establiment de 14 de juny de 1697 (ARM ECR 1.052 f. 41-42). A més, posseïa prop de tres quarterades entre el lloc dit el Marge i la Comuna, que confrontaven amb la possessió de Son Gelabert del magnífic Miquel Antich de Llorac, amb camí *enant a las Comunas*, amb terres de Lluc Mestre, amb terres de Bartomeu Gelabert àlies *Lluc* (ARM ECR 1.052 f. 43).

Dia 20 de maig, Antonina Gelabert, filla de Joan Gelabert, cònjuge de Joan Vanrell, dita *Madò Llarga*, declarava tenir i posseir dues porcions de cases al camí d'Inca, a més de *set quarts de terra dins lo Collet, antes part garriga i part conradís*. Les terres confrontaven amb terra de Bartomeu Lluc Gelabert i de altra amb les Comunes, entre d'altres propietaris (ARM ECR 1.052 f. 56-57).

El mateix dia, Margalida Gelabert, muller de Guillem Real Busquets, declarava tenir una tercera part d'unes cases que confrontaven amb el camí d'Inca, més una tercera part d'una quarterada de pertinències de quatre quarterades de terra que foren de Lluc Gelabert, subjectes a cens pagador a Lluc Gelabert, que el 1702 es pagava a Joan Antich de Llorach (propietari de Son Gelabert). La quarterada confrontava amb el *Camí Real per lo qual se va a la vila de Inca*. (ARM ECR 1.052 f. 58).

L'any 1724, el topònim Son Lluc apareix ben definit, de la mateixa manera que *el Collet, els Molins, el camí dels Molins i la rota del Molí*.

1724 (AMS Llibre de Cadastre i Trabuc 1724, 2/18)

Foli	Propietari	Extensió Q-q- d	Valoració £- s - d	Observacions
308v	Antoni Gelebert <i>Castell</i> are Lluch son fill	0-2-0	?-0-0	á la part de las Comunes

⁵ El capbreu de 1702 (ARM ECR 1052) s'ha renumerat atesa la discontinuïtat de la foliació original. La numeració fàctica assignada s'inicia amb el nombre 1 al foli 3r que correspon a dia 30 d'abril de 1702 fins al número 72 que correspon al foli 38v de la numeració original de 28 de maig del mateix any.

SON LLUC I ES CAMP JEU (LLORITO). NOTES D'HISTÒRIA I MICROTAPONÍMIA

308v	Antoni Gelebert <i>Castell</i> are Lluch son fill	0-3-0	?-0-0	a Son Lluch
309v	Miquel Reyat <i>Metge</i>	Porció terra	15-0-0	a Son Lluch
309v	Jaume Reyat <i>Metge</i>	0-2-0	60-0-0	a Son Lluch
309v	Jaume Reyat <i>Metge</i>	Porció terra	15-0-0	a Son Lluch
313v	Antònia Llull filla de Gabriel Arbós, are Antoni Gelebert <i>Castell</i> de Miquel	0-1,5-0	35-10-0	al camí dels molins
317v	Raphel Gelebert <i>Juanico</i> are Joan son fill, are hereus de Margarita Gelebert	0-1-0	25-0-0	a Son Lluch
317v	Joan Gelebert <i>Juanico</i> are Gabriel Gelebert <i>Juanico</i>	0-3-0	75-0-0	al camí dels molins
323v	Joan Baptista Vanrell	1-0-0	75-0-0	a la rrota del moli
324v	Antoni Llebrés de Mi	0-2-0	50-0-0	a Son Lluch
328v	La filla de M. Amengual texidor, are Francina	0-2-0	50-0-0	a Son Lluch
328v	Antoni Gelebert <i>Andreu</i> de Gabriel, als <i>Berbut</i>	0-1-0	25-0-0	a Son Lluch
329v	Joana Servera V ^a Antoni Gelebert	0-3-0	75-0-0	a Son Lluch
334v	Sebestia Llebres de Joan	0-1-0	25-0-0	a Son Lluch
335v	Gabriel Florit <i>Boyre</i> , ara Gabriel Gelabert Andreu als <i>Riera</i>	0-2-0	50-0-0	a Son Lluch
338v	Los fills de Jaume Perello	1-2-0	187-10-0	a Son Lluch
338v	Nicholau Perello	1-0-0	180-0-0	a Son Lluch
339v	Miquel Perello	0-3-0	65-0-0	a Son Lluch
339v	Jaume Perello fill de Jaume	1-2-0	187-10-0	a Son Lluch
340v	Pere Jaume Barrera de Pere	0-3-0	75-0-0	als molins

XX JORNADA D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

342v	Antoni Picornell d'Antoni	0-2-0	25-0-0	al moli de vent
343v	Gabriel Gelebert <i>Andreu</i> als Riera, ara Guillem	0-1-0	25-0-0	a Son Lluch
344v	Miquel Rey al <i>Metge</i> de Jaume	0-2-0	60-0-0	a Son Lluch
346v	Pere Gelebert <i>Ballet</i>	0-2-0	29-10-0	al moli de vent
349v	Joan Jaume Jaumet, are Joan Gelebert Joanico	0-1,5-0	35-10-0	al camí dels molins
351v	Margarita Joan V ^a Lluch Mestre	0-3-0	75-0-0	a Son Lluch
353v	Anne Venrell	0-2-0	30-0-0	junt al moli
354v	Bartomeu Gelebert Lluch	1/4 part de 3 quarterades	50-0-0	a Son Lluch
355v	Sebastiane Picornell V ^a Bartomeu Gelebert Lluch, are Pera Gelebert Lluch, are Joan	3-1-0	200-0-0	a Son Lluch
355v	Sebastiane Picornell V ^a Bartomeu Gelebert Lluch, are Pera Gelebert Lluch, are Joan	1-1-0	60-0-0	a la garriga
355v	Sebastiane Picornell V ^a Bartomeu Gelebert Lluch, are Pera Gelebert Lluch, are Joan	0-3-0	75-0-0	junt al moli
362v	Pere Picornell d'Antoni <i>Berbetjat</i>	0-1-0	25-0-0	al collet
365v	Joan Rey al als. <i>Font</i> , are Gabriel Rey al <i>Valent</i> y se mr.	0-1-0	25-0-0	a Son Lluch
367v	Llorens Perello tixedor dit Jaume Perello tixedor	0-1-0	50-0-0	al camí dels molins
367v	Joana Rey al V ^a Antoni Mestre	0-1-0	25-0-0	a Son Lluch
368v	Joan Gelebert fuster de Bartomeu	0-3-0	75-0-0	junt al moli

370v	Miquel Gelabert <i>Castell</i>	0-2-0	29-10-0	al moli de vent
371v	Miquel Venrell tander, are Antoni Venrell	0-2-0	75-0-0	al camí de la garriga

El cadastre de Sineu de 1759 divideix el terme en diversos sectors. El número 7 compren les terres de Llorito *Prosequint del Camí de Ciutat fins el Camí de Son Joan Jaume y finint ala diffinició del terme* (f. 72v-73). En aquesta àrea s'hi han de localitzar les terres de Son Lluc i dels Molins. Encara que el cadastre inclou propietats dels Gelabert *Lluc* i altres propietats que abans s'han ubicat dins Son Lluc, aquest topònim no consta al document.

L'any 1769, el cadastre de Sineu documenta en diverses ocasions els topònims Son Lluc, els Molins, el camí de Ciutat o de la Garriga i la rota del Molí.

1769 (AMS. Cadastre 1769)

Foli	Propietari	Extensió Q-q-d	Valoració £-s-d	Observacions
405v	Antoni Vanrell de Joan	0-1-0	25-0-0	Son Lluc
407v	Joan Gelebert <i>Joanico</i>	0-1-0	34-0-0	Son Lluc
408v	Gabriel Real <i>Valent</i>	0-1-0	25-0-0	Son Lluc
410v	Baltasar Jaume <i>Barrera</i>	0-2-0	50-0-0	Son Lluc
410v	Baltasar Jaume <i>Barrera</i>	0-2-0	29-10-0	el Molí
410v	Baltasar Jaume <i>Barrera</i>	0-2-0 i meitat cases	90-0-0	el camí de Ciutat
410v	Antoni Real <i>Rabí</i>	0-1-0	28-15-0	Son Lluc
413v	Antoni Picornell <i>Mino</i> de Joan	0-2-0	75-0-0	el camí de Ciutat
413v	Antoni Picornell <i>Mino</i> de Joan	0-2-0	29-10-0	el Molí
413v	Antoni Picornell <i>Mino</i> de Joan		162-0-0	Molí de vent i terra contigua
418v	Antoni Gelabert <i>Andreu</i> alias <i>Barbut</i>	0-1-0	25-0-0	Son Lluc
419v	Antònia Gelabert, viuda d'Antoni Gelabert <i>Lluc</i> , ara Bartomeu	0-3 i un hort	50-0-0	Son Lluc

419v	Antònia Gelabert, viuda d'Antoni Gelabert <i>Lluc</i> , ara Bartomeu	0-1 i un hort	20-0-0	Son Lluc
420bis	Antoni Picornell <i>Berbetjat</i> , fill de Pere		200-0-0	molí de vent amb ses cases
420bis	Antoni Picornell <i>Berbetjat</i> , fill de Pere	1-1-0	115-0-0	junt a dit molí
420bis	Antoni Picornell <i>Berbetjat</i> , fill de Pere	1-0-0	50-0-0	la rota del molí
422v	Antoni Vanrell de Miquel	0-1-0	37-10-0	el camí de la Garriga
427v	Joan Jaume <i>Ruberto</i> d'Antoni	0-1-0	37-10-0	el camí de la Garriga
429v	Joan Picornell de Miquel	1-3-0	375-0-0	cases i molí de vent camp i vinya

Finalment, a mitjan segle XIX, l'amillament de Sineu de 1863, a l'apartat 2. *Vecinos de Llorito* (1864), registra els propietaris que tenien peces de terra a *Son Lluch*: Antonio Arrom Perelló, Miguel Balaguer Vanrell, Juan Costa Gelabert, Francisco Ferragut Gelabert, Maria Ferragut Llabrés, Mateo Fontirroig, Antonio Gelabert Balaguer, Catalina Gelabert Llabrés, Mateo Jordà Genovard, Damián Llabrés Beltrán (2 peces), Antonio Martorell Jaume, Ramón Martorell Llompart, Miguel Munar Jordà, Rafael Munar Genovart, Catalina Perelló, Lorenzo Perelló Jaume (2 peces), Antonio Picornell Gili, Antonio Picornell Picornell, Bartolomé Vanrell Gili, Domingo Vanrell Balaguer, Lucas Vanrell Gili, Mateo Vanrell Font y Roig i Catalina Real Gelabert.

Fins a l'actualitat, Son Lluc és un topònim que designa l'àmbit territorial situat entre el camí dels Molins, el Collet, Son Gelabert de Baix i el camí de Son Gelabert (antic d'Inca). La localització coincideix amb antigues propietats dels Gelabert *Lluc*. *El Collet*, referit a la petita elevació topogràfica situada entre es Molins i Son Gelabert, és un dels topònims més antics, documentat el 1607, però que ha pràcticament desaparegut i que és, a hores d'ara, molt poc conegut, tot i que alguns informadors orals n'havien aportat indicis de la seva existència. Les terres de Son Lluc eren objecte d'establiment. L'elevada parcel·lació ha donat lloc a nombroses propietats dites *Son Lluc*; en plural, els *Son Llucs*.

Es Molins

Entre altres molins del terme de Llorito, és destacable la presència d'un grup de tres molins de vent fariners, situats a la continuació del carrer Major, entre el casc urbà i sa Comuna, que han donat nom a una agrupació de cases anomenada *es Molins*. Històricament, els tres molins apareixen vinculats amb el llinatge Picornell. Actualment es mantenen dues torres: la del molí d'en Beato i la del molí d'en Poleo. El molí d'en Mino ha desaparegut.

El molí situat més al nord és el que actualment es coneix com **molí d'en Beato**. L'any 1627 era propietat de Joan Picornell (MUNAR, 1975: 86). El 1635, Joan Picornell posseïa el molí de vent valorat en 200 £, i la terra de set quartons, valorada en 150 £, *al molí de vent* (AMS Cadastre 1635 2/8 f. 310v). Segurament és el molí més antic, atès que el 1635 és l'únic que figura als estims. El 1639 el molí de vent continuava essent de Joan Picornell i valorat en 250 £ (AMS 2/9, f. 256v). El 1650, es documenta el molí de vent de Pere Picornell de Joan, valorat en 150 £, més la terra *en el molí* d'una quarterada i tres quartons valorada en 140 £; a més a més, Joan Picornell tenia dues quarterades de terra, valorades en 300 £, de *camp al molí* (AMS 1650 2/11 f. 417v i 418v). El 3 de juliol de 1672, Pere Picornell feia donació del molí, en contemplació de matrimoni, al seu fill Joan Picornell davant el notari Joan Riera (ARM ECR 1.052, f. 36). Joan Picornell era nét de Joan Picornell, propietari el 1627 (MUNAR, 1975: 86).

A partir de 1675 es documenten tres molins:

El primer, identificat amb l'actual **molí d'en Beato**, és el fins ara documentat com a propietat de Joan Picornell, fill de Pere. El 1675, el molí juntament amb un trast fou valorat en 150 £ (AMS Estims 1675, 2/13, f. 522v). El 1684, consta un molí de vent i trast de Joan Picornell valorat en 200 £, més una terra d'una quarterada i tres quartons valorada en 175 £, *al dit molí* (AMS Trabuc f. 412v). El 1694 el molí era dels hereus de Joan Picornell: *1 qda. y mitja, moli de vent y cases dels hereus de Joan Picornell*, 520 £ (MUNAR, 1975: 174). Joan Picornell havia fet testament dia 13 de setembre de 1689 (ARM ECR 1.052, f. 36).

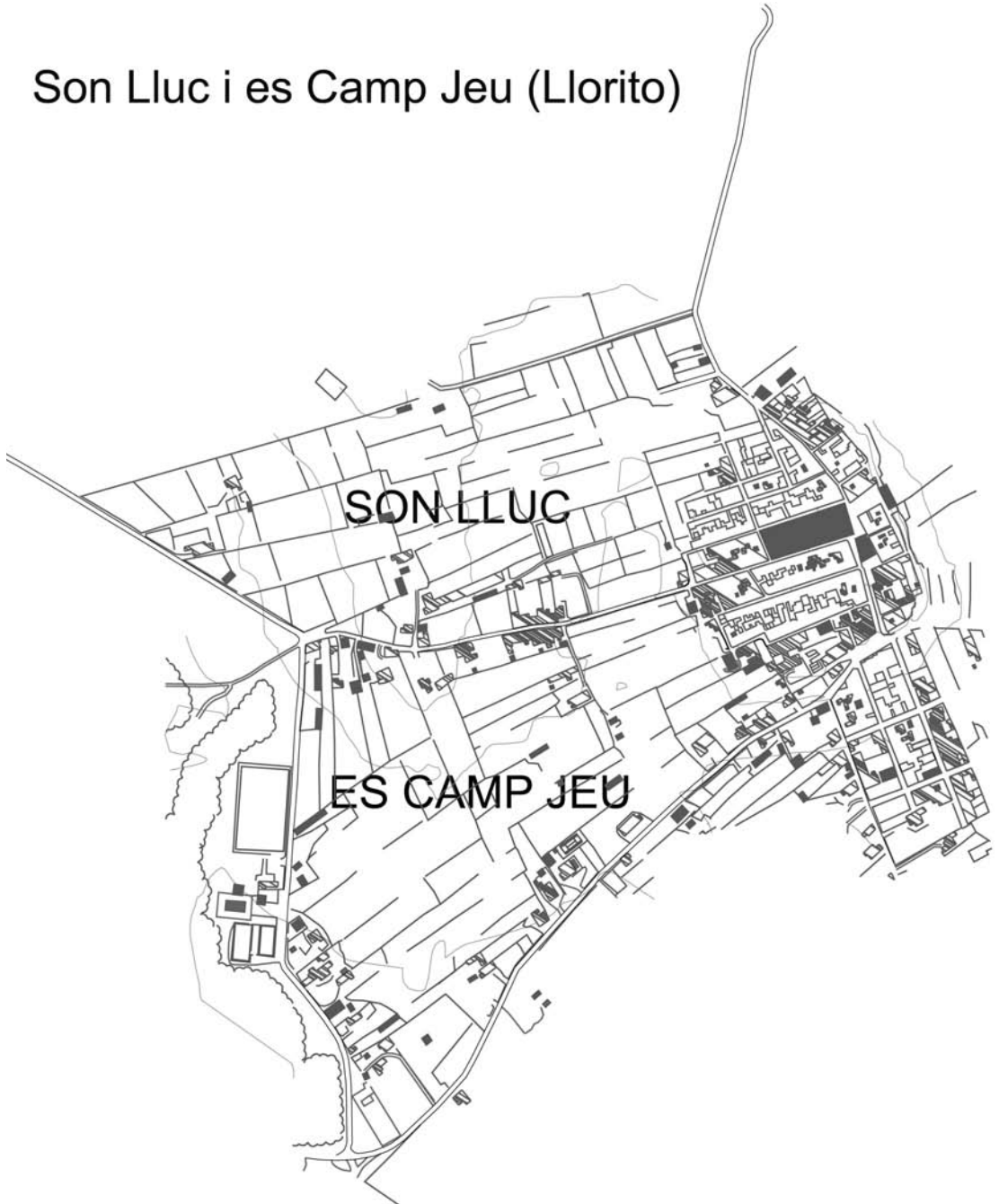
Dia 5 de maig de 1702, Catalina Real, viuda de Joan Picornell, moliner, declarava posseir *Set cortons de terra, poch més o menos, en los quals heyha edificat un molí de vent, i casas ab sisterna [...]*; confrontaven amb *Cami Real anant desde dit lloch de llorito á la Ciutat*, amb terres d'Antoni Picornell, moliner, amb terres d'Antoni Picornell, moliner, àlies *Berbetjat* i amb les Comunes de Llorito (ARM ECR 1.052, f. 35-36).

En relació al malnom *Beato*, que ens permet identificar el molí, Gaspar Munar (1975: 91-92) fa referència a les donzelles piadoses o beates que seguien la regla de la Tercera Orde Dominicana. Vivien a casa seva, feien vot simple de castedat i portaven l'hàbit de Sant Domingo, de túnica blanca, escapulari negre, toga de lli i mantell negre. Solien fer també la renúncia dels béns temporals. El 25 de juliol de 1708, el pare Antoni Pons donà l'hàbit dominicà a Margarida Picornell Real, filla de Joan i de Caterina, de 33 anys. Era filla del propietari del molí que va heretar i posseir en usdefruit la dita Margarita, essent una de les joves més riques del poble. L'any següent, dia 16 de juny de 1709, el prior del convent de Llorito posava l'hàbit dominicà a Caterina Picornell Real, germana de l'anterior. El 1759, Caterina Picornell habitava una casa del carrer d'Inca (MUNAR, 1975: 94-95).

L'any 1724, Margalida Picornell *Beate*, filla de Joan, posseïa *un moli de vent ab son pati alou de Rey*, valorat en 200 £, i una quarterada i tres quartons *á dit moli*, amb un valor de 175 £ (AMS Cadastre 1724 2/18 f. 359v). El 1759 es documenta *1 q 3 c Camp y Vina, casas y moli de Catta. Picornell Beata*, filla de Joan Picornell i de Catalina Real, tot valorat en 375 £ (AMS 1759 f. 72v). El 1769 el molí era propietat de *Sor Catta. Picornell Beata* (MUNAR 1975: 95).

El 1770, el molí era de Joan Picornell de Miquel, presumiblement un nebot de la beata Catarina Picornell Real. Tenia *1 q 3 cor Camp y viña, Casas y moli de vent alou de Rey*, valorat en 375 £ (AMS Cadastre 1769 f. 429v). Joan Picornell *Beato*, fill de Miquel i

Son Lluc i es Camp Jeu (Llorito)

d'Apol·lònia Llabrés, marit de Catarina Amengual i pare de Miquel i Joan, fonc enterrat el 17 de febrer de 1789 al vas del Roser del convent de Llorito (APLL. Defuncions 1772-1820, f. 121). Els descendents mantenen la propietat del molí i el malnom.

Damunt el llindar de la porta de la torre conservada del molí d'en Beato hi ha inscrita la data de 1791 i la creu de Sant Antoni. Segons informació oral (1987) del seu propietari, Joan Picornell *Beato*, va funcionar fins devers el 1910. Tenia moles catalanes d'una sola peça. El mes de març del 1994 conservava les dues moles, d'una sola peça, i gairebé tota la maquinària de sustentació i regulació de l'amplària entre les moles. Conserva també el cintell de pedra seca amb escalonada d'accés.⁶

El segon molí de vent fariner s'ha d'identificar amb el desaparegut **molí d'en Mino**, que estava entre el molí d'en Beato i el carrer Major. El 1675 es documenta com a propietari d'Antoni Picornell, i valorat en 150 £ (AMS 2/13 f. 463v). El 1684 Antoni Picornell era propietari d'un molí de vent valorat en 200 £ i dues quarterades i un quartó de terra *al molí de vent* (AMS Trabuc 1684 f. 375v). Els estims de 1694 documenten novament un *molí de vent i dues q. terra dels hereus d'Antoni Picornell*, tot valorat en 400 £ (MUNAR 1975: 174).

Dia 12 de maig de 1702, Joana Gelabert, viuda i usufructuària d'Antoni Picornell declarava *Una pessa de terra de tenor de set cortons, situada en dit lloc de Llorito, [...] on hi havia adificat un molí de vent molent, que confrontava ab Cami Real qui va ala Ciutat de Mallorca*, amb terres de Catarina Real, viuda de Joan Picornell (del molí d'en Beato). Antoni Picornell havia fet testament el 20 d'octubre de 1691 davant el notari Gabriel Riera i era fill i hereu de Joan Picornell, segons testament rebut per Antoni Estela notari el 18 de febrer de 1660. Joan Picornell havia adquirit la propietat en virtut d'establiment al seu favor fet per Margalida Gelabert, muller de Miquel Seguí, el 29 de febrer de 1632 (ARM ECR 1.052, f. 49 i MUNAR, 1975: 86).

L'any 1724, el molí de vent molent i tres quartons, amb un valor de 230 £, eren d'Antoni Picornell *Mino*, fill de Joan Picornell, moliner, fill d'Antoni. (AMS Cadastre 1724 2/18 f. 359v). El 1724 el malnom *Mino* es documenta per primera vegada (RAMIS, 1997: 116). El 1759 Antoni Picornell, *Mino*, posseïa un molí i terra contigua, valorats en 162 £ (AMS 1759 2/19 f. 72v). Deu anys després, el 1769, el propietari continuava essent Antoni Picornell, *Mino de Joan*; el molí, juntament amb la terra contigua, era valorat en 162 £ (AMS 1769 f. 413v). Antoni Picornell *Mino*, moliner, fill de Joan i Joana Gelabert, estava casat amb Antonina Real; designava les obres pies el 18 de maig de 1774; moria el 3 de maig de 1775 i era enterrat en el vas del Roser del convent de Llorito (APLL. Defuncions 1772-1820, f. 13).

L'antic molí d'en Mino avui en dia no existeix. No tenim referències precises sobre la seva desaparició encara que és possible que es produís a principis del segle XX.

El tercer molí de vent correspon a l'actual molí d'en Poleo. El 1675 es documenten un molí de vent i una torre de molí de vent, propietat de Pere Picornell, amb un valor de 150 i 30 £ respectivament (AMS 2/13 Llibre d'Estims i Trabuc f. 465v). Pere Picornell era també

---

6 Veure BOSCH PAYERAS, Tomàs; RAMIS PUIG-GROS, Andreu (1999) «Molins de vent fariners a Llorito. El molí de Paixari» a 3 *Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 Març 1998*. Pàg. 132-133 i BIBILONI, Pau; RAMIS, Andreu (2004) *Catàleg de protecció d'edificis i elements d'interès històric, artístic i paisatgístic del terme de Lloret de Vistalegre*. Llorito: Ajuntament de Lloret de Vistalegre (disponible a la web de l'Ajuntament de Lloret de Vistalegre).

el propietari del molí d'en Beato que, com hem indicat, havia donat al seu fill Joan Picornell el 3 de juliol de 1672 a causa de matrimoni (ARM ECR 1.052 f. 36).

El llibre de trabuc de 1684 registra un molí de vent de Pere Picornell, més una quarterada de terra *iunt lo molí*, més un quartó *al Collet*. A continuació, el mateix document inclou com a propietat d'Antoni Picornell *menor*, un molí de vent, més una quarterada de terra *iunt lo molí*, més un quartó *al Collet* (AMS 1684, f. 376v). Per la coincidència dels béns registrats i la documentació posterior palesen que Antoni Picornell *menor* era fill de Pere Picornell.

L'any 1694 apareix documentat un *molí de vent i q. i mitja (camp i vinya) de Antt. Picornell* amb un valor de 420 £ (MUNAR 1975: 86). Antoni Picornell posseïa béns en virtut de donació a contemplació de matrimoni, feta pel seu pare Pere Picornell en acta rebut de Miquel Garcies notari el 8 d'octubre de 1686. El trast de terra on estava construït el molí l'havia comprat Pere Picornell a Rafel Martorell, cirurgià, el 9 d'abril de 1674 (ARM ECR. 1.052, f. 13-15 i MUNAR, 1975: 86). Dia 27 de març de 1675, Pere Picornell era propietari d'una *torra de moli vent*, valorada en 30 £, la qual cosa probablement indica que el molí estava en construcció (AMS 1675 2/13 f. 465v).

Dia 1r de maig de 1702, Antoni Picornell àlies *Barbetjat*, moliner de vent, fill de Pere, posseïa un trast de terra de tenor de dotze sous de terra en lo qual se trobe construït un moli de vent, que confrontava ab camí Real qui va a la Ciutat i amb terres de Pere Picornell, germà del denunciante. Aquest any, es documenta per primera vegada el malnom *Barbetjat* que designaria aquesta branca de la família Picornell. Això no obstant, Gaspar Munar (1975: 89 nota 14) es refereix a Antoni Picornell àlies *Barbetjat* l'any 1694. En relació al malnom *Barbetjat*, vegeu RAMIS, 1997: 64.

Al cadastre de 1724, Pere Picornell *Barbetjat*, fill d'Antoni Picornell de Pere, era propietari d'un *molí de vent molent ab ses casetas*, valorat en 200 £, una quarterada junt al molí, valorada amb 100 £ i un quartó a dit lloc, valorat amb 15 £. (AMS 1724 2/18 f. 327v). Aquests registres coincideixen amb els de 1684.

El 1759 es documenten les *casas y molí de vent de Ant. Picornell Barbetjat*, tot valorat en 200 £, més *1 q i cort. Camp y viña de dit Ant. Picornell Barbetjat junt dit moli*, 115 £, mes *1 q cort camp de dit*, 50 £ (AMS 1759 2/19 f. 71v). L'any 1769, Antoni Picornell *Barbetjat*, fill de Pere, continuava amb les mateixes propietats (AMS 1769 f. 420 bis). Antoni Picornell Llabrés, *Barbetjat*, fou enterrat a l'església del convent de Nostra Senyora de Loreto el 5 de febrer de 1788; era fill de Pere i Catalina; casat en primeres núpcies amb Magdalena Gelabert i en segones núpcies amb Antonina Amengual; testà davant el notari Joan Baptista Riera el 30 de gener de 1780; foren marmessors els seus fills Antoni, Pere i Catharina (APLL Defuncions 1772-1829, f. 113). En relació a la nissaga dels Picornell *Barbetjat*, el 1950, Pereta Picornell Coll, casada amb Mateu Tomàs *Poleo*, vivia al carrer Major, 65 on està situat el molí, que prenia el nom de molí d'en Poleo. Per al malnom *Poleo*, veure RAMIS, 1997: 132.

En el pla iconogràfic de Llorito, traçat per Jeroni de Berard i gravat per Josep Muntaner l'any 1786, hi figura un únic molí de vent situat arran del camí de Palma (actual carrer Major), al costat de Migjorn, identificable amb l'actual molí d'en Poleo. Això no obstant, en aquell moment hi havia els tres molins.

En definitiva, l'origen dels tres molins i, per tant, del topònim *es Molins* s'ha de vincular amb Joan Picornell i els seus descendents. El moliner Joan Picornell apareix docu-

mentat l'any 1627, en relació amb l'actual molí d'en Beato. El 29 de febrer de 1632, Joan Picornell hauria comprat la terra on se situaria l'actualment desaparegut molí d'en Mino. Joan Picornell feia donació del molí d'en Beato al seu fill Pere, que ja n'era el propietari el 1650. Posteriorment, l'altre fill de Joan Picornell, Antoni, passaria a ser propietari del molí d'en Mino per testament de 18 de febrer de 1660. Més endavant, el 3 de juliol de 1672, Pere Picornell feia donació en contemplació de matrimoni al seu fill Joan del molí d'en Beato i el 9 d'abril de 1674 adquiria la terra on s'aixecaria el molí d'en Barbetjat (actualment d'en Poleo), que estava en construcció el 27 de març de 1675 i que també traspassaria, mitjançant donació en contemplació de matrimoni, al segon fill Antoni el 8 d'octubre de 1686.

Es camp Jeu [camp Jueu] i Son Joanico

Les terres avui conegudes amb el nom des camp Jeu [camp Jueu] estan delimitades pel casc urbà, la carretera de Llorito a Pina (Ma-3130), la Comuna i el carrer Major que es perllonga a través dels Molins fins a la Comuna. Dins aquest quadrant, entre el comellar d'en Moreu, els Molins, el camí del Cementeri i la carretera de Ciutat (Ma-3130) també hi ha l'agrupació de cases anomenada igualment el camp Jeu.

Per altra part, probablement a la part més propera al camí dels Molins, s'hi ha de situar el topònim històric de Son Joanico. Un topònim que s'ha pogut documentar de manera reiterada, però que avui és un topònim fora d'ús. A tall d'hipòtesi, la localització de Son Joanico es podria situar entre l'actual continuació del carrer Major i l'antiga continuació del carrer de les Parres que arribava a sa Comuna. En aquest sentit, la situació originària del camp Jueu restaria desplaçada entre l'antiga continuació del carrer de ses Parres i l'actual carretera de Llorito a Pina.

L'actual carrer de ses Parres i la seva continuació fins a la Comuna està ben documentada l'any 1702: *lo Carrer de las Parras qui va alas Comunas de dit lloch* (ARM ECR 1052, f. 60 i MUNAR, 1975: 85). El *Carrer publich dit las parras* estava immediat al camp de Joan Gelabert Marimon àlies *Juanico* (ARM ECR 1052, f. 65). És possible que la continuació del carrer de les Parres fins a la Comuna fos substituïda pel carrer Nou (Major) i pel camí de Palma com reflecteix el plànol de Berard de 1789. Avui en dia, a través del traçat del cadastre seria possible intuir l'antiga continuació, encara que el carrer de ses Parres acaba en el límit del casc urbà i, conseqüentment, no arriba a sa Comuna.

El 1694 diverses persones responien al malnom *Joanico*. El seu origen s'ha pogut documentar a través d'una nota del capbreu de 28 de maig de 1702. Segons aquest document, Joan Gilebert *Marimon*, fou hereu universal de Pere Gilabert dit del Pou, àlies *Juanico*, fill de Joan (ARM ECR 1.052, f. 72). Aquesta referència indicaria que els Gelabert *Joanico* eren successors dels Gelabert del Pou i, en concret, de Joan Gelabert del Pou, germà de Francesc Gelabert del Pou, documentats des de 1607. El 1635, Joan Gelabert del Pou posseïa 25 quarterades de terra valorades en 2.300 lliures (AMS. Cadastre 1630-1639 2/8 f. 296v i 297v). El 28 de maig de 1702, Joan Gilabert àlies *Marimon*, fill de Joan, nét de Pere Gilabert, posseïa una quarterada i dos quartons i mig de terra de pertinències de quinze quarterades capbrevades per Pere Gilabert el 8 de juliol de 1662 (ARM ECR 1.052, f. 71). Dia 21 de

maig de 1702, Antoni Jaume àlies *Company*, fill de Domingo, declarava posseir unes cases i corral que confrontaven, entre d'altres propietats, amb *carrer publich dit las parras* i també *ab camp de Juan Gelebert Marimon àlies Joanico* (ARM ECR 1.052, f. 65). Des de principis del segle XVII, les terres que s'anomenaran Son Joanico i també el camp Jeu tenen relació amb diverses propietats dels Gelabert.

L'evolució de les terres del camp Jeu i de l'antic Son Joanico, a hores d'ara notablement parcel·lades i parcialment urbanitzat, es caracteritza per una considerable atomització que s'hauria iniciat a mitjan segle XVII, continuava al llarg del segle XVIII i culminava durant el 1800. El procés es pot considerar paral·lel al de les terres de Son Lluc, amb bona part a causa de la proximitat al nucli urbà.

L'origen de la denominació *es camp Jeu* és incerta, tot i que és evident que és una forma evolucionada de *camp Jueu*, nom que està perfectament documentat. Enric Moreu-Rey (1982: 158) explicava la modificació del topònim *Can Jeu* a partir de *Camp Jueu*, «perduda la raó de ser del nom», encara que no indicava la procedència de la seva informació.

Històricament, aquestes terres es troben en part vinculades a propietaris que porten el llinatge Gelabert amb diversos malnoms: *Moreu*, *Joanico*, *Gras*, *Marimon*, *Castell*, *Daro*, etc. Els malnoms *Joanico* i *Moreu* estan ben documentats des de mitjan segle XVII fins a la primera meitat del segle XIX i fins a l'actualitat (RAMIS, 1997: 106 i 121).

Per altra part, a la zona propera a l'actual carretera de Llorito a Pina, diverses propietats s'han de relacionar amb terres de la família Real, situades ran del camí de Ciutat, prop de Son Bauló. El 1601, es documenten propietats dels Reial, encara que algunes no estan absolutament localitzades: *Gabriell Reial*, *are Miquel Reial*, tenia set quarterades de terra valorades en 300 £; un altre Gabriel Reial disposava d'altres tantes set quarterades igualment valorades en 300 £ (AMS Cadastre 2/4 f. 56v). L'any 1607, Guillem Real *Busquet* posseïa 5 quarterades de terra *anant a Son Baulo*, valorades en 900 lliures, juntament amb una quarterada *prop Arnau Capó* (AMS Cadastre 2/5, f. 141v); així mateix, Gabriel Real de Joan, posseïa *deu quor. camp y vinia al camí de ciutat*, valorades en 850 £ (AMS Cadastre 2/5, f. 147v).

La documentació registra per primera vegada el 1650 una parcel·la de dues quarterades valorades en 155 £, propietat de Bartomeu Amengual, anomenada *camp Jueu* (AMS Trabuc i descàrrec 1650 2/11 f. 407v). L'origen de la propietat l'hauríem de cercar, probablement, en la fragmentació de les terres de Guillem Real *Busquet* i de Gabriel Real de Joan, documentades el 1607, situades *anant a Son Baulo* i *al camí de Ciutat*. El 1650, també es documenten 4 quarterades, valorades en 600 £, propietat de Gabriel Real de Gabriel, *camp al Camí de Son Bauló* (AMS Trabuc i descàrrec 1650 2/11 f. 403v).

S'ha de deixar constància, per la possible relació que pugui tenir amb el nom camp Jueu, si més no a tall d'hipòtesi, del fet que una branca de la família Reial portava el malnom *Rabí*, documentat a partir de 1675. El malnom, actualment desaparegut, es mantenia fins a mitjan segle XIX (RAMIS, 1997: 140). Desconeixem l'origen de la denominació camp Jueu i no sabem si podria tenir relació amb el malnom *Rabí*. Una altra possibilitat és que l'expressió *en jueu* pugui fer referència a un malnom, a hores d'ara no documentat.

En el cadastre de l'any 1675 hem localitzat sis parcel·les que reben la denominació precisa de *Camp Jueu*. A més s'han de tenir en compte un propietari de malnom *Joanico*, que sense estar localitzat, hi podria estar a prop.

1675 (AMS. Cadastre 2/13 ?)

Foli	Propietari	Extensió Q-q-d	Valoració £-s-d	Observacions
449v	Joan Gelebert <i>Joanico</i>	1-2-0	150-0-0	prop lo moli de vent
452v	Antoni Miralles	0-2-0	40-0-0	al Camp Jueu
478v	Francesc Gelabert <i>Sabater</i>	1-0-0	20-0-0	al Camp Jueu
493v	Miquel Gelabert <i>Roig</i>	2-0-0	200-0-0	al Camp Jueu
504v	Guillem Reial	0-3-0	60-0-0	al Camp Jueu
511v	Matheu Ferregut	1-0-0	125-0-0	al Camp Jueu
515v	Joan Reial <i>Busquets</i>	1-2-0	30-0-0	al Camp Jueu

L'any 1684 es documenten un total de 12 parcel·les situades al camp Jueu, amb tres variants: *camp den Jueu*, *camp iueu* i *camp Jueu* o *Son Joanico*. Entre els noms dels propietaris, a més dels Real, també hi consten els llinatges Gelabert i altres.

1684 (AMS Llibre de trabuc 1684)

Foli	Propietari	Extensió Q-q-d	Valoració £-s-d	Observacions
357v	Hereus de Joan Gilebert <i>Merimon</i>	1-0-0	100-0-0	al camp den Jueu
358v	Joana Gilebert, viuda de Pere Gilebert	2-1-0	225-0-0	al camp Jueu
363v	Vª Pere Joan Jaume	0-2-0	50-0-0	al camí Son Baulo
366v	Guillem Reyal <i>Busquets</i>	1-2-0	125-0-0	al camp Jueu
383v	Bartomeu Coll	1-0-0	100-0-0	al camp den Jueu
383v	Joan Coll	1-0-0	100-0-0	al camp den Jueu
391v	Francesc Gilabert <i>daro</i>	1-0-0	100-0-0	al camp jueu
402v	Gabriel Coll menor	0-3-0	75-0-0	al camp iueu
406v	Antoni Miralles	0-3,5-0	100-0-0	al camp iueu
408v	Joan Reyal <i>busquets</i>	1-0-0	100-0-0	al camp den jueu

416v	Antoni Gelebert <i>Castell</i> de Joan	2-1-0	225-0-0	al camp Jueu
416v	Catalina Gilebert donsenlla	1-3-0	175-0-0	al camp Jueu
417v	Antoni Gilebert merimon de Joan	1-3-0	275-0-0	al camp Jueu o Son Joanico

Una bona part de les mateixes propietats figuren novament als estims de 1694, encara que el topònim *camp Jueu* no es documenta i les propietats s'han d'identificar pel nom i malnom del propietari i, eventualment, per l'extensió (veure MUNAR, 1975: 174-175).

El 1724, amb diferents grafies, el *camp Jueu* apareix molt ben documentat, acompanyat del topònim Son Joanico amb menor freqüència, encara que hi ha una referència específica a una propietat de mitja quarterada situada al *camí de ciutat ans de dit Son Joanico* que contribueix, en aquest cas, a situar el topònim.

1724. (AMS Llibre de Cadastre i Trabuc 1724, 2/18)

Foli	Propietari	Extensió Q-q- d	Valoració £- s - d	Observacions
307v	Caterina Selom V ^a Joan Gelebert <i>Marimon</i>	0-2-0	50-0-0	al camp juyeu
307v	Antoni Capo de Raphel	0-2-0	58-0-0	Son Juanico
307v	Caterina Amengual V ^a Antoni Gelebert <i>Marimon</i>	1-3-0	175-0-0	Son Juanico
308v	Matheu Frontera	2-2-0	260-0-0	al camp juijeu
308v	Antoni Gelebert <i>Castell</i> are Lluch son fill	2-1-0	225-0-0	al camp juyeu
308v	Antoni Gelebert <i>Castell</i> are Lluch son fill	1-0-0	105-0-0	al camp juyeu
309v	Joan Rey al <i>Metge</i> are Magdalena Coll V ^a	0-1,5-0	37-0-0	al camp juyeu
309v	Joan Rey al <i>Metge</i> are Magdalena Coll V ^a	0-0,5-0	12-0-0	al camp juyeu
311v	Gabriel Rey al <i>Rabi</i> de Gabriel	1-0-0	50-0-0	al camí de Son Baulo
311v	Joan Gelebert <i>Castell</i> d'Antoni	0-2-0	52-0-0	al camp jueu

SON LLUC I ES CAMP JEU (LLORITO). NOTES D'HISTÒRIA I MICROTAPONÍMIA

311v	Joan Gelabert <i>Castell</i> d'Antoni	La quinta part d'1 quarterada	20-0-0	al camp jueu
312v	Miquel Gelabert <i>Valent</i> de Pere, are V ^a y are Antoni Vanrell de Joan	La quinta part d'1 quarterada	20-0-0	al camp juieu
315v	Francesch Gelebert <i>Daro</i> de Francesc	0-3,5-0	30-0-0	al camp juieu
317v	Raphel Gelebert <i>Juanico</i> are Joan son fill, are hereus de Margarita Gelebert	0-3-0	40-0-0	al camp juieu
317v	Joan Gelebert <i>Juanico</i> are Gabriel Gelebert Jaunico	0-1,5-0	50-0-0	al camp Jueu
318v	Antoni Rey al Busquets als. <i>Pintat</i> are V ^a de dit	0-2-0	41-13-4	al camp Juieu
318v	Antònia Orell V ^a Bartomeu Reyal <i>Busquets</i>	0-2-0	41-13-4	al camp Juieu
319v	Guillem Reyal <i>Busquets</i> de Guillem	0-2-0	41-13-4	al camp Jueu
323v	Joan Baptista Vanrell	0-2-0	58-6-8	al camp Jueu
323v	Joan Baptista Vanrell	0-1-0	25-0-0	al camp Jueu
325v	Gabriel Coll de Gabriel als. <i>besso</i>	0-1,5-0	37-10-0	al camp Jueu
325v	Gabriel Coll de Gabriel als. <i>besso</i>	0-0,5-0	22-10-0	al camp Jueu
326v	Miquel Coll als. <i>besso</i>	0-1,5-0	37-0-0	al camp Juieu
326v	Miquel Coll als. <i>besso</i>	0-0,5-0	22-10-0	al camp Jueu
326v	Joan Reyal <i>rebi</i> de Gabriel	0-1-0	40-0-0	al cami de Son Beulo
328v	Antoni Gelebert <i>Andreu</i> de Gabriel, als <i>Berbut</i>	0-1-0	25-0-0	al camp Jueu
328v	Antoni Gelebert <i>Andreu</i> de Gabriel, als <i>Berbut</i>	0-2-0	52-10-0	al camp Jueu

XX JORNADA D' ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

334v	Joan Jaume Ballet, ara V ^a	1-1-0	150-0-0	a Son Juanico
335v	Joan Llebres de Joan	0-1,5-0	50-0-0	al camp jueu
336v	Guillem Reyat Busquets de Joan	0-3-0	42-0-0	al camp jujeu
341v	Vicens Jorda de Lluch	0-3-0	93-15-0	a Son Joanico
341v	Elisabet Jaume V ^a Lluch Jorda, are Mi. Jorda de Lluch	1-0-0	125-0-0	a Son Joanico
342v	Francesch Gelebert <i>Daro</i> de Joan	0-3-0	50-0-0	al camp Juijeu
342v	Pere Antoni Gelebert <i>Daro</i> de Francesch, are Francesch Gelebert	0-3-0	60-0-0	al camp Juyeu
345v	Antoni Miralles	0-1-0	25-0-0	al camp Juyeu
345v	Antoni Genovard de Matheu. Caterina Coll mr. Bartomeu Pou	0-2-0	50-0-0	al camp Jueu
345v	Antoni Genovard de Matheu. Caterina Coll mr. Bartomeu Pou	0-2,5-0	66-13-4	al camp Jueu
350v	Gaspar Jaume de Joan, are Pere Ferregut <i>Roquet</i>	0-1-0	20-0-0	al camp Jueu
353v	Joan Carbonell Fuster. (V ^a Antoni Reyat Busquets (?))	0-2-0	25-0-0	al camp Jujeu
354v	Caterina Gilabert V ^a Nicholau Reyat de Paxeri	0-2,5-0	60-0-0	al camp Jueu
354v	V ^a Miquel Reyat <i>Metge</i>	0-1-0 més 32 L 4	33-6-8	al camp jueu
357v	Joan Reyat <i>Busquets</i>	1-2-0	63-6-8	al camp jujeu
357v	Joan Reyat <i>Busquets</i>	Tres lliures, 15	30-0-0	al camp Jueu

357v	Baltezar Jaume de Pere Berrera	0-2-0	75-0-0	al camí de Ciutat ans de dit Son Joanico
357v	Antònia Reyal <i>Busquets</i> donzella	0-3-0	41-13-4	al camp Juyeu
360v	V ^a Miquel Miralles	0-1,5-0 més un hort	50-0-0	al camp Jujeu
364v	Annes Gelebert <i>Daro</i> de Francesc	Tres lliures 1 sou	30-0-0	al camp Jujeu
366v	Bartomeu Coll de Bartomeu	1-1-0	125-0-0	al camp Juyeu
367v	Margarita Frontera de Matheu	0-1,5-0	60-0-0	al camp Jueu
368v	Guillem Florit <i>reull</i> de Pera, sta a Ciutat	2-0-0	200-0-0	al camp Juyeu
368v	Pera Frontera de Damia	0-3-0	60-0-0	al camp Jueu

Més endavant, la secció número 6 del cadastre de 1759: *Proseguint desde el Camí qui vá a Son Bauló fins al Camí qui vá a Ciutat o a rubers dit lo camí dels molins fins a la Deffinició del Terme* (AMS Cadastre 1759, f. 70v), aporta el detall d'una sèrie de propietaris de peces de terra que se situen entre el camí de Son Bauló [actual carretera de Llorito a Pina (Ma-3132)] i el carrer Major, perllongat fins a la Comuna. Hi ha constància de l'extensió de les parcel·les, del nom i malnom dels propietaris, però no hi figuren els topònims.

Deu anys més tard, el 1769 la denominació *camp Jueu* torna aparèixer de manera molt reiterada i acompanyada també, amb una certa freqüència, pel nom de Son Joanico.

1769 (AMS Cadastre 1769)

Foli	Propietari	Extensió Q-q-d	Valoració £-s-d	observacions
400v	Rafel Capó d'Antoni	0-1-0	29-0-0	Son Joanico
400v	Rafel Capó d'Antoni	0-1-0	25-0-0	el camp Jueu
400v	Joan Capó d'Antoni	0-1-0	29-0-0	Son Joanico
400v	Joan Capó d'Antoni	1 hort*	5-5-0	el camp Jueu

* Un hort equival a la meitat de mig quartó. És a dir, vint-i-cinc destres quadrats (443,95 m², o sigui 1/16 de quarterada).

XX JORNADA D' ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA

401v	Damià Frontera de Mateu	0-2,5-0	65-0-0	el camp Jueu
401v	Lluc Gelabert <i>Castell</i> d' Antoni	0-3,5-0	75-0-0	Son Joanico
401v	Sebastiana Gelabert, viuda de Joan Gelabert <i>Castell</i>	1 -2,5-0	165-0-0	el camp Jueu
404v	Miquel Jordà <i>Moiana</i> de Lluc	0-1-0	31-5-0	Son Joanico
404v	Catalina Real, viuda de Miquel Horrach	0 -2 -1	49-10-0	el camp Jueu
404v	Catalina Real, viuda de Miquel Horrach	0 -1-32 i 4	33-6-8	el camp Jueu
404v	Francina Ferragut, viuda de Miquel Real <i>Metge</i>	0 -1- 32-4	33-6-8	el camp Jueu
405v	Miquel Gelabert <i>Castell</i> de Miquel i altres germans	0 -1,5-0	35 10 0	el camp Jueu
406v	Jaume Coll <i>Lluís</i>	1 quarterada i 1 hort	180-0-0	el camp Jueu
406v	Francesch Gelebert <i>Poleyo</i> , fill de Francesc	3 L 15 sous	30-0-0	el camp Jueu
407v	Joan Gelebert <i>Joanico</i>	0-3-0	75-0-0	el camp Jueu
407v	Margalida Ferregut, viuda d' Antoni Real <i>Pintat</i>	0-2-0	41-13-4	el camp Jueu
409v	Guillem Real <i>Pintat</i> , fill d' Antoni	0 -2-0	41-13-4	el camp Jueu
413v	Catalina Coll, viuda de Bartomeu Pou	0 -2-0	50-0-0	el camp Jueu
413v	Catalina Coll, viuda de Bartomeu Pou	0-2,5-16 i 8	66-13-4	el camp Jueu
416v	Joana Real <i>Busquet</i> , muller de Miquel Gelabert <i>Castell</i>	0 -3-0	41-13-4	el camp Jueu
416v	Joana Real <i>Busquet</i> , muller de Miquel Gelabert <i>Castell</i>	0-2-3-15	30-0-0	el camp Jueu

417v	Joan Baptista Venrell	0-1-0	25-0-0	el camp Jueu
417v	Joan Baptista Venrell de Magdalena Gelebert sa muller	0-2-0	58-6 -8	el camp Jueu
417v	Joan Baptista Venrell de Magdalena Gelebert sa muller	1 hort	6-5-0	el camp Jueu
417v	Miquel Coll <i>Bessó</i>	0-2,5-16 i 8	66-13 -4	el camp Jueu
417v	Miquel Coll <i>Bessó</i>	0 -2-0	50-0-0	el camp Jueu
418v	Antoni Gelebert <i>Andreu</i> alias <i>Barbut</i> de Antoni Gelebert son gendre	0-2 i un hort	56-5-0	el camp Jueu
420v	Joana Anna Bastard, viuda de Joan Jaume <i>Ballet</i>	1-1-0	150-0-0	Son Joanico
423v	Joan Real <i>Metge</i> de Jaume	0-2-0	30-0-0	el camp Jueu
425v	Bartomeu Coll de Bartomeu	1-1-0	125-0-0	el camp Jueu amb caseta
425v	Vicens Jordà de Lluc	0-3-0	93-15-0	Son Joanico
428v	Joan Gelabert <i>Castell Gras</i> d'Antoni	0-1-0	52-10-0	el camp Jueu
428v	Miquel Gelabert <i>Roig</i>	0-2-0-0	30-0-0	el camp Jueu
429v	Gabriel Gelabert <i>Joanico</i>	0-1,5-0	50-0-0	el camp Jueu
429v	Gabriel Gelabert <i>Joanico</i>	0-1,5-0	50-0-0	el camp Jueu

A mitjans del segle XIX, la denominació *camp Jueu* s'ha transformat als documents cadastrals en *camp Jeu*. Una grafia que es correspon amb la variant fonètica que ha arribat a l'actualitat. L'amillament de 1863 documenta el nom *camp Jeu* (escrit també *can Jeu* i en una ocasió *Son Jueu*). La grafia reflecteix la fonètica actual del topònim *camp Jeu*. La zona estava molt parcel·lada i hi tenien terres els següents propietaris: Joan Alomar, Antoni Balaguer Vanrell, Miquel Balaguer Vanrell (2 parcel·les), Rafel Beltrán Nicolau, Joan Capó Gelabert, Rafel Capó Jaume, Jaume Coll Gelabert (Son Jueu), Lluc Coll Jaume, Lluc Coll Gelabert (2 parcel·les), Miquel Coll Ferrer (3 parcel·les), Francesc Ferragut Gelabert (3 parcel·les), Antoni Gelabert Gomila, Jaume Gelabert Perelló, Joan Gelabert Llabrés (2 parcel·les), Joan Gelabert Vanrell, Lluc Gelabert Jaume (3 parcel·les), Miquel Gelabert Borràs, Miquel Gelabert Picornell, Rafel Gelabert Llabrés, Lluc Gili Jaume (2 parcel·les), Antoni Jaume

Gomila, Guillem Jaume Gili Pollensí, Josep Font i Roig Jordà (2 parcel·les), Mateu Jordà Genovard, Ramon Martorell Llompart, Llorenç Perelló Jaume, Antoni Picornell Picornell, Joan Picornell Gomila, Antoni Ribas Mesquida, Jaume Vanrell, Joan Vanrell Gili (2 parcel·les) i Domingo Real Ramis.

L'amillament inclou dins l'àrea del camp Jeu, a més, altres topònims que segurament s'hi han d'associar com *el Comellá* [sic] de Juan Capó Gelabert, Miquel Capó Gelabert, Julià Font y Roig Ferragut, Antoni Jaume Jaume; i *Son Moll* de Miquel Jaume Puigserver, Rafel Nicolau Vanrell, Bartomeu Vanrell i Coll.

Altres topònims

La recerca toponímica se centra a la zona que actualment se situa fora del casc urbà, perquè la toponímia urbana ha de ser objecte d'un estudi específic. Això no obstant, la toponímia històrica demostra que sobretot una part de les terres de Son Lluc han estat urbanitzades i per aquesta raó es documenten alguns topònims que tenen relació amb la zona urbana. Igualment, recollim les referències a altres topònims específics situats dins l'àrea d'estudi.

es carrer Major

El carrer Major, conegut popularment també com a *carrer d'Esmig*, és el carrer més llarg del poble. Comença de la plaça de la Verge de Loreto i arriba a sa Comuna, després de travessar el comellar d'en Moreu i es Molins. És l'antic carrer Nou, i també l'antic camí de Ciutat, documentat també com a *camí de la Garriga* i *camí dels Molins*. Al plànol de Berard (1789) apareix com a *Calle nueva* i la seva perllongació, a l'alçada dels Molins, com a *Camino de Palma*. A finals del segle XIX ja s'havia substituït el nom català pel de *calle Mayor* (1887. Padrón general). La continuació del carrer Major separaria Son Lluc, al nord, del camp Jeu i de Son Joanico, a migjorn.

En resum, la continuació del carrer Major condueix cap a la Comuna i en direcció a Ruberts. Per les seves particularitats ha rebut diverses denominacions: carrer d'Esmig, carrer Nou, carrer Major, carrer o camí des Molins, camí de Ciutat, camí de la Garriga, camí de les Comunes, camí de la Comuna i camí de Ruberts. El nom concret de camí de Palma s'ha d'interpretar pel fet que representava una sortida des del poble cap a Palma a través de la carretera Vella de Sineu, tot i que també era possible encaminar-se cap a la ciutat a través del camí d'Algaida.

es Collet

Aquest topònim és un dels més antics i un dels més concrets, atès que designa una petita discontinuïtat topogràfica que marca un doble vessant situat entre Son Gelabert de Baix i els Molins. És un topònim recollit a través de font oral encara que gairebé fora d'ús. Apareix a la documentació de manera reiterada des de 1607. Dia 20 de maig de 1702, Antonina Gelabert, filla de Joan Gelabert, *Petit*, viuda de Joan Vanrell i dita *madò Llarga*, «Denuncia tenir y possehir set cortons de terra poch mes o menos, dita lo Collet situats en dit lloch, antes part garriga

y part conredís [...]. Affrontan de una part ab terra de Bart. Lluch Gelabert, de altra ab las Comunas de dit lloch de Llorito, de altra ab terra dels hereus de Pere Picornell y de altra part ab terra de Catha. Gelabert muller de Nicolau Real de Paxerí [...].» (ARM ECR 1052, f. 31).

es Cementeri

Des de finals del segle XVIII, per raons sanitàries i d'espai, les autoritats civils i eclesiàstiques impulsaren la creació de cementiris allunyats del centre urbà de les poblacions, que s'anaren edificant durant el segle XIX i sobretot després de 1812, alhora que desapareixien els enterraments dins les esglésies. En el cas de Llorito, el cementiri es construeix dins terres de la Comuna al seu extrem sud-occidental, a tocar amb el camp Jeu.

S'ha documentat el primer enterrament civil d'un adult el 15 de maig de 1814, del cadàver de Cathalina Gelabert filla de Miquel i de Francina Anna Amangual, muller de Miquel Palleres, naturals i moradors de Llorito. Tot i que havia elegit sepultura a l'església del convent, *fonch enterrada en al nou sementerí construït per orde Real i esta fonch la primera de los cossos grosos que si enterrá.* (APLL Defuncions 1772-1820, f. 268). Això no obstant, dia 31 de juliol del mateix any, els enterraments retornaren a l'església del convent. Aquell dia, fou enterrat el cadàver de Margalida Jaume, filla de Josep i de Joana Anna Coll, muller de Joan Jaume àlies *Collcurt*, tots naturals i moradors de Llorito. Elegí sepultura a l'església del convent en el vas de Nostra Senyora del Roser, i *fonch la primera de los cossos grosos que se torná enterrar en la Iгла. després de derogat el Rey Fernando 7 tot lo ordenat per las Corts en ausencia seva* (APLL Defuncions 1772-1820, f. 268). El darrer llibre de defuncions del convent de Llorito (1772-1820) acaba dia 1 d'agost de 1820 amb la nota que el cadàver d'Annés Amangual del lloch de Son Cularrere, morta dia 31 de juliol de 1820, *fonch enterat en el sementerí de este lloch de Llorito.* Dia 19 de setembre de 1820 morí *Magdelene Jordà àlies Gili* que igualment *fou aportade el sementerí* (f. 315).

El cementeri de Llorito, construït a un cantó de sa Comuna, s'usa de manera continuada des del 1820 i ha estat un referent important dins l'espai municipal. Durant el segle XX, abans de la independència municipal, l'ampliació i adequació del cementiri, una obra de caràcter públic, fou una de les qüestions assumides per la Junta Administrativa de la Comuna, que en fixà els pressuposts i gestionà la concessió i execució de les obres. Dia 7 de febrer de 1919, el programa d'explotació per a l'any forestal 1919-1920 incorporava una partida de «*cinquenta pinos para continuar las obras del Sementerio*». Dia 14 de març de 1919, una sessió extraordinària de la Junta Administrativa fixava les condicions «*a que debe sugetarse el rematante del desmonte que debe verificarse en el Sementerio Católico que son las siguientes: 1º Vendrá obligado el rematante á entregar el que dicho desmonte en veinte y nueve de Setiembre del presente. 2º poner las piedras que sean utiles por paret en un montón al puesto que este señalado. 3º los escombros a dos montones, los más grandes á uno y los más pequeños á otro. 4º la Junta le ha de entregar la cantidad íntegra en cuatro plasos siempre tenga el trabajo echo de su valor. Y por ultimo se acuerda señalar por tipo de subasta la cantidad de cuatrocientas pesetas*».

Dia 16 de març de 1919, també en sessió extraordinària: «*Se acordó de que empezaran las obras del Sementerio, dando por subasta el desmonte que era conveniente hacer, la Junta y que el Rematante se sujete a las condiciones que estaran espuestas al publico*». El

dia 2 d'abril del mateix any, en sessió ordinària, «*Se dio cuenta de que en treinta de Marzo se habia adjudicado la subasta del desmonte del Sementerio Católico a favor de Miguel Bauza Frau por el precio trescientas ochenta y nueve pesetas*».

Dia 4 de gener de 1920, en sessió ordinària: «*Se acordó de que se empezaran las obras del Sementerio Católico y darlas a destajo*». Dia 1 de febrer, «*Se dio cuenta de haber contratado con los albañiles la construcción de las paredes de la Capilla del Sementerio á razon de once reales el metro cuadrado, quedando con la obligación de exportarles de su cuenta todo lo que sea necesario para la construcción de dicho edificio*». Així mateix, l'acta d'aprovació dels comptes de l'any forestal 1920-1921, entre les despeses, inclou un capítol «*para obras al Sementerio 1.000*» [PTA].

sa carretera de Ciutat

Aquest topònim designa un tram de l'actual carretera de Sineu a Algaida (Ma 3130), que delimita l'àrea del camp Jeu per la part de Migjorn. Tot i així, el traçat de l'actual carretera Ma 3130 rep diverses denominacions dins el terme. El topònim local de carretera de Ciutat no s'ha de confondre amb l'antic camí de Ciutat, que com hem vist va des del carrer Major fins al camí Vell de Sineu.

Durant l'edat mitjana el camí que unia les viles de Sineu i Algaida tenia un traçat gairebé rectilini, una part del qual actualment encara és identificable i que passa per la font Figuera, al sud del nucli urbà de Llorito. Des de finals del segle XVI, la ubicació del nucli urbà de Llorito originava un canvi en el traçat viari medieval. La consolidació del primitiu nucli de Manresa donava lloc a un nou camí que partia del camí de Sineu a Algaida, a l'alçada de Son Estela (sa punta d'en Pagès), passava per Manresa i continuava en direcció a Algaida, passant per la possessió de Son Bauló, pel camp de Pina, per Son Cervera i per Pina. Amb posterioritat, des del cementeri de Llorito, el camí cap a Algaida es desviava novament pel costat de la comuna i per dins els establiments de sa Casa Nova, fins arribar a la possessió de Son Cervera. A causa d'aquest procés evolutiu l'actual carretera de Sineu a Algaida (Ma 3130) ha patit, com a mínim, tres canvis de traçat dins el terme municipal de Llorito.

Des del punt de vista històric, a principis del segle XVII, el tram entre Son Estela i Llorito apareix documentat com a *camí de Llorito* o *camí de Manresa* (1601).⁷ Això no obstant, el camí de Llorito fins a Son Estela es documenta majoritàriament com a *camí de Sineu* o *camí Reial de Sineu*. En segon lloc, segons la documentació consultada, el tram entre Llorito i Son Bauló es designava com a *camí de Son Bauló* els anys 1650, 1684, 1724 i 1759; igualment s'ha documentat com a *camí de Pina* entre 1766 i 1827.⁸ L'any 1789, el plànol de Berard documenta els noms *Camino de Sineu*, en referència al tram de Sineu a Llorito, i *Camino de Algayde*, en relació al tram que des de Llorito condueix a Algaida.

Col·loquialment es coneix també com a *carretera de Sineu*, quan designa el tram entre Sineu i Llorito, i com a *carretera de Palma*, des de Llorito cap a Algaida i cap a Ciutat. Els sineuers la coneixen com a *carretera de Llorito*.

7 Vegeu RAMIS, Andreu (1999) «Toponímia lloritana del segle XVII». Pàg. 102.

8 Veure GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2007) «El patrimoni immoble del convent de Llorito» a *De la terra al cel. Patrimoni eclesiàstic a Llorito*. Pàg. 142.

es camí de Ruberts

Aquest nom designa el camí que va des de Llorito a Ruberts i que en realitat és una continuació del carrer Major i dels antics camí dels Molins, camí de la Garriga, camí de la Comuna i camí de Ciutat. De fet, parteix dels Molins (del cantó de Ca na Frare) per l'extrem nord de sa Comuna i, fent partió amb Can Julià Marron, Can Catalí i sa Comuneta de Son Gelabert de Baix, entra cap a dins sa Comuna i arriba fins a sa Raia, on acaba el terme de Llorito i comença el de Sencelles. Segons la cartografia de l'ICONA el camí de Ruberts comença al punt on entra dins sa Comuna ja que el camí que transcorre entre aquesta i Son Gelabert de Baix es deia es camí Vell de Sineu. D'aquest camí en tenim una referència de 1759: *Proseguint desde el Camí qui vá a Son Baulo fins al Camí qui va a Ciutat o a rubers dit el Camí dels molins fins a la Deffinició del terme* (AMS 2/19 Cadastres i estims. Llorito, f. 70v).

CONCLUSIONS

A partir de l'anàlisi de la toponímia històrica és possible establir una sèrie de constatacions de caràcter general. En primer lloc, l'àrea anomenada Son Lluc, es camp Jeu i Son Joanico, històricament, està lligada a les propietats de diverses branques de la família Gelabert, un dels llinatges més representatius i rellevants de les terres lloritanes. El seguiment d'aquest llinatge és una tasca molt complexa, però, que podria donar llum no només a una part de la història local sinó que també permetria una interessant reconstrucció territorial, sobretot a l'entorn del nucli urbà.

En segon lloc, s'ha pogut documentar la procedència de diversos topònims. Son Lluc té l'origen en l'antropònim i el malnom dels Gelabert *Lluc*, derivat de Lluc Gelabert. A Manresa de Mallorca (Llorito) el llinatge Gelabert es remuntaria a principis del segle XV (1408) amb Pere Gilabert. El nom Lluc Gelabert es documenta a la segona meitat del segle XV (1478). El topònim Son Lluc s'ha documentat a partir de l'any 1675, tot i que les terres que designa haurien estat objecte d'una parcel·lació considerable des de finals del segle XVI.

Son Joanico, un nom actualment fora d'ús, prové del malnom *Joanico* que té l'origen en Pere Gelabert dit del Pou, alias *Joanico*, fill de Joan Gelabert del Pou, documentat des de 1607. El malnom també ha desaparegut encara que a la toponímia de l'àrea estudiada es conserven microtopònims originats en malnoms que designaven altres branques dels Gelabert: *Moreu, Gras, Bal·let, Valent*, etc.

L'origen més opac el planteja el topònim es camp Jeu que s'ha documentat pròpiament com a *camp Jueu* a partir de 1650. Existeixen indicis que permetrien establir hipòtesis sobre la seva procedència, especialment en relació a alguns noms i malnoms de filiació judaica (Rabí, Maimó, Abraham, etc.), però sense tenir-ne evidències explícites.

Tota la zona de Son Lluc, Son Joanico i es camp Jeu era objecte d'un intens procés de parcel·lació des de la segona meitat del segle XVII i durant el segle XVIII, probablement reforçat per la proximitat del casc urbà que s'ha estès damunt aquestes terres. La fragmentació de la propietat i la presència sistemàtica del llinatge Gelabert esdevenen una dificultat afegida

per poder establir una seqüència històrica de la nissaga dels Gelabert i fer-ne una correcta reconstrucció territorial.

Finalment, un aspecte que s'ha pogut contrastar documentalment és l'origen i l'evolució del nucli dels Molins. Els tres molins de vent originaris que defineixen la fesomia i el nom d'aquest indret estan lligats a la família Picornell que amb el temps donava lloc a tres branques identificades amb el malnom corresponent: Beato, Barbetjat i Mino.

BIBLIOGRAFIA

- BOSCH PAYERAS, Tomàs; RAMIS PUIG-GROS, Andreu (1999) «Molins de vent fari-ners a Llorito. El molí de Paixarí» a *3 Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 Març 1998*. Mallorca: Mancomunitat Pla de Mallorca - Di7 Edició. Pàg. 129-140.
- GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2007) «El patrimoni immoble del convent de Llorito» a *De la terra al cel. Patrimoni eclesiàstic a Llorito*. Mallorca: El Gall Ed. Pàg. 15-170.
- GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GROS, Andreu (2007) «Poder local i conflicte municipal. El cas de la Junta Administrativa de la Comuna de Llorito (1918-1925)» a *De la terra al cel. Patrimoni eclesiàstic a Llorito*. Mallorca: El Gall Ed. Pàg. 297-317.
- Gran Enciclopèdia de Mallorca* (1989-1998) Mallorca: Promomallorca Ed.
- MOREU-REY, Enric (1982) *Els nostres noms de lloc*. Mallorca: Ed. Moll (Els treballs i els dies; 22).
- MUNAR OLIVER, Gaspar (1975) *Història de Lloret de Vista Alegre i del seu convent*. Palma: Moll.
- RAMIS PUIG-GROS, Andreu (1997) *Malnoms a Llorito. Segles XIV-XX. Àlies. Estratègies de nominació comunitària*. Palma: Di7 Edició.
- RAMIS PUIG-GROS, Andreu (1999) «Toponímia lloritana del segle XVII» a *III Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat del Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 de març de 1998*. Mancomunitat Pla de Mallorca; Di7 Edició. Pàg. 97-108.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2002) *Noticiari de Llorito. Segles XIII-XX*. Mallorca: Ajuntament de Lloret de Vistalegre.

Annex

**XIX JORNADA
D'ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA
(Muro, 2006)**

LA TOPONÍMIA A L'AULA DE SECUNDÀRIA.* UNA CALA A LA GALÍCIA DEL SEGLE XXI

Xulia Marqués Valea

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

RESUM

La posada en marxa del Proxecto Toponímia de Galicia (PTG, 2000) va desencadenar, en l'àmbit de l'ensenyament, una sèrie d'inquietuds per treballar la toponímia a l'aula.

El primer pas va ser l'edició de la guia *A toponímia na escola. Guia para a recollida, catalogación e estudo dos nomes tradicionais de lugar* (2003), que va ser succeïda en el temps per aplicacions pràctiques guiades per professors, sobretot de l'àrea lingüística, generades des dels equips de normalització i dinamització lingüística.

Aquí n'exposarem unes quantes que es van dur a terme amb alumnes d'educació secundària.

Paraules clau

Toponímia, aula, experiències didàctiques, educació secundària.

ANTECEDENTS

L'any 2000 s'iniciava el Proxecto Toponímia de Galicia, un pla promogut per la Comissió de Toponímia de la Xunta de Galícia (òrgan d'assessorament dependent de la Conselleria de la Presidència) i la SA para o Desenvolvemento Comarcal de Galicia (integrada a la Conselleria d'Agricultura, actualment Medi Rural).

Aquest pla va néixer amb l'objectiu de recollir la microtoponímia viva de les quatre províncies partint d'enquestes orals, introduir-la en una base de dades, fixar una forma normalitzada i, finalment, implantar-la en un suport cartogràfic.

---

* Traducció de l'espanyol.

Quan el PTG feia els primers passos, una servidora estava immersa en l'elaboració de la tesi doctoral, alhora que era responsable del Departament de Normalització Lingüística de l'IES Castro Aobre a Vilagarcía de Arousa (Pontevedra) i professora de Llengua i Literatura Gallega al mateix institut.

LES EINES I L'ASSESSORAMENT

Es diu, i és cert, que el nostre és un país amb milions de noms. Entitats de població grans, mitjanes i petites, majoritàriament disperses; terrenys agrícoles fragmentats; una xarxa fluvial enrevessada, i ponts, molins o batans; nombroses fonts i gairebé 1.200 km de costa amb arenys, penyes, turons, esculls, puntes, ancons, illes, illots...

Un cabal de topònims que tenim a mà i, al davant, l'aula. Així va sorgir *A toponimia na escola. Guía para a recollida, catalogación e estudo dos nomes tradicionais de lugar*, un enllaç que permetria conduir qualsevol intervenció que es volgués iniciar des d'aquest àmbit.

Per al seu desenvolupament disposàvem de l'assessorament i les eines del PTG (fotografies aèries, fitxes –de l'informant, d'enquesta...).

Una acció didàctica que exigia donar resposta a qüestions en aparença molt simples, com: quins noms recullo, els més grans o els més petits? A qui acudeixo? He de tenir confiança en l'informant i en la informació que em proporciona? Què en puc fer després, del material?

A toponimia na escola va ser editada per la Direcció General de Política Lingüística (Conselleria d'Educació de la Xunta) el maig del 2003 i es va distribuir per tots els centres educatius gallecs de primària i secundària. Es va concebre com un recurs destinat a professors i alumnes de segon cicle d'ESO. Vam escollir per a la presentació el format d'unitat didàctica. En el disseny original hi ha: objectius, continguts, principis psicopedagògics i metodologia. Cal destacar, en particular, les deu (nombre orientatiu) sessions de treball programades, en les quals s'alternen continguts teòrics i pràctics amb intervencions de camp.

Finalment, s'ofereix un exemple de com aprofitar un corpus (en aquest cas, pertanyent a una parròquia rural de Lugo) a l'assignatura de Llengua Gallega.

INICIEM LES INTERVENCIONS

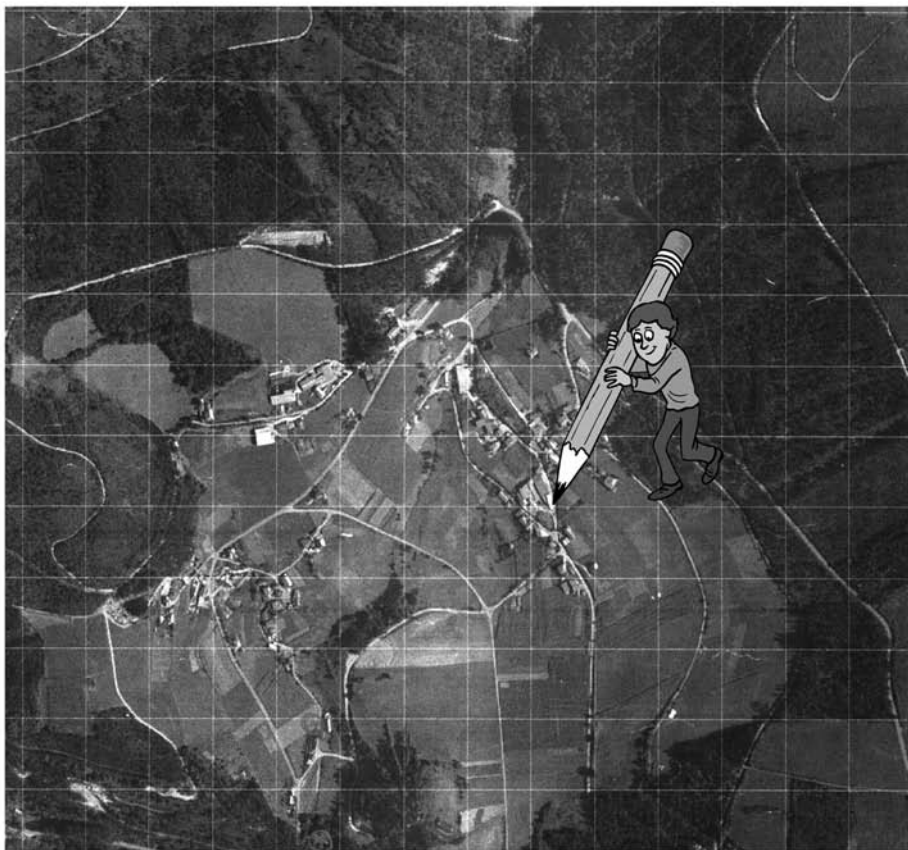
1. La recollida de material

(realitzada a l'IES Castro Aobre, Vilagarcía de Arousa, Po)

En relació amb el procés de recollida de material, fem referència a una experiència que es va dur a terme a la parròquia d'A Laxe a Vilagarcía de Arousa (Pontevedra) amb alumnes de 1r d'ESPO (educació secundària postobligatòria).

A Toponimia na escola

Guía para a recolleita, catalogación e estudio dos nomes tradicionais de lugar

Xulia Marqués Valea

TOPONIMIA E ESCOLA	
DEP. NORMALIZACIÓN LINGÜÍSTICA	
IES CASTRO ALOBRE VILAGARCÍA DE AROUSA	
SEÑAS DO/A ALUMNO/A:	
Nome:	
Apelidos:	
Lugar de nacemento:	
Anos de residencia:	
¿Galego-falante?:	
Curso:	
SEÑAS DO TOPÓNIMO RECOLLIDO:	
Nome:	
Tipo:	Parroquia - Aldea - Lugar - Casa illada - Outros (a subliñar) Se se marca Outros indíquese de que clase (praza, rueiro...):
A sona:	¿Tódolos vecinos coñecen este lugar con este nome? ¿Ten logo outros? ¿Cales?
Os detalles:	-A <u>pronuncia</u> . Repite en voz alta o nome recollido e subliña se leva p / e q / q gheada seseo (coa axuda do profesor)
	-A <u>morfoloxía</u> unha palabra simple / unha palabra derivada / unha palabra composta (subliña). sufixos: - prelatinos: -bre - latinos: -eiro / -al / -edo / -elo / -on - xermanos: -riz / -mil / -mit / -mundi / -ulfe / -sende
	-A <u>motivación</u> - palabra que ten un significado coñecido - palabra que non ten un significado coñecido - ten que ver coa auga (mar, río, fonte), relevo, vexetación, animais, relixión, vías de comunicación, construcións, historia (castros, medas, antas, arcas, vilas...) -Outra cousa que me dixeron deste nome foi que ...
SEÑAS DO INFORMANTE (persoa/as á/s que se lle/s pregunta):	
Nome:	
Apelidos:	
Idade:	
Profesión:	
Anos de residencia no lugar:	
A ROTULACIÓN:	
-Hai indicadores que anuncian este lugar.	
-Non hai indicadores que anuncien este lugar.	

Aquest treball es va dur a terme al llarg del curs acadèmic i es va articular en dues etapes, una abans de Nadal i l'altra, després.

L'equip de treball estava format per 9 alumnes de 3r i 4t d'ESO i 1r d'ESPO i la professora de Llengua Gallega.

El primer trimestre (1a etapa) ens vam reunir fora d'horari escolar dues tardes al mes amb dos objectius: primer, ensenyar i, després, anar formant-nos i familiaritzant-nos amb nocions bàsiques de naturalesa teòrica.

Començat el nou any, un cop adquirida la formació, el grup va elaborar:

- Una FITXA D'ENQUESTA TOPONÍMICA adequada als nostres objectius, simplificada respecte de la proposta del PTG, però en la qual figuren tres dades fonamentals:

- informació sobre el topònim;
- informació sobre qui el facilita;
- informació sobre qui el recull.

Un altre cas és el dels *cartells per retolar aules* procedents del mateix centre i elaborats també aquell any.

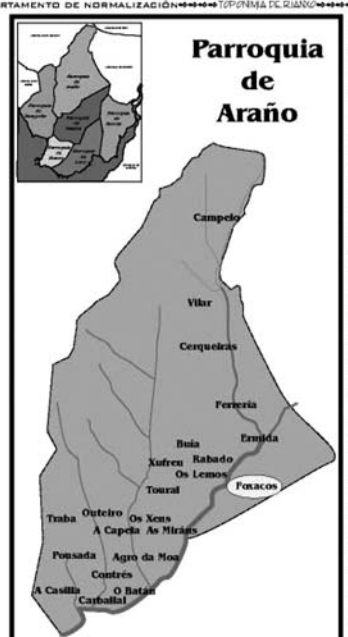
TOPONÍMIA DE RIANXO
DEPARTAMENTO DE NORMALIZACIÓN
TOPONÍMIA DE RIANXO
DEPARTAMENTO DE NORMALIZACIÓN
TOPONÍMIA DE RIANXO

A palabra parece que ten que ver con foxo que significa "depresión do terreo".

¿Cantos hai en Galicia...?

4

CONCELLO	PARROQUIA	LUGAR
ABADÉN (Lago)	Abeledo (Santa María)	Foxacos
CALDAS DE REIS (Postevedra)	Arcos da Condesa (Santa Mariña)	Foxacos
RIANXO (A Coruña)	Araño, O (Santa Baía)	Foxacos
VILA DE CRUCES (Postevedra)	Toiriz (San Xoán)	Foxacos

DEPARTAMENTO DE NORMALIZACIÓN
TOPONÍMIA DE RIANXO
DEPARTAMENTO DE NORMALIZACIÓN
TOPONÍMIA DE RIANXO
DEPARTAMENTO DE NORMALIZACIÓN

Cada aula es va batejar amb un nom de la zona.

També hi ha el *quadern sobre toponímia local*.

En particular, *Os nomes de lugar do concello de Moaña*, elaborat per Soledad Ríos amb la col·laboració econòmica dels ENL del col·legi d'educació infantil i primària Abeledo, A Guía, Domaio, Quintela, Reibón, A Seara, Tirán, i dos IES das Barxas e Paralaia (curs 2002-03).

L'edició va anar a càrrec de l'associació cultural Nós de Moaña (Po).

2.2. ACTIVITATS A L'AULA

En destaquem una corresponent a:

2.2.1. *Día das Letras Galegas 2002, dedicat a P. Sarmiento (1695-1772)* (realitzada a l'IES Castro Aobre, Vilagarcía de Arousa, Po)

Il·lustrat i figura transcendental del segle XVIII, P. Sarmiento va contribuir, amb els seus estudis de lexicografia i onomàstica, a més d'altres camps (geografia, història natural...), a modernitzar la filologia gallega.

Aprofitant la difusió que generava l'efemèride, amb la commemoració i actualització de la seva obra, vam desenvolupar un programa amb alumnes de tres grups de 1r d'ESPO titulat «O P. SARMIENTO E A TOPONIMIA», que va incloure:

- La presentació del llibre *Onomástico etimológico de la lengua gallega* i una selecció de textos d'interès toponímic.

CLASES DE TOPÓNIMOS SEGUNDO SARMIENTO

Una vez estratificada la toponimia de Galicia en: latina, germánica y gallega, entra en juego su clasificación, según el método onomástico, en diez clases, aún hoy perfectamente admisibles:

1º "nombres de la historia Natural, exceptuando los de Botánica" (entre ellos incluye los de aguas, fuentes, lagos, cultivos y piedras)".

2º "los nombres tomados de vegetables" (acaba con un grupo de "dudosos").

3º "los nombres impuestos por la disposición del terreno" o "disposición natural de los lugares", como dice a la hora de especificarlos.

4º "los nombres impuestos por las cercanías a otros objetos" o "por razón de edificios", según les llama después, y que decide omitirla porque "muchos de los nombres que tocaban a esta clase ya quedan puestos" (439)

5º "los nombres que aluden al fundador o poseedor del sitio, si ha sido romano", luego abreviada como "de poseedores romanos y de otros nombres latinos", con un apéndice de "santos de lugares" o, como hoy diríamos, hagiotopónimos.

6º "los nombres que aluden al fundador o poseedor si fuese suevo o godos", resumido después en "lugares suevos o godos" y clasificados por "las

terminaciones" (s ade, s án, s ende - ey s ril -onde -riz -obre -ulfe , etc)

7º "los nombres que aluden al fundador o poseedor, si ha sido gallego posterior".

8º "nombres de los sitios marítimos, que aluden a cosa de mar".

9º "los nombres que aluden a algún edificio antiguo o moderno".

10º "los nombres sueltos, sin atarse a clase".
 De ce estas cuatro últimas clases no se ponen ejemplos porque no son "tan abundantes" y sólo ofrecen algunos de los " geográficos sueltos", advirtiendo que " acaso en otra ocasión.

Vam recuperar la seva proposta de dividir els noms geogràfics en classes i, a la llum de la seva sistematització, vam procurar elaborar-ne una que acollís la toponímia major local:

VILAGARCÍA DE AROUSA

O	Arcalonga, Áreas, O Areceiro, O Pedroso, Pedramogueira, A Laxe, A Pena, A Barroca, O Lameiro.	Constitución do terreo
	A Costa, A Lomba, A Amproa.	Pendientes
R	O Outeiro (2), O Monte Xaquín, O Montoiño, Montecelo, Combe (2).	Elevacións
	A Veiga, Tralveiga, A Valiña.	Zonas chás
O	A Cova.	Covas
	Sobradelo.	Outros
H	A Regueira, O Río.	Augas correntes
I	O Lago (2), A Lagoa, O Charco.	Augas estancadas
D	A Fonte, A Fontiña, Fontecarmoa.	Mananciais
R		Terras riberegas
O	O Porto, Porto do Río, A Barqueira.	Outros
F	Pereira, O Pereiro, Maceiro, O Pumaríño; Figueirido; Nogueirido.	Árbores froiteiras
	O Piñeiro; O Loureiro; O Salgueiral; As Caballeiras, Carballido; A Sobreira, Sobreiral; Sotelo	Outras árbores e arbustos
I	O Souto, O Souto de Arriba, Freixeiro; Douza	
	O Feal.	Prantas de medra espont.
T		Cultivos agrícolas
		Partes das prantas
C	A Rosaleda.	Outros
Z		Animais domésticos
	Solobeira, A Toupeira.	Animais salvaxes
O		Aves
	Trabanca Sarditeira, O Moscallo.	Peixes, Réptiles e Insectos
V		Outros
O	O Cairil (2), A Congostra, O Pousadoiro, A Parada do Rei, Parabela de arriba/ de abaixo, A Pontella.	Vías, Accidentes, constr...
1941	San Xosé, San Cibrán, San Roque, Santa Mariña, San Antonio	Haxiónimos
1942	O Campanario, A Igrexa, A Rectoral; A Cruz, A Crucifixa; Os Ánceles.	Outros
1943	O Castro (2), Castro de Agudín, O Casteleto, O Tombiño, A Torre.	Monumental Antiga
1944	Vilagarcía, Ribadevila, Vilaboa, Vilaxoán, Vilar; A Casa do Bento, A Casanova, O Casal (2), O	Vivenda e agrupamento de vivendas
1945	Quinteiro, O Rucero, A Aldea de Arriba, A Aldea do Medio, A Gramxa.	Const. gand. e agric.
1946		Espacios da casa e da alde
II	A Feira Nova.	Terreos de labradío
K5	O Campo, As Cortiñas, Agromao.	Terreos incultos
1947		Forma e dimens. do terreo
1948	O Cunto.	Ferrumes e terreos ferrados
1949	A Valada.	Situación
1950		Calidade da cond. da terra
1951		Novos labradíos
1952	O Barbeito, O Cacheiral.	Antigos
1953	- Sentín. - Guillán, Xovelle, Revelle, Abelle, Faxilde.	Modernos
1954	O Monte Xaquín, A Casa do Bento, A Dona, O Bento.	
1955		
1956	A Caballada(2), As Malistas, Trabanca Badilla, Trabanca Sarditeira, Bemio, O Sordido, A Poceira, Cas(2), Galáns, A Anagrin, Os Mariños, Comazo, Os	
1957	Barrion, O Correo, A Galáns, Ande, Loceño, Perroñ, Zamar, Caselas, Rubiñán, As Quimilán, Sobrón, Araldé, Elvillo, Praza, Renza, Riolos, A Escarba.	

- Per a la segona part del programa «O P. SARMIENTO E A TOPONIMIA», vam escollir el *Viaje a Galicia (1745)* i, més concretament, el relat del seu pas per la comarca d'Arousa, on està situat el nostre centre.

L'objectiu era reconstruir l'itinerari i delimitar el seu possible traçat.

Viaxe que o Padre Sarmiento fixo a Galiza o ano de 1745

Son vinte pregos

< (fol.34) Este é un diário da viaxe que fixo a Galiza desde Madrid o Rumo. P. Mestre Sarmiento no ano 1745. Nel anota os lugares por onde pasou, ou estibo. Sinala as súas distancias, antigüidades, e cousas notables que neses reconiecu; os nomes de herbas e plantas, e os significados das voces provinciais.

Comarca de Arousa

Arousa. Informeime en Vilanova do estado da illa, que fica a pouco máis de media legua, pènsase que estivo continente co territorio Tragrove, pois case se pasa a ela na baixante; terá unha legua de circuíto, e é profundada.

Na casa da orde, que está na illa, para recoller os froitos a dirección do prior de Vilanova, e que está preto dun monte pequeno, consérvanse pedras que foron dunha torre moi antiga, e que estaba ao oriente distante dun tiro de fusil.

Haberá cousa de cincuenta anos que aínda estaba en pé, e haberá cousa de seis que acabou por derrubala o vento. Era case cadrada, e duns 25 pés. A súa estrutura era en todo semellante á torre da Lanzada e ás *Torres do Leste*, (que creocerto ser Turris Augusti de Mela). O lugar da casa chámase hoxe o lugar da torre.

Penso, e con fundamento, que a torre de Arousa era faro ou farol para a entrada, pois desde ela vese a illa de Sálvora, distante polo aire dúas leguas e Aroza ou Arousa vén de *Ara Augusta*. Un dos montes da illa chámase Bertolo, e aquí hai unha freguesia, toda a illa é de San Martiño de Santiago. De Vilanova a: Corón, *Caláns*, *Sobrán*, freguesia, e a súa aldea faxilde, Vila Juan, de Vilanova media legua, porto, *Sobradela*, fonte *Carmo*.

Vista Alegre. Convento de agustinas e o palacio do marqués de Vilagarcía.

Vilagarcía, de Vila Juan media legua. Bragueixa. Marción. Priorado da orde, hoxe xa florida, co regato da Laxe, que desemboca na bolsa de mar que rodea o mosteiro de agustinas. É a freguesia de todo isto chámase Santa Eulafia de *Area Longa*.

ITINERARIO DE SARMIENTO
POR AROUSA ADIANTE (1745)

Legenda:
Camino documentado
Outras localidades citadas
Costa

2.2.2. Recollida d'informació relativa a la toponímia als mitjans

Aquesta activitat tenia com a objectiu incorporar a l'aula l'actualitat toponímica a través de notícies procedents de la premsa escrita i virtual. Amb això ens vam obrir a la realitat d'un tema que el llibre de text difícilment pot recollir.

Vam buscar, en primer lloc, aquelles que tenien com a protagonista la toponímia local per després ampliar la recerca per la nostra província i, finalment, per les tres restants.

A TOPONIMIA

por Carlos Méndez

radiografía municipal

SAN PEDRO DE FONTECARMOR

O antropónimo Pedro deriva do latín PETRUS, forma masculina de PETRA=pedra, rocha. San Pedro era natural de Palestina, chamábase Simón ben Jona pero Xesús chamoulle Kefas, que é pedra en arameo, e pesou a PETROS na tradución grega e PETRA na latina. Este nome deu lugar o apelido Pérez.

Despois de María, San Pedro é o santo con máis parroquias en Galicia, 322 (18 compartidas con San Fiz).

FONTECARMOR

É un topónimo composto de:

- FONTE, que vén do étimo latino FONTEMI coa caída do -M final de palabra. Este hidrónimo é abundantísimo en Galicia. Moralejo Laso, na Toponimia Gallega-Leonesa atópao en 575 topónimos maiores.

- CAR é un apócope da preposición CARA (perdeu o -A final) que na súa orixe tratábase dun substantivo latino serodio; vulgar, que colleu o canto do clásico FACIES, chegando a gramaticalizarse na función de relacionante un rector co significado de "en dirección de".

- MOA vén do latín MOLLA que, entre outros significados ten o dunha peza do muílo que consiste nunha gran roda de pedra que xira sobre outra fixa, chamada pé.

O significado do topónimo é, xa que logo, unha fonte en dirección do muílo. O longo do río Santa Mariña había moitos muílos.

A BARQUELA

Este ramal de Fontecarmor era en tempos un lugar encharcado. O topónimo fai referencia á ironía popular da necesidade dunha pequena barca para peselo. Procede do latín BARCA co sufixo diminutivo -ELA.

A REGUEIRA

O nome da rúa que une co lavadeiro é un hidrónimo que fai referencia a unha pequena corrente de auga. Corominas buscou o étimo no prerromano, quizais vasco-ibero REDU, que en Galicia e Asturias cruzouse co céltico RICO "auga". Outros autores propoñen relaciona-la palabra regueira co verbo latino RIGARE: dirív-las augas polo rego.

CAMIÑO DA VEREA

O camiño que une co Piñeiro é chamado da Veree e fai referencia a un camiño moi antigo que en galego tamén deu o topónimo A Brea. Procede do baixo latín VEREDA.

PORTO DO RÍO

A base deste topónimo está no latín PORTUMI = lugar de peso, e RIVU = arroyo. O lugar é o peso do pequeno río de Santa Mariña que lle daba o nome á rúa que desemboca nel (sobra a rúa do Vimble- Topónimo artificial).

REVERKON

Pequeno lugar sito a contornám de ubicación da parroquia que procede do latín REVERSU.

Per la seva repercussió als mitjans de la comunitat autònoma gallega, destaquem la polèmica sorgida entorn del nom oficial de la ciutat de la Corunya.

Altres informacions que vam arxivar a l'hemeroteca són les relacionades amb:

- Les **campanyes** de la Mesa pola Normalización Lingüística:

«A Coruña, així a queremos!»

«Ourense, per dignidade»

«**Arousa si, Arousa non**» (la zona del nostre centre).

- Altres **notícies** en què es reflecteixen irregularitats, incompliments de la llei per part d'organismes com la Direcció General de Trànsit de la Xunta a la seva pàgina web (MNL, 18.12.2003); les delegacions a Galícia de l'Agència Tributària (MNL, 26.11.2003); alguns registres civils (elcorreogallego.es, 15.01.2005).

A les anteriors, amb un regust negatiu, en contraposem d'altres que són positives i reflecteixen la normalització de la toponímia.

A la premsa: «Endesa recuperará la toponímia de los lugares enterrados bajo la mina de As Pontes, A Coruña» (47 llocs de 5 parròquies) (*La Voz de Galicia*, 17.09.2004).

A la xarxa: «La Mesa de estudio do Rueiro do concello de Lugo por consenso y unanimidad aprueba respetar el nombramiento de varias calles con los nombres tradicionales existentes» (pàgina web *concello de Lugo*, 28.04.2004); «La guía incorpora el gallego a su callejero: *Páxinas Amarelas pon en galego o seu rueiro en liña*» (Vieiros, 25.10.2004); «Iniciativas vecinales como la de la Asociación de Vecinos de Tirán, que instalará indicadores con los topónimos tradicionales de la parroquia» (Vieiros, 24.02.2006).

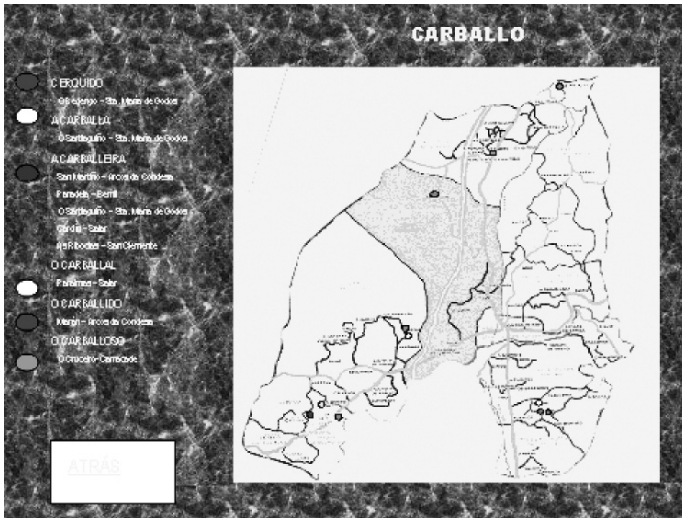
3.3. Paral·lelament al desenvolupament dels treballs anteriors, diverses institucions fomentaven la relació entre l'onomàstica i l'escola a través de la convocatòria de diferents certàmens, que van fer i que fan possible la superació de l'espai aula-professor-alumne integrant altres membres de la comunitat educativa i que, al seu torn, contribueixen a activar la col·laboració interdisciplinària.

- El **Museu del Poble Gallec** convoca el concurs «Obradoiro Antón Fraguas de cultura popular, historia local e medio ambiente», destinat a centres escolars de primària i secundària.

A la 1a edició (juny del 2003) es va atorgar el premi a la modalitat d'ensenyament secundari al Centre Públic Integrat Alfonso VII de Caldas de Reis (Po) per un projecte interdisciplinari que incloïa un *Diccionario gráfico de arte*, una *Recopilación de remedios naturales* i també un *Estudio toponímico do concello*.

Dos-cents vint-i-quatre alumnes de 1r i 2n cicle d'ESO van treballar, entre el novembre del 2003 i el maig del 2004, en la tasca de recuperació i estudi de la microtoponímia de Caldas i en un glossari de renoms populars.

Els cartells elaborats a partir de la toponímia menor ens descobreixen dues rutes: la del pa i la del vi.

MICROTOPONIMIA MICROTOPONIMIA MICROTOPONIMIA

O Viño

A microtoponimia é un espello maravilloso no que se reflicten as diferentes culturas características da zona.

Así a VITICULTURA dá nome a diferentes lugares ó longo de toda a Carbella de Odeza.

1. Tipos de emparrado e estruturas.
2. Diferentes fases da vida da planta.
3. Renovación progresiva dos cultivos.
4. Elementos necesarios para o traballo da vida.

En moitos destes lugares seguese cultivando hoxe en día o viño, o que trae á memoria do cultivo da vida nesta zona da Carbella de Odeza.

1ª fase do traballo: os alumnos preguntan polos topónimos na súa aula.

2ª fase do traballo: nos cultos, buscan e significan os topónimos.

MICROTOPONIMIA MICROTOPONIMIA MICROTOPONIMIA

